ГАРТ

1932

1-2

ГАРТ

ВСІМ, ХТО ХОЧЕ ПРОТЯГОМ 1932 РОКУ БУТИ В КУРСІ СПРАВ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ЗНАЙОМИТИСЯ СВОЄЧАСНО З НОВИМИ ТВОРАМИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ТАК УКРАЇНСЬКИХ, ЯК І ЗАКОРДОННИХ, НАГАДУЄМО:

ЧИТАЙТЕ ≡ ПОШИРЮЙТЕ ≡ ЖУРНАЛ „ГАРТ“

ОРГАН ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ, ШОСТИЙ РІК ВИДАННЯ ◉ ЗА РЕДАКЦІЄЮ: І. КИРИЛЕНКА (відповід. редак.), Б. КОВАЛЕНКА, В. КОРЯКА, І. КУЛИКА, І. МИКИТЕНКА, Г. ОВЧАРОВА, С. ЩУПАКА

В „ГАРТІ“ 1932 РОКУ ЧИТАЙТЕ:

Романи, повісті, оповідання, новелі, поеми, вірші, подорожі, літературно-критичні статті, нариси, репортаж, нотатки, огляди, рецензії, літературні пародії, українську й закордонну хроніку і т. інш. Крім творів українських пролетарських письменників, журнал міститиме твори західньоукраїнських письменників, а також переклади з видатніших чужоземних революційних письменників

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ:

Л. Авербах (Москва), М. Альбертон (Дніпропетровське), Г. Баглюк (Артемівське), Б. Бездомний (Харків), Й. Бехер (Берлін), Д. Бобриків, В. Бобинський (Харків), Владіслав Броневський (Варшава), Б. Буачідзе (Тифліс), М. Булатович, М. Бірюков (Харків), Ф. Вайскопф, Е. Вайнерт (Берлін), Д. Вишневський (Харків), Р. Вульф (Нью-Йорк), А. Ґабор (Берлін), В. Гайворонський (Артемівське), В. Ґрюнберґ, А. Готопп, (Берлін), Майкл Ґолд (Нью-Йорк), Є. Гірчак, К. Гордієнко, Я. Городськой, М. Гасько, Г. Гельфандбейн, С. Голованівський, Я. Гримайло (Харків), А. Гідаш (Москва), О. Гуреїв (Кривий Ріг), М. Доленґо, І. Дубинський, А. Дикий (Харків), Н. Забіла, Л. Зимний (Харків), М. Залка (Москва), Ю. Зоря, М. Зісман (Київ), Б. Іллеш (Москва), М. Ірчан (Харків), Г. Каган (Москва), І. Кириленко, В. Кузьміч, І. Кулик, А. Клоччя, В. Коряк, Р. Кушнарьов-Пример, А. Каган, І. Калянник, З. Кац (Харків), Б. Коваленко (Москва), П. Кононенко (Охтирка), К. Клебер (Берлін), В. Кліментіс (Братіслава), О. Кундзіч, Іван Ле (Київ), М. Ледянко, І. Микитенко, М. Майський, М. Мотузка, В. Мисик, С. Мандрівний, І. Муратов (Харків). В. Миколюк (Одеса), Я. Мацієвич (Зінов'ївське), Д. Надіїн (Миколаїв), М. Нагнибіда, Дм. Ніценко, М. Новицький (Харків), М. Олійник (Кр. Ріг), Г. Овчаров (Харків), Л. Підгайний (Київ), П. Педа (Одеса), Л. Первомайський, Л. Піонтек (Харків), Ів. Пустинський (Дніпропетровське), А. Сінклер (Нью-Йорк). В. Сухино-Хоменко, М. О. Скрипник, В. Собко, Л. Скрипник, В. Сосюра (Харків), Я. Савченко, Л. Смілянський (Київ), А. Селівановський, В. Сутирін (Москва), М. Тарновський (Нью-Йорк), М. Терещенко (Київ), Ів. Топчій, І. Ткачук, І. Ткаченко (Харків), С. Тудор (Львів), П. Усенко, С. Федчишин, Л. Чернець, Г. Шишов, А. Шмигельський, М. Шеремет. Н. Шербина, С. Щупак (Харків), Д. Чепурний (Київ), В. Чигирин (Дніпропетровське), І. Юрченко (Харків), Б. Ясенський (Москва) та інш.

ПЕРЕДПЛАТА:

на 1 рік — 5 крб., на 6 міс. — 3 крб. 25 коп., на 3 міс. — 1 крб. 75 коп. [illegible] — 65 коп. Окреме число — 75 коп.

…ПЛАТУ ПРИЙМАЄ:

… пошт. підприємства по всьому Союзу

ГАРТ

Основне політичне завдання другої п'ятирічки це — остаточно ліквідувати капіталістичні елементи й кляси взагалі, цілком знищити причини, що породжують клясову різницю та експлуатацію і подолати пережитки капіталізму в економіці та свідомості людей, перетворити всю трудящу людність країни на свідомих і активних будівників безклясового *соціялістичного суспільства.*

XVII конференція ВКП(б)

Шлях до безклясового соціялістичного суспільства лежить через найзапеклішу клясову боротьбу, через дальше зміцнення держави пролетарської диктатури, через дальше зміцнення Ленінської партії.

„Правда"

H A R T

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATS SCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WUSPP»

REDAKTIERT VON: I. KYRYLENKO, B. KOWALENKO, W. K[illegible]R JAK,
I. KULYK, I. MYKYTENKO, H. OWTSCHAROW, S. TSCHU[illegible]AK, DWOU
LIM (STAATSVERLAG «LITERATUR und A—FEBRUAR 1932

Г А Р Т

ЛІТЕРАТУРНО
ХУДОЖНІЙ ТА
КРИТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ ВСЕ
УКРАІНСЬКОІ
СПІЛКИ ПРОЛЕ
ТАРСЬКИХ ПИ
СЬМЕННИКІВ

VI-ТИЙ РІК ВИДАННЯ

РЕДАҐУЮТЬ: І. КИ
РИЛЕНКО, Б. КОВА
ЛЕНКО, В. КОРЯК,
І. КУЛИК, І. МИКИ
ТЕНКО, Г. ОВЧАРОВ
С. Щ У П А К

Д В О У
ЛІТЕРАТУРА
І МИСТЕЦТВО

1 9 3 2
СІЧЕНЬ-ЛЮТИЙ

№ 1-2

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Українського Друку“, „Картковому Репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Обкладинка художника
А. Страхова.

Укрголовліт 22
Зам. № 68 — 6.490

ДВОУ УПП. 7 Друк.
ім. Фрунзе. Харків,
Донець - Захаржев., 6

ЄДИНИМ ФРОНТОМ

Секретаріят ВОАПП палко вітає ВУСПП із п'ятиріччям бойової роботи, боротьби проти буржуазної небезпеки й примиренства до неї, проти контрреволюційного націоналізму, за генеральну лінію партії, за ленінське національно-культурне будівництво, за інтернаціональну єдність ВОАПП, за велику літературу соціялізму.

Секретаріят ВОАПП висловлює певність, що й надалі ВУСПП і „Молодняк" мобілізують свої сили на боротьбу за виконання завдань партії щодо будівництва розгорнутого соціялізму, на боротьбу за Магнетобуди літератури, перебудувати свою роботу відповідно до вказівок партії, розгорнувши рішучу самокритику й боротьбу проти груповщини, здійснивши поворот до багатомільйонного комсомолу, висуваючи кадри робітників—ударників, ВУСПП і „Молодняк" успішно виконають історичні завдання, що стоять перед українською пролетарською літературою й перед усім фронтом ВОАПП.

Секретаріят ВОАПП

Секретаріят Міжнародного Об'єднання Революційних письменників палко вітає одну з найміцніших секцій МОРП — ВУСПП — в день її п'ятирічного ювілею. Пролетарські й революційні письменники Німеччини, Америки, Японії, Чехословаччини, Болгарії, Латвії, Польщі, Австрії, Англії, Угорщини, Китаю та інших країн пам'ятають ролю українських пролетарських письменників у підготові й проведенні Міжнародньої Конференції Революційних письменників у Харкові. Постанови Харківської конференції є прапор, що навколо його об'єднуються всі справді революційні елементи світового літературного фронту: недаремно японська поліція на з'їзді пролетарських письменників у Токіо забороняла казати слово „Харків".

Ми бажаємо нашим українським товаришам вирішальних успіхів у боротьбі за ленінську національну політику на літературнім фронті, за гегемонію пролетарської літератури, за перешиковування її лав; ми бажаємо, щоб українські письменники показали світовому пролетаріятові героїв нових будівництв і колгоспів Радянської України.

Ми бажаємо, щоб ВУСПП узяла ще активнішу участь у нашій міжнародній роботі, у нашій боротьбі за літературу світової революції.

Хай живе пролетарська література УСРР

Секретаріят МОРП

Дорогі товариші,— це було 11 років тому. В редакцію партійної газети на Закарпатській Україні, де я тоді працював, прийшов полонений, що повернувся додому, і приніс кілька більшовицьких проклямацій українською мовою. Для нас тоді було відкриттям, що народ, який живе по обидва боки Карпат, говорить українською мовою і що ми робили велику політичну помилку, вимагаючи від Вас:— Ви мусите розуміти Левінові слова чужою Вам мовою. Ми були ще дуже далекі від того, щоб розуміти, що наша культура мусить бути „національна формою, пролетарська, соціялістична змістом", проте ми розпочали боротьбу за українізацію нашого руху. Для товаришів не повинно бути смішним, що я — угорський комуніст — на боці товариша Івана Мондока бився за українізацію нашого руху.

Як сказано — це було 11 років тому. В такому напрямі працював я, коли — три роки тому — запросив молоду ВУСПП взяти участь в інтернаціональній роботі пролетарських письменників. Тепер я дуже радий вітати в особі ВУСПП один із найміцніших загонів інтернаціональної пролетарської літератури.

Вперед, товариші, вперед!

Бела Іллеш.

Москва, 11/XI-31 р

Ваші успіхи, товариші, відомі. В день п'ятиріччя ВУСПП ми з них радіємо. За п'ять років ВУСПП виросла в основну організацію пролетарських письменників України. Ваш досвід збагатив усі організації пролетарських письменників — і РАПП у тім числі. Під керівництвом партії Ви завдали жорстоких ударів ворогам пролетарської культури, викрили націонал-демократів, створили міцно з'єднану, з потужним робітничим ядром, інтернаціональну організацію.

Пам'ятайте, товариші, про нерозв'язані завдання! Разом із РАПП і з усім ВОАПП, розгортаючи більшовицьку самокритику, посильте боротьбу за подолання відставання пролетарської літератури, за партійність в усій роботі, за розгром буржуазно-куркульської аґентури на літературнім фронті, за створення Магнетобудів і Дніпробудів літератури!

А. Фадєєв, Ф. Панфьоров, А. Селівановський, І. Макар'єв, А. Афіноґенов, М. Лузґін.

Створюйте Дніпробуди і Тракторобуди української пролетарської літератури, одного з найміцніших загонів міжнародньої пролетарської літератури.

Анатоль Гідаш.

ПЛЕНУМ ПЕРЕБУДОВИ

ДРУГИЙ ПОШИРЕНИЙ ПЛЕНУМ РАДИ ВУСПП

„КОМУНІСТ“ 22. I. 32 р.

20-24 ГРУДНЯ 1931 р. в Харкові відбувся 2 поширений пленум ради Всеукраїнської Спілки пролетарських письменників, де обговорено розгортання творчої дискусії, розгорнено критику й самокритику тих помилок та огріхів, що були в роботі РАПП, ВУСПП, „Молодняк“ і що їх відзначала редакційна стаття „Комуніста“ „За велике більшовицьке мистецтво“, статті в ЦО партії — „Правда“, в „Комсомольской Правде“ та редакційних статтях „Комсомольця України“.

Пленум, що в світлі шости вказівок тов. Сталіна, його листа до редакції „Пролетарской Революции“ та інших директив партії, намітив шляхи перебудови ВУСПП і „Молодняка“, має велику вагу для дальшого успішного розгортання творчої й ідейно-виховної роботи Всеукраїнської Спілки пролетарських письменників, одного з основних загонів ВОАПП.

Поставлені від партії та ленінського комсомолу нові завдання пролетарської літератури, які вимагають, щоб їх здійснити, рішучого розгортання більшовицької самокритики в лавах пролетарських літературних організацій і цілковитої творчої перебудови їх, застали ВУСПП і „Молодняк“ не досить підготованими, щоб відразу почати здійснювати ці завдання.

Перший етап творчої дискусії, що розгорнувся на Україні, безпосередньо перед пленумом ВУСПП, не досяг потрібного теоретичного рівня. Літературно-політичні, творчі й теоретичні питання пролетарського літературного руху, питання ґрунтовного повороту пролетарської літератури до проблем реконструктивного періоду, до комсомолу, до утворення позитивного збірного типу героя соціялістичних темпів, до утворення „Магнетобудів літератури“ — цих питань, що виникають з історичних вказівок тов. Сталіна, з його листа до „Пролетарской Революции“, з указівок тов. Косіора та інших директив партії — ВУСПП не поставила до пленуму з усією більшовицькою рішучістю.

2 поширений пленум ради ВУСПП у світлі цих вказівок і директив партії, з цілковитим підтримом і допомогою від комсомолу, його ЦК і ЦО „Комсомольця України“, порушив розгор-

нене питання самокритики й перебудови організації. Цим питанням приовячено доповіді секретаря ВОАПП тов. *Б. Коваленка* та секретаря ВУСПП тов. *І. Микитенка.* Розгорнене обговорення доповідей тривало два дні. На пленумі були репрезентовані всі вусппівські організації — вседонбасівська організація ВУСПП — „Забой", харківська, криворізька, дніпропетровська, київська, одеська, миколаївська та ін. організації, а також секції ВУСПП — єврейська, російська та ін., молодняківські організації, робітничі гуртки ВУСПП, курси робітників-ударників, покликаних до літератури, літературна радянська громадськість Харкова, об'єднана в ФОРПУ.

В обговоренні взяли участь т. т. *Муськін* — ЦК ЛКСМУ, *Терещенко* — ред. „Комсомольця України", *Єрмолов* — культпроп ХМПК, *Шушканов* — РАПП. *С. Щупак, Я. Городской, І. Гончаренко, Г. Шишов, Є. Гірчак, Г. Овчаров, Бойдаченко* — ВУСПП — „Забой", *Плахоття* — Кривий Ріг, *В. Чигирин* — Дніпропетровське, *Солодченко* літературна група „Трактор" та ін.

Багато промовців доповнювали доповіді, ставлячи ряд важливих питань воапівського руху. Той палкий підтримок, який вони мали від цілого пленуму, свідчить, що пленум досить глибоко усвідомив питання самокритики і перебудови організації на ідейно-виховний, виробничо-творчий колектив.

Пленум відбувся під знаком боротьби за лінію партії в літературі, проти основної правої небезпеки та „лівого" опортунізму, проти „лівого" вульґаризаторства і ліквідаторства мистецтва, проти троцькістської контрабанди та проти гнилого лібералізму — в світлі листа тов. Сталіна за дальше найширше розгортання критики та самокритики в лавах ВУСПП і „Молодняка", за цілковиту перебудову організації, за створення „Магнетобудів літератури".

24 грудня пленум одноголосно й одностайно ухвалив резолюцію в усіх питаннях перебудови.

Новий секретаріят ВУСПП пленум одноголосно обрав у такому складі: *І. Микитенко, І. Кириленко, С. Щупак, Р. Пример, П. Усенко, І. Фефер, Г. Овчаров.* За кандидатів до членів секретаріяту обрано т. т. *Івана Ле, Я. Городського, Г. Шишова.*

СТАТТЯ ЦО ПАРТІЇ „КОМУНІСТ"[1]

ЗА ВЕЛИКЕ БІЛЬШОВИЦЬКЕ МИСТЕЦТВО

Тов. *Сталін* на XVI-му з'їзді партії, формулюючи завдання розгорнутого соціялістичного наступу цілим фронтом, визначив і шляхи цього наступу, визначив засновки успішного розгортання його. Він на всю широчінь поставив перед усіма організаціями питання *ґрунтовно перебудувати свою роботу.* Зокрема, він підкреслив потребу рішуче перебудувати роботу наших масових організацій. У лютому 1931 року тов. Сталін знову повертається до цієї самої теми, до перебудови нашої роботи на всіх дільницях, підкреслюючи особливе й вирішальне значення опанування техніки, щоб стати справді господарями кожної дільниці, що на ній працює та чи та організація, той чи той член партії. У своїй історичній промові на нараді господарників 23 червня тов. Сталін знову й знову повертається до цієї самої проблеми, до перебудови нашої роботи, формулюючи свої *шість вказівок,* що є *ключ* до розв'язання велетенських завдань соціялістичної реконструкції, виконання третього вирішального року фундаменту соціялістичної економіки, звитяжного розгортання будівництва соціялізму в нашій країні.

Ці настави, ці повторні вимоги вождя партії стосувалися й стосуються всіх дільниць соціялістичної реконструкції, між ними, звичайно, і фронту ідеологічного. Більшовицька бо партія завжди віддавала виняткову увагу ідеологічному фронтові клясової боротьби, більшовицька партія завжди, як зіницю ока, берегла чистоту марксо-ленінської теорії. Віддаючи величезну увагу боротьбі на ідеологічному фронті, наша партія багато сил віддавала і віддає такій його дільниці, як мистецтво, зокрема, література.

[1] „Комуніст" з 16 грудня 1931 р.

За минулі роки, за проводом партії, з її якнайактивнішою участю, у боротьбі проти буржуазної та дрібнобуржуазної літератури, у боротьбі проти ліквідаторів, опортуністів, успішно зросла й зміцніла пролетарська література. З розрізнених груп, одиниць, у боротьбі проти троцькістських контрреволюційних концепцій про неможливість створити пролетарську літературу, в боротьбі проти бухарінських настав правоопортуністичного порядку, „вільної гри стихій", у боротьбі проти переверзівщини, воронщини, механіцизму та меншовикуватого ідеалізму зросла воаппівська фаланга пролетарської літератури, як основна її організація, найближча до партії. На Україні, як складова *частина всесоюзного пролетарського літературного руху*, в боротьбі проти троцькістських та бухарінських концепцій, модифікованих на українському ґрунті, зафарблених націоналістичними збоченнями, як хвильовізм, тощо, зріс і зміцнів ВУСПП та „Молодняк". *ВУСППівська* організація, за проводом партії, дійшла великих успіхів, справді посіла чільне місце на літературному фронті, *як основна організація пролетарської літератури на Україні*, як найближча до партії літературна організація. Це й підкреслив у своїй доповіді на XI-му з'їзді КП(б)У тов. *Косіор*.

Розгортається пролетарський літературний рух надто бурхливо останнього року. До лав пролетарських організацій цілим струменем пішли нові поповнення — робітвики-ударники з виробництва, тисячі й тисячі найактивніших борців за соціялістичну п'ятирічку, що піднеслися, за проводом партії, до свідомости потреби опанувати найвищі ідеологічні позиції, забезпечити собі на всіх дільницях, як господарям справи, провідне становище, пішли на завоювання і літературних висот. Це пролетарське поповнення, яке чимраз дужче говорило, що *літературний рух* справді став у нас *масовим* рухом, як і вказівки партії, її вождя тов. Сталіна, рішуче поставило питання про *перебудову* роботи пролетарської літературної організації, про потребу *круто повернути* на цій дільниці ідеологічного фронту.

І треба сказати одверто, що літературні організації, їхній провід відстав у розумінні цих завдань, не спромігся справді по-бойовому перебудувати свою роботу, згідно з вимогами, що їх ставить партія, робітнича кляса, країна успішно будованого соціялізму. Літературний пролетарський фронт відстав від цих завдань, від вимог країни, що вступила в період соціялізму, відстав від підвищених вимог пролетаріяту, широких мас, активних учасників ударницького соціялістичного походу, будівників соціялізму, не спромігся дати збірного типу творця більшовицьких темпів, того нового типу, який, за проводом партії, в боротьбі за реалізацію пляну великих робіт, обернув працю на справу чести, доблести, геройства. Це відставання *особливо гостро відчуває ленінський комсомол*—ця молодеча армія будівників соціялізму, що стає вирішальною силою на виробництві. І ленінський комсомол устами тов. *Косарева*, *„Комсомольской Правды"*, *„Комсомольця України"* поставив на всю широчінь вимоги до лі-

тератури, поставив на всю широчінь питання про поворот пролетарських літературних організацій лицем до комсомолу. Зроблено це *цілком правильно, вчасно.*

Як реагували на ці, цілком законні, вимоги літературні організації, зокрема, ВУСПП? Чи підготовані вони були до справді чіткої відповіді, і то *відповіді ділом*? Треба просто сказати, що ця вимога, *цілком підтримана* центральним органом партії „Правдою", заскочила і РАПП, і ВУСПП непідготованими.

Один з великих показників цієї непідготованости, відставання проводу ВУСПП'у є хоч би *стан з „Літературною Газетою"*. Треба сказати одверто, що орган ФОРПУ, де провідне становище посідає ВУСПП, *не справдив* покладених на нього завдань. „Літературна Газета", що мала правити в руках партії за зброю у зміцненні партійного проводу літературним фронтом, що мала стати за найважливіше знаряддя перебудови роботи ВУСПП'у, „Молодняка", що повинна була стати справді за більшовицького колективного аґітатора, пропаґандиста та організатора в розгортуваному пролетарському літературному русі, виявила ідейне убозтво. Ця *газета далеко відстала* від завдань, поставлених перед нею. Це видно бодай із того, як редакція цієї газети зрозуміла шість історичних вказівок тов. Сталіна, як вона їх „застосувала" для літературного пролетарського фронту. Вона не змогла піднестися до розуміння цих історичних вказівок і в нумері 19-20 *по-обивательському промимрила про дрібничкові претенсії* в гонорарних справах, про дорікання Лім'ові й т. інш.

„Комсомолець України" слідом за „Комсомольской Правдой" поставив в основному правильно питання про перебудову роботи ВУСПП'у. А ВУСПП і „Молодняк" не поставили, як того вимагає нинішній період, основних питань, зв'язаних з перебудовою, не скритикували тих помилок, що є і в цілому ВОАПП'івському рухові, і в його складовій частині—ВУСПП'і. А ці помилки попри правильну основну лінію цієї організації заважають, гальмують подальше розгортання пролетарського літературного руху і то такими темпами, що відповідали б загальним темпам соціялістичної реконструкції. Справді, і в ВУСПП'і, як і в цілому ВОАПП'і, ми маємо *ряд важливих помилок.*

В РАПП'і гуляло гасло *„генеральної лінії РАПП'у"*. Гасло неправильне, помилкове, шкідливе. Гасло, що його рішуче засудила партія вустами свого центрального органу „Правди". А хіба бодай після цього вусппівці, їхній провід викрив це гасло в себе, засудив його? Ні, він цього не зробив. Може його не було в нас, у ВУСПП'і, може його тут не культивовано? Ні, його культивовано у ВУСПП'і, як і в РАПП'і. Більше того. Це неправильне, шкідливе гасло гуляє досі, не викрите й не розкритиковане літературною організацією, проводом ВУСПП'у, насамперед. У РАПП'і, а відтак у цілому ВОАПП'і пішло гасло *«одемьянивания»*. Його ВУСПП, провід вусппівський не викрили, не розкритикували.

У РАПП'і й у ВУСПП'і ми маємо, безперечно, *елементи організаційного фетишизму.* Під нього деякі з наших вусппівських критиків спробували підвести цілу „теоретичну“ базу:

„Змагання угруповань, відмінних соціяльними ознаками й тенденціями творчости, не могли вкластися в рамки самої тільки літературної форми, а переростали на боротьбу соціяльно-політичну. *І коли* ця боротьба спрямована була проти організацій, які посідали справді пролетарські, партійні позиції, вона неминуче була виявом антипролетарських, буржуазних та дрібнобуржуазних тенденцій, їх тисненвя на окремі ланки революційного літературного фронту. І скільки такі факти ми маємо в межах революційної радянської літератури, зрозуміло, що тут питання організаційне набирало неминуче сугубо-політичного, клясового сенсу“. (*Овчаров.* „Критика“ № 3, 1931 р., стор. 7). Такі та подібні оцінки ми маємо і в інших товаришів з проводу ВУСПП'у. Ось хоч би виступ тов. *Коряка*, видрукуваний у „Літгазеті“, № 10 за 1931 р. Він там з нагоди влиття до ВУСПП'у частини колишніх пролітфронтівців прямо заявив: „Нарешті, говоритиму про біжучі завдання нашого *консолідованого* пролетарського фронту“. Звичайно, з такого апаратного розуміння літературної організації, з цієї фетишизації організаційної форми й може лише народжуватись адміністрування в літературній організації, а це є перекручення партійних настав. Бо літературна організація — ідейно-виховна, а ні в якому разі не адміністративно-державна організація. Цієї помилки ВУСПП, його провід не викрили, не пустили на дно, а це — безперечна перешкода в розгортанні пролетарського літературного руху, в піднесенні виховної роботи в літературному пролетарському русі.

У ВОАПП'і, у ВУСПП'і *не розгорнуто пролетарської самокритики.* Замість справді пролетарської критики, маємо вилазки, вихватки одне проти одного. Виступи критики зустрічають галасом про „підривання основ“, про „зміну проводу“ тощо У ВУСПП'і не звикли до критики, а це гальмує розвиток пролетарської літератури. Тов. Сталін говорив, що критика й самокритика потрібна нам, як повітря, як вода. Це, звичайно, стосується й літературної організації.

Провід ВУСПП'у протягом цілого ряду років довів свою вірність лінії партії в боротьбі за пролетарську літературу.

Але водночас ми маємо всі підстави на те, щоб *вимагати* від цього проводу рішуче піднести всю роботу, забезпечити справді бойові темпи перебудови роботи ВУСПП'у, *високу якість продукції.* А цю нову якість можна забезпечити тільки якнайширше розгортаючи пролетарську самокритику, рішуче ліквідуючи взаємне покривання, гнилу теорію „свого не б'ють“. Не зважаючи на належність до тої чи тої літературної групи, не зважаючи на осіб, одкидаючи геть груповий галас — чого критикують того, а не того — ми повинні на всю широчінь поставити питання про розгортання справжньої пролетарської самокритики, залу-

чення до неї якнайширших мас, а насамперед ударників — призовників до літератури.

Повторюємо, що всіх цих питань наші літературні організації ВУСПП та „Молодняк" порядком розгортання творчої дискусії *не поставили* на належну принципову височінь.

Не спромігся їх поставити й т. *Микитенко* в своїй статті „Лицем до комсомолу". В цій статті тов. Микитенко також не скритикував загально-ВОАПП'івських помилок, а *не може* успішно розгортатись пролетарський літературний рух на Україні без найактивнішої участи в цілому ВОАПП'івському рухові, не взявши якнайактивнішої участи в переборенні тих помилок, що є в *цілому* ВОАПП'івському рухові. Обмежування ролі ВУСПП'у, найменший натяк на тенденцію відривання його від загально-ВОАПП'івського руху — нічого доброго не віщує пролетарському літературному рухові на Україні. Тов. Микитенко зробив другу помилку тим, що питання повороту лицем до комсомолу *трактував, як поточне завдання.* Він не зрозумів, що тут мова мовиться про крутий поворот, *про нову якість* цієї роботи, а захотів це підмінити посиланням на кількість творів з комсомольської тематики. Таке трактування явно звужує й принижує нинішні великі завдання, що стоять перед ВУСПП'ом у спільній роботі з комсомолом. А таке приниження шкідливе, бо мова мовиться про рішучу перебудову роботи ВУСПП'у.

Все ж, де причини такого відставання в перебудові роботи ВУСПП'у? Вони, безперечно, і в тому, що *провід ВУСПП'у має в собі недозволенні елементи груповщини.* Замість усім разом *по-партійному дбати* за перебудову роботи ВУСПП'у, ми маємо факти групових, неправильних виступів. Безперечно, *такого порядку* виступом є стаття трьох: Овчарова, Примера, Шишова в „К. У.". Вони в своєму груповому запалі, критикуючи провід ВУСПП'у, недозволенно *відірвавши* сами себе від відповідальности за цілий провід, порядком розгортання творчої дискусії намагаються критикувати *розв'язані від партії* питання про влиття до лав ВУСПП'у частини колишніх пролітфронтівців, про необ'єднання рік тому „Молодняка", з ВУСПП'ом. Нема чого й казати, такі факти мають зазнати рішучої відсічі, і цілком правильно зробив „Комсомолець України", що в своїй статті ці виступи викрив і засудив. Такі та подібні виступи, звісно, нічого спільного не мають з розгортанням критики та самокритики в пролетарській організації. Треба також одверто сказати, що провід ВУСПП'у не забезпечив такої роботи, такої обстанови, яка б сприяла боротьбі з груповщиною, яка призвела б до якомога скоршої ліквідації груповщини.

Розгортання творчої дискусії, що стоїть перед нами лише як завдання, особливо відповідальні вимоги ставить до нашої критики, до критиків. Від них, *від критиків партія вимагатиме особливої відповідальности.* Їхню роботу партія перевірятиме надто суворо. *Боротьба за ленінський етап у літературі* вимагає від критиків особливої принципової чіткости, величезної відпові-

дальности. Насамперед критик не має права бути неписьменний, критик має бути особливо пильний, а цього ми досі не маємо. Це ж факт, що досі у нас в критичній літературі гуляють троцькістські формулювання, не засуджені від нашої критики. Нещадно по-більшовицькому треба викривати, наприклад, такі твердження: „Саме селянство в наші часи—ахілесова п'ята соціялістичного будівництва; той загін, що, рухаючись на старечих конячках і воликах, не дає пролетаріятові швидко забігти вперед на коні індустрії, електрифікації в нове суспільство. Пролетаріят мусить іти вперед не залишаючи далеко позаду село". (*В. Сухина-Хоменка* „Пролетаріят і Література", стор. 26).

Що спільного з партійним розумінням селянського письменника має таке формулювання: „Отже, можуть бути „селянські" письменники речники куркуля, середняка, незаможника, наймита" (там же). Ніколи — бо партія ніде за селянського письменника не вважала і не вважає співця куркульської печалі. Лише викривши до кінця такі та подібні помилки, лише випікши розпеченим залізом, за вказівками тов. Сталіна, троцькістську контрабанду, викривши та розгромивши правоопортуністичні настави, лише на основі великого піднесення партійної відповідальности в критиці, ми зможемо справді критику повернути на могутню зброю виховної роботи.

Ми повинні згідно з вказівками тов. Сталіна, висловленими в листі до редакції „Пролетарской Революции", переглянути творчість наших критиків, письменників, щоб на основі партійного трактування кожного питання, вимоги партійности в цілій цій роботі, залучаючи широкі пролетарські маси, а насамперед ударників-призовників до літератури, переглянути цю творчість, створити таку обстанову, щоб у нас без належної суворої марксистської критики не гуляли такі романи, як наприклад, Сави Божка—„У степах", як Соколовського „Богун" та деякі інші.

На основі високої принциповости кожної оцінки того чи того твору; індивідуалізації в підході, ми повинні *велику увагу віддати творчості попутників.* Бо тут треба сказати відверто, ще маємо факти певного наплювистського ставлення до них. Щоб наша робота з попутниками дала відповідні наслідки, потрібна справді товариська атмосфера і дійсно принципова більшовицька критика їхніх помилок. У питаннях попутництва ми повинні ліквідувати коряківські твердження, як ось — „так звані попутники стають співпролетарськими письменниками". Тут ми повинні ліквідувати такі настави: „творчий метод режисера Довженка на той час (мова мовиться про фільм „Земля"), базувався не на методі матеріялістичної діялектики, а *стояв між ідеалізмом та матеріялізмом*" (Корнійчук). Щоб попутник став справді союзником, а потім переходив на рейки пролетарської творчости, потрібна більшовицька настійність, партійна чіткість у питанні про попутництво.

Треба сказати, що перший етап розгортання творчої дискусії на Україні проходить на надзвичайно низькому рівні. У нас

ще не розгорнено як слід обговорення справді творчих питань. Ми повинні на основі збільшення вимог нашої пролетарської суспільности до літератури поставити збільшені вимоги і до літературного руху, зробивши рішучий акцент на *посилвнні партійности* в літературному русі. Ми повинні розгорнути творчу дискусію в межах партійної лінії, поміж окремими творчими напрямами, щоб до цієї дискусії були залучені якнайширші пролетарські маси, а передусім літературний призов ударників. Ми повинні *рішуче піднести марксо-ленінську виховну роботу* серед наших письменницьких кадрів, зокрема серед літературного призову. Пролетарські письменники, критики повинні *опанувати марксо-ленінську діялектику*, бо тільки тоді дадуть вони нам справді більшовицьку художню продукцію, забезпечать більшовицьке виховання молодих письменницьких кадрів.

Рішуче трощивши опортуністичне недооцінювання призову ударників до літератури, ми повинні дати одкоша інтеліґентському „сюсюканню" перед ударниками. Вони, ударники — пролетарі, не випадкові гості, що перед ними треба „прибодрятись", а передові загони пролетарської кляси, гегемона цілого соціялістичного будівництва, зокрема й розгортаної пролетарської літератури, вони беруть на себе велику відповідальність за цю справу, вони хочуть учитись стати справжніми пролетарськими письменниками, щоб в художніх творах відбити нашу велику добу, активні учасники й творці якої вони є. Отже, треба мобілізувати всі сили, щоб допомогти їм прискореним темпом проходити навчання, опанувати цю височінь. А це — завдання розгортаної творчої дискусії, завдання перебудови цілого пролетарського літературного руху. На основі широкого розгортання пролетарської самокритики, залучаючи до неї найширші пролетарські маси, ми повинні найближчим часом допомогти нашим пролетарським організаціям перебудувати свою роботу, перешикувати свої лави.

За проводом партії звитяжно розгортається будівництво соціялізму в нашій країні. Робітнича кляса, колгоспники за проводом партії здобувають одну перемогу по одній. У розгорнутому соціялістичному наступі цілим фронтом пролетарський літературний рух не сміє відставати. Він повинен за проводом партії, спільно з комсомолом, за його активною допомогою перешикувати свої лави, піднестись на новий щабель, стати до передових лав будівників соціялізму. *Показником цього мають стати високоякісні твори*, що дадуть справді широкі полотна про героя та героїв нашої великої доби. Він *це дасть*, він *створить велике більшовицьке мистецтво.* Запорука цьому — непереможні сили великої кляси, що вгору йде. Запорука цьому — провід ленінської комуністичної партії.

ПРО ЗАВДАННЯ ПЕРЕБУДОВИ ВУСПП

РЕЗОЛЮЦІЯ II ПОШИРЕНОГО ПЛЕНУМУ РАДИ ВУСПП НА ДОПОВІДІ Т.Т. Б. КОВАЛЕНКА ТА І. МИКИТЕНКА ВІД 23-XII 1931 року

ПЕРІОД розгорнутого соціялістичного наступу цілим фронтом, вивершення фундаменту соціялістичної економіки СРСР поставили перед організаціями пролетарських письменників, так само, як і перед всіма організаціями робітничої кляси, нові вимоги, нові завдання. Щоб виконати їх, організації повинні перебудувати форми й методи своєї роботи. Шість історичних вказівок *тов. Сталіна*, є дороговказ для всіх організацій пролетаріяту. Вони визначили і шлях перебудови пролетарських літературних організацій. Великі хиби в роботі РАПП, ВУСПП, „Молодняка" та ВОАПП'у в цілому вимагають саме такої рішучої й негайної перебудови всіх метод роботи цих організацій. Директиви партії, вимоги комсомолу (промова тов. *Косарєва*), критика помилок пролетарських літературних організацій від ЦО партії *„Правди"*, критика їх від *„Комсомольської Правди"*, *„Комсомольця України"*, *останні вказівки тов. Косіора*, стаття центрального органу КП(б)У *„Комуніста"* якнайрішучіше підкреслили гостру потребу повороту цих організацій до нових завдань і накреслили конкретні шляхи перебудови їхньої роботи.

Недостатнє розгортання самокритики, *елементи адміністрування та ігнорування вказівок партії про те, що організація пролетлітератури є ідейно-виховна, а не адміністративно-державного типу*, неправильні гасла, як *„генеральна лінія РАПП'у"*, *чи „ВУСПП"*, що давали змогу тлумачити цю лінію, як окрему лінію від лінії партії, неправильне гасло *„одемічнювання"*, мляве розгортання творчої дискусії, недостатнє розгортання масовости в роботі, елементи груповщини — усі ці хиби якнайяскравіше виявилися у ВУСПП'і та „Молодняковi". Рішуча постава питання від комсомолу про „сплату боргу" свідчила, що пролетарський літературний фронт *„відстав від цих завдань, від вимог країни, що вступила в період соціялізму,* відстав від підвищених вимог пролетаріяту та широких мас, активних учасників ударницького соціялістичного походу будівників соціялізму, не спромігся дати збірного типу творця більшовицьких темпів, того нового типу, який за проводом партії, борючись за реалізацію пляну великих робіт, перетворив працю на справу чести, доблести й геройства" („Комуніст").

ВУСПП і зокрема секретар ВУСПП тов. *Микитенко* не відповіли вчасно як слід на слушну вимогу комсомолу. Тов. Микитенко у своїй статті „Лицем до комсомолу" затушкував основні питання повороту. А завдання, що їх ставить партія й комсомол, вимагають остаточно подолати всі ті методи роботи, що

зв'язані з традицією організації, як гуртка, й визначити ті методи, що їх диктує завдання ВУСПП, як масової організації пролетарської літератури, яка є основний провідник лінії партії в літературі, яка стала провідною організацією цілого фронту пролетарського мистецтва, як організації ідейно-виховного характеру, що повинна зосередити свою увагу на виробничо-творчих питаннях, покласти край суперечкам навколо і з приводу літератури та взятися до літератури суттю.

Перебудова роботи ВУСПП та „Молодняка" повинна відбуватися під знаком боротьби *за ленінський етап філософії в літературознавстві, за ленінську партійність у художній літературі*, під знаком подолання відставання пролетарської літератури від завдань соціялістичного будівництва та ліквідації елементів організаційного фетишизму, під знаком перенесення центру ваги на виробничо творчі завдання.

На всю широчінь постає питання про боротьбу за підвищення рівня *маркco-ленінського світогляду* пролетарських письменників та усвідомлення свого творчого досвіду й революційної практики робітничої кляси, за активнішу участь пролетарських письменників у повсякденній практиці соціялістичного будівництва, за більш послідовну й критичну роботу над засвоєнням літератури минулого в світлі ленінських вказівок щодо опанування культурної спадщини. ВУСПП повинен ще послідовніше провадити боротьбу проти головної нині *правої* небезпеки (формалізм, воронщина, переверзіянство), яка недооцінює якісно відмінних завдань пролетарської літератури й штовхає письменника на шлях буржуазного реставраторства. ВУСПП повинен ще рішучіше боротися проти „лівацько-вульґаризаторських" та капітулянтських теорій і тенденцій знецінювати художню якість і завдання боротьби за високий більшовицький ідейно-художній рівень пролетарської літератури. Треба далі розгортати боротьбу і з правими і з „лівими" капітулянтами, ворожими партійним наставам у боротьбі за літературу, яка стала б на височині ідей Маркса — Енґельса — Леніна — Сталіна, за „*Магнетобуди літератури*".

Поворот лицем до творчих завдань диктує потребу сприяти розвитку творчих угруповань (на основі творчої лінії ВОАПП). Постава в центрі уваги виробничих завдань диктує потребу розгорнути на основі соціялістичного змагання ідейно-виховну роботу серед письменників, насамперед *робітників-ударників*, марксистською критикою всебічно забезпечити допомогу їхній творчості та висувати нові робітничі письменницькі кадри. Виробнича робота ВУСПП має, отже, охопити всі питання теоретичної художньо-творчої та літературно-політичної роботи на основі *самокритики*.

Одне з важливіших завдань ВУСПП — ***здійснити поворот лицем до ленінського комсомолу***, а відтак розгорнути та опрацювати всі проблеми, зв'язані з показом збірного позитивного типу героя — комсомольця — молодого робітника. ВУСПП повинен нала-

годити постійну спільну роботу з комсомолом та розгорнути роботу коло активного включення до огляду комсомольської літератури, що його провадять „Комсомольська Правда“ та „Комсомолець України“. Активна участь ВУСПП у здійсненні цих завдань, що їх диктує поворот лицем до комсомолу — один з найважливіших засновків перебудови ВУСПП.

Пленум констатує, що *дитяча література* — це теж дошкульна дільниця в роботі ВУСПП. Дитячу літературу творять переважно союзники й попутники. Пленум пропонує секретаріятові ВУСПП найближчим часом опрацювати конкретні заходи, щоб забезпечити активну участь пролетарських письменників у творенні дитячої літератури, рішуче борючись з обивательським ставленням деяких письменників до дитячої та юнацької літератури, як до другорядної.

Засуджуючи помилки товаришів з керівництва ВУСПП та „Молодняка“, які намагалися механічними адміністративними заходами злити ці дві організації, — 2-й поширений пленум ради ВУСПП вважає за потрібне здійснити це злиття якнайшвидше, скільки на теперішньому етапі є всі умови до *цілковитого злиття ВУСПП та „Молодняка“*.

ВУСПП і „Молодняк“ в основному правильно здійснювали лінію партії в своїй роботі, і, зокрема, в питаннях теорії літератури та творчости. Та, не зважаючи на свою боротьбу з троцькістськими та бухарінськими поглядами на літературу, які зокрема відбилися в концепціях Хвильового, не зважаючи на боротьбу з нацдемівщиною, з націоналістичними виявами, в пролетарській літературі, з формалізмом, з воронщиною, переверзіянством, лефівщиною та літфронтівством не зважаючи на в основному правильну лінію ВУСПП — у питаннях теорії та творчости, у теоретичній роботі ВУСПП і „Молодняка“ був ряд помилок. Історичний лист тов. *Сталіна* до редакції „Пролетарской Революции“, ставлячи гостро питання про більшовицьку непримиренність у боротьбі за кревні інтереси більшовизму, зобов'язує ВУСПП та всіх працівників літератури переглянути свої теоретичні праці під поглядом боротьби *за ленінську партійність у теорії, за ленінську філософську спадщину, як новий щабель у розвитку марксизму.*

Треба в дальшій теоретичній роботі викрити і переборoти всі помилки, як от: помилки т. *Микитенка* в творчих питаннях, помилки т. *Коваленка* в питаннях творчої методи (трактування боротьби творчих течій сучасної пролетарської й радянської літератури за аналогією з боротьбою стилів у минулому), політично-помилкове оцінювання „боротьбізму“ (у статтях „Перший призов“), некритичне ставлення до Плеханова і деборінщини у тов. *Щупака,* обстоювання деборінських позицій під час боротьби з механістами у тов. *Гірчака.* Треба провести рішучу боротьбу з помилками формалістичними, механістичними і збоченнями національно-опортуністичного порядку в роботах т. *Коряка,* з виявами правого опортунізму та лібералізму в літе-

ратурно-політичних питаннях т. *Кулика,* виявами примиренства до національ-опортунізму та дрібнобуржуазним еклектизмом тов. *Овчарова,* з правоопортуністичними помилками і троцькістськими формулюваннями т. *Сухино-Хоменка,* з гнилим лібералізмом, правоопортуністичними та національ-демократичними помилками *Івана Лакизи.*

Беручи лист тов. Сталіна до редакції „Пролетарской Революции", як бойову директиву в боротьбі ВУСПП за войовничу партійність у пролетарському літературному русі, пленум ради ВУСПП вважає за одне з першорядних завдань боротися проти троцькістської і всякої, зокрема націоналістичної контрабанди та гнилого лібералізму в питаннях історії пролетарської літератури, історії марксистської критики на Україні та історії КП(б)У, а також з люксембурґіянством, зокрема, в національному питанні, з недооцінюванням національного питання, що (і перше, і друге) має місце в літературно-критичних і художніх творах.

Треба переключити письменницькі й критичні кадри *на глибшу теоретичну роботу.* Треба боротися з начитництвом та вульґарним цитатмахерством, плянувати теоретичну й критичну роботу, залучити ударників-робітників до активної критики, пов'язати роботу ВУСПП і „Молодняка" з товариствами войовничих матеріялістів-діялектиків та істориків-марксистів, посилити критику й самокритику та піднести її на партійну принципову височінь. Треба розгортати *конкретну* критику, ліквідувати явища поверхової „голобельности" й повести найрішучішу боротьбу з груповою „критикою".

ВУСПП повинен провадити нещадну боротьбу з *буржуазною* ідеологією в літературі, з буржуазними та дрібнобуржуазними впливами в пролетарській літературі, *посилити більшовицьку непримиренність* до всілякої буржуазної контрабанди („У степах"— Божка, „Богун" — Соколовського та інш.).

Зокрема, пленум загострює увагу на клясово-ворожій книжці В. Сосюри „Серце". Цілковито згоджуючись з оціненням цієї книжки від „Комуніста", що в статті „Жовта муть" показав, куди може зайти письменник, відриваючись від своєї кляси, і дав належну кваліфікацію авторові, як маланюківському підбрехувачеві (в цій книжці), пленум вважає, що поява такої книжки свідчить про гнилий лібералізм і правий опуртунізм працівників з видавництва ЛІМ та про цілком недостатню увагу ВУСПП до творчости окремих письменників. Відмежування Сосюри від цієї книжки й обіцянки рішуче перебудуватися, які він дав на пленумі, пленум вважає за недостатні й доручає секретаріятові поставити питання про перебування В. Сосюри в лавах ВУСПП.

Пленум констатує велике творче зростання та організаційне зміцнення секцій ВУСПП, особливо російської та єврейської. Надалі пленум ставить перед секціями завдання цілком забезпечити дальше творче зростання пролетарської літератури нацменшостей. Пленум доручає секретаріятові віддати роботі сек-

цій більше уваги, систематично слухаючи доповіді керівників секцій, домагаючись остаточної перебудови роботи секцій, посилення інтернаціональної виховної роботи ВУСПП у цілому. Пленум вважає за потрібне протягом 1932 р. скликати всеукраїнську нараду російської секції ВУСПП. Секретаріятові ВУСПП доручається розгорнути роботу серед польської, болгарської секцій та грецької групи.

Пленум ВУСПП підкреслює потребу підсилити роботу серед письменників *союзників та попутників*, посилити свій провід у ФОРПУ, ліквідуючи рішуче той стан опортуністичної бездіяльности, в якому воно перебуває. Взяти активнішу участь у керівництві й перебудові „Літературної Газети", яка виявила ряд кричущих політичних помилок, зокрема правоопортуністичних.

Особливу участь треба взяти в роботі серед *пролетарсько-колгоспних письменників та ЛОЧАФ'у*.

Треба також переглянути й підсилити роботу всіх вусппівських журналів, зробивши їх *центрами вусппівської роботи*. Зокрема секретаріят ВУСПП повинен порушити питання про забезпечення успішної роботи журналів вусппівських організацій („Забой" „Кривбас", „Зоря", „Стапелі").

Усе це вимагає рішучої організаційної перебудови ВУСПП з погляду завдань *ідейно-виховної організації*. Треба припинити оргзасідательську метушню й перенести центр ваги на виробничо-творчі завдання; треба якнайскорше *домогтися цілковитої ліквідації елементів адміністрування*, запровадити систему *виробничих нарад*, перенести *центр ваги на роботу з ударниками*, на підвищення їхньої кваліфікації. Треба домогтися розгортання *творчих угруповань* та сприяння їхній роботі, систематичної спільної роботи з комсомолом та найщільнішого зв'язку з профспілками, обміну творчим досвідом поміж окремими організаціями та запровадження соціялістичного змагання й ударництва. Треба якнайскорше домогтися рішучої й остаточної ліквідації елементів *груповщини*, на приклади якої вказувала стаття ЦО партії „Комуніст" „За велике більшовицьке мистецтво".

ВУСПП повинен стати масовим виробничим письменницьким колективом. ВУСПП повинен дати твори, гідні нашої епохи.

Схвалюючи доповіді секретаря ВОАПП т. *Коваленка* та секретаря ВУСПП т. *Микитенка*, пленум висловлює довір'я керівництву ВОАПП та ВУСПП і висловлює певність, що *керівництво ВУСПП за вказівками партії та за її проводом, на основі більшовицької самокритики, виправить усі помилки й забезпечить більшовицький зміст і темпи перебудови ВУСПП.*

І В А Н Л Е

ІНТЕҐРАЛ

ПОВІСТЬ

ЧАСТИНА II

1

НА зборах заводського комсомолу обговорювали графіки ударної участи комсомольців у відбудові 4 домни. Соловейчик спітнілий, заклопотаний. Валя Колосова веде зібрання. Обличчя в неї все змаране хемічним олівцем, особливо губи. Біленька, але забруднена на роботі косинка зсунулася набакир і випустила жмут покрученої, давно нестриженої чорної коси. Майже весь комсомол заводу знає, що Валя відрощує коси й не дивується, що, плутаючись вихрами, вони вкривають їй уже й плечі.

Арнаутов сидів у першому ряді й малював у бльокноті голову Валі з клочком кіс над очима. Не дивлячись на сусідів, розповідав напівпошепки:

— Заходжу в перукарню... Світ, блиск, чистота, хрест мене накажи... Тринадцять душ перукарів з ножами й одна Дора Михайлівна микається між ними, як Платон у дрібносортному прокаті між станами... Їй 54 роки, а вони пацани: — Дорочка, води! Дорочка, убрать! Дорочка... Красота... Авторитетна... як мати божа... хрест мене накажи!..

Сусіди сичали зо сміху, відмахувалися від Арнаутова, а він малюючи плів про нове якесь спостереження... Розмашисто утрируючи портрета, Арнаутов підписував:

„Голова історичної наради

Валентина Колосова“

Розчеркував своє прізвище в куточку й відірвавши аркушика пускав по руках портрета. Так раз за разом, аж поки хтось не запитав з кутка:

— Дозвольте вопрос доповідачеві. Чому Даниленка знято з нашого завода?..

Це був той грім у ясну годину, що електризує колгоспників у молотьбу. Затихли, принишкли. Колосова озирнулася на Соловейчика й, прочитавши на його обличчі безпорадну нерішучість, стукнула олівцем по столі:

— Не по существу, товаришу...

— Що?

— Ого!..

Арнаутов умовк брехати. Перекреслив косим хрестом шостого портрета „Голови історичної наради“ і зацікавлено шукав того, хто так „не по существу“ ввірвався непроханий в запальний діловий тон зборів.

Чому Даниленка знято.

Легко сказати! Даниленка, який заряджав, який в першу-ліпшу хвилину був там, де його раптом треба, який з най-

складнішого стану знаходив вихід, який купчив круг себе міцний партійний, комсомольський актив, вернув ним і ніхто не міг закинути йому командування.

— Чому? Хто?

Запитувач мабуть зрозумів, що він спросоння бабахнув запитання й мовчав. Замовкли й напружено чекали всі оті „Що? Ого!" Арнаутов відчував, що він сьогодні лопне.

— Я... підтримую!

— Що ти підтримуєш, Арнаутов? Ти завше як Пилип...— Валя вдає, що вона тримається, щоб не приснути зо сміху. Напружена тиша нервує, а рішучість Арнаутова дражнила її. І хотілося схопити чернильницю й жбурнути нею в цього розхристаного, чудакуватого комсомольця.

— Чого ж тягнеш жили?—вмоляли очі Колосової.

Соловейчик звівся й вийшов з-за столу президії. Набрав у легені може трохи й зайвого повітря й тут же його випустив. Арнаутов пояснив свою солідарність з товаришем, що запитав про Даниленка.

— Я приспособляюсь до товариша, тобто присоєдіняюсь, приєднуюся до думки, що треба пояснити зборам...

— Правильно! Треба! Не замазуйте...

Серед залі підвівся мартенівський цехорг комсомолу. Високий, біластий, очі здушує, ніби вони от-от вирвуться в нього з орбіт. Ряба, писана майка й смуги поту в робочім бруді на шиї. Колосова зразу ж махнула йому рукою.

— Давай, Володя!..

Володя дав. Ще міцніше затис очі, руку підняв:

— Даниленко не просто собі Олекса Дмитрович. Ми на Даниленка, як на старого й витриманого, здавалося, члена партії рівнялися. Запалювалися його ентузіязмом, підтримували й он яку кашу заварили.—Володя Ракітін махнув піднятою рукою в той бік, звідки чути було змагання на 4 домні.—Заварили, кажу, кашу, мусимо їсти, розхльобувати.

— Поїмо...—заспокоювали сусіди.

— Постой, бо може й похлинешся... Так, кажу, мусимо їсти кашу. Даниленка знято, значить, було за віщо. Не Таня ж тут справді впливала на бюро райкому. Щось серйозніше. А ми? Ми ж тут. Ми ж продовжуємо й мусимо продовжувати варити тую кашу... Отже чи не слід ще когось познімати слідом за Даниленком?

— І в зсилку його, правильно...

Всі зідхнули. Значить говорити „не по существу" тепер таки будуть. Соловейчик зійшов з свого місця й щось шепотів на вухо Колосовій. Володя вмовк, але стояв.

— Може б знімати треба інших?..

— В сусідні двері треба б...

— Товариші, заспокойтеся!..—Соловейчик таки зібрався з духом і виступив. Його виступи були завше діловими й досить вдало побудовані. Була одна хиба в Соловейчика—кожен виступ

він дуже довго обґрунтовував цитатами з Маркса, з Леніна. Цілком влучні цитати, але слухачі сміються всякий раз, як тільки Соловейчик заходжується їх наводити. Набір цитат, хоч і досить широкий був у Соловейчика, але за 2 роки секретарювання йому доводилося їх цитувати надто часто, й кожен старий комсомолець завчив на пам'ять цитати для всякого випадку. Тому й сміялися.

Але сьогодні забулися за цитати. Чи він їх і не говорив, чи прослухала авдиторія комсомольців, але не сміялися. Уважно слухали. Навіть репліками не заперечували.

Соловейчик теж здивований з такого рішення. Бюро райкома звісно має свої істотні мотиви, але така поспішність... Що це означає? Тут треба бути обережними, щоб не вдатися в другу крайність, та ми, мовляв, комсомолія заводська мусимо бути й послідовними. Треба, щоб присутній тут на зборах, член бюра райкому товариш Денисюк зробив точну інформацію...

— І вніс ясність...—додали збори.

Голова зборів, Валя Колосова, одразу ж і запропонувала:

— Слово надається членові бюра райкому, товаришеві Денисюку.

А що міг сказати Денисюк, коли серед протестуючих членів бюра він найупертіше стояв на захисті Даниленка.

—... Не заперечую, що комсомолія має право цікавитися рішеннями...

— Та ми з ним...—хтось вирвався в залі. Денисюк продовжував трохи хвилюючись:

—... Даниленко себе трохи поставив між райпарткомом і заводською адміністрацією.

— Правильно поставив...

— Безобразія творяться...

—... Товариші, дайте я закінчу свою інформацію. Даниленко правильно розумів процес, але ставив його нетактовно, надто руба... До того ж у Дмитрівськім райкомі треба було доброго оргінстра. Звісно, кращого оргінстра як Даниленко...

— А в нас хіба не треба оргінстра?

— П'янствують...

— А з ЦК погоджено?

—... На крайній випадок райком може повідомляти ЦК пост фактум, товариші.

— Паганий фактум. Центральний комітет не погодиться. Товариш Валя, дай я скажу!.. Цека не згодиться. У нас, товариші, прорив нечуваний, прорив не лише виробничий, а... моральний прорив. Читали, що сьогодні преса про нашу міліціонерів пише? А бриґада папаші Колосова розпущена вже. Тут щось не так, товаришу Денисюк. Бровченкову діловодшу лишили непорушною... Адже відомо всім, з ким вона і як себе тривала... Тьфу! От що. В районі не все гаразд. Чи не зняли тут Даниленка з-за чогось іншого...

— Може заваджав кому, товаришу Ракітін...

— Може й так... Товариші! Тут нема чого жувати жвачку, давай по чесному, по-комсомольському розмовляти.

— Давай! Дайош!..

Ракітін уже нервував. Він малював картини таємних заводських балів на Кутейніковиx хуторах, про які напевне знали і відповідальні керівники району. Ракітін вивертав усього себе й якого бруду назбирала ця зовні витримана, роботяща істота. Таке враження, ніби людину довго напували брудним трунком та годували всякою їжею. І шлунок відмовився...

—... Але, товариші комсомольці! — перевів тон цехорг з мартену.—Наша організація має величезні заслуги перед партією й владою. Хто ще з нас не пам'ятає знаменних днів пуску заводу після консервації? Якої незміряної роботи треба було проробити, щоб зрушити косність, щоб таки перемогти ту ворожу думку, що завод треба ліквідувати... І партійна організація перемогла. Чому ж вона тепер не перемагає прориву й рятується такими нікчемними засобами, знімає кращих з-посеред своїх рядів? А тому, товариші, що тоді було одно діло, а зараз друге. Тоді керівництво було зацікавлене в наших загальнополітичних проблемах, а зараз... воно одірвалося від партійних мас, відірвалося від Цека. Перші успіхи районування запаморочили нашій районовій верхівці голову. Вона безконтрольна, робить чимало глупства, політичних ляпсусів... Який моральний стан району?

— Ну годі вже... Розійшовся.

— Не годі... Я вношу пропозицію... Он затіяли з 4 домною. Адже ми тепер не можемо на півдорозі спинитися! Встановили конструкції естокади, замовили машини для НЕС'у, виділяли все литво на розливну машину... Що це вам, дурнички? Спиніться но тепер. А Даниленко був тим запальником, що живив нас, живив усе прогресивне в заводі... Суботниками відробили вже понад півтори мільйони витрат за кошторисом. Га?.. А тепер...

Ракітін, як не плачучи таки вмовк.

— А де ж твоя пропозиція?—запитала Колосова, схопившись.

— Протестую!..—вирвалося в Ракітіна, й він закашлявся довгим кашлем, як захлинувся.

— Протестуємо, правильно!..

Нехай збори не закінчено і графіки залишилися на другий раз. Але оте „протестуємо“ гучно поллялося з цієї залі й забилося в цехах у машинах.

— Протестуємо!..

В цехах як струмінь людської енергії контактував через машини, через печі, через металь.

— Комсомольці бузять... У комсомольців язики розсвербілися...

Протестуємо.

Другого дня на змінних партійних зборах відчитувався Аджаров, Денисюк, Бровченкова... Відчитувалися, шукали причин прориву й відчували, як хлестав цей прорив їх. З якого боку не пробував заходити Аджаров, прорив на „цю ідею Даниленка“ звернути було не можна. Аджаров більш-менш спокійно міг домогтися, щоб на секретаря партколективу було тимчасово обрано Денисюка. Їдучи з райпаркому на ці збори, Аджаров запропонував кандидатуру Бровченкової, але на зборах про це й говорити було не можна. Спробував був поскаржитися на „бузу комсомольську“. Збори спочатку всміхалися, потім мовчки солідаризувалися з комсомолом, а коли хтось пустив репліку з залі:

— Самокритика, не замазуйте...

Збори вибухнули. Тільки по партійному розмовляючи Аджаров зміг утриматися. Треба було раптом погодитися на пропозицію обрати секретарем Денисюка, продовжувати виконання наміченого ще за Даниленка проекта четвертої домни й показово судити міліцію.

Лягаючи перед світом спати, Аджаров глибоко й важко зідхнув:

— Чорт би його брав з Даниленком... Не обдумав Костя Аджаров. На цьому неодмінно влетить. Партієць він добрий. Не обдумав...

У вухах крізь сон чув шипіння погрозливе:

— Протестуємо!..

II

Під визерунковими консолями — фермами нової естокади до 4-ї домни Маньковський зробив чекальню для змін. Довгий коридор, обшитий щільно дошками, з вікнами з обох боків. Поруч вікон двері на віддалі десяти метрів одні від других. Над проходами в двері, над вікнами — дощані козирки. В чекальні світло. З обох боків понад вікною по ряду столів. На кожному вазончик з живими квітами, карафка з водою, газети по стінах розклеєно, в декількох місцях газети вставлено в розщеплені палички й повтикано в затійної моди чавунні підставки. Понад півтисячі ударників сидить за цією сотнею столів у довжелезному коридорі чекальні. Дівчата лад дотримують, змітають недопалки, міняють воду, збирають ведмідки по столах. Вони теж ввімкнулися в ударну четверту й хоч цією сумлінною роботою допомагають її успішній відбудові.

І дивна річ. Зайшовши до чекальні, робітник вмикається в панівний тут культурний лад. Він відчуває себе часткою оцієї прямолінійної збуджуючої системи. Сідає на приґвинченого до підлоги стільця й з задоволенням чекає чергового голосу з репродуктора:

— Шоста — зміна — приготуйся.

— Зміна на вахту...

— Раз... два... три...— і так ритмічно чийсь міцний голос відраховує до десяти. За десятим разом припинене для змін життя на домні, на ковперах, на естокаді — скрізь оживає. Ніхто не має права спізнюватись. Рахунок „десять“, мусить кожного застати вже за зарані, в штабі, призначеною йому роботою. Десятники, практиканти, майстрі на льоту ловлять своїх ударників і вказують місце роботи. Змагання пішло між ними. Комуніст-практикант змагається зі старим Колосовим. Практикант на слові „сім“ кричав „готово“, а Колосов ще перед цим останнього прилаштував до місця праці. Життя шалене, гонитка за секундами й така чітка напружена система. Відробивши свої 2 години, кожен ударник збігав з риштовання з повними захвату, енерґії грудьми. Він відчував задоволення, що свою частку в 4-ту домну він вніс сумлінно й з почуттям радости...

Так працювала машина, заведена волею цих тисяч.

Арнаутов працював сьогодні у 8 зміні, тобто о 4-й годині ранку. Боячись проспати, він прийшов, коли саме корком вилітала в усі двері з чекальні сьома зміна. Власне. вилітали рештки, бо основна маса ще за покриком „Сьома приготуйся“ купчилася вже біля сходень і чекала лише отого:

— Зміна на вахту! Раз-з...

За рахунком „чотири“, — в чекальню ввійшов Борка. За столами де-не-де сиділи комсомольці з його зміни.

Восьма зміна — надударна, зустрічна, комсомольська зміна. Арнаутов — бриґадир монтажної бриґади на шихтовому конвеєрі „Маньар“. Арнаутова винахід в життя втілив проектний геній Маньковського, й його апарата названо спільним їх ім'ям „Маньар“.

— Красота, хрест мене накажи...— Арнаутов обсмикнув на собі робочу, недавно випрасовану блюзку, зробив жест перед убиральницею в білому чистому халаті й зманірнічав:

— Дозвольте представиться...

Убиральниця також утрировано зробила реверанса перед Арнаутовим і пішли змінятися.

Де сідав Арнаутов, його обліпляли, як матку бджоли. Борка вмів за всякого настрою знайти „провідну нитку“, й нікому скучно не буває з ним.

— Знаєте, братва, як глянеш оце на квіточки та отих дівчаток, так просто культурою від тебе так і попре...

Хтось відчув іронію в цих словах і спробував захистити цю спробу прищепити самодисципліну в оточенні, в поводженні... Арнаутов і слухав не так, як інші. Нарочито підкреслена увага, задумливі очі, молодецьке задьористе обличчя. І присутні нестримано сміялися...

Ввійшла Валя Колосова зі своєю бриґадою дівчат горновиць. Комсомольська бриґада гучними вітаннями зустріла її. Колосову посадовили з Арнаутовим.

— Бриґадирам місце...

Арнаутов розповідав:

— … Стою за столиком на телеграфі й поспішаю написати ті троє щоденних слів Даниленкові: „Працюємо прежніми темпами“. Стоять черги людей, кожен, аж синіє, щоб швидше… а тут якийсь інженер з накрашеними губами…

— А покинь ти свої брехні! — перебила Валя. — Ось газета…

— Нехай докаже…

— Товариші! Розберім газету, а анекдота після закінчення четвертої домни! — Валя ткнула пальцем на нову „Донбаську Правду“, що її тільки но поклала на стола нова зміна вбиральниць.

— Я похапцем проглянула. Там такі діла про наше місто.

— Дайош, на бочку!

Валя Колосова стала на стілець, розгортаючи газету. З інших столів поспішали до гурту, або хапали в себе ту ж газету й бігали очима, шукаючи те, про що говорить Валя. До гурту пролазив заспаний, захеканий Соловейчик. Він гадав, що проспав свою зміну.

— Ти мені, пацан, гляди, — зустрів Соловейчика Арнаутов.— Тут ти мені не секретар, а член моєї бриґади й зривати зміну…— Арнаутов груди колесом поставив.

Його обірвали. Колосова голосно прочитала:

„Перебудуймо роботу міліції“.

„Останні події в Райгородській міліції: факти розкладу міліції з очевидністю говорять, що апарат міліції не вправляється з перебудовою роботи. В деяких частинах міліцейського апарату немає клясового чуття. В Райгороді штрафам підлягають пропорційно всі соціяльні групи. В органи міліції протискаються клясово-ворожі елементи. Про це свідчать систематичні крадіжки з боку деяких міліціонерів…

— Стережуть робоче добро… — зіронізував хтось.

… Ми маємо розклад серед окремих осіб комскладу, хабарництво, покражі, знущання з арестованих, зажим самокритики в рядах Райгородської міліції“…

Валя читала рядок за рядком ганебного послужного списку про свою міліцію. Її нервування передавалося слухачам.

… Недостатня робота профосередків та партійних груп серед міліціонерів… Замість боротьби з розкладом, вони втручалися в стройову і оперативну роботу… Все це…

… Не діставши потрібного виховання, піддалися під вплив міщанського оточення, опинилися в полоні у клясового ворога… пияцтво.

… Вдаримо по болячках. Знімемо хвилю здорової самокритики…

— Це вам, товариші, зразки роботи нашої міліції. Робітники заводу викрили розкладницьке багно. Але нашу бриґаду чомусь розпущено. Треба домагатися. Ось:

— … За наявности такого розкладу, що його викрито в Райгородській міліції, чистка її мусить проходити під гаслом ма-

вового контролю й уваги. Але це якраз і обминає комісія по чистці. Вона навіть антирадянськими вихватками міліціонера Заверднева, його грубістю на службі не зацікавилася. Комісія зовсім викинула з уваги кражі з боку деяких міліціонерів. Робітникам заводу Колосову та Бахтадзе не дали повністю висловитися й бриґаду розпустили. Старшого міліціонера Голоспиненка, що зараз перебуває під судом, комісія не викликала для перевірки...

— Сьома зміна приготуйся...

Зміна шарахнула в усі двері. Валя рвучко кинула газету на стіл і на ходу поправляла свої розґвинчені коси, заправляючи їх під косинку, сьогодні вже червону. За дверима почула:

— ... На вахту, — пролунав дзвін.

Пробігаючи мимо риштувальних східців на естокаду, почула репліку Арнаутова:

— ... То все рівно доскажу іншим разом про інженера з нафарбованими губами.

Репродуктори гриміли серед заліза:

— Раз... два... три...

А ранком наступного дня в своїх кабінетах нервували люди. Кращенков чотири рази підходив до телефона і на відповідь центральної не знав що сказати. Розумів, що йому конче треба до когось поговорити.

Ці крикливі рядки в газеті посіяли в ньому тривогу. Як капітан ненавидить на обрії неба прекрасні визерунки хмар, так боявся цей „капітан" хмаринок на чужому йому небі. Його небо було чисте, як сльоза. Газети, робкори чистять міліцію. Треба б радіти, використати, але „капітан" нервував.

Викликав до себе Шушака й Афферіна. Наджидаючи переглядав якісь папери в спідній шухляді й добру половину з них рвав. Рвав завзято, з почуттям неповного задоволення своєї мстивої натури. Були й такі папірці, що, намірившись розірвати їх, Кращенков припиняв порив, знов перечитував папірця й клав на куточок столу під книжку „Империализм как новейший этап капитализма".

Шушак увійшов не постукавши, і Кращенков підскочив на стільці як ошпарений.

— Фу-у!.. Ви, Корнелій Дмитровичу, завше мені вкоротите якусь частину віку своїми несподіванками... Сідайте. Мусить ще зайти Афферін.

— Доброго здоров'я, Борис Владимирович! Рудницький теж прийде?

— Я не викликав. Та й небезпечно... Поговоріть з ним у цеху.

Кращенков знов підійшов до телефона, вилаяв телефоністку, що вона його турбує:

— „Центральна", „центральна"... Знаю, що центральна. Інколи вас не дозвешся годинами, а тут не встигнеш трубки до вуха донести, як уже „центральна"...

— Шушакові ткнув у руки листа на стальному кольорі паперу писаного. Дістав з-під „Империализма“ ще декілька таких же й передав їх Шушакові.

— Нате, Корнелію Дмитровичу, мене вони непокоять.

— Що сталося, Борисе Владимировичу? Ви мене лякаєте...

Кращенков дав газету з червоними олівцевими смугами на сторінці: „Гонімо клясового ворога з робітничо-селянської міліції“.

— Дякую красно... Я теж ось. — Шушак витяг з кишені ту ж газету, тільки з синіми олівцевими смугами на тій же сторінці і встав з м'якої ременем шитої канапи. В двері постукав Афферін.

— Можна, Борисе Владимировичу? А-а!.. І їх превосходительство тут... Так рано ти до начальства потрапив.

Афферін недолюблював Шушака за його впевненість і посозадирательство навіть перед своїм же братом інженером, але випивши один раз у Сухокобиленка на брудершафт, він умисне підкреслював оте „ти“. Шушак відчував іронію і в „превосходительстві“ і в „ти“, і в самім тоні мови, але він на те вважав себе культурною, інтеліґентною людиною, щоб не дати відчути, що йому це не подобається. На роботі він завше відчував залежність доменного цеху від недостачі кокусу, підтримував це, затушковував і Афферіна називав „хазяїном“.

— Пробач, хазяїне, сьогодні я дійсно ранувато.

— А я таки сам збирався... Розумієте, ось сьогоднішня газетка тут розпочала... Всякі комісії почнуться, „клясове чуття“ тут...

— Що й говорить, хорти чистої крови. „Чуття“ їх не обдурить... Сідайте, Романе Давидовичу. Газетку заховайте. — Кращенков підніс стільця до канапи й сів проти двох завідувачів цехами. Афферін таки розгортав ту ж газету з міліцейською сторінкою.

— Та киньте ви... Ось... — Кращенков не витримував. Різким жестом кинув із столу на руки Афферіну газету зі своїми червоними помітками. Шушак ховав передані йому дорук листи.

— Треба бути обережними. Ви правильно тут нащот „клясового чуття“. Кому скрутиться, а нам з вами... „будь готов“. Я про це тільки й хотів... Та заховайте ви свою газету ради господа, Романе Давидовичу.

— Я, Борисе Владимировичу, тільки хотів ось тут прямий натяк: уявіть собі, а-ем: „піддалися під вплив міщансько-го оточення, опинилися в полоні у клясового ворога“. От, уявіть собі, куди гнуть...

А тут і собаку зарито...

— Ми вже й це читали... Треба, щоб це „оточення“ таки було „міщанським“, але щоб ми були збоку. Я за тим і скликав вас... Як схочете, так і робіть, але зробити треба. Он „оточення“ Андреа... Туди треба перекинути удара... Андреа, чужинці, пар-

тійна стенографістка, голова міськради Бровченкова Аджаров був потрапив тоді на хутора — ось куди треба бити!.. Розумієте? Ми собі специ. Не смій спецеїдством заніматись, сам... Сталін сказав: О! А пробний нумер з вибухом батарей доведеться відтягти... Гроші дали?

Афферін кивнув головою.

— Узяв?

Знов кивок голови.

— Скільки?

— П'ятсот за кожух один списати...

Кращенков зробив пародію на посмішку, бо очі горіли:

— Списуйте йому кожухи, списуйте чоботи... Чибаш не підведе, але.

— Звичайно відтягнемо...

— Робкора свого напосудьте. По „самокритиці“ нехай кваліфікується. Підсипайте йому фактів з „клясового“ лагеря. Ах, оця мені історія з міліцією... як невчасно. Того чорта збулися, тільки б діти... А вони гонять. Маньковський... У-у, цей Маньковський! Рудницький гроші взяв?

— Взяв, але в цехах бузять. Мовляв, хто робив, а хто подяки державні має...

— Нічого. Вам, Корнелій Дмитрович, треба в консультації активніше працювати. З двоковперного дуття здається вийде скандал, але щодо конусів естокади... Робить то його треба. Це й витрачає державу й нам колись служитиме, тільки...

Нервували ці технічні керівники заводу. Нервували, кидалися газетою, непокоїлися з найменших дрібниць.

А в кабінеті секретаря райпаркому теж не було покою. Газета з міліцейською сторінкою, як пекельна машина, підложена спритним злочинцем під ліжко. Ще вчора, позавчора та ж сама газета тільки інформувала, що в Райгородській міліції викрито деякі зловживання з дисципліни та крадіжок, а сьогодні такий удар...

— Такий удар! — шепотів Аджаров, чекаючи на Сухокобиленка та Некрасова. — Такий удар, — ходив ламаними ступнями по кабінеті, інколи позирав на покреслену сторінку газети й час від часу бив кулак об кулак.

Увійшли Некрасов, начальник міліції та Кучеренко, Аджаров холодно привітався й сів на своє місце, під написом: „секретар РПК“.

— Ну, дострибалися, голубчики? — запалив цигарку, сховав коробку з цигарками в кишеню й знов пішов по кабінеті. — Доблагодушествовали? На шипке все спокойно...

— Ти, Костя, давай толком, і цигарок не ховай... — Некрасову здалося, що Аджаров помітно маневруючи, хоче в цій історії бути в стороні, й від цього припущення йому моторошно зробилося. — Це чорт зна що! Робиш, робиш ніч і день... А тут тобі якийсь, з дозволу сказати, робкор...

— Тут, Оксентію Гавриловичу, навіть і не робкор. Всяка сволоч контрреволюційна... Постріляють гадів мало! Та я їх стільки в двадцятім році... На ордена заяву подав, а він сволоч усякий. Я цього так не покину... Це даниленківщина, загібчики...

— Постой, постой, Сухокобиленко! Покищо газета тебе лає. В цехах ще робиться? У Маньковського вже окремі бриґади „імени боротьби з розкладом у міліції". Цілі бриґади, розумієш?..

— Бриґади, так що? Значить я контрреволюціонер? Та я з Голоспиненка шкуру здеру!.. Це ти бриґади організовуєш? Теж за Даниленка?..

Кучеренко відбив на своєму обличчі весь жах такого повороту справи. Він давно вже остерігається Сухокобиленка, а особливо з того часу, як Некрасов надіслав йому свої старі м'які меблі. Треба ж було, щоб саме він був у ту хвилину в Гольдберга на прийомі й з вікна бачив ту злощасну перевозку меблів. Тепер переслідує його таємничою мовчанкою і безумовно таки влучить хвилину, щоб використати цю його помилку...

Аджаров директивно говорив. Даниленківщина тут, мовляв, ні до чого: одне діло політика, інше — уголовщина. Нема чого чіпляти до речі й не до речі до Даниленка ще й це. Не час тепер винуватих шукати, коли треба самим виправдуватися...

— Виправдуватися, поняли? Голоспиненко... чорт по йому. Ще й ту парочку другу приліпити до нього. Бровченкову ми негайно знімаємо за діловодшу. До речі, чоловік секретарки такий скандал заварив: поїхав на село й повернувся вночі, ну й застав, конешно.. Побив вікна з дружиною свого конкурента. Словом з Бровченковою кончено — сьогодні виїжджає. Доведеться тобі, Некрасов, виступити серед робітників за прискорене закінчення 4 домни, НЕС'у... Похвали Маньковського, пошкодуй, тільки обережно, за Даниленком... або не треба шкодувати...

— А шкідництво...

— Яке шкідництво. Це справа Брагіна. Адже... Да, Кучеренко!.. або ладно... Сухокобиленко мусить статейку самокритичну нацарапати. Справді в нас у районі „діла" повелися. П'янствують... Але не треба робити паніку. Поменше паніки. Я маю сьогодні ж говорити з комісією по чистці. Туди Колосова й Бахтадзе... треба ввести, та від женщин когось... Треба жінок висувати... А то ми одну висунули на голову міськради та й та... Ну, есть, пішли...

Міліцейські діла тривожили район. Почувалося, що говориться не все. Ще тільки починається, дошукуються. А вловлять за непригладженого хвостика — стережися — зірвуть і шкіру...

III

Учора Бобров поліз до французів на риштовання. Почали доходити до нього чутки, що Андреа справді щось дивовижне

робить. Все старіше інженерство заводу заговорило, що Андрей дійсно покаже зразки останньої світової техніки. Прочищаючи з бриґадою покищо тільки газоходи в своїх трьох домнах та створивши цілу ляборaторію шихти для кожної зокрема домни, Бобров починав розчаровуватися в доцільності такої раціоналізації. Єдине лишалося – це інтеґрал паливних коефіцієнтів. Успішно вивчаючи в котрий уже раз математичну філософію Декарта. Бобров усвідомив, що його інтеґрал сягає за межі „істинної дедукції" Декарта, його „cogito, ergo cum". Ні Бойл Маріот ані пізніший Тейлор не змогли допомогти Андрію Ільїчу в розв'язанні такої складної математичної формули, з якою довелося йому здибатися в практичній роботі. Звичайнісінька собі грудка руди. Розітри її на порох — загасить піч, поклади великими шматками — скоро й нерівномірно в своїй масі „вгорає", зменшується відсоток дорібку від кількости руди, недостатня інтенсивність печі. Знайти „середній", нормальний розмір, постійний стандарт грудки, але... які ж найменші, які найбільші межі, від яких шукати цього стандарта. Може комусь здається це так просто Може сміються з нього, з Боброва, що на інтеґралі сів. Перший-ліпший математик вирішив би надто просто: найменшу грудку взяв би для вирахування як нуль, а за найбільшу — максимально допустиме грудля в праці домен, поставив би ці величини в границі визначеного інтеґрала й готова, знайдена потрібна величина грудки. Але...

Але молекуля руди не нуль, але енерґія атому, але флюси, кокс, склад повітря, форма лещаді, норма тиснення, дуття...

Але... Але... Але...

Речі відомі, осяжні, та в формулу інтеґрала їх зараз, не подумавши добре — не втиснеш. А станеш втискати – спробуй у які елементи формули. Адже вона як кавчук. Другий диференціял, від танґенсів кутів зведеного периметру грудки залежить від об'єму грудки, але об'єм — це ж і треба знайти... Допоміжний інтеґрал термічного тиснення в домні на рівні фурм вимагає ще критичнішого до себе ставлення, бодай хоч би й того, що цього інтеґрала Боброву пощастило порівнюючи легко знайти...

Бобров свідомо абстраґувався від хемічних розрахунків шихти, щоб ні чинники не заваджали йому знайти загального емпіричного коефіцієнта-інтеґрала для всіх руд, коксів, флюсів. Спробувавши поворушити в собі несталість хемічних стандартів Боброву здалося що він згорить сам в оцих вишукуваннях якихось постійних формул. Ні окерманівські теорії, ані тим більше претенційні пляцівські практичні дані не переконують остільки, щоб з них починати. Єдині діяграми „ізокаліїв" Гау-Бабю бодай своєю науково-ефектною зовнішністю привертають увагу Андрія Ільїча. А чи можна й на них положитися в такій відповідальній і вирішній роботі з інтеґралом?

В такій марудній математичній атмосфері, обвішаний діяграмами, обклaдений рахівними автоматами, працював головний технолог заводу Андрій Ільїч Бобров. Перейшовши етапи Окер-

Другий поширений пленум ради ВУСПП

Перше засідання Секретаріяту ВУСПП обраного другим поширеним пленумом ради ВУСПП (з права на ліво): Я. Городской, Іван Ле, Г. Шишов, Р. Кушнарьов - Пример, І. Микитенко, С. Щупак, І. Кириленко, І. Фефер, П. Усенко

манів, Пляців та інших, він мусить іти далі. Мусить відходити від клясиків, не минати революціонерів абстрактних наук.

Андрій Ільїч усім своїм багаторічними математичним досвідом наліг востаннє на Айнштайна. Теорія відносности тільки врятує Боброва від неслави. Інтеґрала чекають...

Тим то так занепокоїла його чутка про 5 домну. Тим то з таким трепетом він лазить на риштованні й оглядає кожний деталь складної системи турбоповітродува, що мають подавати силу гарячого й холодного повітря в домну. Складність полягає в автоматах, що мають реґулювати такі часті зниження температури в домнах.

Бобров спиняв зір на блискучих поручнях, кермах тощо й той блиск гіпнотизував його. Йому збігло на думку, що формулу блиску він не взяв до уваги в своєму інтеґралі. Адже глянець впливає на віддачу тепла...

— А може я стаю маніяком? Чому газети вмовкли про інтеґрала?..— Бобров уже за риштованням 5 домни вихопив з кишені газету й розгорнув її. Так щодня він розгортав газету й стежив, як спадала цікавість до його інтеґрала.

В газеті про інтеґрала й про три домни ні слова. Перша сторінка кричала про зложивання в міліції, про розклад, пиятцтво. Другу сторінку зайняв Маньковський. Перекличка бриґад, дискусія про ковпери, бій за розливну машину. Третя й четверта сторінки присвячені районові, вугіллю, міжнародньому стану.

Про інтеґрал ні слова.

— Інтеґрал. А хто вони? Хто оці Даниленки, Маньковські, Воркуни, Арнаутови, Ністрати, Колосови?.. Хто вони? Малюсінька непомітна в великому загальному частка! — і доходячи до риштовань 4 домни Боброву збігло на думку математичне визначення цих безліч одиниць: — це диференціяли праці, культури... Безкінечно малі одиниці...

— Го-оп...— розбудив Боброва робочий поклик на риштованні.

IV

Вперше Андрій Ільїч потрапив на це будівництво. Ніколи й ніде він не висловлював своєї думки проти такої голоболомної спроби. Як член консультаційної комісії, він висловлювався й голосував за це будівництво тільки з міркувань бути проти Андреа. Андреа так уперто й настирливо заперечував проти „цього експерименту". В акті комісії по ухвалі проєкту Маньковського є навіть окрема думка Андреа, а також і зауваження Кращенкова й Шульпака. Бобров цілком солідаризувався з Маньковським, але в відбудову 4-ї домни власними силами та ще за таким „диявольським" проєктом — він не вірив. До того ж у комісії було лише шкіц проєкту. Деякі деталі так „засекречені", що й на сьогодні Бобров не уявляє собі, що це робиться.

Перед ним двоє жерл, майбутні колони ковперів Маньковського. Вони пов'язані між собою системою клепаних рур, що дає підстави гадати про їхню погоджену, консолідовану роботу. В середині цих диких розмірами й формою колон ішла гаряча робота футеровників. Боброву здалося, що в жодній системі ковперів, ще з часів їхнього винахідника не було чогось подібного до цієї складної системи сплетінь димо-газо-повітроходів.

— Безперервне дуття...— пригадав Андрій Ільїч відходячи.— А жаль... Хороший парень Маньковський. Сяде маком...— згадав, як знущаються, висміюють це безперервне двоковперне дуття Шушак, Рудницький та і сам Кращенков, як обрекли вони його на повал.— Сяде маком... Жаль Маньковського...

На стовбурі домни встановляли суцільний верхній вінець. Чотирма бльоковими приладами зняли його наверх, і зараз вінець вишмигований висів над панцирем домни, чекаючи на свою присадку. Присадкою керував сам Маньковський. Організовував його приварювання старий Колосов.

Привітно вітався Маньковський до Боброва. За гамором, шумом не можна було вчути його слів, але Бобров догадався, що Маньковський дякує йому, що так вчасно завітав. Нагнувшись до вуха, Маньковський прокричав:

— Ми вирішили не нютувати, а зварити електрикою вінець з панцирем... Цього може й не роблять, та ми спробуємо.

Боброва це не здивувало. Він тільки махнув рукою, мовляв:

— Робіть як знаєте... Все одно вся ваша робота — загальний експеримент... Шкода тільки матеріялів, а робоча сила... дурняк...

Вінець спустили на панцир. Бобров тільки тепер оцінував ту гігантську роботу, що її пробобили ливарі, відливаючи вінець. Згадав, як крикнув тоді на обслідуванніНістрат:

— А ми виділлємо...— й зараз жахнувся. Тепер він розуміє й вірить, що газета не брехала, визначаючи десятки тонн металю, вилитого в форму на вінець.

Андрія Ільїча морок брав, констатуючи роботу цих людей. Він не встигав переварити, логічно обґрунтувати одного процесу, як помічав, що за тим процесом пророблено вже цілих три. Тільки но посаджували вінець, ще не зняв практикант нівельовочної рейки, як уже вибухнули перші блиски електрозварників Колосова. Величезна стальна яма ревла, як струна від енерґійного смика. Внизу до середини вже доходили футерівники, з боків наготували консолі для колошникового помосту.

Бобров здригнув. Не холод і не огида його пройняла. Лихоманка роботи, як годинникового механізму, його злякала. Відвертаючи очі від яркої вольтової дуги в чотирьох навхрест розставлених електрозварників, Бобров відчував, як плавилася криця панциря, вінця і з звуку стовбура домни визначав кількість привареного. Звук поволі хроматично звищувався й чистішав. Відзвуки репнутого чавуну, джмелиним дзижчанням цього гіганта-джмеля переходив до невловимого, вмираючого свисту. На естокаду Боброва провів сам Маньковський. Зосереджений

рухливий він ледве стримував себе, щоб не побігти. Видно було, що ця людина мало й недобре спить і одвикла повільно ходити.

— Тут, Андрію Ільїч, все гаразд... — скаржився Маньковський. У нас лишилося двадцять шість день, а ми вже маємо домну. Ми монтуємо шихтоподавальні механізми, на новій майже закінченій естокаді бункера камери колошникового пилу, дробильня, сортувальня — все це закінчуємо. Розливна машина нас теж не затримає, хоч і найбільше вона відстає. Нас непокоїть НЕС. Відстоять то нам його пощастило, устаткування закордонне нам замовлено, в інших будівництв беруть, а нам дають. Але зрозуміла річ, що за двадцять шість день ми його мати не будемо. А монтаж? Ось де ми сядемо.

— Спробуємо стару силовню натиснути...

— Ось про це я й мав вас просити, Андрію Ільїч. Через двадцять день нам треба повітря, треба енерґію. Через дві декади. Вплиньте на головного механіка, щоб приготували запасного компресора й таки зламавши традиції пустили його для нашої домни, виключно для нашої.

Боброву стало чомусь приємно відчувати, що він стане в пригоді цьому „потенційно" великому чоловікові. Дивився на енерґійне, молоде лице Маньковського, відчував тиск його дужої руки на прощання, й сум, заздрощі охопили його.

Був він Бобров молодим інженером на цьому ж заводі. Відчував таку ж повноту сил, молодість, але... Куди, кому віддав він ці сили? Понад три десятки років уклав на виробництво, корився начальству, протестуючи проти нього у себе в подушках, і ніколи не відчув такого задоволення, яке відбивається буквально в кожній жилці на скронях, в кожній нірці тіла цього комуніста-інженера.

А тепер? А інтеґрал?

Бобров злякався глибокого, але впевненого відчуття: його інтеґрал спізниться для четвертої домни.

На східцях, біля ряду бункерів для шихти Андрій Ільїч приплюск до поручнів і перечекав гураган зміни. Люди йшли як на пожежу і дивне діло: більшість їх встигала вклонившися привітатися до головного технолога Андрія Ільїча Боброва.

Без краю тяжко. Чому він не з ними? Чому тільки спостерігати мусить, а не творцем його стати.

За прохідною вирішив зайти до Гольдберга й попросити зарадити хоч манісінькою дозою його давню хоробливу звичку морфініста. Не інакше, як помітивши лікаря на проспекті й тільки не усвідомивши цього, він згадав про Гольдберга. Бо Йосип Йосипович був перед ним, всміхався й чадив своєю люлькою. Насунувши бриля на очі від сонця, Гольдберг здавався на піжонистого нареченого. Тільки трохи згорблений стан та голос видавали його літа.

— О-о! Андрій Ільїч! Товариш технолог, як наше самочуття? Скільки зим, скільки весен не бачилися...

Бобров страждально привітався. Це страждання в очах морфініста, на обличчі, в голосі, в манерах тримати себе, були так відомі Гольдбергові, що він в ту ж хвилину їх розгадував. Всіма засобами відтягав неминуче.

— А тут новина, Андрію Ільїч. Ми як у лісі живемо. Уявіть собі Касю Зіненкову...

— Припустим, що я її уявляю, милий докторе: високе, кістляве одоробло, дуже подібне до її матері, тільки в тисячу разів безобразніше...

— Та-та-та-та! Додайте ще й мавпувате обличчя, чоловічий голос і верблюжа злість... Все?

— Ніби повністю. Але ви щось цікавіше хотіли сказати, Йосипе Йосиповичу.

— Ота сама дочка її... Пам'ятаєте, я писав вам до Корсак-Паю. Від цього раціоналізатора. Тютьою ми її граючись звали. Хороше й потішне було дитя...

— Ну?.. — не терпів Бобров.

— Приїхала.

— Да? Ви бачили?

Гольдберг разреготався.

— Ви теж бачили, дорогий Андрію Ільїч. — І пригнувшись пошепки пояснив:

— Партійна, стрижена, активна... заводська стенографістка...

— Що-о?..

Доктор узяв Боброва під руку й уже спокійно й з почуттям великої послуги додав:

— Маю запрошення. Кася вихідна. Зайдімо, Андрію Ільїч. Ми так зморюємося на цих темпах... — лікар повернув голову на заводський гамір і якимись зморено-посоловілими очима дивився на риштовання, на димарі, на корпуси. Не бачив він їх, і в слові „темпи" було вкладено щось велике для нього, страшне.

— Ми так зморюємося на цих темпах,—мимоволі раз за разом шептав Андрій Ільїч, ледве-ледве добираючи змісту в інтонації лікаря.

І захотілося до Касі Зіненкової.

Бобров раптом відчув себе молодим у ті давні далекі роки. Легко й дужо почуває себе в сідлі на гарячому „Фарватері"! Мокра й парка шия в коняки так і просить пестощів долонею... Андрія Ільїча зустрічають, розпитують, смикають:

— Чаю? Молока? Яблучок? — догоджали всі шість жінок наперебій.

Кася. Такою скороспілою вертихвосткою покинув її Бобров.

„Играть в пошуду" — збігло грайливе й миле визначення Касі. Бобров усміхнувся. Махнув рукою на пропозицію лікаря ніби все вже пропало.

— Да — да! Пішли, Йосип Йосиповичу.

V

Кася в вікно побачила цю парочку старих своїх знайомих і теж замріяла. Замарилися теж ті давні дні. Як сон, як привид... Шепетівський особняк, бальконі, як пишна альтанка, заросла диким виноградом та крученими паничами. Вона найменшою була, вискакувала на цей бальконі і дражнила Ніну Бобровим. Андрій Ільїч осаджував грайливого свого „Фарватера“ перед вікнами її ніжно, закохано вітався до Ніни, а до неї жартома звертався:

— А, Каша!.. Играть в пошуду!

— До нас ідуть Йосип Йосипович і Андрій Ільїч... — попередила Кася дочку.

— Андрій Ільїч? Бобров?...

Стенографістка відчула якусь ніяковість від цієї візити. Нікому в заводі вона не хвалилася чия дочка. Від'їжджаючи з заводу ще дівчам перед війною, в неї були й знайомі й друзі. Але сьогодні... Тільки мати одна лишилася взнаною й своєю. Все ж інше чуже, нове.

Гольдберг люб'язно пропустив у двері Боброва першим. Неприємний, чудний якийсь осадок від передуманого мішався з мимобіжними спогадами, що знов ранять застиглі виразки — все це мішалося в Андрія Ільїча зі свідомістю непотрібної й дикої за „теперішнього ладу“ візити. Увіпхнутий у двері він не зразу побачив господарів кімнати й досадував на себе, що не міг своєчасно привітатись.

— Ну, Кася, діла-а! — розсипався лікар. — Виправдуй, дорогая... Іду собі тихенько, дивлюсь, аж мій Андрій Ільїч, як темна ніч...

— Та ви поет, Йосип Йосиповичу!.. — промовила стенографістка, йдучи від піяніна назустріч гостям.

— О, Тютя! Знайомтеся з моїм давнім другом. Власне він вам, Тютя, доводиться... Як пак він доводиться Тюті, Кася Григоровно...

Кася скорчила своє сухорляве, маслакувате обличчя в здивовання й удала, що почервоніла:

— Здається ніяк... Як і вам, Йосип Йосиповичу.

Тютя сміялася. Сміялася не від тої ситуації, що в неї зараз Бобров опинився як первак, а від спогаду про ті колишні веселі, безтурботні дні, коли вона була дитям. Вона розуміла, що еволюція її ім'я від Каті, Катюши, Тюші дійшла до трохи чимсь смішної Тюті, розуміла й бавилася цим. Ніщо так переконливо її не поверне до того минулого, до дитинства, як це грайливе ім'я в устах ситенького й такого давно рідного Йосипа Йосиповича.

Так і не з'ясували, як же доводиться Тюті Бобров.

Кілька застарілих, як і сама Кася, архівних фраз привітання, й старша господарка взялася за примуса. Андрій Ільїч сів за єдиним у кімнаті столом, а Гольдберг взяв під стан Тютю, пройшовся з нею по хаті два рази й посадовив за піяніно.

— Будьте певні, Тютя... Андрій Ільїч поважає музику, як кіт сало... Запевняю вас, це не сміх. Він тільки застарів трохи... Що? Romance de l'opera „Mignon“. Connais-tu le pays? Ах, Лянґе! Тютя, голубочка. Андрію Ільїч. Ви не лякайтеся, дорогий, що вона кандидат партії. Зараз їхнє покоління мусить усе бути кандидатами, до того ж це й не так трудно...

— Справді? А ви спробуйте, Йосип Йосиповичу. — Бобров засміявся.

Тютя пройшлася пальцями по клявішах. Обличчя враз зробилося неземним, захопленим, мрійним. Тоді як права рука шукала, перескакуючи з клявіша на клявіш, нервувала й з-під неї то сипалися маком, то тяглися хвилями згуки, ліва на диво спокійно вибивала убійчу тоску.

— „Чи знаєш ти той кра-ай...“ — заходився підтягнути Гольдберг і захлинувся. З-під пальців Тюті рвалися в'язкі зідхання романсу. Бобров замислено дивився на стіл. Нічого не усвідомлював, що констатували очі.

З сіней ускочила бліда Кася. Рішучими кроками підступила до столу й ледве кондрашка її не вхопила. Бобров дивився на два конверти серед столу. На розірваному встиг прочитати:

„Luftpost“.

Кася схопила його й зімняла в жмені. Другий був запечатаний і друкованими літерами адресовано: „Главному инженеру завода г-ну Кращенкову“. Під чорною рискою значилася адреса вже чужомовним шрифтом.

Тільки тепер, коли Кася так раптово схопила того конверта, в якому, очевидно, було переслано цього другого, Бобров усвідомив усе те, що верзлося в очах, в пам'яті.

І саме в оцю напружену хвилину на вулиці зчинився крик і вереск. Всі обернулися до вікна. Через вулицю, в особнячку, де жив недавно директор Некрасов, тепер оселився голова завкому Кучеренко. В кімнатах ще закінчували ремонт, але Кучеренко вже переїхав з „Забалдуївки“ в цю затишну й зручну квартиру біля заводу.

Галас не стихав, а ще більше розгорався. Раптом брязкнули шибки, й на улицю вилетів бархатом обшитий, м'який стілець. Перед двором зібралося чимало робітників зі зміни, й галас погрожував щонайменше по паличці рознести особнячка.

Бобров вискочив на східці й майже скотився вниз, на вулицю. За ним вийшов Гольдберг і Тютя. Кася, бліда, знервована, тільки аж згодом приплюскла до вікна.

— В чім річ? — цікавився Бобров у робітників. Але робітники навіть не озиралися на нього. Товпилися до хати, й кожен намагався хоч клаптика вхопити з тих м'яких меблів і трощити їх об брук на вулиці.

З'явилася міліція. До загального лементу приєдналися ще й свистки міліціонерів. Картина стала повною.

— Ну тепер усе. Раз скора поміч настигла, значить усе, — пояснював Гольдберг. — Я ще ранком бачив, як від директора привезли Кучеренкові два вози м'яких меблів... Ну, зайвою стала в Оксентія Гавриловича. Де ж пак, два ваґони меблів привіз закордонних. А цим звірам, пробачте мені, не подобалося, що їхній завком сяде якийсь раз на м'яку канапку... Тьфу, некультурність...

Бобров зле реаґував на це твердження.

— Дійсно!.. — промовив і подивився на стенографістку, кандидата партії.

Вона, здалося Боброву, поділяла думку лікаря.

Міліціонери одтиснули натовп від хати й підкидали шмаття м'яких меблів до порога. За вікном плакала Кучеренкова дружина. З дверей вийшов знайомий нам маляр.

— Невозможное дело! Дилехтуру красили, зафкому. А тут такая буза.. Мебель ету еще... хоть би ночью яє... Оно и зазорно стало нашему брату. А она, виш! заграничная для наших седалищ и не подходит, небель-от...

Бобров причепурився хусткою.

— Ну я... пішов.

— Куди. А чай? Мама чаю поставила. Може яблучок, товаришу Бобров...

— Мегсі — хотілося сказати, як колись, але Бобров наперекір собі відповів:

— Дякую, товаришко... товаришко...

— Зіненкова, — допомогла Тютя.

— Вот іменно... Да — да... На все добре. У мене стільки діла. Бобров міцно потис руку Гольдберга, ледве відчув ручку стенографістки в своїй і рвучко пішов просто перед себе, через вулицю. Йому такою живою, такою прекрасною й до жуті бажаною уявилася Ніна Григоровна. Ця Тютя так на неї подібна.

Душив у собі злість і згадував. А в мозку плелася адреса на двох чудних конвертах у Касі на столі.

„Ми так зморюємося на цих темпах"...

VI

В якомусь темному куткові райгородських околиць проживав собі майстер-газівник з коксового цеху. На завод він прийшов у час його пуску після довгої консервації в 1925 році. Прийшов і став чорноробом біля коксу. Мав він голову собі, мав і хист. Афферін саме це й помітив з перших же днів пуску заводу.

Молодий червонощокий парубок Чибаш і вигортав кокс, і заливав його й особливо чистив газо-димоходи так завзято, що Афферін часто любувався цим „ведмедем". Чибаш умів і з начальством поводитися і знав, що він не перерветься, коли на

очах у начальства спустить зайву якусь краплю поту. Начальство це відмітило й склалася в нього думка корисна для цього дужого селюка. На Чибаша вказувалося, як на приклад...

Афферін мав під 40 років і прийшов до висновку, що в таку пору краще не одружуватися. До радянської влади він ставився льояльно, але певности не мав, що ця влада до нього ставиться також. Чи здавалося йому, а чи може й справді так, але не відчував він певности свого стану. Він інженер, служивна погано „временним правітельствам Дону" й не міг похвастатись тим же щодо радянської влади й тому завше був напоготові до всіляких неприємних конфліктів між ним та владою..

Краще не одружуватися...

Але що робити з такими неприємностями, як ті, що у нього сталися на ґрунті його пустування з служницею Пашкою. Що її говорити, вона здорова, задата й плечима так гулящо поводить, що коли ніхто не бачить, а в одинокій квартирі Афферіна це трапляється дуже часто, Пашку не можна не помітити. Помітив її Афферін. З московської командировки платок український та шовкове трико привіз і віддав, не враховуючи в платню.

Ну... звісно, приміряли платок — він їй надто до лиця. Чорнява, великі очі, з кулькуватим м'ясцем у куточках, на бороді ямка, що й пучка заховалася б. Не погане й... трико. Рожевий шовк лисніє, переливаючись...

А коли Пашка за сніданком запитала:

— Як же воно буде, Романе Давидовичу?..

— Що саме? — відповів Афферін, гаразд розуміючи те запитання. Пашка боялася цієї хвилини. Боялася й попереджала в свій час.

— Ви ж обіцяли. Мені вже... треба заміж.

Афферін обіцяв і слова свого дотримався. В той же вечір у нього був у гостях робітник з коксувального цеху Чибаш. Афферіну чомусь дуже було потрібно цю ніч бути в Рудницького й до ранку програти в преферанса. Ранком він у коридорі обмінявся з Чибашем задоволеними грайливими поглядами, а за тиждень Чибаш був майстром-висуванцем, а Пашка ж його законною дружиною й до Афферіна ходила на господарство разом з чоловіковою зміною, застаючи інженера в теплій постелі й прихильному до неї ранковому настрої...

Це було три роки тому. Тепер вона мати двох „пацанят": Михайлика рахітичного й мордатенької, опецькуватої Софійки. Афферін за цей час уже чотирьох молодесеньких наймичок перебрав і тільки одної останньої не встиг іще одружити з одним із своїх приятелів-робітників.

Пашка тепер городиною займалася, на „таких, як Афферін і дивитися не хотіла", бо й справді, її чоловік і мордою і м'язами був далеко здібніший за „тих інженерів".

Арнаутова комсомол відрядив на працю в коксувальний цех. Не подобалися йому такі панібратські взаємини між начальником цеху та його майстром Чибашем.

— Ви що це, Кузьмо Степановичу, з інженером кумували десь разом, чи як?

Чибаш усміхався перед комсомольцем улесливо, відповідав не по суті й поставив Арнаутова до брандсбоя на тушіння коксу.

— Тут, знаєте, робота не важка, але для фізкультурника почесна...

І тушив Борка горючий кокс. Вісімдесят пічок норма в зміну. Вісімдесят пічок коксу потуши і „ни в коем случае не должен допускать перелива или, наоборот, горения кокса", як значилося в „Правилах". Всі правила оце в цьому й полягали. Борка кожен раз, як брався за брандсбоя, ставав перед лавою висунутого кругниками, гаковими та кінцьовими коксу й, притримуючи пальцем струмінь води, пульверизував її на цю лаву. Шипіла лава, знімалася хмара пари.

Одного разу Арнаутов, кінчаючи зміну, мився разом з майстром. Нікого не було крім їх двох.

— Товаришу Чибаш!

В цім було багато сказано, й Чибаш це відчув. Адже всі його в цеху звуть Кузьмою Степановичем; „товариш Чибаш" звучало попереджуюче. Чабаш насторожився.

— Нас ніхто не чує й не почує...

— Ну, винахіднику... Щось уже винайшов нове.

— Да, винайшов. — Арнаутов витис краплі води з обмитих уже рук і, дивлячись просто в очі Чибашеві, сказав:

— Тільки щось трапиться погане з батерією, чи з окремою піччю.

— Що, що?.. — Чибаш намагався не розуміти, але війки його розкритих не в міру очей, задрижали й видали Арнаутову сторожкість.

— Сподіваюся, що повторювати не треба. Мій черговий винахід, це ви... Найпростішими засобами я винайду вашу шкідницьку ролю в тому, що печі будуть псуватись і недодаватимуть коксу...

І дивна річ. З розмови цієї Чибаш тільки посміявся, хоч і вдавано, але посміявся, та коксовий цех далі не зменшував, а інколи й збільшував подачу коксу.

В заводській робітничій їдальні Борка ледве не вплівся хвалячись:

— Потрапиш в таке чемне, культурне товариство, як інженер Афферін, або майстер Чибаш, і сам становишся інтеліґентом. Просто тобі зразковий народ... Я оце колись був на пошті — я часто там буваю, так там один інженер...

— Не як ти Даниленкові телеграму посилав...

— Ну да, а що?

— Сорок раз уже ти розповідав про того юноша інтеліґентного: „будьте добри, не откажіте в любезності предоставить мне возможность послать телеграму, дайте пожалуйста один бланк". — Присутні зареготали. Зареготав і сам Арнаутов, думаючи:

— „І коли я встиг оце розповісти?..“

— Не те я хотів сказати. Товариші! Ша, хрест мене накажи... Ми з Соловейчиком придумали...

— Та ти винахідник...

—... Придумали, як нам від халтурних естрадних ґастролерів отделаться...

Арнаутов і сам рад був, що викрутився від несподіванки видати тайну про Афферіна.

Ґастролери дійсно вже набридали заводові. Вичитавши в газетах про прорив на заводі „Жовтневої революції“, вони конвеєрним потоком нахлинули „ліквідувати“ прорив. Тут були й циркачі з собаками, що одна в одної розв'язують шовкові стьожечки на шиї й безцеремонно лізли господарці за пазуху, викликаючи своїм кокетуванням непідроблений регіт у глядача. Приїздили й „укротітелі африканських смертоносних змей“ і розгадувачі таємниць „лічного гіпнотизму“. Від третєсортних танцюристок, співачок та декляматорів „пролетарської естради“ буквально не було відбою.

На прорив — було написано в мандатові.

— Я раджу найпростіший засіб: ліквідуймо прорив, і тоді ще на вокзалі виклеїмо об'яву:

— Проривчика ліквідовано! Хрест мене накажи...

Весь куток їдальні реготав. Арнаутов не вгомонявся, махав руками й під регіт закінчив:

— Я тільки припустився маленької ще помилки. Прориву ми не ліквідуємо доки не станемо інтеліґентами. Хрест мене накажи... доки не будемо всі отак... не откажіте в любезності... нічого не вийде. Я викликаю на соцзмагання. Роблюся інтеліґентом і потоваришую з майстром та й з самим начальником цеху — інженером Афферіном. Будьте любезні, не откажіте в любезності, предоставить любезную возможность коксовому цехові з 68% перейти на 80%, а потім і на 100 відсотків виконання плянових завдань!.. Предоставлять, хрест мене накажи, предоставлять таку любезність... Ще Даниленко казав: інженерові не заваджай, дай йому цілковиту можливість розгорнути свого генія, покажи своє ввічливе, уважне до нього ставлення...

— Тільки... — хтось перебив з-за столів.

— Тільки пальця в рот не клади! Особливо ж коли це спец з тієї денікінської школи... О, будьте любезні! Не відмовить у любезності й не тільки пальця, а й голову...

— Борка! Ти знов спецеїдством... почав.

— Ізвиняюсь! Будьте любезни!.. Я з Афферіном через Чибаша на кольтурную ногу...

VII

Аджаров неспокійно спав останнім часом. Міліцейська справа розрослася в величезний громадсько-політичний процес і погрожувала захльобнути собою і райвиконком і навіть деяку час-

тину районового партійного комітету. Сяк-так увівши цей процес у потрібне русло, Аджаров не заспокоївся й після засудження частини міліцейського складу та перекидання багатьох районових робітників у інші райони, на інші посади тощо.

Прорив тривав. Прорив заглиблювався.

Некрасов прийшов до Аджарова одного разу в панічному настрої. Розвів руками й ніби з презирством дивився на Аджарова.

— Давай пораду, керуй. Я абсолютно видихався. Останніми днями не сплю. Безсоння мене обворожило й я мучаюся. За останню п'ятиденку у нас тільки 46% дали загального фінпляну. Щождо промислового пляну, то я вже боюся заглядати в статистику. Єдине нас рятує, так це мартен: фірмі Ллойда ми перевиконуємо пляна. Я далі не можу...

— Що ти радиш?

— Я не прийшов би до тебе, коли б мав сам чимось зарадити. Я з розума сходжу від того глупства, що його допустився. Ми дали себе переконати й свій валютний ліміт використали на замовлення за кордоном устаткування для цієї Маньковського вигадки, Нам погрожує суд...

— Але ж можна відмовитися... „Сталь" дає нам це устаткування, відібравши його в завода ім. Володарського. Також можуть відібрати його в нас і віддати знов тому ж Володарському чи Дзержинському заводові...

Некрасов не слухав цих розмов. Коли він тоді востаннє був у правлінні Центросталі з Даниленком, йому Утьосов просто сказав: дивіться, Некрасов, провалитеся зі своєю станцією — не йдіть сюди. Нехай ЦК та Раднарком і розхльобують ваші дурниці. Ми робимо поступку Раднаркомові... Чотири заводи лишаємо без устаткування, щоб задовольнити вас... Подумайте поки не пізно... Вас персонально під суд віддамо...

Та хіба він міг тепер послухатись поради Аджарова, чи повірити його втішанню. А персональна відповідальність, а суд...

Аджаров вирішив:

— Я ні разу не був на цьому чортовому будівництві. Що воно там за чудо таке, що сам Дробот ним зацікавився?..

— Слухай! Ну, чорт по йому, будемо робити ці експерименти, нехай... Так зменшуйте нам пляна. Адже дві основні домни не працюють ось уже півтора місяці. Де ж ти 760 тисяч тонн візьмеш?

А тут ще й на неї, на 4-ту, пруть і пруть без кінця, без краю. Я сам на ній не був ні разу й не піду. Старіше інженерство її бойкотує. Один інженер Бобров тільки цими днями ходив і як здурів чоловік, говорити з людьми перестав. Це якесь непорозуміння в нас. Я абсолютно не розумію, де ми були, що підпали під таке... Я не піду, не хочу перебирати на себе вину. Маю особисту думку в протоколі...

Секретар РПК думав. Закурив цигарку й думав довго і вперто.

— Да... — нарешті вимовив.—Але я все таки піду. Провал дійсно великий, але спинити зараз не можна. Дробот тоді прислав ту телеграму — думаєш забули за неї?

„Негайно розпочати будівництво четвертої проєктами Маньковського. НЕС затвердити виконання телеграфувати терміново Дробот".

— Що це тобі, жарт? Не виконуємо, причина є. На неї весь металь угонимо. Ти не хнич. Оце ще мені... Як не стало Даниленка, так справді опустили всі вуха...

І ще трохи подумавши, Аджаров рішуче встав:

— Піду. Я мушу подивитись. Може треба вчасно телеграфувати про небезпеку. Сам поїду до Дробота.

Некрасов ішов з Аджаровим тільки до прохідної. Побажавши не розчаруватись Аджарову, він постояв трохи, ніби вагався й таки повернув у контору заводу.

Аджарова зустрів практикант за риштованням і мусів вернутися. Секретареві РПК треба було показати будівництво. Треба було виправдати ті три декади напруженої нелюдської праці, що їх довелося вкласти в цю споруду. Треба виправдати тисячі тонн металю, вкладеного, електрикою звареного, знютованого за ці дні. Нарешті пояснити, що означає оцей галас, оце пекло вогню, молотків, моторів, руху.

Ішли довго між якимось безладдям лісу та металю. Над головами гуркотіли на естокаді вагонетки, вибухала електрика зварювачів, гриміли пневматичні нютувальники.

Аджаров боявся. Боявся тваринним страхом. Не виробничого нещасного випадку боявся секретар РПК, ні. Його лякала свідомість того, що ця будова його переможе. Ця будова може повернути Даниленка до Райгороду й посадовити його на своє місце. З Аджарова будуть знущатись, сміятимуться.

Ось цього боявся секретар РПК.

Пішли нагору. Аджаров бадьорився й пересилював себе, щоб не взятися за вуха, не позатикати їх. Здавалося, що поруччя, точки риштовань, залізні конструкції — все червоніє від сорому.

Перший раз на будівництво...

— Даниленко тут? — запитав Аджаров у практиканта.

Практикантові здалося дивним запитання і, потрапляючи в тон Аджарову відповів:

— Ні, нема. Вже добрих півтора десятка днів, як він у Дмитрівський район поїхав.

— Поїхав? Чого?

— Не знаю, товаришу Аджаров. Сів на авто й як барин якийся...

— Та ти про кого?

Практикант зрозумів, що секретар РПК при повнім розумі.

— Про Даниленка, тов. Аджаров.

— Ах, про Даниленка, Даниленка... Як він вам запаморочив голови. Я про Маньковського питаю. Де Маньковський?

— Маньковський всю ніч вартував на бункерах. Зараз його заміняє вартовий інженер Клявс.

— Клявс? Німець?

Аджаров ледве не впав від такої звістки. Ще пересвідчився.

— Молодий отой?.. Клявс?

— Да, да, товаришу Аджаров. Отой самий красавець, що виступав проти раціоналізації... Він оголосив у нашій газеті, що зробив величезну помилку й зараз хоче її поправити. Мобілізував себе в розпорядження штабу ударництва й викликав Маньковського на змагання.

Закусив губу Костя Аджаров. По щоках ніби оце його відхлестав практикант, повідомивши про того німецького інженера. Так значить Маньковський не сам. Значить вигадку підтримує фахівець, що валютою дістає зарплатню, він змагається з самим Маньковським.

— А Денисюк буває тут?

— І зараз тутка. Він на монтажі сьогодні вартує... Монтують вагового автомата...

Да-а програв Костя. Не туди стрибнув.

Вони проходили старою естокадою, але Аджаров її ледве впізнавав. Значно поширена, вона здавалася такою величною, урочистою, ніби тут будуть розминатися принаймні три пари світових експресів. Нічого розібрати не можна, куди спускаються оті підоймники, які функції виконуватимуть оці крицеві будочки з безліччю дірок для нют, чи для механізмів автоматів.

Але найбільше вразила Аджарова систематична ритміка, шалений біг людей, приладів, нелюдська тріскотня і галас. Така музика може й до божевілля довести. Він ішов за практикантом, щільно тримаючись поручнів, стінок риштовань, вигинаючи стан від кожного руху перед очима.

Летіли ваґонетки з безладно настромленим, свіжо обробленим металем, деревом, цеглою. Знімалися зводи, ковші. Тяглися шлянґи пневматики, проводи електрики.

Ззаду озвався Денисюк. Аджаров зрадів зустрічі, бо здався йому оцей практикант підозрілим, чужим і вся будівля якоюсь пекельною машинкою, що от-от вибухне й від нього, Аджарова, лишаться тільки спогади та й ті погані...

— Товаришу Денисюк! Я здаю вам товариша Аджарова й іду... Я двадцять годин вартував на футеровці...

Люди говорять як змовники — на вухо один одному.

Денисюк погодився. І це здалося Аджарову неприємним:

— Чому вони секретничають?

— Денисюк! Я хочу з тобою поговорити... тільки, де менше галасу... Не можу... тут таке...

Денисюк озирнувся й поманив пальцем. Спускалися дерев'яними східцями. Круто й незручно. Спускалися довше, ніж треба було, щоб пройти височінь естокади.

— Ми в котловані розливної машини... — досить вільно почув Аджаров і тільки тепер зрозумів, що і світ тут не уденяшній, а електричний.

— Це буде ота сама машина, що скоротить розливний процес на цілих триста душ формівників, та таку ж кількість чорноробочих. Клявс вважає, що це буде світова новина, — застосування тунельних камер для розливної машини. З того краю машина підходить якраз над нижньою площадкою об'їзної колії. Від неї буде зроблено спеціяльну під'їзну до розливної машини й вона автоматично буде вантажити литвом ваґони. Клявс додав до проекту Маньковського спеціяльні розріджувачі повітря в камері. Це утворює в центрі камери температуру до мінус тридцять ступенів, тобто мороз як на Білому морі. Подвійна якась невтралізація повітря, або, як називає цей процес німець, „деоксидація", не даватимуть розлитому чавунові матеріялів горіння і він виходить з другого боку машини тільки теплий...

Аджаров зачаровано слухав ці пояснення Денисюка й одному дивувався. Коли встиг він завчити ці теплотехнічні істини й так захоплено про них розповідати.

— Чому ти ні разу на бюрі не розповідав про те, що тут діється. Клявс уже працює тут... По двадцять годин вартують комуністи... Чому я про це не знаю?

Денисюк відчував свою вину.

— Бюро не ставило... Та хіба тільки Клявс?

— Хто ще з інженерів?.. — зле, невдоволено допитувався Аджаров.

— З інженерів? Багато тут їх... Он на земляних роботах Майзель з конструкторського бюра, Тарасенко з водогона, чотири, здається, з залізниці, ще один старий такий з копальні приїздить, із житлобуду Прохоров та Вар'яніс. Цей тут, як його... Ще він теж змагається з Клявсом... Ну, що ти його саджав за скандал у цирковi...

— Дерев'янко? Що виганяв циркачів з собачками?..

— Вот, вот, Дерев'янко... Чимало їх уже тут зібралося, і всі, помни, оголосили себе ударниками на 4-ту домну. Навіть Бобров, кажуть, якось був тут і обіцяв свою підтримку щодо пуску запасного компресора...

У Аджарова вже шуміло в голові так, що він боявся за своє здоров'я. Вибравшись знов на естокаду, Аджарову здалося, що голова вже колеться надвоє й от-от розпадеться. Поспішаючи, Аджаров опинився на колії, й на нього летіла ваґонетка з обрізками та сміттям, що збираються на роботі стовбура домни.

„Ну, кончено"... — тільки й мигнуло в голові Аджарова, й він закрив очі.

В ту ж мить його обдало іскрами, і розірвався тріск. Інстинктово рятуючись, Аджаров упав убік на колону риштовань і, дряпаючи руки, хапався за неї.

Раптом умовк галас, затихло гарчання. Тільки пневматичні бійки кулеметили тепер різко й виразно.

Відкрив очі. Його вхопив Денисюк і якийсь робітник. Біля знівеченої ваґонетки піднімався Клявс. Молодий, трохи блідий, але впевненість від цього не зменшилася на обличчі.

Смужка крови на бороді, на губі, з носа...
Аджаров опанував себе. За мить був біля німця.
— Вас поранено?
— Nein, nein! Нічіфо нет... у меня нозе... с вечера нозе... — Німець став на ноги, хусткою носа закрив і вже знов був вартовим інженером на так небажано припиненому будівництві. Він тільки вискочив на естокаду, як побачив, що ваґонетка мчить з колошникової площадки просто на Аджарова. В мить доскочив до керма, що ним зводять колошникову колію з трьома коліями на естокаді. Але не було коли вирішити, на яку колію зводити ваґонетку, й Клявс рвонув кермо на себе. Рейки звелися до закритої колії й ваґонетка з розгону вдарилася об купу матеріялу на тій колії. Автоматично вимкнута електрика сипнула іскрами, а Клявс не витримав інерції власного тіла від різкого руху до керма й таки пошкопиртав під ваґонетку.
Денисюк попрощався з прибитим, пригніченим Аджаровим. На східцях Аджаров озирнувся. На середній колії вже йшла ваґонетка з обробленим металем. Ззаду за неї вчепився Клявс і поїхав, ніби вистрелив хтось ним, на колошникову площадку...
— Програв Костя!.. Прозасідався! Да-а... Даниленко ще себе покаже...—верзлося в голові тверде переконання. І раптом вирішив:
— Вернуть!.. Вернути негайно Даниленка! — ледве не бігом поспішав до РПК. З кабінету попросив одвідувачів, замкнув кабінета і, не міркуючи, підбіг до телефона:
— Дмитрівка!.. Дайте райпарком. Що? Кабінет секретаря...
— Алло, Карашвілі? Здоров. Аджаров говорить. Поклич Даниленка... Нема? А де? В ЦК поїхав? Давно? Ага. Коли повернеться? Буде в нього... Так... та-ак...
Поклав рурку й голову схилив на руки. Прошепотів:
— Він буде в нього, в Дробота... Пропав, спізнився...

VIII

У зміні знов був старий Колосов. На четверту домну важко було зірватися один раз. Так було з багатьма інженерами, майстрами, техніками, так було й з рядовими робітниками. Поважається й таки вирішить піти відробити свої шість годин у три зміни. Але пішовши один раз, забуває про це обмежене зобов'язання й у чекальні під естокадою запише:

„Мобілізуюся ударно працювати на четвертій домні до її закінчення. Часи відпочинку відкладаю на після закінчення..."

І з насолодою підписував своє ім'я. Навіть жінки, що в церкві ухвалювали відпрацювати по шість годин, і вони позабували вже скільки працювали. Кожен день після обіду вони збиралися в чекальні, й штаб ударництва спеціяльно їм давав масову роботу на естокаді, в кар'єрі розливної машини, або в електростанції.

Жодна душа не запитала навіть сама себе: кому й навіщо робить.

Бо такі не йшли на четверту домну. Четверта не голодувала на робочу силу. Штаб змушений був заявки, цілком добровільні колективні чи індивідуальні заявки, плянувати на цілих шість-сім день уперед. Це була марудна робота. Понад три десятки службовців, в такому ж порядкові ударництва, сиділи й писали наряди на кожен день; на кожну зміну. Робітник діставав картку, де значилися день, час і місце його роботи за нарядами плянувальної комісії штабу.

Тим то не йшли й мали змогу не йти на четверту домну такі, що хотіли знати „за що й кому роблять.“ На дверях штабу біля завкому висів кричущий плякат:

„Мы наш, мы новый мир построим!“

Давно завчені слова. Але тут перед штабом ударництва, перед четвертою домною ці слова робили переворот у мозкові. Вони бадьорили, вселяли й зміцнювали певність, запалювали на справу чести...

Колосов сьогодні вихідний і на четверту прийшов на чотири зміни, тобто на вісім робочих годин. Як майстрові з механічного цеху, Колосову доводилося працювати здебільшого на основній роботі, складанні й зварюванні панцера домни, а тепер на колошниковому пристрої. І раптом вартового практиканта електрозварника змінює технік Хандога. Колосова це здивувало тому, що недавно в механічному він чув, як про Хандогу негарно говорили. Десь за чаркою він ніби висловився, що він не йде на роботу в штаб, щоб не зірвати солідарність з інженерно-технічними робітниками заводу. Особливо ж йому не хотілося зраджувати своє безпосереднє начальство Рудницького.

— Значить таки зрадив, Мехводій Силовичу?.. — запитав Колосов, замість привітатись.

Хандога не зразу відповів. Чи то не зрозумів. чи обмірковував зручнішу відповідь. Всміхаючись дивився, як старий вправлявся з своєю ревматичною рукою, скількось раз хапався за кишеню, щоб запалити цигарку.

— Старий, старий, не копай...

— Що не копай? Весь завод знає про твою солідарність з Рудницьким та з Шушаком... Що ж тут копать?..

— Нехай дзвонять, папашо. Я своє мушу відробити...

— „Папашо“, — подумав Колосов і подивився на цього красуня. Дужий чорнявий. Трохи тупуватий вираз в очах, але це тільки яскравіше відбиває його прихильність до людини, його щирість, коли та тупість не напускна. Правду кажучи, Махтей Іванович не заперечував би проти такого зятя. Змінний технік цеху, самовладний керівник електрозварні, безперечний кандидат на висування в начальники, або принаймні в заступники самому Рудницькому...

— Батьку. Я сьогодні теж працюю в тебе... — крикнула над вухом Валя. Майстер розпорядився. Комсомольська зміна хвилею

налягла на майстрів, на техніків. Махтей Іванович на мить забувся за техніка й прийняв зміну. Тільки мить. Тільки одну мить було помітне зниження темпу будови, бодай зменшення, притихання завзяття пневматики та електричного гудіння.

І знов загуло.

Махтей Іванович допомагав на колонах газового отвору. Інколи позирав на техніка Хандогу і дивувся сам собі: чому це так сьогодні цікавий він йому...

Хандога прийняв зміну. Оком фахівця прослідкував за електрокабелями, поставив зварників на газопровід, на конусні підіймальні механізми. Час від часу технік захоплювався й сам брався за зв рювача й „наддавав жару“.

І ці старання помітила Валя. На переносному горні вона гріла нюти. Рум'янці на щоках розгоралися від горна, й вона сама відчувала, як горить її вид. Робилося ніяково, але хотіло я подобатись. Кортіло бути найкращою, щоб заворожувати, п'янити...

Їх... оцих...

Валя зідхнула від повноти в грудях, ткнула червону з іскрами нюту клепальникам і тільки додала сама собі:

— Мужчин...

Озирнулася на Хандогу. Він любувався Валею. Зніяковів і рушив був до неї, але перед самим горном завернув і опинився біля „репера вертикалі“. Примружував око й націлявся через „вертикаль“ на кронштайнову підставку до конусного зводу. Щось собі шептав і ненароком замість конструкції підставки бачив круглобоку й рвачку Валю з розтріпаними з-під косинки косами.

— О, Хандога? Товариш Хандога сьогодні, цікаво... Приємно...

Маньковський на ходу потис ліву руку Хандоги вище ліктя й здивовання свого не приховав навіть за привітною посмішкою.

І дивне діло: поява Маньковського, ота розкошлачена непокрита голова робила чудо. В ту же мить скаженіла пневматика. Хандога забувся, що треба було йому бути біля репера й навіть Валя вилетіла з голови. До того ж і тон і обличчя в Маньковського.

Маньковський також привітався й з Колосовим, але спинився біля нього, на ревматичну руку його поглянув і переклав рисунки з лівої руки до правої.

— Махтею Іванович! Горна беріть ближче до себе... та й небезпечно біля риштовань дівчаткам...

— Що, Валя?.. Вона..

Маньковський тепер тільки звернув увагу на горновицю. По-піонерському на віддаль привітався й чомусь замість щоденного, знайомого всім—„привіт“, з вуст зірвалося:

— Ого-о!

— Дівка вже...—в тон оклику Маньковського виправдувався Колосов. Валя працювала, але не випускала з ока Хан-

догу. Вона боялася Маньковського не тільки як головного „проораба“ на четвертій, але й як партійця, з яким доводиться зустрічатися на зборах.

— Хандога таки...

Колосова ледве чути було за гамором. Маньковський не в міру рвучко перепитав:

— Що?

— Прийшов!..—прокричав старий, зібравшися з духом.

Подивилися обидва на техніка, нагнутого над якоюсь конструкцією, подивилися на розчервонілу Валю. Маньковський думав іти до ковперів, але повернув до Колосова й на вухо прокричав:

— Да, дівка вже... баришня... Час уже старикові зміну...

— Я й не проч...—Махтей Іванович чомусь знов позирнув на Хандогу, той саме щось говорив Валі, склавши рупором долоні.

— Що ж?.. Він добрий технік... і з дружиною своєю вже розлучився. Я б...—але далі Маньковський не доказав. Рвонув по риштованні на ковпери. Та в голові продовжив ту ж думку:

— Я б сам... Та куди мені розпатланому...—загородив пальці в чуба.—Ей ччорт Хандога!.. Дурак! Така дівчина...— Ще раз озирнувся на Валю й зідхнув. Валя енерґійно гойдала ногою педаль горна, й уся її фігура гойдалася в ритмі якоїсь незрозумілої, але відчутої Маньковським музики молодечого життьового завзяття.

Ледве підвів очі від заразливого, дражнючого гойдання. В голові заятрилася якась не то заздрість, не то ревнощі. Та робота поглинула й ці такі блискавичні прояви людського, легкодухого настрою молодої ще, хоч і не зовсім обдарованої на обличчі людини.

Маньковський поринув у ритміку боротьби за честь пролетаріяту, за його перемоги. Йому ще й досі ввижаються скалозуби, що надто одверто глузували, знущалися з його проєктів...

Зуби скрипіли від тиску, скрипіли конструкції від напруження. Передкінцеві дні остаточної перемоги перетворилися в загальнозаводську хворобу, а він, Маньковський, її найпоказовішим носієм.

Перед очима розстилався далекий краєвид. Донецький краєвид з високими могилами—конусами породи вугільних шахт та копрами, як леледжачими носами, встромленими в надра землі. Краєвид понижувався до центру, і пупом його був завод. Стави з двох боків, ліс...

І закортіло... Заманила його природа-мати, пригорнути до себе в свіжому шумливому лісі, прополоскати вечірнім подихом проціодженого рослиною повітря.

Від ковпера бачив, як Валя причісувала буйну свою косу, тримаючи в зубах косинку. Попереду в неї, на якійсь віддалі говорили Колосов та Хандога.

Далі буде

С. ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

ГЕР БОСТОН І ТОВАРИШ ПРОКУДА

ПЕРШИЙ РОЗДІЛ З РОМАНУ „ФРОНТОВИКИ“[1]

Товарищ Прокуда —
старий робітник,
старий каменяр
складної будови;
товариш Прокуда
до гуркоту звик,
як люди звикають
до власної мови.

Він вийшов з ваґону,
як на причал.
Мовчазний перон,
ніби так наказали, —
уперся ребром
у маленький вокзал,
якими бувають
тутешні вокзали...

Його на пероні
ніхто не зустрів,
бо — вла·не — навіщо
було б зустрічати?
І мирно згиналася
п'явка брів,
і чуб визирав,
як перо стрільчате.

Дорога лягала
без місця, де б
не сходили трави
нудною спекою —
і ніби знайомим
здавався степ
з навалою зор
без кінця — далекою!

Прокуда пригадував:
...що за чорт!
Провіщо ця згадка
у мозку міститься?
Оцей небосхил,
як голодний хорт
що от-от плигне
на рожевість місяця?!

— Чи цей полустанок
в пітьмі дубів, —
як баржа водою
пливе знайомою;
чи, може, цей місяць,
що як з рядків,
з між зор виростає
незграбною комою?

Так! Так! Краєвид —
встає, як тоді:
картина нудної!
вечірньої тиші:
(а хмари на небі,
як кола в воді,
коли їх отак
вітерець колише).

Прокуда пригадував
давні дні
і ночі, коли
стежками тутешніми
загони,
як на морському дні,
ішли, засвітивши
очей черешнями.

Вони спотикалися
у пітьмі,
намацавши кроком
шляхи коротші,
і скупо всміхались
обличчя німі,

[1] Роман Сави Голованівського „Фронтовики“ трактує проблему революції в Н мєччині в зв'язку з соціялістичним будівництвом та п'ятирічкою в Радянському Союзі.

і лагідно плющились
заспані очі.

Та ніде було
відпочинку взять —
дрижала земля
від страшного гуда
і пристрасним жаром
усіх завзять
боровся між них
партизан Прокуда!

Ішов у загоні
і в дош,
і в сніг
і куля його не
звалила
з ніг.

Десь пада,
як сажа
відьомська ніч,
та серце підкаже:
—„Іди,
не хнич.

„Іржавсю рибою
бийся
в лід...
тоду що підстрибую
я...
як слід!“

Немає у гонах
числа
боям,
Багато червоних
пішло
до ям,

„Не висохне порох, —
холодний ліс“...
Розлючений
ворог
на них
поліз.

Та смерть
дурнувата
ловила ґав
і в неї
комбата
Прокуда
вкрав.

Гармата безнога
гула,
як звір...

Між них перемога
ішла
з тих пір.

Тому вже дванадцятий
рік минув, —
весь час наростала
робота хатня,
ламаючись, камінь
у вухах гув,
як категоричний
розрив гарматня.

Щоразу бої
повертались знов,
як ніч наступала
з обличчям сонним,
і власна бриґада
на тлі будов
здавалось йому
бойовим загоном.

І навіть отут,
коли степ завмер,
з хлібами хотілось
присісти разом,
щоб раптом
з окоп трав'яних — тепер
слова загули
бойовим наказом!

щоб раптом до бою
загін поліз,
піднявши над степом
і грім, і порох,
щоб знову, злякавшись
подався в ліс
і кулями зор
подавився ворог!

Але безумовно —
стояла ніч
і тиша кущами
вростала в поле, —
ні тьми бойової,
ні злих облич,
ні коней
не чути було навколо.

І тільки дорога
тікала вглиб,

ударам підставивши
дужі груди
такі, що ногами
навряд могли б
хоч з місця їх зрушити
три Прокуди.

Він твердо ступаючи
брав розгон,
неначе вкладаючи
в певність кроків
увесь сіруватий
як шлях, — бетон,
що він його зміряв
за десять років.

То був надзвичайний
робочий шлях:
упертої праці
хода незлічима —
з важким тягарем
боротьби на плечах,
з горою будов
і споруд за плечима.

Він перший в боях
за бетон пішов,
поклявшись:
„тебе ворогам — не кину!“
Сухими слідами
його підошов
помічено навхрест
усю країну.

Тому то й прийшов він
до бою знов,
щоб наступи знов
повести спочатку,
щоб на сіруватому
тлі будов
поставити рук
кам'яну печатку.

Він зразу накреслив
і темп, і строк,
прорвавши мовчанки
брудну полуду
і з місця почавши
бадьорий крок, —
повів уперед
бриґадир Прокуда!

Бриґада складала
пісенний том —
боями,
        вогнем,
                бетоном...
„В роботі, браточки,
усі гуртом,
в роботі
        усі
                потонем!

— Нам рідна
пісків сірувата масть
і трави
        й жита,
                медові...
Та хто з нас усіх
життя не віддасть,
життя
        не віддасть
                будові?!

Ми здалеку чули
і зойк, і клич
та йшли,
        несучи,
                як острах
наснаженість серць,
бадьорість облич
і тисячу
        мозків
                гострих!

Товариш Прокудо,
веди,
        не гнись,
співай,
        ідучи
                до бою,
веди нас вперед,
як вів нас колись —
ми підемо всі
                з тобою! —

Спочатку будова
гула як рій —

дзвеніла від грому,
дрижала від гула...
Робота росла
на землі старій,
якої ще зроду
земля не чула.

Та потім гарячка
пішла затухать,
коли на будові
майнула чутка,
що тисячу кубів
за зміну дать —
мовляв: — „це для нас
надзвичайно хутко!“

Розмови усюду
пішли про те,
що це — божевілля.
І навіть, одверто
в конторі казали:
— Куди прете,
куди і для чого
так швидко перти?

У німців начальником
був Бостон —
старий інженер
(сивина для масти)
і він переконував,
що: — бетон
завжди вимагає
повільно класти!

— Поперше: — це дасть
мінімальний плин,
постійність молекули.
І — подруге —
велику спроможність
усіх частин
витримувать тиснення
і — напруги!

Останнє, — за ваших
складних умов
ніяк не поставиш
на місце п'яте
і відповідальність, —
повторюю знов, —
за тисячу
з мене прошу вас зняти!“

Прокуду
рахунок такий заїв;
він думав, що в злості своїй
потоне,
коли помічав,
як усі без голів
навшпиньки пливуть
навкруги Бостона.

Його дивувала
безодня тьми,
теляча податливість
і покора.
І думав Прокуда:
— з цими людьми
на власну дорогу
не вийдеш скоро!

А німець своє
переможно вів,
ховаючи в роті
пожовклий бивень, —
та видно було
і з очей, і з брів,
що думку інакшу
лишив собі він.

Прокуда цей висновок
дав тоді,
коли він помітив,
як німець глянув
і враз посміхнувся
в уста бліді
на зле зауваження:
— твердість плянів!

Бостон реготався:
— (ес іст цу філь!)
Між вами забудеш
(не вбачте злого),
що ми не в Европі
(країні діл),
а — далі на Схід
(у країні слова).

— Це ж факт, що нарід ваш
серпом косив,

сохою орав —
і лишився ззаду.
Технічна відсталість —
це ваш пасив!
в активі одне:
азіятська влада... —

Та він зупинився,
відчувши враз
як ріже
очей гострота прикута,
коли, повернувши
свій гнів образ,
ступив наперед
бриґадир Прокуда.

І він запитав; —
коли наш розгон
спиняти
Европи ім'ям єдиним,
то може б сказав мені
гер Бостон
енерґію нашу
подіть куди нам?

Подібна рішучість
лишила слід —
впливала настирливість
злих запитань —
і тиснув незручно
мовчанки лід
неначе надходив
холодний квітень.

Надворі ж — стояла
жовтнева ніч
з полудою тиші;
і ніби для рими,
Прокуда рвонувся
подавшись — пріч
і грюкнув нервово
сухими дверима.

Та з гуркотом
зовсім кінець не йшов,
а виріс,
як пляма росте на папері.
Бостон повернувся
на склі підошов
і виплив човном
в протилежні двері.

Конфлікт безумовно —
скандалом ріс,
натиснувши враз
на тьму нерухому,
та виручив якось
товариш Бріз —
низенький культпроп
міського парткому.

Він вигукнув: — досить!
прошу на мить!
Прокуда — нервовий
з запалом хворим —
та власне, про це
не тут говорить,
а щодо роботи —
без них поговорим!

У Бріза нервово
підвівся вус,
і він розпочав
низьким баритоном
про те, що:
— брехні не довів ніхто нам —
бостонових витівок
і спокус!

Хоч він не цурався
одвертих пліток
і твердо доводив,
що плянам — блин,
забувши, що з нього
такий політик,
як — з нього ж! — батіг
чи шукач перлин!

... Над річкою зорі
цвіли в ту мить,
злітаючи вниз
у міжхмарну просинь,
і це визначало,
що десь шумить,
що десь безперечно
надходить осінь.

Дніпровської осени
дикий свист,

коли в туманах
починає гриміти,
підводячи в небо
пухнастий хвіст—
громохкий розрив—
сухого ґраніту.

Луною тоді
забігає грім
і тихо в тумані
спадає пилом,
не бачачи виходу з нього,
крім —
мовчазно віддатись
пожовклим схилам.

В ту ніч розлягався
подібний гул,
і сунулись вниз
береги похилі,
воді несучи
піскуватий мул
і, — обуривши ним
бездоганні хвилі.

Не личила тут
каламуть воді,
де сходила мирно
краса америк.
Та скрізь помічала
ріка тоді,
як безповоротно
вмирає берег.

Вона ж відпливала
кудись лужком,
збираючись жити
безмежно довше,
але відчував
себе ватажком
товариш Прокуда,
згори зійшовши.

Він думав:
— собачі вони сини,
роздули Бастона.
Проте поглянем...
Коли ж керуватимуть
тут вони,
то що ж нам виходить
робити з пляном?

Тоді потримаймо
волові хвіст,
бо пику болотом
однак замаже.
Та партія
що на це відповість?
Та партія,
що на таке нам скаже?!

І мовчки Прокуда
собі рішив,
що нігде шукати
йому поради
крім серць заклопотаних
товаришів
і жилавих м'язів
його бриґади.

І це була правда.
Бо власне кому ж
на цілому світі
з цієї будови
було протоптати
дороги вуж
до дружньої приязні
й простої любови?

Він скарг і образ
у собі не ніс,
бо знав: — не Бостон
переможе грою,
а мирно у землю
зариє ніс,
якщо проти нього
повстать горою.

І хлопці сказали:
— за ними плян,
за ними складні
розрахунки й числа, —
над нами ж дивися,
над нами ж — глянь:
як стяг бойовий,
перемога звисла!

А в клюбі змагався
товариш Бріз,

і поту і слів
розгубивши доста.
Він мозки своїми
зубами гриз,
а вгризти їх —
справа була не проста.

Технічна фортеця
гула як рій,
тверда та уперта
гула напроти
і мало у Бріза
було надій,
щоб врешті
упертість оту зборота.

Та молодь уперто
пішла за ним
і слово
        піснями
                лилося;
— Десятки літ
і сотні зим
сивітиме
        наше
                волосся:

— Складатимем всі ми
пісенний том,
скріпивши
        його
                бетоном.
За тисячу кубів
усі гуртом
        в щоденній
                борні
                        потонем.

— Ми здалеку чули
і зойк, і клич
та йшли
        несучи
                як острах
снаснаженість серць,
бадьорість облич
і тисячу
        мозків
                гострих!

— Тобі, наша клясо,
вогонь ідей
і формул,
        і мозків
                нашик.
Ти гордо нестимеш
і як людей
нікому
        ніде
                не віддаш їх!

У Бріза як дз ін
голова гула,
здалось ніби вгору
її піднесло.
Він бачив, як заля
кудись пливла,
у мряку сховавши
блискучі весла.

Та слово не знало
важких перепон,
і він говорив
переконливим тоном:
— Хоч може й образиться
гер Бостон,
та справи рішити
не може ніхто нам!

— Ніхто! І звичайно ж
ніяк не він.
Хоч ми таким головам
ціну знаєм.
У нас, а не в затишку
рідних країн
нових перспектив
засвітила весна їм.

Це наша країна
їм силу дала,
щоб мозок свідомо
напружити втричі.
— Та як зрозуміти їм
наші діла
і думи, і м'язи
й серця робітничі?

Наприклад:
складаємо пляна будов...

Бостон проти нього
буквально муром.
Він каже, що ми
себе дурим знов,
а відповідь наша:
— ніяк не дурим!

Ви чули як мітинг
ішов на схил —
там люди і крани
плазують плазма! —
це вибух
віками прихованих сил,
це гул робітничого
ентузіязму.

Ми віримо в силу
робочих рук,
що творять нове
і єдине в світі,
і це — найміцніша
з усіх запорук,
що того, будови
зростатимуть в звіті!

Цього не второпає
клясовий мрець,
а з ним нам боротись
не раз доведеться...
І всі зрозуміли,
що зборам — кінець,
що надвоє впала
технічна фортеця!

У залі не видко було облич.
Надворі ж
полярним обвалом ґлетчера
летіла як грім
патетична ніч
за незрозумілим
походом вечора.

Там світло низало
стрімке як спис
і з-під абажура
без крику й галасу
пливло і зникало
в пітьму кудись
остільки ж мовчазно
як і з'являлося.

Та власне з кущів
посивілих брів
Прокуда на світло
очей не витріщив.
Він вирішив твердо
без зайвих слів
позбавитись якось
бостонових хитрощів.

Він бачив: —
запально робота йде:
він чув: —
то пісні, а не вибух галасу;
він знав: —
у безоднях людських грудей
снага, як вугілля в землі
ховалася!

І саме коли
на екрані будов
Прокуда з бриґадою
тихо радився,
у залі підводився
галас знов —
такий, що від нього
дрижала нарада вся.

Він виник відразу
і швидко ріс,
як постріл за вухом
росте несподівано.
— Питання серйозне —
промовив Бріз —
боюсь коли так
дожене нас в путі воно!

Бо видко, що хтось
намагається все ж
свідомо на очі
надіть картуза собі,
коли гомонить
з обивательських веж:
— З Німеччини все
і машини, і засоби.

Поперше: — відрізати
биті путі
замість розгортання
шляхів промисловости

це значить — не вірити
нашій меті,
меті — до заводів
відстале село вести.

Подруге: — піднести
імпортний балянс
з рахунку того,
що ми можемо вивезти,
це значить
країну поставити в транс,
понизивши штучно
реальні можливості!

Крім того: завод наш
технічно зріс,
і я особисто
той зріст розцінюю,
як змогу Німеччині
втерти ніс
і нести, як прапор
партійну лінію.

Проте виконання
деталів дрібних
на наших заводах
не скрізь забезпечено,
і нам доведеться
частину з них
віддать за кордон,
зокрема до Німеччини.

Ніхто проти цього
повстать не міг,
хоч декого в пастці
тримали сумніви,
і він, тарабанячи
пальцями ніг,
собі шепотів:
— чи не надто розумні ви?

Але проти Бріза
Бостон повстає
на цю суперечку
якраз покликаний.
Він вигукнув:
— пляна товариш склав, —
лишилося мало:
візьми та й в_конай!

Та „плянам“ не вірить
наука моя
не те, що ні крихти,
а навіть — ні атому.
За тисячу кубів на зміну
я —
нізащо на світі
не відповідатиму!

Бо чим же вам взять
Азіятський почин
— напругою: — як це?
— рукою: — которою?
— умілістю: — тобто?
А щодо машин
те саме звичайно
вдесяте повторюю!

Єдина країна
із сотні країн,
де щедро росте
математика точности, —
Німеччина! візьме
на себе почин
технічну культуру
як слід і як хоч нести!

Подасть механізми вам вчасно
вона,
ручуся як німець:
без зайвого галасу.
— А що, коли здрейфить?
на кому вина? —
ехидно гуло
і як дзвін розлягалося.

Та репліка вмерла
з наказу: — „умри!“
і каменем впала
забита й затримана,
коли, розігнавшись,
як поїзд згори,
до залі Прокуда
ускочив нестримано.

Він став серед неї
блідий, як Бостон,
і може стояв би
розгублено довше,

коли б не здригнувся
неначе крізь сон,
себе, як у люстрі
в мовчанці знайшовши!

І він, розірвавши
напружений мир,
спинявся
на кожному
слові:
— Нас партія кличе,
як в бій командир —
чи ж всі ми
до бою
готові?

Я звістку з бриґади моєї
приніс —
хай співом
та звістка
лине:
віднині змагання
це наш девіз,
це гасло
у нас
єдине!

Це нашої сили
гаряча ріка,
будови
небачений
патос.
З варстатом — людина,
з рукою — рука
між нами
почнуть
змагатись.

Ми будем стіною
бриґадних лав
змагання,
як прапор,
нести.
Ми труд
перетворимо
в гомони слав,
відваги,
геройства
й чести!!!

Ленінград—Харків
27-VII — 22-VIII-31 р.

РОМАН ПРИМЕР

ПІД ХМАРАМИ

(УРИВОК З П'ЄСИ „АМПЛІТУДА")[1]

„БІЛЬШОВИЦЬКА постава питання про боротьбу з посухою в нашій країні не може не притягти до себе уваги широких мас робітничої кляси й селянства".

(Молотов. Промова на Всесоюзній конференції в справі боротьби з посухою).

„Можна сказати, що всі заходи в галузі боротьби з посухою так великі, як і маленькі, так ті, що провадять люди науки, як і ті, що їх запроваджують практики-аґрономи, і обґрунтовані на досвіді нашої країни, а також запозичені з досвіду інших країн, так пропоновані прихильниками, як і ворогами, — усі вони прийнятні і добрі, якщо ... вони справді добрі".

«Більшовиків не залякаєш велетенськими проєктами, якщо ці проєкти „науково-обґрунтовані і практично життєві",

(Молотов там же).

ЕПІЗОД ПЕРШИЙ

Дослідна станція Аґрокомбінату. Скрізь розташовано біологічні препарати, і на центральному місці стоїть апарат з таким написом:

АПАРАТ ВІЛЬЯМСА

Випарування з структурного й безструктурного ґрунту в умовах безперервного припливу вологи.

За вікнами жваві розмови, жіночий сміх.

I.

Весело увіходять Ліда Буш і Соня Деркач.

ЛІДА БУШ. (*продовжує*)... Буде так: Завтра робітники нашого аґрокомбінату улаштовують екскурсію... Ти дзвониш телефоном: (*патос*) — Інститут дощу? Так, — тобі скажуть. А ти: (*сідає і знову встає*) — Скажіть, будь ласка, чи передбачається завтра в районі Полтави дощ?...

СОНЯ ДЕРКАЧ. (*ковтаючи сміх*) Невже... Невже це... так і буде?

ЛІДА БУШ. (*захоплено*) Так... Так... (*усміхаючись*) Вам скажуть ні... сьогодні передбачалося, але з району Чугуєва одержано термінову заявку на вологу, і ми всі вільні хмари направляємо туди — на дощовий прорив...

СОНЯ ДЕРКАЧ. (*нестримний сміх*) — Ха... ха... ха... ха...

ЛІДА БУШ. (*і собі усміхаючись*) Це ціла революція... Що порівнюючи утопія? Утопістам навіть не снилося...

[1] Уривок з п'єси „Амплітуда" подаємо в першій редакції, як робітні фраґменти.

СОНЯ ДЕРКАЧ. Ну, мені просто не віриться...

ЛІДА БУШ. У районах будуть установи, які реґулюватимуть рух дощів. Сидиш — коли телеграма:

Терміново надішліть район Києва дві хмари та одну хмарину...

Соня Деркач сміхом поступово й захоплено вривається в пляни Буш.

або: — Попереджуємо, що двадцятого Вашому аґрокомбінату призначено великі дощі — приготуйтесь...

СОНЯ ДЕРКАЧ. (*перебиваючи сміхом*) Ну й красота!...

ЛІДА БУШ. (*продовжує*)... Безобразіє! Другий день в нашому районі заливний. Вдруге просимо забрать всі хмари... Винних в головотестві притягатимемо до відповідальности...

СОНЯ ДЕРКАЧ. (*без сміху, але захоплено*). Просто не віриться... Це ж може бути й так: (*відповідна поза*). Відповідаючи на ваш лист, повідомляємо, що ваші претенсії невмотивовані. Правда, ми в сусідній район командирували хмару, зате у Вас протягом п'яти день працювали дві прекрасні хмарини... (*міняє інтонацію*)... Ну, просто лахва та й годі!...

ЛІДА БУШ. (*обдивляючись препарати*). Звичайно, керування погодою та дощами буде проходити не так, як ми думаємо, але ми вже починаємо проникати у вищі сфери і порушувати до цього непорушні порядки та звичаї... Позавтра перший досвід...

СОНЯ ДЕРКАЧ. Значить, з Харкова приїдуть?

ЛІДА БУШ. Обов'язково... (*за вікнами сміх молоді — у вікно*), о, прийшли... молодняк...

СОНЯ ДЕРКАЧ. Прийшли?

ЛІДА БУШ. Так... Прийшли... Ми їх зараз зустрінемо... їдемо... (*вийшли*).

СОНЯ ДЕРКАЧ. (*за вікнами*) О, братви ціла хмара... Ми про хмари, а тут і вони...

Тихо.

II

Увіходить Громенко.

ГРОМЕНКО.

Ми за життя...
Ми ради нього...
Ми еля номо дель віво...
І ми зможемо...
Але Нурволю!..
Нурволю!..

нишпорить між апаратами

— Де ж вони? — Ей ви!.. — Де ви?.. — (*нишпорить*)
— Немає? — Ви ще не прийшли?..

відчиняючи вікно

— Яка блакить
і море синіх плям
Розгублено між тучами...
— Внизу:
Бугри, бугри, зелений степ,
а степом річка, кручі...
— Тихенько вітер пробіжить...

(*павза*)

— А завтра:
Зашепотять зелені луки,
І з неба промінь по хлібах
посуне навскоси низеньку тінь...

(*повза*)

— Мрій... (*закриваючи вікно*)
— Мрій...
— О, скільки мрій!..
Розвіяно,
Розгублено...
— Скільки горя, мук
Колись тут пережито!..
— А дум?
О, скільки дум!..
— І тільки шум один вітрів
Залишився на спомин
Та тихій гомін
за бугром...

Шарудіння дверима

III.

Увіходить Довгополий.

ДОВГОПОЛИЙ. (*до Громенка*) — Ти вже тут? От і добре...

ГРОМЕНКО. (*нервуючись*) Я вже півгодини чекав, але...

ДОВГОПОЛИЙ. (*передивляючись посуд з препаратами*) ... Прийдуть... (*повза*) — Ну як тобі ідея штучного дощу?

ГРОМЕНКО. (*хбаючи іронію*)... Я думаю, що це досягнення не другорядне... Тим більше, що воно розв'язує багато інших проблем... ну й... Бачиш, ідея ця не нова. (*Довгополий насторожився*)... Явища електричного з'єднання вологи відомі фізикам більш ніж сто років. Вдалі досвіди щодо створення штучного дощу було пророблено ще наприкінці XIX сторіччя — французьким дослідником Одуеном в Альжірі.

ДОВГОПОЛИЙ. А після альжірських?

ГРОМЕНКО. (*продовжує*) — Протягом 1901-25 років такі досліди було пророблено в Японії, Франції, Америці та Англії,

ДОВГОПОЛИЙ. А в нас?

ГРОМЕНКО. У нашій країні ця проблема проробляється тільки зараз.

ДОВГОПОЛИЙ. (*заперечує*) Нічого подібного... Ще в 1921 році за ініціятивою тов. Левіна було утворено в Ленінграді науково-дослідчий інститут, що ставив собі завдання розв'язати проблему штучного дощу.

ГРОМЕНКО. Але з цього нічого не вийшло.

ДОВГОПОЛИЙ. Як не вийшло?

ГРОМЕНКО. Так не вийшло

ДОВГОПОЛИЙ. А практичні досліди молодого фізика Федосієва? в Ашхабаді?

ГРОМЕНКО. Федосієва? Це дрібниці (*підходить до апарату Вільямса, крутить підойму*). Ось у чому сенс... (*показує на апарат*). Наука... Це не вигадка, а реальна річ...

ДОВГОПОЛИЙ. Ти не віриш?

ГРОМЕНКО. Вірить той, хто нічого не знає...

ДОВГОПОЛИЙ. Значить, ти знаєш, що досвіди Брандт — вигадка?..

Другий поширений пленум ради ВУСПП

Делеґація еврейської секції ВУСПП (з ліва на право) І. Фефер, Вевюрко, Х. Гільдін (стоять): Хащевацький, Фельдман

За лаштунками група віруючих селян:

„Спасі господі люді твоя
І благослові достояніе твоє...

ГРОМЕНКО. (*збентежено*) У ч!м річ?

ДОВГОПОЛИЙ. Це ті, що просять дощів. Кадилом...

ГРОМЕНКО. (*у вікно*) Ідуть... Сюди ідуть...

Метушиться. За вікном шум. Увіходить група старих селян на чолі з пастирем з святощами та великим хрестом.

СЕЛЯНКА. (*увіходячи*) Хто у вас тут начальник?

З ГУРТУ. — Хто скаламутив людей?
— Де він?
— Давай відповідь!

ГРОМЕНКО. (*розгублено*...Нач... началь... чальника... Він ще не прийшов... зараз прийде... (***намірився вийти***).

З ГУРТУ. — Не пускай!
-- Хай відповідає!

ДОВГОПОЛИЙ. (*спокійно*) Начальника?

СЕЛЯНКА. Начальника, самого головного... Ми йому покажемо дощів...

З ГУРТУ. — Потоп?...
— Затопить хочете?...

ПАСТИР. Хай буде свята воля... (Христиться *до Громенка*) Ми прийшли просити вас вислухати нашу заяву...

ГРОМЕНКО. Яку заяву?

З ГУРТУ. — Заяву!..
— Прошеніе!..

ДОВГОПОЛИЙ. Так це не до нас...

ПАСТИР. (*продовжує*)... У святім писанії, у книзі першій від Моїсея сказано: „... Райдугу мою покладаю в хмари, щоб вона була знаменом заповіту між мною і землею...

ДОВГОПОЛИЙ. (*усміхаючись*)... Ах, он воно куди!..

З ГУРТУ. (*шум*) — Мовчи!..
— Не заважай...

ГРОМЕНКО. (*перелякано до пастиря*)... продовжуйте, продовжуйте...

ПАСТИР. (*продовжує*)... І спогадаю заповіт мій, що постав між мною і вами, і усякою живою душею в усякому тілі: що не буде вже води потопної на погибель усякому тілу...

за лаштунками

— Приїхали!..
— Приїхали!...

СЕЛЯНКА. Зрозуміли?

РАДІО. Ер-ве чотири ер-ве чотири... Говорить Харків... Говорить Харків .. (*усі раптом замовкли*)

Радіо продовжує

— слухайте сьогодні антирелігійну лекцію професора Милославського...

З ГУРТУ. — Чому ж мовчите?
— Хто главний...

РАДІО. ... І сказав бог: хай буде світ. І побачив бог світ, що він хороший... (*усі на мить змовкли*).

Радіо продовжує

... І відділив бог світ від темряви. І назвав бог світ днем, а темряву ніччю. І був вечір, і був ранок, день перший...

З ГУРТУ. — Зупиніть машину!...
— Машину зупиніть...

Громенко перелякано підбігає до електророзподільника і клацнув рубильником... Апарат Вільямса заторохтів. Усі збентежились...

РАДІО. (*продовжує*) ... Чи не приходило вам у голову, віруючим, що той самий вічний бог аж нічогісінько не знав? Він навіть не знав, що світло хороше... Відкіля йому знати, коли він ніколи не бачив світла... Як же це так: носився цей бог мільярди, трильйони років, вічно в темряві, який міг сказати одне слово: „хай буде світ!“ і світ есть.

З ГУРТУ. — Припиніть анцихриста!..
— Де начальство? .
— Давай главного...
— Бий машини...

Усі заворушилися.

ДОВГОПОЛИЙ. — Товариші!.. — Граждани!.. — Заждіть! Заждіть, говорю, не руште!...

усі втихли.

V.

Раптом вбігає Соня Деркач.

ДЕРКАЧ. (*захоплено*) — Приїхали!... З Харкова приїхали! ..

ГРОМЕНКО. Приїхали?

ДОВГОПОЛИЙ. (*несподівано*) Приїхали?

ДЕРКАЧ. (*не звертаючи уваги на присутніх*). Комісія в справі штучного дощу...

ГУРТ. Гу... Гу... Гу... (*шум*).
(*Гасне світло*).

ЕПІЗОД ДРУГИЙ

I

Кабінет завідувача дослідної станції Аґрокомбінату. У кабінеті Завідувач Омський та молода вчителька (есперантистка) Вірич.

ОМСЬКИЙ. (*запалюючи люльку*). ...Латинська мова ще не вмерла. Ви глибоко помиляєтеся, коли вважаєте цю вельмишановну й до того пристойно клясичну мову за мертву... На сьогодні вона набуває дуже виразних інтернаціональних рис...

ВІРИЧ. (*перелистуючи книжку*) — Я не вірю ..

ОМСЬКИЙ. Заждіть, голубонько, заждіть... Я не сперечаюся... Я не беру на себе такої сміливости запевняти вас, що латинська мова стане за інтернаціональну, але я певно не помилюсь, коли поставлюсь з недовір'ям і до есперанта...

ВІРИЧ. Знедовір'ям?

ОМСЬКИЙ. Так, так... Доктор Заменгоф був безперечно людиною надзвичайної вдачі, але есперантистська мова все таки штучна...

ВІРИЧ. (*нервуючися*)... нею говорять тисячі робітників різних національностей... Вона засіб зв'язку... Вона легка і... Ви помиляєтесь... Запитайте товариша Громенка, він вам... разючі факти...

ОМСЬКИЙ. (*усміхаючись*). Соромно мені... За вас з Громенком соромно. Громенко це світовий прожектор... Але ви читали про передачу думок на віддалення?

ВІРИЧ. Ні.

ОМСЬКИЙ. Не читали?

ВІРИЧ. Ні.

ОМСЬКИЙ. Як вам не соромно, ви ж учителька... хай Громенко не читав — він агроном, але вам слід про це знати...

ВІРИЧ. Ні, не читала.

ОМСЬКИЙ. Це перевертає всі карти мовних теорій і... (*підходить до шафи і риється в паперах*) — Мови в майбутньому не буде зовсім.

Вірич насторожилась

— Не буде...
— Вона не потрібна...

знайшов журнал

— Нате читайте... (*дає журнал*) Ви собі уявляєте майбутнє... сидиш, а з Москви, припустімо, ваш добрий приятель передає вам свою думку... Ви ніби радіостанція... приймаєте... відповідаєте... сперечаєтесь... смієтесь... Плачете... Усе це без жадного звука...—Ви зустрічаєте мене... Говорить? Ні... думать... передавати думки... Мова таким чином умре... вона буде зайва...

ВІРИЧ. Це утопія...

ОМСЬКИЙ. Так... покищо утопія, але ви добре знаєте наші темпи, і утопія стане... (*стук у двері*) Хто? Можна.

II

Увіходить меліоратор Кислиця.

КИСЛИЦЯ. (*увіходячи*). Так не можна... Це затушковує проґресивні думки, це неповага до наукових традицій... Я не можу... Я прошу звільнити мене від обов'язків завідувача меліоративної групи.

ОМСЬКИЙ. Ви, такий ентузіяст!... звільнити?

КИСЛИЦЯ. Так, так... звільнити... я не можу... Природа має свої закони ніким ще не порушені... Посуха це явище періодичне, це закон природи... так, так... Закон природи...

ОМСЬКИЙ. (*нервуючися*) Ви?... Ви пристаєте до реакційної теорії самарського професора Баскіна?... Ви хочете сказати, що посуха і голод будуть періодично повторюватися щодесять років?

ВІРИЧ. Це банкрутство, це реґрес...

КИСЛИЦЯ. Це не реґрес... Я пропоную припинити досліди штучних дощів...

ОМСЬКИЙ. І, склавши руки, дожидати чуда від непорушних законів природи.

КИСЛИЦЯ. Я пропоную розгорнути досліди стійких культур... працювати і вперто шукати. Ще не використані закони біології... Ми знаємо тепер, які чудеса робить менделізм... Спадковість дасть нам ключі до ґрандіозної цитаделі майбутнього... А візьміть теорію мутацій. Хто скаже, що ці біологічні закони використані?

ОМСЬКИЙ. Ми цих шляхів боротьби з посухою не відкидаємо.

КИСЛИЦЯ. (*вішає велику діяграму практичних дослідів стійких культур за законами спадковости Менделя...*) Ось вам картина боротьби з посухою... Бачите? Жито... (*показує*), а це пшениця... ці дві біологічні лінії дають нам суміш, але ця суміш плюс ячмінь і собі дає дуже цікаву зернову культуру.
Шкода — немає Громенка... Я б йому тепер довів...

ОМСЬКИЙ. Його заїдає Вільямсів апарат.

КИСЛИЦЯ. Це не погано, але справа не в Вільямсовому апараті. Справа в тім, що він це не визнає... Він заперечує цю можливість (*показує на схему*) Заперечує менделізм...

ОМСЬКИЙ. (*до Вірич*). Я дуже прошу вас, товаришко Вірич.. Покличте сюди Громенка. (*Вірич мовчки пішла. До Кислиці*).

Ви маєте рацію. Але... ви розумієте, менделізм розривається внутрішніми суперечностями... навколо нього точиться запекла боротьба і хто кого ще не відомо...

КИСЛИЦЯ. Тов. Омський! Штучні дощі це неперевірені речі... це фантазія молодої аґрономки Брандт, підтримана комсомолом та партійними керівниками.

ОМСЬКИЙ. Як? Ви не вірите?

КИСЛИЦЯ. Чому, я вірю... Ало вона молода, вона не має досвіду... скомпромітує наукові традиції... нам тоді не повірять... Ми затратили величезні кошти, мобілізували цілу армію робочих рук, і... скомпромітувати цю справу, значить петлю на шию... А це так і буде. Ви багато довіряєте Брандт...

ОМСЬКИЙ. (*задумливо*) Так... але... Ви розумієте... Ваша правда... (*тихо*) скажуть, затирають молоді наукові кадри... опортунізм... Ну й... наслідки ви розумієте... (*шарудіння за дверима. Омський замовк*) ...Я завідувач станції і тим більше позапартійний фахівець...

Увіходить аґроном Клюй.

(*Омський ніби не помічає — продовжує*) ...Вищі шари атмосфери, де зароджуються метеоричні явища, де бере початок дощ, гряд та блискавка, завжди цікавили людину; протягом довгих століть єдиним засобам задовольнити ту цікавість було — зійти на гору... (*до Клюя*).
А!... товаришу Клюй!

КЛЮЙ. Доброго здоров'ячка... (*вітається*).

ОМСЬКИЙ. Ну, як на вашому фронті?

КЛЮЙ. Нічого. Маю зачитати Вам пропозиції...

ОМСЬКИЙ. А як ви дивитесь на нашу молоду аґрономку Брандт?

КЛЮЙ. Цікава людина... Вона ніби начинена проєктами, плянами та ідеями.

КИСЛИЦЯ. А ви, тов. Клюй, вірите, що аґрономка Брандт доведе свою ідею штучних дощів до кінця?

ОМСЬКИЙ. Ви пристаєте?

КЛЮЙ. Я... Я... Я пристаю, але маю свою думку... цими днями розробив генеральний плян. Боротьба з посухою може йти, і це потрібно лінією створення холодного повітря...

КИСЛИЦЯ. Холодного повітря?

КЛЮЙ. Так... Так... холодного повітря (*підходить до мапи*). Бачите, де наше зло? (*показує*). Ось страшенна пустеля. А це? Цей шматок не врятує... Треба викопати підземні тунелі, де буде зберігатися холодне повітря... ось генеральна лінія тунелів (*показує на мапі*).

ОМСЬКИЙ. Тунелі?

КЛЮЙ. Так — тунелі... Це вони, та величезна сила, що нарешті припинить утиски посухи... (*дзвоник телефона. Омський біля телефона*).

ОМСЬКИЙ. — Алло! — Так! Завідатель дослідної станції Омський. А, тов. Луганський! Драстуйте... Приїхала? Комісія з Харкова, чудесно. Брандт готова. Значить позавтра почнемо досліди. Так. Чудесно. Готуємося... так, так... Добре. На все. Зроблю. На все... (*Кладе трубку і до присутніх*). Значить, комісія приїхала.

КИСЛИЦЯ.
КЛЮЙ. } Приїхала?

ОМСЬКИЙ. Так, приїхала.

IV

Вривається Громенко

ГРОМЕНКО. Салюто камарадой!
Салюто!... Вітаю, вітаю!

У С І. Що сталося?

ГРОМЕНКО. Вітаю вас з хрестовими походами.

У С І. Як?

ГРОМЕНКО. Так. Віруюче селянство з хрестами пішло в похід проти штучних дощів... проти ідеї Брандт і комсомолу.

ОМСЬКИЙ. (*Збентежено*) Селянство? Хрестові походи? (*Гасне світло*).

ЕПІЗОД ТРЕТІЙ

I

Вечір. Павільйон дослідної станції. Коло апарату реґулювання штучних дощів аґрономка Брандт і комсомолка Соня Деркач.

БРАНДТ. (*пробує апарат. Апарат гуде, а потім поволі стихає. Деркач стежить за рухами Брандт*) ...Так і тут... електрика і тепле проміння... (*апарат кидає сніп проміння й зупиняється*) ...Ти розумієш, Соню, як цікаво знати те, чого ти ще не знаєш... (*обтираючи клоччям руки*) Як ти гадаєш?...

ДЕРКАЧ. Я це тепер відчуваю і... хочу знати, знати і знати...

БРАНДТ. Але для цього треба вчитися, вчитися й вчитися... Правда?

ДЕРКАЧ. Факт!

БРАНДТ. Ти ще не розумієш всієї сили знання... (*кидає клоччя*) Бо й справді, що то значить розуміти? Розуміти значить з чимось порівняти... (*бере Соню під руку і йде до виходу*). Скажімо, ми живемо тільки вдень... Ніч зліквідовано, ми її не знаємо, але чи знали б ми щонебудь про цей життьовий день?...

ДЕРКАЧ. Я чомусь не доберу.

БРАНДТ. Добереш. Прийде час і знатимеш більше за першого-ліпшого нашого аґронома, але для цього потрібна вперта праця над собою... ти це зможеш.

ДЕРКАЧ. (*задумливо*) О, як хочеться обізнатись... Я просто не можу...

БРАНДТ. (*продовжує*) ...Припустімо, що ми їмо тільки гірке й більше нічого. І я тебе запитую: скажіть, будь ласка, що таке гірке?...
Ні, Соню... ти б не відповіла. Тобі б не було з чим порівняти, а порівняти це можна тільки з кислим, з солодким тощо.

ДЕРКАЧ. (*захоплено*) Вірно... розумію... тепер я розумію.

БРАНДТ. (*сама захоплюється*) Так і в природі... Де є високе — там обов'язково мусить бути низьке... — Де сонце, там і тінь... — Де твердження, там і заперечення. Ця думка й навела мене на штучні дощі, а потреба реалізації цієї думки безперечна. Її підтримуєш ти, комсомол в цілому і партійні товариші з аґрокомбінату.

ДЕРКАЧ. А фахівці?

БРАНДТ. Фахівці крутять носом, але це мене не лякає.

ДЕРКАЧ. (*тисне руку Брандт*) Товаришко Брандт! Я завжди з тобою і та... молодь... (*показує на вікно*).

За лаштунками тихо, тихо прориваються звуки пісні:

— Ми красная кавалерія
і про нас...

БРАНДТ. Без вашої допомоги я не зроблю.

ДЕРКАЧ. (*кинулась*). Ну, а як же апарат, справний?

БРАНДТ. Справний, Соню, справний... Американські дослідники довели, що апарат потужністю в чотириста механічних коней наснажує повітря електрикою в одну хвилину сто тисяч кубометрів і осаджує до восьми мільйонів кубометрів туману... наш апарат має потужність чотири тисячі механічних коней.

ДЕРКАЧ. Електрикою?

БРАНДТ. Так, так...

ДЕРКАЧ. Якою ж електрикою — неґативною чи позитивною?

БРАНДТ. Досвід Федосієва, що я про нього говорила на комсомольських зборах, показав, що для створення штучного дощу потрібна електрика неґативна, але це за законами протилежних дій штовхає нас до думки реґулювання дощу не тільки неґативною електрикою, а й позитивною...
Завтра неґативна...
Завтра ми примусимо стихію
(*показує на ноги*) до ніг...

ДЕРКАЧ. (*у відповідь Брандт*) *Захоплено стає в позу поета й декламує.*

...Це ми,
— це ниць у наших ніг
— лежить:
— електрика,
— стихії природа,
— розгублене проміння сонця,
— вітер,
— сніг,
— річки розлитої води...

(раптом зупиняється).

БРАНДТ. (*виходячи з павільйону — продовжує*).

— І навіть плян
— З п'яти в чотири
— Ми змусим теж пройти сюди...

(*показує на ноги й виходить*)

За лаштунками: Усе міцніше й міцніше хвилями переливаються звуки пісні.

— Гарно, гарно серед степу
— глянь на південь,
— північ, схід...

Потім ці звуки поволі затихають і настає тиша.

II

У павільйон крадькома з ліхтарем увіходить Громенко. Він мовчки нишпорить по павільйоні й, не знайшовши свідків, порається щось коло апарату реґулювання штучних дощів.

ГРОМЕНКО. Так... так, так...

апарат на одну мить загув і замовк.

— Компромітація... Це єдине, що може врятувати наукові традиції... Кислиця і я... Я пристаю... Компромітація... компромітація... (*павза*). Закони природи непорушні... Чудово, чудово... Але приклад... хто міг?... хто доведе? Історія розіб'є... розіб'є вщент... Це було 6-го серпня 1753 року. Учений секретар Петербурзької Академії Наук Ріхман, маючи провести спостереження над електричністю хмар, підійшов до металевого дроту, що був проведений в його робочому кабінеті й виходив наверх, піднімаючись своїм шпилем над дахом... Біля нього був художник Соколов, що брав участь у досліді з метою зафіксувати явище на малюнкові... Так... так... це було тоді... (*закриває руками очі*).

У другому кутку відкривається завіса. Темні грозові хмари в повітрі. Ріхман наблизився до металевого дроту.

ХУДОЖНИК ОРЛОВ. Обережно, пане секретарю. Обережно...

РІХМАН. Ми мусімо знати, ми мусімо розгадати таємницю законів природи... (*Він підніс до металевого дроту електроскоп. Раптом звідти вилетіла вогняна куля розміром з кулак, і вбила небіжчика професора. Соколов теж упав, але помалу очуняв*).

Гасне світло й вирисовується постать Громенка

ГРОМЕНКО. Ось вони, шкідники, на тлі могутніх і ніким непорушних законів природи... Компромітація... (*підходить до апарату, щось нишпорить, крутить і швидко кидає його. Виходячи*). Завтра перший бій... Завтра стихія змусить падати ниць всіх, хто так жорстоко... Ні, цього не буде... Компромітація...

III

Виходячи, на дверях зустрічає лікаря аґрокомбінату Сича.

ГРОМЕНКО. (*Збентежено*) Хто?...

СИЧ. Я. Я, товаришу Громенко, я... (*увіходить*) Ти розумієш, три години шукаю...

ГРОМЕНКО. (*нервуючись*). Кого шукаєш?

СИЧ. Шукаю... Кого шукаю, того найшов... тебе, мій друже, мій пацієнт аґрокомбінатських ліків... (*тисне Громенкові руку*). Ти розумієш яка новина?...

ГРОМЕНКО. Нічого не розумію.

СИЧ. Проґрес, велечезний проґрес... В Америці... (*показує на журнал*). Винайшли засіб радіохвилями підвищувати людині температуру... Апарат дуже простий...

ГРОМЕНКО. Але в чому річ, я не розумію...

СИЧ. Ти не того, не підвищуй температуру... (*усміхаючись*). Ти ж любиш новини... Ходім, покажу апарат...

ГРОМЕНКО. Який апарат?

СИЧ. Радіоапарат... сам сконструював.

за лаштунками шарудіння.

ГРОМЕНКО. (*нервуючись*) Пішли, пішли...

С И Ч. Пішли... Радіохвилі...

(вийшли. Гасне світло).

ЕПІЗОД ЧЕТВЕРТИЙ

1

Перша спроба штучних дощів.

Майдан.

Чекаючи дослідів, величезні хвилі селян - колгоспників та підлітків — затопили майдан, де непорушно стоять два накриті брезентами апарати реґулювання штучних дощів. Коло апаратів червона трибуна і два міліціонери.

Люди з цікавістю, хто з ненавистю, зазираючи під брезент або вгору до хмар, вигукують:

... — он, он дощова!...
— Ця затопить два таких аґрокомбінати, як наш...
— А та... тікає бачиш!..
— Боїться...
— Як же їх стягатимуть?
— Апаратами... бачиш стоять напоготові...
— А інтересно... Чому буває дощ?
— Звідки береться дощ?
— Випарюється вода...
— А сніг?... або гряд?
— Це заморожений дощ.
— От інтересно...
— Значить Ілля пророк — мовчи!...
— Мовчить, бідолаха...
— Це ж і райдуга буде?
— Факт..

Якось окремо стоїть мовчки невелика група старих селян. Вони тільки іноді переглянуться між собою і так продовжують аж до дослідів.

Навтовп, нагадуючи вулика, гуде. Раптом, ніби несподівано для всіх, заграла музика. Колона комсомольців підхопила й собі, і юнацька пісня злилася з оркестрою:

Ми йдемо в дні,
у дні крізь ночі...
Йдемо, руйнуєм,
творим світ,
І вже тепер на нашім боці
Дощі майбутніх
теплих літ...

Усе заворушилося.

В И Г У К И: — Ідуть!...
— Комісія...
— Комсомолія...
— А диви — попереду, командир — Соня Деркач.

Натовп охоче пропустив на площу колону комсомольців. Музика грає ще міцніше і поволі стихає.

II

З фойє через залю прямує харківська комісія в справі переведення дослідів з штучними дощами.

З ГУРТУ: — Нарешті!..
— Ідуть!..
— Ідуть!...
— Комісія.
— Йде — комісія...
— Дивіться, Брандт...
— Луганський!
— Усі йдуть...

Натовп знову заворушився... Десь глибоко в масі:

— Ідуть...
— Ідуть...

ЛУГАНСЬКИЙ. (*у залі*) Сьогодні ми мусимо взяти Перекоп...

ЧЛЕН КОМІСІЇ. (*до Брандт*) Командарм запевняє, що візьмемо, правда?

БРАНДТ. Немає таких фортець, щоб більшовики не взяли...

ЛУГАНСЬКИЙ. Правильно, Брандт, правильно. (*Увіходять на сцену. Луганський сходить на трибуну, а решта залишаються коло апаратів. Усі завмерли*). Товариші! Дозвольте мені від ім'я Центральної Комісії в справі проведення дослідів з штучними дощами та від ім'я партійної організації Аґрокомбінату вважати загальногромадські досліди розпочатими... (*Натовп загув. Оплески. Музика*).
Товариші! Над проблемою штучних дощів уже давно б'ється наукова думка. Уже давно в Америці, Франції, Англії та Японії ця проблема вирішена, але вона вирішена тільки теоретично... Капіталістична система продукції не дозволяє реалізувати цю проґресивну думку... І тільки ми, країна Рад, можемо сміливо приступити до тих масових дослідів, які капіталізм реалізувати безсилий...

(*Павза*)

навтовп загув знову

Товариші! Комісія повідомляє, що досліди провадить молодий аґроном член комсомолу товаришка Брандт...

натовп знову загув

Слово має товаришка Брандт!

(*Оплески*).

БРАНДТ. Товариші! Я говорити не вмію, я не аґітатор... Я прямо приступлю до дії... (*дивиться в бік комісії*).

ЧЛЕН КОМІСІЇ. Комісія дозволяє розпочати досліди...

Луганський злазить з трибуни і зриває печатки з брезенту

ЛУГАНСЬКИЙ. Можна починати?

ЧЛЕН КОМІСІЇ. Так, можна... (*нотує щось у зошиті*)!

БРАНДТ. Сьогодні два досліди. Один дослід з апаратом А.

З ГУРТУ. — Які досліди?
— Чому на загальні збори не поставили?
— Не заважай...
— То православний прихвостень...
— Затопить?
— Потоп?

ЛУГАНСЬКИЙ. Товариші! Комісія просить заспокоїтись...

З ГУРТУ. — Правильно!..
— Дайош досліди!..
— Гу-гу гу...

(*Шум*)

ЧЛЕН КОМІСІЇ. Досліди, що їх провадитиме молодий аґроном товаришка Брандт, вимагають певної поваги і заспокоєння...

ЛУГАНСЬКИЙ. Товариші, починаємо... Тихо!.. (*Усі замовкли*).

БРАНДТ. Сьогодні наснаження неґативною електрикою повітря... Другий апарат — Б — буде наснажувати тепле проміння...

З ГУРТУ. — Соняшні промені... (*іронія*)
— Не заважай...
— Тихо... товариші...

БРАНДТ. Так... Соняшні промені...

Підходить до апарату А. Крутить підойму. Апарат гуде. Усі завмерли. Члени комісії, аґрономи тощо підняли догори біноклі і нишпорять по хмарах. Апарат загув ще сильніше.
Раптом блискавка і міцні звуки грому. Усі перелякались і ніби аж присіли

З ГУРТУ. — Траекторія...
— Бач, з чого починає...
— Давай дощ!!!
— Тихо, не мішайте...

ЛУГАНСЬКИЙ (*нервуючись*).— Тихо, товариші...

(*До Брандт*). У чім річ? Що сталося? (*Члени комисії збентежились*) Брандт зупиняє апарат А і мовчки переходить до Б. — Цей апарат загув теж і почав кидати пасма яскравих, теплих променів).

З ГУРТУ. — Капа!.. Капа... (*іронія*)
— Дощ капа... (*іронія*)
— З носа капа...
— Брехня!..
— Провокація!!
— Їй-бо капає!..
— У тебе?
— Ось дивись!..

Брандт знову пустила апарат А — знову загуло і раптом змовкло. Угорі хмари та хмарини чередою заворушилися. Скрізь тиша. Раптом знову блискавка і знову грім.

З ГУРТУ. — Тікай — уб'є!..
— Де ж дощ?
— Спини машину...
— Гу-гу-гу...

Група старих селян переляканс:

... Спасі господі люді твоя
І благослові достояніе твоє...

Падають ниць, христяться. Угорі знову блискавка і знову грім. Дехто з переляку впав. Серед селян паніка й крики:

— Тікай!!
— Зупини машину!
— Тікай, тікай!!

КИСЛИЦЯ (*тихо*). Закони природи непорушні...

ГРОМЕНКО. Компромітація... Компромітація...

ЧЛЕН КОМІСІЇ (*до Брандт*). Припиніть... Припиніть...

З ГУРТУ. — Тікай...
— Бий машину...
— Господи, виноси... (*дехто тікає, а дехто наближається до апаратів*).

ЛУГАНСЬКИЙ. Припиніть досліди... Товариші!!... Товариші... Стійте, товариші! Товаришко Брандт, зупиніть апарат...

Знову блискавка і грім

ГРОМЕНКО. — Компромітація... компромітація...

Брандт щось нишпорить коло апарату, але припинити ніяк не може. Усе напружено стежать за Брандт.

ОМСЬКИЙ. (*Збентежений, блідий підбіг до апарату*).— Підойму!.. Другу підойму... Зупиніть!..

(Раптом в апараті вибух. Брандт падає. Усі перелякались. Апарат ніби горить).

З ГУРТУ.— Тікай, хлопці!... Гу-гу-гу...

Паніка

(*Гасне світло*)

М. ШЕРЕМЕТ

ДАЛЕКОСХІДНІЙ КРАЙ

Бійцям Н-ської дивізії

ЧУДЕСНИЙ край!
Далекий край!
Дзюбом
гармат
ошкіривсь
Китай.
Оком
примруженим
тоскно
й журно
Наші кордони
пасе
Манджурія.
Пропливає
поуз рибка
Та в радянськії
озерця.
Чан - Сюй - лян
хвости
лиш видко,
Крізь
американські
шкельця.
Зневажливі
видно
спини —
то пливуть
кити
й дельфіни.
З шумом,
борсанням
і треском,
напирає
кета
й треска,
Мов засуджена
на роки —
із тюрми
розкупрена,
до радянської
затоки
пропливає
скумбрія.

* * *

Китай
багатий
на жирний
льос,
ґрунтом
відома
Японія,

Та манить
давно
територія — gros
акуло-фашистську
компанію.
Що бамбук?
Шезльонґ гнучкий?
Сидіти
на ньому —
дякуєм
щедро!
Не всидиш,
коли
мутять
очки:
тополі,
дуби,
ясені,
кадри.
Мутить
розум
поклад
руди —
марксизмом
встановлена
аномалія:
скільки
капіталізмові
в рот
не клади —
з'їсть усе
і
буде
мало!
Тут би
Хабаровську
дати
хабар...
фертом,
боком,
Владивостоком...

Та як не верти —
забереш
хіба
Сучанські
копальні,
верфі,
доки?

* * *

Палить
сиґару
генерал
і крізь дим
чує
порохом
пахне
чужим.
То із долини
із бугра
бійці
несуться
Блюхера.
Галопом
то ристю
Кордоном
Усурійським.
Б'ють
підкови
лунами,
колгоспами,
комунами.
І скрізь,
де оку
видно —
полки
далекосхідні.

* * *

Чудесний край!
Багатющий край!
Ліс,
риба,
м'ясо.
Здається,
ніхто
його
не займав,
нога
тут
уперше
ваша.
Дивний край!
Сама
цілина!

Родючість
землю
ломить!

Та ще
дивніше — людей
нема:
Один —
на один
кілометр!

Кому
багатства
тут
берегти,
тримати
пароль
і відгук?
Куркуль
одрізаном
б'є
з темноти,
білобандит
причаївся
з виду.
Так даймо
країні
своїх
вартових,
довір'ям
озброєних
партії:
щоб трактором
міг
зірвать
переліг,
і з кулеметом
стояти
на варті.
Соціялізм —
рівномірність
поділу
економіки,
суходолу,
води.
І там,
де вчора
стежки
проходили —
проходять
тепер
поїзди.
Комунами,
як маяками,
вже людніє
Далекий Схід...
Загонами,
полками
червонарми
йшли...

* * *

Бійці!
Аґітувати
нічого!
Завтра —
відпускники!
Один
одному
глянемо
в вічі,
на
останній
тиск
руки.
Як два роки
тому,
в цейхгаузі
станем
в чергу
за барахлом,
скинем
одяг
військовий
гамузом,
і узуємо
чоботи
хром.
Заводських
вечорів —
обнову,
парубоцьких
днів —
огонь!..
Чи ж тепер
нам
вертатись
знову,

Як дружина
тут
і гармонь?
Молодечих
сил
запас.

По республіках
цілі
тонни ..
Зараз
партія
кличе
нас,

Ворошилівців,
на кордони.
Бо озоном
дзвенить
горизонт,
набухають
воєнні
грози...
Та страшніше
озброєних
зон
генералам —
колгоспи
й СОЗ'и

ВОЛОДИМИР КУЗЬМІЧ

ВИБОРИ ПЕРШОГО РОБОЧКОМУ

РОЗДІЛ З ПОВІСТИ „ТУРБІНИ"

Вибори почалися перед вечором із запізненням проти призначеної години. Сонце схилялося і збиралося розсікти своєю циркулярною пилкою товстенька хмарку, що непорушно стояла над степним обрієм. В театрі зібралися всі професії Дніпрельстану, всі двадцять три профспілки СРСР.

Прийшли сюди робітники і робітниці тартака — на чолі з Нортом і Головиною,—що з вереском, який завжди притаманний великим юрбам, почали займати призначені місця. Прийшли металісти з ремонтних майстерень на чолі з білорусом Мурашкою. Поміж ними розсипалися робітники інших професій. Поважно сіла ліворуч група водників із спокійним зосередженим водолазом Хорошем на чолі. За їхними спинами всілися шофери і комунальні робітники-водогонники, пожежники тощо. Євреї, руські, білоруси, частково татари, навіть вотяки і калмики, змішалися з основною масою українців-пролетарів, завзятих синів Жовтня.

— Пізно, пізно приходите на свої збори, — зустрів Причину жвавий Далматов, — Вам треба винести догану, що змушуєте нас, радянських інженерів, губити час на ганебне чекання. Ми прийшли точно по-американському: рівно о п'ятій годині. А

де вас носило до шости годин? Відповідайте, лукавий грішнику!

— Я радився з товаришами,— виправдувався Причина, здоровкаючись з одним з найвидатніших інженерів Дніпробуду.

— Знаємо, що ви робили: виробляли списки, щоб знищити демократію, щоб нам довелося тільки один раз підносити руку.

— Жадного списка ми не виробляли. Ви голосуватимете за кожну кандидатуру окремо,—і Причина в'їдливо посміхнувся.

— Свят, свят свят господь саваоф і його непокірна дочка—радвлада.—пожартував Далматов, чимало здивований несподіванкою: змінився порядок виборів.—Значить, Жорина кандидатура від інженерів безперечно пройде.

— Анатоль Володимировичу, а ну йдіть сюди,—покликав він колеґу, що блукав внизу перед сценою і зрідка поглядав на Причину і Далматова.

— Я ще не обраний до президії, щоб лізти на сцену. А ви вже забрались за місця президії.

І він увімкнувся в розмову, ділячись новинами то виробничого, то цілком приватного характеру.

Висока заля з парадною на сьогодні сценою, де вже стояли прапори таких профспілок, як водники, металісти, будівники, заля з високою ґальоркою позаду наповнялася повільно, але щільно. Густими групами увіходили робітники і службовці. Ще більше народу зібралося перед театром. Вони товклися на місці, палили цигарки з тютюну та махорки, і сизувате повітря плавало байдуже вгорі, показуючи, що над степами стоятимуть погожі соняшні дні.

Це був новозбудований Зимовий театр, перед яким розташувався спортивний майданчик, сьогодні теж усипаний людьми. В театрі стояла досить помітна задуха, від якої профспілчани рятувалися на повітря. Перед входом три комсомольці вели реєстрацію. Кожний з них зареєстрував по чотириста чоловік з гаком. Один із них побіг до Причини сповістити, що число прибулих значно перевищує цифру в тисячу триста чоловік.

— Чудово!—весело промовив Причина.—Пора починати. Основний кворум є. А то хлопці розбіжаться. Дзвоніть!—подав він команду.

Залунав дзвінок, різкий, неприємний, наче з хворобинкою в металічному горлі. Причина перепросився перед інженером Літо, захвилювався, кілька разів оббігав сцену, шукаючи Ліпатову, сплюнув з досади, наткнувшись на Янсона, який пропонував свої послуги, в яких голова тимчасового Робіткому не мав потреби. Янсон, немов вколотий неувагою свого товариша, тихо відійшов, хотів сісти в залі, але згадавши, що його мабуть оберуть до президії, лишився за сценою, щоб не лазити даремно туди і сюди.

Робітники теж захвилювались. Багатьом вибори були впершину. Вони лише недавно вступили до професійної спілки і вперше побачили велике виробництво. З шумом і гамором всі-

далися юрми на довгих запилючених лавах, вритих просто в землю. Театр не мав підлоги. Його збудували на швидку руч і до того в смузі затоплення, як потім виявилося.

Причина примружив свої темносірі очі і порахував на око скільки народу сидить у залі. Оглядини цілком задоволили його. З трьох тисяч робітників, з яких дві тисячі напевне було членами профспілок, сюди прийшло більше як 1700 і переважно позапартійних. Стоячи за порожнім столом, Роман Причина стежив за звичною картиною: — хто бажав хутко ушитися із зборів, той сідав далеко позаду, на „Камчатці", хто хотів брати участь в цікавих виборах, той сідав ближче. Спереду краще вигукувати кандидатури, Причина почує швидше і запише. В усіх лавах ішов рух. І спереду і ззаду. Блискали очі, запалювалися, як соромливі нічні зірки, новими думками і в усіх кутках бачив Роман, наче у великому темному небі, мерехтливі тремтячі сузір'я очей.

Збори нагадували зараз вечірнє небо. Тисячі очей, як ґрона зірок, вистрибували на темну поверхню великої залі і, єднаючись у групи, лаштуючись у правильну обігову путь, творили різноманітні геометричні фігури дружвіх сузір.

Роман легко зідхнув і раптом крикнув щосили в гущу чорної людви.

— Товариші, сьогодні ми...

Знявся легкий гармидер. Голоси „тихше" та „тссс" проковтнули кінець Романової фрази. Її чув сам промовець. Але тиша настала досить хутко, не зважаючи на те, що позаду на „Камчатці" ще чимало хлопців шукало місця і товклося на широкій дощатій ґальорці. Попереду народ майже заспокоївся і лише зрідка досадливо озирався на задніх, де сварились за місця.

Роман підвищив голос і, кидаючи в гущу людських тіл обточені пурпалини фраз, помітив на сьомій чи восьмій лаві Ліпатову, Іванова, а поруч з ними Головину і Норта з групою молоди. Вони посіли вдале місце — звідти (здалося Причині) можна було з успіхом впливати на широку позапартійну масу в усі боки. Це був центр. Тут в гарячі хвилини сходилися хвилі шуму і звідси їх можна було відбивати назад. Причина повеселішав; свої хлопці не розпорошилися, а утворили в кількох кутках міцні групи, щоб тим ліпше впливати на хід виборів.

— Значить, до президії рекомендуємо, — читав з бльокнотика Хорош Іван, — Причину, Ліпатову, Мурашку, Головину, Бадая, Далматова...

Янсон стояв за сценою. Він нашорошено вслухувався в читання. Його прізвище, яке в звичайному порядку мало стояти поруч з іменами Ліпатової та Причини, зовсім не було згадане. Ображений цим, він сердито плюнув:

— Рано забули про Кічкаського вождя... Рано... — і гнівний почвалав униз, щоб зайняти місце десь на передніх лавах. Хорош дочитав до кінця свій спис. Про Янсона безперечно забули.

Віллі вже сидів серед незнайомих осіб і з радістю стежив за тим, що Причина не так, як слід, веде ці перші збори. Він занадто хвилювався, псував загальний порядок, уриваючи позапартійних промовців різким дзвіночком, коли вони пропонували нові кандидатури.

— Ну до біса їх! Я — член партії, працюватиму й без них. Що робити, мені підкаже моє партійне сумління... — думав він про себе, вперше в житті відчуваючи холодний неспокій. Боляче було усвідомити — ти тепер не в перших лавах. Звичка завжди сидіти в президіях, керувати всім, чим тільки може керувати партієць-активіст (Янсон своєю активністю забивав активність своїх друзів) змінила психіку образливого Віллі. Він з надією кидав погляд назад на Норта, натякаючи йому на прикру річ і немов прохаючи виступити за його кандидатуру. Але молодий комсомолець був захоплений розмовою з цікавими дівчатами, яким він розповідав про порядок виборів, і не помітив палких поглядів колишнього партійного папаші.

Янсон сердито відвернувся.

Збори почалися. Президія вже сиділа за столом, укритим червоною китайкою. Причина робив невелику доповідь про завдання профспілок, зокрема на Дніпрельстані. Збори активно слухали.

Здається, все було гаразд. Проте з ґальорки лився підозрілий шепіт незадоволених. Шепіт лився, як водоспад, вниз на голови змовців і народжував відповідний резонанс. Що ближче був початок самих виборів, то активніше проявляла себе невелика групка змовців.

— Дивись, хлопці,— висувай своїх. Прилуцького самого мало.

— Так, щоб на одного комуніста прийшлося в Робочкомі два позапартійних.

— Добре було б обрати ще Ярового.

— Царенка! — чувся легкий, як вітрець, голос.

— Царенка? Що ти, з глузду з'їхав? Його не треба висувати. Нам не корисно.

В залі Зимового театру було чимало нацменів. Коли Причина заговорив українською мовою, то хвилин за десять після його доповіді зірвалися сердиті крики:

— Не понимам по-украински... Ми-та с Рязанки...

— Докладай по-русски...

Якби справа ходила лише про частину руських, що справді не розуміла нової мови (чули її вперше), то Причина може і продовжував би українською, лише іноді пояснюючи невідомі слова. Але тут були і білоруси (ці не вимогали перекладу, бо чудово розуміли), і татари, і чуваші.

— Правильно. Давай по-руськи.

Коли Причина без довгих заперечень перейшов на руську мову, щоб не викликати непорозумінь, то група змовців ще настирливіше почала перешіптуватися і залучати до себе тих, хто поблизу кричав: „Докладай па-русски“.

— Вони виберуть лише своїх. Так і знайте. Коли ви на зборах не висунете своїх хлопців, так у вас в Робочкомі не буде своїх захисників.

— Ат і верно, таварищ!—І лавами потекли гадки, кого б висунути з пермяків, з курських та орловських хлопців. Гамір досяг і шатурців.

Вони згадали кандидатуру свого земляка, Носика Назара, з Егор'євського повіту з міста Гусь Хрустальний. Вони знали його по Шатурці як доброго майстра і разом з тим, як доброго бузотьора. Він зазнав на торфяних багнищах Шатури великої слави. Бувши веселуном і співаком — гармоністом, Носик хутко завоював авторитет серед робітників.

— Пиши Носика, тесляра, артільника...

— Якого Носика? У нас є свій Носик,—кричали у відповідь кияни.

— Носика з-під Шатури, з Гуся Хрустального, — голосно озвався якийсь шатурець.

— У вас іще багато Гусів? — сміючись питали робітники.

— Мабуть привезли усіх гуртом...

Причина записав прізвище шатурця. Але скільки було сміху, коли Роман, читаючи спис кандидатур, прочитав не „Носик", а „товариш Гусь Хрустальний". За Носиком остаточно закріпилося це прізвище, хоч як проти цього протестував шатурівський тесляр.

Авдиторія розворушилася. Вона сміливіше почала називати кандидатури.

На гадці з'явилося сотні кандидатур. А що загони пролетаріяту не зняли один одного (персональне знайомство не ширилося далі меж однієї артілі, бриґади, осередку чи профспілкового групкому), то вибори значно утруднювалися.

— Не забувайте про Прилуцького!

— А ви хлопці висувате Любина. Він з Рязанки. Добрячий хлопець.

— Дівчата, чому б вам не висунути татарку Азіфе. Вона бач добре нам стирає білизну. Хай намилить голови в Робочкомі кому слід.

Група Царенка спородила вітрець, який хутко зробився бурею, що сколихнула збори,

Коли Роман закінчив запити по доповіді, авдиторія загула особливо активно:

— Зачитайте список, який ви намітили.

— Дивіться, шоб куркулі не залізли до вас. Вони ведуть аґітацію.

— Просимо сказати, скільки жидів ви хочете вибрати в робочком і де вони працюють? (подано запискою)

— Чому в списку робочкому нема жодного комсомольця.

Записки явили Причині цікаву картину. Авдиторія жила різбіжними думками і кипіла ними, як окремий не сконсолідований до кінця організм. Тут наївність межувала з ворожістю,

щирість з вірою в те, що товариш Причина дасть відповідь на всі питання. Записки суперечили одна одній. Про євреїв Роман міг сказати те, що один із них уже сидів в президії. Це був Гольдесь, що активно працював у групкомі комунальників і був (на це Причина не міг сам відповісти, не спитавши самого Гольдеса), шофером в пожежній команді чи навпаки пожежником в ґаражі.

— Чому мені не даєте слова. Я давно прошу. Вже три записки послав.

— Прошу мене записати в ораторі від руської позапартійної фракції.

І пішло, і пішло.

Ліпатова з президії бачила народження неладу. Вона хутко схилилася до Головиної і спитала, що це значить на її думку. Діна щиро відказала, чорно нахмаривши брови:

— Це наші кугуги мордуються. Мабуть Царенко та його чорти.

Ліпатова попросила її виступити після третього, чи п'ятого промовця, оскільки було видно по записках, що буря мусила розігратися під час промов. Віра гадала, що перший виступить комуніст, щоб дати напрям усім промовам. Але Причина промахнувся і, не бачивши в списку промовців нікого з комуністів окрім Косака та Норта, поклав дати перше слово Далматову, що справді записався перший.

Висока тонка постать вийшла наперед і, поклонившись авдиторії, мовчки віддала пошану присутнім за увагу, що на неї вона чекала. Теплим грудним голосом почав Далматов свою промову. Після вигуків „слухайте, говорить Літо" авдиторія ущухла. Притихла й „Камчатка", що досі гриміла позаду, її здивувало, що перше слово отримав не лише позапартійний, але й видатний інженер.

— Я, товариші, з радісним почуттям прийшов на ваші робітничі збори, щоб звернути вашу увагу на справді важливі проблеми, що стоять перед нами. Ваші збори, це — наслідок велетенської работи найміцнішої в світі вашої комуністичної партії, що вашими руками...

Ліпатова підвела брови і притихла, не чекавши настирливого наголосу на словах „ваша", „ваших", немов Далматов не міг уявити своїх зборів і своєї партії. Інженер трохи хитався, потискував свої руки, іноді робив рух умивання і щиро дивився у вічі тисячній авдиторії.

— Я бажав би, щоб робітком, так само, як і партія, мобілізували робітників на справді почесну працю на Дніпрельстані. Ми, інженери, хочемо бути добрими виробничими командирами, хочемо, щоб славетна організаторка людських масивів більшовицька партія і профспілки допомогли нам, інженерам, просувати цю справу вперед.

Останні слова інженера Літа зачепили партійне сумління не лише Ліпатової, а й Янсона, Причини і навіть Косака, що

інакше уявляли взаємовідносини робітників та їхніх організацій з інженерами.

— А щоб ліпше виконати це завдання, дозвольте від моїх колеґ, від інженерно-технічних робітників, від секції ІТР рекомендувати вам товариша Прилуцького, гідротехніка, сина колишнього водолаза. Мені сказали, що я мав право доповнювати список кандидатур, що є в президії...

— Так, я сам сказав це,—озвався Причина.

— Це мене особливо задовольняє. А щоб зміцнити стосунки інженерів і робітників, дозвольте настоювати на кандидатурі Прилуцького. Це, товариші і колеґи, потрібно, щоб у нас розквітла почесна праця на почесному Дніпрельстані, — закінчив інженер Літо і, поклонившись однією головою, пішов на своє місце.

Волховбудівські робітники, запрошені на Дніпрельстан разом з командорським складом, посміхнулися, завзято поклавши підтримати бажання інженера Далматова і одноголосно проголосувати невідому їм кандидатуру Прилуцького. Вони дуже любили інженера Літо, хоч і знали, що він ненавидить жінок і чомусь їх іґнорує.

Літо сів на своє місце, а по лавах пробіг вітер задоволення. Ґальорка на виступ інженера озвалася навіть апльодисментами. А Прилуцький, що зараз сидів не живий, не мертвий, не міг уникнути поблажливих поглядів Царенка та його компанії.

Друге слово отримав Янсон. Він поклав активізуватися, не зважаючи на затирання з боку нової верхівки. Злий, що його не обрали до президії, він вилетів на сцену. І ще на ходу почав свою промову дужим голосом.

— Кого нам треба обрати до Робіткому? Ясно, клясово-витриманих товаришів, які завжди можуть провадити політику партії у профспілках. Ясно, що самих комуністів ми не можемо обрати до Робіткому. У нас буде мабуть відсотків сімдесят позапартійних. Комуністів ви добре знаєте, вони спеціяльної рекомендації не потребують. Їх рекомендують Жовтнева революція і десять років радянської влади. А от про позапартійних давайте поговоримо. Їх буде удвоє більше за комуністів...

— За одного партійного двох непартійних дають, — подав хтось репліку, перефразувавши відоме прислів'я.

— Цих позапартійних дасте ви. Так давайте ж вибирати так, щоб до нас не потрапив ворог радвлади...

— Правильно, куґутів не пустить...

— Вони дуже ласі на це.

— Ні Причина, ні Далматов про це не говорили. Я буду голосувати за всіх позапартійних, що матимуть пошану і повне довір'я сьогоднішніх зборів. Давайте висувати кандидатури.

Це була палка в колеса від Янсона. Не дочекавшись, коли Причина прилюдно оголосить список рекомендованих товаришів,

він подав команду значно раніше ніж це треба. Незлютований загал різних професій, різних націй і мов, майже не дисциплінований, радісно і грізно загув:

— Правильно...

— Секретарю, пиши мої кандидатури — Дорожній, Пехабин, Любин...

— Афізе... Афізе...—кричали в одному кінці татари.

— Гольдес, Чулочников, Збарський... Афрамеенко, Лодижніков...—Дехто позскакував з місць і надриваючись кричав:

— Гей секретарю, запиши волховбудівських.

— Пиши шатурських, біс тебе візьми.

— А чому не пишеш полтавських?..

Окремі загони пролетаріяту настирливо висували окремі кандидатури. Причина бачив, що лад можна відновити лише читанням рекомендованих кандидатур. Він так і зробив. Зачитав увесь список і на кожному спеціяльно спинився, даючи соціяльну характеристику і громадську.

Сперше наче вщухло, але тільки на хвилину. Коли окремі загони побачили, що, наприклад, у списку багато кандидатів від колішних волховбудівців, і зовсім мало шатурських, шум і галас зчинився ще більший. Вигуки нових прізвищ позбавили його змоги встановити належний лад.

— Пишіть від Шатури...—особливо настирливо кричав сивий бетонник, вискочивши наперед.

— Записали Савченка?

— Пишіть Савченка...

— Ти нащо ви мене пишете? Я не може бути членом Робіткому, бо у Вознесенці хату почав будувати.

— То краще пишіть його—саботажника..

— Нащо ви пишите Стрижанова, його нема. Він поїхав боронувати свій лан.

А з ґальорки лунав голос невідомого білявого москвича:

— Чому ви пишете якісь кандидатури, яких немає.— Москвич натякав на кількох викликаних, яких не було в залі. — І нащо вибирати тих хто сам відмовляється. От виберіть мого знайомого машиніста з Рязанки. Він працює безробітним на біржі праці.

— Що це за Робітком-в чемодаві?

— Ха-ха-ха.

Причину це зовсім розсердило. Він ніяк не гадав, що колишні шатурці, волховбудники, вигартовані школою радянського будівництва, загублять свою крицевість у морі селянського напливу, в морі нової робітньої сили, що вперше побачило великі машини тільки на Дніпрельстані. Збентежений цим, він позичив товсту палку з кавказького бука у Далматова. Наблизившись до самого краю сцени, він стукнув по підлозі. Під підлогою була суха порожнеча, і тому простий стук загримів у залі досить сильно.

— На чорта нам шатурські, волховбудівські або полтавські кандидати,—закричав Роман, аж почервонівши.—Нам потрібні

Дніпробудівці. Ми не Шатурка, не Харківський будинок промисловости, щоб дрібнитися на якійсь секційки. Цим галасом ви даєте клясовим ворогам новий козир, і під цей шумок вони проведуть свою лінію. Заспокойтесь, бісові діти...

В залі стало тихо. Настільки тихо і спокійно, що Причина помітив, як Царенко і його невідомий товариш скрипнули лавою, опинившись чомусь в протилежному кінці залі. І даючи волю, гніву, Роман з силою гукнув:

— Нікоторим кугутам, куркулям, нікоторим буржуйським сатанам не пролізти до нас під цей шумок. Так і знайте...

І коли вся авдиторія нарахувала в настирливій тиші десять ударів серця, він тихим голосом, який зберіг свою наказову силу, сказав:

— В порядку черги надаю слово електротехніку монтажних майстерень білорусу Мурашці.

Мурашка вийшов, став майже на той шмат сцени, де тільки-що стояв Причина, і ласкавим щирим тенором почав свою промову:

— Тавар'щі, будзе той нявклюдаю і мухамораю, хто пайдзе за зрывачамі рабочага ладу. Я, товар'щі, безпартыйный, але ж цалком разумею агульную політыку савецкай власці і Кастрычнікавай революцыи. Я пагарджаюся тым, што мне выпала вялькае щасце будуваць разам з вамы на сцяпних абшарах Савецкай Украіны такую велізарную штуку, як Днепрельстан. Я цалком дзяржуся гадкі Прычыны, які запрапанавав нам не дзяліцца на шатурцав, на арловцав і інных. Гета дрэнная реч. Нам латвей будзе, калі ми станем прад клясавым недругам едзінаю вольнаю радзінай. Ви лепш пригадайце, якія здзекі былі над намі ад панов. І щепер всякі блазнота і лайдак суне палкі в кальоса комуністычнага возу. Нам треба галасаваць едзіно і памятаць, што вакол нас пачинає расці велізарний Днепрельстан, які мы мусім збудуваць найлепше і наймацнейше. Гета будзе на бальшевіцкаму.

І махнувши рукою, він пішов на своє місце до президії.

З великою цікавістю вислухали промову білоруса його ж рідною мовою. Ніхто йому не гукнув: кажи по-руському. Зайвина розбурханої енерґії пішла на перекладання незрозумілих білоруських слів, і авдиторія вже не ревла, не шуміла. Це дало перевагу старим пролетарським кадрам. Причина, як досвідчений масовик, помітив зміну настроїв і запропонував дати ще слово Головиній, яка давно записалася і мала виступити оце зараз.

— Я пропоную за тим припинити запис нових промовців.

Заля полегшено зідхнула і охоче погодилася. Причина з спокійним серцем сів на свій скрипучий стілець. Його погляд бігав то по авдиторії, то по темнокаштановій голові Діни та її гостренькому носику, що настирливо клював вечірню темряву в залі, ледве розігнану електрикою.

Головина страшенно хвилювалася. З силою переборовши спазми в горлі, вона з сумом думала про себе „мабуть прова-

люся“ і одночасно кидала погляди ненависти на присутніх, що змусили її стільки хвилюватися. Наймичка, вчорашня дніпробудівська куховарка, виступала вперше на велелюдних зборах.

Але досить хутко, швидше, ніж про це подумав Причина і Ліпатова, Діна розтулила свої сукуваті вуста. З рішучим розгоном думки вона почала клювати кугутів, що сміли прийти до них учора на тартак і аґітувати не ходити на вибори Робіткому, бо мовляв там будуть виключно комуністи, які сами себе вибирають.

— А хто у вас був? — спитав голос.

— Царенко та ще якийсь патлатий чорт, — відповіла з жаром Діна, згадуючи картину вчорашньої сутички на тартаку з групою, яка проте хутко подалася геть, ледве побачила, що до тартака йдуть Іванов, Ліпатова і Норт.

— Значить, вони втекли, — переговарювалась авдиторія, замилована нехитрою промовою нинішньої пилоставниці.

— Втекли, тільки наслідні вонючі лишили у дворі. Мабуть п'яти понамазували не тим, чим мажуть втікачі. Сала свого куркульського пожаліли. Ну й провоняли наш двір...

— А що ж ви зробили після того? — питав водолазний старшина Бадай, по-старечому милуючись несподіваним клювках гостренького носа Головиної та розмашистим рухом тонких жилуватих рук.

— Ми запропонували обрати кілька жінок у Робочком, щоб, значить, по-справжньому захищати жіночу долю, бо вона така пагана, що ой-ой-ой.

Головина на кінець посмілішала і вже крила своїх особистих і клясових ворогів. Маса подавала репліки, вона жваво підхоплювала і відповідала. Коли їй поставили питання, чому вона нічого не каже про свою майбутню роботу в Робіткомі (її ім'я стоїть поруч із іменами кращих робітників Дніпробуду), пилоставниця зупинилася на три секунди — на три удари свого гарячого серця—і просто відказала:

— Я ще не член Робіткому... Мене мабуть не оберуть... — і засоромилась.

— Чому ж тебе не оберуть? — почувся здалека глухий голос.

— Я, бачите, вірю в бога..

Авдиторія лягла від несподіваного реготу. Маса знову розшарувалася на свої складові частини. З'явилися охочі з глумом провалити її кандидатуру, на яку стільки надій покладав комуністичний осередок. Інші захиталися, не знаючи, як краще діяти в даному випадку. А змовці голосніше сміючись за інших, гукнули з ґальорки:

— Отаку саме й обирать. Хто в бога вірить, той, значить, чесна людина і совість має. А що візьмеш з комуніста, з проклятого безвірника?

— Ха-ха-ха.

Ліпатову взяв жах. Невдалий крок колишньої наймички дав прецедент провалити рекомендовану особу. А почала вона добре

і, безперечно ненавидячи клясових ворогів, раптом послизнулася на вірі в небесні сили. І це сталося, коли Віра стільки попрацювала над свідомістю Головиної і здається заклала міцний фундамент дружнього довір'я. Окремі групи кричали до сцени.

— Геть її із списка Робітничого Комітету.

Тоді Віра з блідими вустами крикнула Причині, щоб він дав їй позачергове слово. Роман нетерпляче оглянувся на неї і, дзвонячи, трохи заглушив всіляки дотепи над релігійною дівкою.

— Товариші! — із злобою гукнула Віра в масу, скинувши платок і погладивши йоржик на голові. — Ці вибори — це перший іспит нашої свідомости. Цей іспит іде покищо незадовільно. Ми ще не злютовані і роз'єднані на окремі групки, бо тількищо познайомилися і вивчаємо один одного. А тимчасом на цих зборах сидить пролетаріят, який за кілька років буде пихою всього СРСР, а може й усього світу. Проте клясова боротьба точиться й між нами. Не чистий ще пролетаріят наш Дніпрельстанівський. Поки ми станемо справжніми кадровими загонами пролетаріяту, мине чимало часу...

Маса нашорошено притихла. Простолінійним робітникам здалося, що вона виступить зараз проти кандидатури Діни і раз назавжди провалить її. Адже релігія — не форма свідомости робітниці.

— Колишня наймичка, вчорашня артільна куховарка, сьогодні пилоставниця Головина потрапила під вплив буржуазно-февдальної ідеології, — гарячими і гострими словами Віра била свою висуванку, яка в наслідок несподіваного звороту її виступу, не чула під собою ні підлоги, ні стільця. Їй здавалося, що замість серця в неї у грудях стрибає люта норовиста щука, що ударами хвоста тривожить її розум.

— Ну зараз вона остаточно провалить її, — думав Косак, погодившись з оцінкою Віри щодо Діни. Але який був його подив, коли Ліпатова, давши аналізу клясової боротьби в лавах пролетаріяту, закінчила несподівано:

— А проте, я по-більшовицькому настирливо рекомендую Головину до складу Робіткому. Вона покищо вірить у бога. Але попрацювавши чи навряд згадає сьогоднішнього бога, яким вона дорожить. Лише на безпосередній праці Головина стане безвірницею. Правду я кажу, товаришко Діно? — звернулася вона до пилоставниці, яка мертвіла з кожною хвилиною, боячись зрадити віру у вищу справедливу істоту.

Головина з жахом подивилася на Ліпатову, немов її чорні очі іскрилися скаргою, що її, чесну робітницю, яка ніколи не хотіла виходити на яскраве світло, сьогодні осоромили перед тисячами народу. Вона хотіла поворухнути язиком, але язик окам'янів у роті.

Ліпатова пройшла повз неї без відповіді.

Але справа ходила не лише про саму Діну, а й про авдиторію, що захвилювалася і пострілом незгоди виштовхнула з своїх

мас шановного марксиста Косака. Цей чудовий ставний комуніст поважно вийшов на сцену і, щоб не хвилювати народ, почав з кінця:

— Головину, як релігійну людину, що не може провадити робітничої політики, не можна обирати до керівних органів Дніпрельстану, поки вона не зробиться безвірницею. Бути робітником за радянської влади це значить належати до славетної когорти жовтневої революції, яка продовжує цю революцію і в мозках і в економіці. Це значить не вірити в бога, не бути меншовиком і загалом не бути провідником ворожої ідеології. А Головина що є?

І не даючи відповіді, він тикнув пучкою в постать Діни, що ладна була сісти на яку завгодно вогненну колісницю, щоб втекти від сорому. Безжальний марксист, прекрасна людина і чудовий інженер, звів свій палець на Ліпатову.

— А ця товаришка не все гаразд зрозуміла в політиці і марксизмі. Вона оголосила клясову боротьбу серед пролетаріяту. А яка може бути клясова боротьба серед тих, кого ми, комуністи, мусимо з'єднати в єдиний кулак, щоб розбити світову буржуазію? Де Маркс, або Ленін пропонували своїй партії наражати пролетаря проти пролетаря? Хіба цим пролетарям нема іншої роботи в стосунку до буржуазії? Я не дозволю, як старий марксист, сварити пролетаріят на радість куркулям. Я завжди виступатиму проти спроб натравити якусь групу, хоч би, наприклад, грабарів, на групу, що працює в тартаку. Я стоятиму за те, щоб Дніпробудівський пролетаріят був завжди єдиний і непохитний на всіх ділянках клясової боротьби, яку я не відкидаю і яка існує виключно між буржуазними недобитками і пролетарями. Ця клясова боротьба затихатиме, що далі, то більше і в першу чергу на Дніпрельстані, як цілком соціялістичній будові.

Косак блиснув золотими окулярами і поважно спустився на землю, не знаючи, що Ліпатова вже про себе назвала його „золотим марксистом“ і збирається розгромити за перекручення Ленінової думки і помилковий погляд на клясову боротьбу. Так воно і сталося.

Ліпатова проголосила запальну промову. Розгалузивши питання і вже не чіпаючи Головиної, що почала повільно приходити в себе і радіти, що про неї забули, дала більшовицьку аналізу цього питання. Як вихор вона линула над головами слухачів. Як бойовий пожежник, вона скерувала струм теоретичних доказів на пожежу, яку запалив Косак, Анатоль Володимирович, прозваний нею на цих зборах прилюдно „золотим марксистом“. І таки погасила вогонь невірних думок. На її гадку, клясова боротьба не могла повільно ущухати, а навпаки мала загриміти новою громовицею сутичок і в першу чергу між кадровим пролетаріятом та капіталістичними елементами за участю несвідомих груп пролетаріяту, що має вигартуватись у боротьбі.

Нарешті після всіх цих промов перейшли до конкретних виборів. Збори знову шуміли й гули. Найбільше голосів отримали Причина Роман, Мурашка — позапартійний, за ним майже одноголосно були обрані Прилуцький Жора, Хорош Іван, навчитель Козаков.

— Голосую Гуся Хрустального...—і Причина не почув навіть свого голосу. Авдиторія реготала і кричала, реготала і крила когось.

— Гнать його із зборів.

— Прекрасний парень, на гармонії гратиме в Робочкомі.

— Вам веселіше буде. Шатурці всі за...

— Всі та не всі.

Ледве заспокоїв Роман профспілкову армію. Гусь Хрустальний отримав дуже мало голосів, не зважаючи на підтримку нешатурців.

Голоси розбивались досить чудно: президія гадала, що Ліпатова, яка зарекомендувала себе своїми виступами, отримає абсолютну більшість голосів, але помилилися. Голосуючи, робітники розбивалися на протилежні групи. Шатурці не хотіли голосувати за волховбудівців. і навпаки.

Справжніми дніпрельстанівцями почувала себе на зборах ледве третина. Решта були ще в полоні вчорашніх громадських зв'язків. Вони шукали земляків, товаришів, любих корещків і з більшою охотою голосували за незнайому людину — за земляка (аби вона була однієї місцевости) ніж за рекомендовану від партколективу — Ліпатову Віру.

Дивно розбивалися голоси. Савченко, який відмовлявся від своєї кандидатури, отримував сотні голосів за те, що уміє будувати свою хату. Мовляв, зуміє збудувати й громадську. Арґумент, який на кадровиків-пролетарів діяв протилежно (вони не голосували за Савченка), тут діяв особливо міцно.

Особливу несталість збори виявили, коли Причина поставив на голосування кандидатуру Головиної.

— Хто за?

І сотні рук підстрибнули вгору. Роман кидав очима на всі боки. І диву дався. Ліпатова, Мурашка, Далматов і сотні кадровиків голосували за Діну разом з її особистими ворогами — царенківцями. Комуністи й підкуркульники голосували спільно, виходячи з протилежних міркувань.

А що дивніше: підрахувачі голосів ніяк не могли точно підрахувати, скільки за.

— 690.

— Ні, 730! — кричав з протилежного боку другий.

— Ви мабуть показилися. Лище 602 голос за, а 590 — проти, — запевняв третій.

Причина скасував перше голосування і почав знову. І бачив ті самі руки вистрибували, за тим ховалися. Хлопці вагалися — чи вибирати чи прозалювати дівчину. Нарешті підрахувачі сповістили:

— 840 — за

— 527 — проти, решта утрималася.

Роман заморочився. Дві клясові сили, репрезентовані на зборах комуністами та кадровими пролетарями і куркулями та підкуркульниками, в свою чергу розбивалися ще на дві частини. Утворилось дивне чотирикутне сплетіння. Коли Ліпатова і несвідомі селяни — з них царенківці — Яровий, Житняк бажали, щоб релігійна Діна опинилася в членах Робіткому, то Янсон, Косак і сам Царенко (сердитий за втечу з артільної кухні) вимагали її провалу.

— Це не церква, а Робітком! — вигукували останні, підбиваючи сусідів голосувати проти.

— Перевиховаеться. Буде більшовичкою.

— Ні, брате. Сперше совість, а потім політика. Ми дивимося не в партквиток, а в серце людини.

Таким чином, в наслідок чотирикутного сплетіння інтересів і симпатій Головина Діна отримала відносну більшість. Вона потрапила в дійсні члени Робіткому.

Ліпатова раділа з наслідків виборів. Кидаючи останні погляди у стомлену юрбу, вона забула про малу кількість голосів, поданих за її кандидатуру. В основному всі намітки парколективу пройшли. Маса енерґійно виступала на виборах і активно голосувала.

З іншими думками сидів в кутку Царенко. Він сердився на умови, за яких він мусив забороняти товаришам не висувати його кандидатури. Тихо він поглажував руду густу бороду і хмуро вдивлявся в робітників у спецовках, серед них він знаходив своїх незнаних стихійних друзів, які не випадково спільно пильнували своїх інтересів.

— Добре минули вибори, — звернувся до нього Житняк Варфоломій.—Частина обраних буде захищати нас. Народ чесний і до того релігійний, як, наприклад, Діна.

— Добре та не зовсім, — невесело гримнув Семен Герасимович. Він сумував за волею, за своею лихою силою, що воліе розмаху й розвою і яку проте доводилось стримувати. Крякнувши, він підвівся з лави.

— А таки розумнішають наші комуністи. Легше жити на світі. Уже дозволяють мені з тобою користуватися правами громадянства і таке інше. А що Прилуцький — член Робіткому, то це вже справжня і несподівана радість.

І він почав кликати Жору, щоб ґратулювати його. Нарешті блиснула над ним світложовтим промінням надія. Проміння сповнило серце ґрабарського отамана іскрами тихої радости.

З Прилуцьким під руку він пішов геть, грубо і нетактовно вирвавши його з рук Далматова, що тії хвилини розмовляв з Жорою про працю в Робіткомі.

Заля вже гула, як турбіна, що пішла в хід і заіскрила всередині великою силою струму. Машинний шум заповнив повітря. Струнний глибинний гуркіт супроводив пуск людської турбіни.

Другий поширений пленум ради ВУСПП

Криворізька делеґація з представником ЦК ЛКСМ тов. Мускиним (з права на ліво) Ногін, Л. Юхвід, Мускін, П. Плахоття, Гриша, М. Олійник

Змонтована на хутку руку, вона, проте, дала перший струм. І цей струм тремтів і дрібнішав у коливаннях перші лямпки дніпрельстанівськоїщо свідомости запалилася в людських головах.

Викотившись разом з іншими на нічне повітря, Ліпатова думала про цю людську турбіну, яка почала працювати завчасно. Вона була певна — Дніпрельстанові не доведеться перемотувати котвиці і руйнувати фундамент тої праці, що її останнім часом покладено на монтаж величезної одиниці людського масиву — Робіткому. Не доведеться, хоч між деякими полюсами ще не було контакту.

— Є перша іскра. Струм пішов! — сказала собі Віра і пішла в нічну темряву доганяти Головину, що вперше за життя увімкнула свою електроснасть у першу людську турбіну.

МИХАЙЛО ОЛІЙНИК

ДВІ КУЛЬТУРИ

... „але Европа набагато культурніша від Авії“.

На лекції з географії.

„Токіо — 20-XI. Сьогодні японські лігаки бомбардували Хайлунь“

З газети

НА ЗАХІД од нас
і на схід од нас:
розстріли страйкарів,
демонстрацій.
Кров'ю не раз
бавовняний Мадрас
заливали
верхівки „культурних“ націй.
Шановний навчатель,
про яку ж культуру
читаєте лекцію
нашій зміні?
Про ту,
що опіюм кривавий курить?
Про ту,
що росте
на броні й на міні?
Про вишуканість
експлуатації
в Европі,
чи про бамбук
на п'ятках кулі?
По-вашому:
культурно,
коли газами кроплять
і некультурні
японці в Манджурії?
Некультурні, кажете,
літуни японські,
що кинули на Хайлунь
гарматні,
мовляв,
культурніші
дипломати американські,

що чужою рукою
кинути здатні?
Це —
культура
для всіх одна;
для всієї
імперіялістичної сволочі.
Але ця культура —
не нам!

Не нам,
що ночують на східцях метро,
що безробіттям кинуті
під колеса автокарів,
не нам,
що: „не збиратися більш
трьох“. —
Ми
таку культуру
вдарили й ударим.

м. Кривий - Ріг
30-XI—31 р.

Вдарили тут,
куди клином
зараз
імперіялізм
на багнеті
вклинитися волів.
Вдаримо там,
де сьогодні ще врізалось:
„не вільно казати:
— товаришу,
— комсомолів.“
Завтра вдаримо
по руках,
що підносять клин
і вдаримо
по гострому клину цім.
А щоб найдужче вдарити
змогли —
вдарьмо
клинами революцій.

ПАВЛО КОНОНЕНКО

СОЦЗМАГАННЯ

I

СУРМАЧ просурмив —
на стрільницю йти,
Табір прокинувсь, хитнулись полотна,
Війнуло в намети повітря
холодне,
Повітря з пахом
сосновим, густим.
Вмить полапались:
сніданок, чай,

Уламки розмов і ранкові
жарти:
„Мажара проспав,—
не чув сурмача,
Скоріш йому чаю „нажарте“.

„Він же ударник, іще б не
встиг,—
Кинув якийсь дотепник,—
Завше у нього ударні
темпи,
Як борщ на столі густий“.

II

Команда гущу розмов
перервала.
Мить, і стояли усі в ладу:
„Взяти дистанцію,
Інтервали! —
Пісня ритмує ходу.
Пісня луною розколює обрій.
Чітко трива розрахований
крок.
Перед чотою йдуть
командири —
Вдарники
вирішального
року.
Стрільниця лисіє пісками
жовтими,
Кущі сосняку,
Як Сахари оази,—
Стежовий пункт, як пункт
водолазів
І сиґнальний пухир
повітря бовтає.

III

Ранок прозорий, повітря
чисте...
Тишу розколює перший
постріл,
І от урочисто
Мішені — фашисти [1]
Показали шоломи гострі;
Показали і зникли в глибоких
шанцях,—
Визначи відстань і мірник
став.
Перша чота
Із другою змагається:
Дати відсотків
не менше ста.
Всі ми в соку пролетарському
зварені,
Нам не пасує вагання,
В стрілянні
Покажемо темпи ударні,—

Метода —
соцзмагання.

IV

І от почалось...
Клекотять кулемети,
Кулі ритмічно сиплять:
дзуум...
Біля стежового пункту
в наметі
За арбітра
телефонний зумер.
Сонце —
засмажить биків отару,
Пісок —
паляниці гнітить —
черінь.
І от стріляє
розпарений Мажара, —
Він таки досить упрів.
Бо де ж не упріти
Сонце в зеніті —
Тільки б під вербами спав і
спав,
А тут — ще й не думало
дніти —
Припасовуй на лікоть пас.

V

В наметі зумер подав
сиґнал,—
Зв'язковець рурку до вуха:
— Центральна?
— Центральна слуха...
— Передавай наслідки.
— На!(:)
— Перша зміна —
влучність сто,
Цебто всі десять побито, —
Друга —
мішені на решето, —
Далі сердито:
— Хтось по самісінькім
держалці вшкварив,—
Мабуть „ударник“ Мажара.

[1] За висловом бійців

VI

Мажара націливсь,
гачок натиснув,
Підвівши під коло мушку
гостру,
І от покотився „фашист“
і не писнув
Від першого пострілу.
Товариш нишком:
— цілить на ять,

От, коли б в справжньому
бої,
Отримав на вправу набоїв
п'five,—
Витратив — два набої!?
Всі ми в соку пролетарському
зварені —
Йдемо вперед без вагання.
Завше в нас темпи
в роботі ударні
В наслідок соцзмагання.

ГР. БАГЛЮК

МОЛОДІСТЬ

Роман

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

I

НА ПЕРОН вокзалу разом з десятками інших пасажирів вийшов високий молодий парубок у рудому бобриковому піджаку й у великих стоптаних чоботях. Провідник допоміг йому витягти з тамбура довгий забитий ящик, подаючи його — висловив побоювання, що такий важкий баґаж затримає контролер, і порадив узяти носія. Слідом за носієм пасажир вийшов на передвокзальний ґанок і, довідавшись, що з кожних чотирьох трамвайних ваґонів трьома можна потрапити до Будинку промисловости, сів на ящика й настроївся ждати. Нетерпляча сирена авта вивела його з напівдрімоти, примусила піднятися й одійти з ящиком убік. Виблискуючи лякованими кузовами, троє авт — два новеньких „Ford'u“ і одне довге, подібне до величезної ящірки „Mersedes“—м'ягко підкотили до вокзалу й спинилися коло входу проти кам'яного півкруглого ґанку.

— Чиї машини?—поцікавився парубок.

Балакучий шофер охоче розповів, що машини „Вугілля“, виїхали вони під шепетівський поїзд, що мав прийти ще вночі, та спізнився, що з цим поїздом приїдуть німці, фірми „Фенікс“ і що німців треба одвести до готелю, а після до тресту „Вугілля“.

— А мені теж до „Вугілля“...— пробурмотів парубок. Шофер зрозумів це, як невисловлене прохання підвезти, усміхнувся

й уже хотів відпов'сти гостро насмішкувато, та в цей час з вокзалу посунула юрма пасажирів новоприбулого шепетівського поїзду, й серед них неважко було впізнати людей у бриллях і чужоземного викрою пальтах.

— Приїхали—тільки встиг крикнути шофер, весело натиснув кульку сиґнального ріжка, здав назад і підвів машину під самий ґанок. Чужоземці стовпилися на приступках і, приховуючи зацікавлення, з удавано-скучним виглядом обдивлялися круг себе.

Троє стояли спереду.

Низенький сухий дідок з молодими владними очима на енерґійному голеному обличчі підтримував рукою дівчину, що стояла поруч. Дівчина, всміхаючись, слухала, що казав їй другий сусіда, молодий, блідий і трохи збрезклий. Він глянув на годинника й з важкою н мецькою іронією сказав:

— Хотять наздогнати цілий світ, а пасажирського руху не можуть налагодити. Поїзд спізнився на дев'ять з половиною годин.

Умощуючись в авто, дівчина оглянула коло роззяв, що стовпилися круг авта, кинул якусь фразу своєму молодому супутникові, змусивши його всміхнутися, спинила очі на високому парубкові в рудому бобриковому піджаку й стала розглядати його тим байдужим поглядом, яким дивляться в музеї на картини чи речі, абсолютно неінтересні й відмінні лише одним—що вони заповнюють порожнє місце. Потім її увагу відібрала зграя круків, що по-домашньому розташувалася на цифербляті годинника в чотиригранній башточці поштамту; тими ж байдужими очима вона оглянула великий довгастий будинок, що здавався прозорим від безлічі яскраво освітлених вікон, і, коли авто рушило, вона ще раз глянула на високого парубка в бобриковому піджаку.

А парубок і не помітив великих карих очей чужоземчиних. Він думав, що не погано було б проїхати автом замість оцих німецьких гостей і що краще б вони не приїжджали, — тоді, могло статися, шофер згодився б одвезти його до Будинку промисловости разом з нелегким, незручним баґажем. Курява, що її зняли авта, давно уляглася, сизий бензиновий гар розтанув у повітрі, а парубок усе стояв і дивився вслід. Потім сплюнув, тихо вилаявся і поволік ящика до трамвайної зупинки.

Але й до першого, й до другого, й до третього трамвайного ваґона його не пустили. Візник, що давно вже помітив пасажира з ящиком, підлетів до нього, спитав спершу, куди їхати, й запросив сім карбованців.

— А оцього ось ти не хотів?—протяг обурений пасажир величезного, з добру головешку кулака, і той, побачивши це, навіть не вилаявся (аж сам здивувався) й швидше поїхав на своє місце.

Поміркувавши трохи, парубок узяв ящика на плечі й помалу рушив од вокзалу. Як і на всяку нову в місті людину,

гамором і гуркотом своїм вулиця Свердлова вплинула на нього заглушливо. І він, злегка торопіючи, хутко, озираючись, продерся до міліціонера, що стояв на перехресті вулиць. Спритний міліціонер у білих рукавичках, що з насолодою диригував своєю вуличною оркестрою, не відриваючись од діла, розказав найближчий шлях і порадив іти тільки пішоходами, щоб не стати часом жертвою якщо не руху, так штрафу. Біля мосту перед майданом парубок перепочив трохи, викурив цигарку, купив газету й пішов далі. Густий, безперервний живий потік охоче розступався перед ним, дехто оглядався, але він звик привертати до себе увагу показним зростом, і, не зважаючи ні на кого, важко, наче вбиваючи цвяхи, ступав у своїх чавунних чоботях. Перед Будинком промисловости пристояв трохи, дивуючись з легкости й воднораз невкладистости чудової споруди, не знімаючи ноші, спитав у будці, куди йти, й скоро спинився на шостому поверсі в кімнаті відділу раціоналізації тресту „Вугілля". Обдивившись, він підійшов до столу під дощечкою „секретар відділу".

— Я—Андрій Скворцов,—пригнувся парубок трохи, щоб обпертися на стіл.

Секретар глянув скоса, він завжди дивився так, навіть повертався, щоб не дивитися просто себе — й продовжував своє: стукаючи ґумовою ручкою, він роз'яснював якомусь франтові—так здалося Андрієві—таблицю, від якої Андрій його одірвав. Він і сам здався Скворцову схожим на ґумову ручку, пришпилену до столу, випростаний, вузький, круглий, з пласким удавленим носом на циліндрично правильній подобі обличчя.

— ...Я приїхав і привіз свою комбінатмашину.

Секретар підкреслив ще кілька цифер, віддав таблицю співбесідникові, витер перо, закрутив ручку й, обернувшись, знов скоса глянув на одвідувача.

— Ви листувалися з нами?

— Так, я одержав два відписних листа.

Покопавшись, секретар витяг з шафи теку, розкрив її й поклав на стіл.

— Бачте, в нас без бюрократизму. Ось ваш останній лист за нумером...

— Отож, я й приїхав...

— Так, алеж ми вас не викликали?

Тоді Скворцов пояснив, що винахід начорно готовий, і, щоб не зволікати справи, він визнав за краще виїхати самому, взявши з собою модель комбінату. Красномовним Скворцов не був і, бачивши, як занята людина з автоматичним пером, намагався казати коротко, але виходило довше, й секретар залишився непереконаний. Він розвів руками й пояснив, що треба утворювати комісію—справа надто складна, й краще за все винахідникові їхати додому й чекати, доки його викличуть.

— У нас без бюрократизму, але ламати порядку ми не можемо.

— Моя машина варта цього!—як і в усякому винахідникові, в Андрієві прокинулися гордощі й нетерплячка, і він заявив, що скільки б не довелося йому очікувати—він додому не поїде. Обравши очима місце для своеї ноші, він одніс її до вікна, сів на скриньку, витяг газету й став читати. Чемний приторк до плеча одірвав його од газети.

— Поможіть мені ось оце чортовиння,— франтовитий секретарів співбесідник стояв перед Андрієм. Це був невеликий, до поясу Андрієві чоловічина, надто спритний, увесь у жестикуляціях, пружинно швидких рухах, смуглявий і чорноволосий. Вдягнений він був „під чужоземця"—в бездоганній парі, твердому целюльоїдному комірчику, в краватці й у брилі, якого він тримав у руках: він був непомірно великий для його голови. І зовсім незвичайними в цій чудній людині були блакитні, спокійно-сумні очі, що здавалися величезними й чужими на невеликому нервовому обличчі. Насамперед, він попрохав одстебнути йому шпоньку на шиї, тому що цей проклятий комірець може задушити. Помітивши, що Скворцов, виконуючи прохання, з невтаюваним подивом розглядає його, він засміявся, мов горохом посипав, тихо й дрібно.

— Признайтеся, думаете—піжон? Франт? Ферт столичний?

Маленький чоловічина легко зав'язав бесіду й так спритно скерував її, що Андрій за півгодини встиг розказати, хто він, звідки й чого приїхав. Він докладно пояснив будову свого комбінату й коли сказав, що машина створить абсолютно безперервний потік вугілля й замінить не тільки вибійника а й відбійника й навальника, маленький чоловічина витяг записну книжку.

— Я бачив працю вибійника,—замислився він на мить. Колись йому довелося бути в шахті, і перед сумно-блакитними очима один по одному замиготіли далекі привиди... В мороці, затиснути шарами, в'юном в'ється худа, виснажена людина; вона вся пітна, їй важко дихати, волосся збилося їй на голові в колючий жмут, і вона безупинно, як заведена, кайлує. Гострі зернини смоляномасного вугілля впиваються в напівголе тіло, подекуди виступає кров, ніби лопається туго натягнена шкіра на гострих кістках. Чорний од вугляного пороху підліток, хмурий і злий, підбирає вугілля лопатою, кидає його в довгу скриньку, чіпляє лямку й, рухаючись по-собачому, тягне санки до далекого штреку. Вигинаючись, він торкається спиною об низько навислу покрівлю, до кісток роздирає рану, що ніколи не заживає, й тоді плаче від утоми, болю й злости. Піт струмками тече по обличчі, голій спині й боках, на тілі лишаються вузькі сірі смуги, й людина здається звіром, що виє в тузі й жахові...

Так, він бачив працю вибійника, саночника. Це важка праця. Щоправда, це було давно, на руднях бельгійської компанії. Тепер же не те. Механізми, зарубна, скрепер, конвеєр.

— Цього замало,—усміхнувся Скворцов.— Це тільки початок.

Між зарубною й конвеєром лишився проміжок. Процес підбивання відірваний від інших. Виходить так: машина підрубує, людина одвалює, людина вантажить, машина одвозить. Між машинами й людьми майже завжди різнобій. Це надто важко, щоб один процес потрапляв, так би мовити, в гарячий слід іншому. Моя машина усуває проміжки. Вона комбінує процеси в один безперервний потік.

І коли Скворцов додав, що його комбайн унеможливлює недоладності й що продуктивність лише в порівнянні з найновішими системами збільшиться на 60—80 відс., маленький чоловічина, плеснувши Андрія по коліні, захоплено заявив:

— Чорти б його забрали! З вас країна гордитиметься. Ви почуваєте? І я зроблю це!

Зиркнувши на годинника, співбесідник надзвичайно заспішив.

— Я забалакався з вами. У мене інтерв'ю з німцями. Заждіть...—і не встиг Скворцов повернутися, як він клацнув фотоапаратом і побіг з модним закордонним брилем в одній руці й камерою в другій.

Тепер Скворцову ніхто не заважав дочитувати своєї газети. Він прочитав її до останнього рядка, спробував прочитати одну з статтей зверху вниз по виступцях, і коли дзвінок сповістив про кінець робочого дня, підійшов до секретаря.

Секретар співчутливо розвів руками.

— Нічого не можу зробити. Нічогісінько. Всі так заняті, знаєте, німці приїхали.—І Скворцов, сердито попрощавшись, вирішив іти шукати місця, де б переночувати. Та який не був сердитий Андрій, він не міг не розсміятися над незвичайною скаргою, з якою вдався до нього ліфтар.

— Ось дивись,—показав той новеньку німецьку срібну монетку, — за шість років уперше на чай дістав. А що з нею зробити? Пропити? Не візьмуть. Сховати — на біса вона мені? Віддам я їй назад, ну її... Всунула так, ще й сказати нічого не встиг.

Андрій догадався, що йдеться про чужоземку з карими очима.

— Так ти їй і своїх доклади.—І, витягши злота умовив старого повернути монету з лихвою й розсміявся від задоволення, уявивши, як гордовита німецька дівчина одержує на чай від інваліда ліфтаря.

II

З досвіду свого й чужого Андрій знав, що в кожної людини бувають удачі й невдачі, останніх більше, трапляються вони частіше. І тому, як кажуть, життя всміхалося рідко і скупо. І тим сліпучіший був успіх, що прийшов разом з першою статтею в одній із столичних газет про його комбайн.

Маленький чоловічина із сумними очима діяв.

Справ Скворцова дали хід, і такий швидкий, що вже другого дня секретар, схожий на ґумову ручку, дивуючись, сам ламав „раз установлений порядок“. Андрія дивувала швидкість, з якою втворили комісію, але роздумувати було ніколи—вже на вечір другого дня його викликали з доповіддю. Чиясь могутня директива втрутилася в долю комбайну, казали, що сам товариш Арсен зацікавився винаходом.

А маленький чоловічина діяв.

За першою статтею газета надрукувала другу, інші підхопили, й „комбайн Скворцова“ став „бумом“, „гвоздем“ усієї преси. Андрія інтерв'ювали, ловили з фотоапаратами в найнесподіваніших позах, портрети друкували на перших і других сторінках, і він уперше став відчувати солодкість слави. В тресті він відчував на собі захоплені погляди людей, пришитих до столів, як їхні папери, з ним поводились запобігливо й ласкаво. Інженери з комісії прибільшено люб'язно бесідували з ним, один навіть запрошував додому на чашку чаю. І лише старий професор, що консультував взаємодіяння частин, нічим не виказував свого ставлення до винахідника.

Висхлий колючий дідок, один із тих, на кому одіж завжди не до зросту — надто довга й надто широка — з Андрієм поводився мов із студентом, що запустив іспити за цілий рік. Він сердито колов тонкими голками зіниць, бесідуючи—щохвилини перепитував, і коли якось Андрій, не вичікуючи на запитання, повторив своє пояснення, — різко обірвав його.

— Квапитеся, молода людино. Поквапність корисна, коли блохи ловлять. Еге ж.

Але професор був людина великих чуднот і великих знаннів, і Андрій вирішив примиритися з безцеремонною манерою й старечим грубіянством, з якими дідок розмовляв з усіма. В засідательській метушні, в роботі над рисунками, в підготові доповідей минали дні. Андрієві здавалося, що вони стали вдвоє коротші, і в один з таких днів Андрій стрів курилівського директора Воложана. Він щойно вийшов з кабінету з дверима, оббитими повстю й шкірою, — хтось поважний сидів за ними, й Андрій помітив — що директорові часто билася ліва брова, косий рубець, що перетяв її, — був червоний — це значило, що директор зворушений і нервує.

— Ішаки і... сволота... — мурмотів він.

Там, удома на руді, Андрій рідко стрівався з Воложаном і, боячись, що той не впізнає його, хотів пройти повз нього, але Воложан гукнув Скворцова й, розштовхуючи людей, що сновигали в коридорі з портфелями й технічними значками, сам ішов назустріч. Привітавшись тепло й по-дружньому, Воложан розпитав Андрія про його справи з машиною. потім розповів про свої.

— На везе мені з новою, така плутанина! Одні кажуть — проходь. Другі судом лякають. Треті — грошей не дають. Ішаки...

Андрій знав, у чім справа. В Курилівському районі мали пройти дві шахти. Місяць тому Роложан почав прохідку однієї на кредити, призначені на поглиблення старої шахти. Тепер до Курилівки їхали німці. І Воложан обстоював розпочату шахту.

— Заходь сьогодні — пройдемося кудинебудь — запропонував Воложан на прощання. — До Великої Радянської, я в Арсена спинився.

— В Арсена?

— Еге ж. Ми з ним старі знайомі.

Увечорі в Великій Радянській Андрій очікував на Воложана. До кімнати товариша Арсена його впустила бабуся, попоравшись вона вийшла, звикши, очевидно, до частих Арсенових одвідувачів. Андрія цікавило, як живе людина, ім'я якої в тресті вимовляли пошепки, й він сумлінно став вивчати обстанову. Та нічого відмінного, крім великої шафи з чужоземною літературою, в ній не було. Минула година, друга, в кімнаті стало темно, а Воложана не було. Андрій уже хотів був іти, потім передумав і, зручніше вмостившись у кріслі, заходився розглядати ілюстрації німецького журнала. Втомлений очікуванням, він задрімав і — як йому здалося — зараз же прокинувся, — його розбудили голоси з другої кімнати. Звідти, крізь прочинені двері, проривалася смуга тьмяного світла, горіла електрика, завечоріло вже зовсім. Андрій бачив настільну лямпу з абажуром і під нею на столі—знівечену руку з трьома оцупками замість пальців. Оцупки ритмічно й тихо вистукували об стіл, акомпаньюючи тихому й рівному голосові. „Арсен“ — подумав Андрій і став слухати бесіду. Розмова між Арсеном і Воложаном, очевидно, наближалася до кінця.

— Так от я й кажу тобі, Воложане. Узавтра ми проведемо постанову. Але, одверто кажучи, я не йму цьому віри. Кажучи мовою військових — ти виявив ініціятиву... І коли командир, що виявив її, програє, ти знаєш...

— Його розстрілюють...

— Ні, чого? Не завжди розстрілюють. І ти цим не ризикуєш. Але ти знаєш Ґалагана? Його виключили з партії.

— Це гірше, Арсене.

— Так, це гірше. Так от, я й кажу тобі: краще відмовитися, поки не пізно. То увігнав вісімдесят тисяч...

— Вісімдесят сім...

— Вісімдесят сім, це не так важливо. Чого доброго, намилимо тобі, не більше. Вони ж не пропадають... А ми здамо німцям і зумовимо витрати. На одну ми вже підписали договір. Вони, звісно, й од другої не відмовляться.

— Ні!

— Ну, в такому разі діло твоє. Кажуть, від тебе вже пішов головний інженер. Пацюки починають тікати... Гляди.

— Ви мені дасте головінжа?

— Ні, ми не дамо. В нас немає.

— Я візьму Стародубка. Там не заперечують.

— Поміркуй, поміркуй добре. Ти пам'ятаєш, прокурор вимагав йому вісім років.

— Я читав його заяву.

— Нікому не вір — ніхто не зрадить.

Помовчали. Двома пальцями знівеченої руки Арсен підняв зі столу перо й поставив його проти світла.

— Добре перо. Німецької концесії виріб. Вміють, сучі діти, робити. До речі, про німців. Ти дарма волинив учора, Воложане.

— Кривдно, Арсене.

— Кривдно? — два пальці стислися так, що добре перо німецького виробу тріснуло надвоє.— А мені не кривдно? А знаєш,— що нову розпочали двадцять третього року, мали пройти до двадцять шостого, протягли до двадцять дев'ятого й закінчили тридцятого? Таких я можу налічити десять. А німці пройдуть за півтора роки, за договором. Строки, друже, не погані. Нам потрібне вугілля — раз. Нам треба вчити вас, господарників — два.

— Ти забуваєш, що тоді зривали шкідники.

— А ти певен, що їх у тебе не буде?

Чути було — Воложан дихнув на всі груди.

— Я, правда, цього Стародубка з ока не спускатиму. Та з вашого боку, Арсене, дуже погано. Чому дали Щоглівці головінжа? Знайшли? Чому послали на дев'ятнадцяту? Знайшли? А ось мені — нема. Тому що хочете притиснути, щоб відмовився.

— Чудак ти, Воложане. Тому й нема в нас, що ми вже дали. Пропонували тобі Ішевського?

— Ну, звісно ж. Того, що скрізь проганяють через непридатність.

— А інших нема.

— Я візьму Стародубка.

— Дивись сам, ти відповідаєш за велике діло.

— Ясно, я почав шахту, я й відповідаю...

— Ти відповідаєш за більше, друже!

В кімнаті стало тихо, надто тихо, так, що чутно було — за тонкою переборкою одстукував годинник. За вікном стихало міське життя. Рідше пробігали трамваї. Зелена блискавиця, що кинув її один із них, врізалася в темряву кімнати, й слідом за цим рука з двома тільки пальцями піднялась і повисла в ній...

— Дивлюсь я на тебе, Петрухо, — в голосі Арсеновому з'явилися нові, теплі нотки, — дивлюсь і пригадую. Пам'ятаєш, на Мокрих Горах за Каркалізом?

І зайшла розмова про бойові походи в закавказьких горах, про бої з дашнаками, з білими, — про все те, що люблять пригадувати бійці революції, і, щоб не заважати їм, двом бойовим товаришам, Андрій тихо-тихо одчинив двері й вийшов у коридор.

III

На шостий і останній день свого перебування в Харкові Андрій прокидається рано — між п'ятою й шостою годинами ранку. Прокинувшись, наче від поштовху підводиться з постелі — в цім русі видко багаторічну звичку коритися гудкові, він допомагає свідомості швидше позбуватися принадної цінности снів. Простягши руку до вікна, відсмикує штору, одчиняє кватирку й пригадавши, що час по-міському ще ранній, що поспішати все одно нічого й нема куди, сідає на ліжко. Свіжа осінь дихає у відчинену кватирку, й разом з її прохолодним свіжим подихом до кімнати вривається гамір ділового пробудження великого столичного міста. Настирливо дзеленчить трамвай, по камінню бруку, струщуючи все навкруги, гримає биндюжник, мінливо перегукуються авта, з далекої околиці диктують свої ранішні накази заводські сирени. Фіялковий світанок проходить у кімнату, оголяючи весь нежилий затишок її. З стелі мертво всміхається жовторожевий, рахітичний амур з обідраним на животі тиньком, зів'яло блякнуть ромашки на кахлях печі, з-під умивальника повільно розтікається сіра калюжа води.

І знов знайоме з учорашнього дня почуття—почуття падіння опановує Андрія. Вчора, після кінцевого професорового виступу, розбитий, він уперше зазнав цього — здавалося, після важкого підіймання стоїть він на величезній височині й раптом—поштовх, і летить він, і немає сили, спроможної затримати, й тугий жмут перетинає віддих.

Протяг ворушить газети на столі. Андрій тягне їх до себе, розгортає одну. „Комбайн Андрія Скворцова“ — кричить наголовок, і під ним широко всміхається винахідник. Вчора цю світлину Андрій вважив за найудалішу, але зараз безглуздим здається довгастий, трохи вдавлений донизу ніс на круглому обличчі, баранячими—великі очі, ідіотським—звучання сміху, спіймане фотографом. У другій газеті спритний репортер зліпив фото з Андрія на весь зріст з фотом Карташова й Касурова; виходило так, ніби стоять вони троє й бесідують, хоч ні того, ні другого Скворцов ніколи не стрівав. Та ось оце третє — воно найбільше забирає уваги Андрієвої. На ньому — консультаційна комісія в повному зборі. І на першому пляні — дідок-професор, потилицею до читача. Бісів дідок, він одвернувся од апарату, Андрій дивиться на сітчану пляму професорової потилиці, дивиться довго, напружено, ніби жде, що ось повернеться до нього сухе, кістляве обличчя, ущіпливо примружене око сипоне неживими іскорками, безкрівні фіялкові губи забубонять, як учора на засіданні.

— Перпетуум—мобіле!.. Ретортний вал—фантастичний! Він не витримує опору! Пропорції не додержано. Перпетуум — мобіле...— і члени комісії, ховаючи очі, опустять голови, їм шкода напівписьменного винахідника, що кригою застиг над рисунком з кривими рядками чисел і знаків...

І Андрій рве газету з зображенням професора, рве другу, третю, й скоро купа клаптиків зростає на підлозі. Потім іде до вмивальника, підставляє під крант голову й поливає її водою. Відсвіжившись, він виходить на вулицю. У трамвайному ваґоні до нього звертається сусіда в білому, колись форменному картузі.

— Ви, звичайно, з Донбасу? Я бачу це по ваших руках. Оці гієрогліфи, — торкнувся він чорних позначок, що лишились од вугілля, — я читаю, мов звичайну абетку.

Андрій байдуже кивнув головою. Він не любив ваґонних балачок, завжди безцільних і втомних, як нудна дорога. Але, придивившись уважніше, він зацікавився випадковим співбесідником. У того — двоє крил сивини гостро вирізняються в матово-синій шевелюрі. І важко розібрати — старий він чи молодий, землистий відтінок лиця не каже цього, очі втомлені, люті й тоскні. Він щохвилини повертає лице до військового, зазирає йому в непорушні очі, суворі й спокійні.

— Я сам — гірник, інженер, — йому видно дуже кортить порозмовляти, й він, не очікуючи на відповідь, розмотує й розмотує нить своєї бесіди. — Але зараз не працюю. З деяких міркувань... А він важкуватий, Донбас, адже ж правда? Ні повітря там, ані природи... Вугілля, степи, пилюга... А от одірвіться, й така, скажу вам, нудота. За ділом нудишся...

На одній із зупинок слідом за військовим сходить і інженер. Вони йдуть вулицею — інженер спереду, військовий за ним, ніби двоє випадкових перехожих, але не випадковою здається пильність погляду військового.

Під кінець дня Андрій у тресті. Одверто кажучи, йому соромно й боязко незчисленних очей трестівських співробітників, що ще недавно були такі запобігливі. Та найбільше він боїться зустрічі з професором. Ще співчувати почне, а Скворцов не любив співчуття.

Секретар, схожий на ґумову ручку, тріюмфує: зламаний порядок відновлено й порушника покарано. Він намагається сказати щось повчальне, але Андрій грубо обриває його й просить швидше надіслати модель. Рисунки з ним, модель відішлють баґажем. І ось він у коридорі, зідхає вільно, наче після важкої праці, й поспішає до ліфту. І те, чого найбільше боявся Скворцов, трапилося: в ліфті на вузькій канапі, очікуючи на попутника, сидить професор.

Андрій зачиняє двері й від несподіванки забуває натиснути кнопку. Дідок сидить, жде, і дивиться глибокими, мов дві шахти очима.

Та ось у глибині, на самісінькому дні шахти, зажевріли іскорки.

— Геній... Самородок... — бубонить професор і довго ворушить губами, наче жує їх. — Дикун! — кричить він раптом голосно й тонко. В глибоких, мов шахти, очах бушують пожежі — Дикун... Ви, добродію... Еге ж...

Він мовчить, дивиться на Андрія й жує, жує губи, зосереджено морщить лоба, наче обмірковує щось.

„Кащій" — думає Андрій, стоячи в незручній, напівзігнутій позі.

— Я, батечку, сорок п'ять років учу... Сорок п'ять років! Щороку випускав я механіків, путейців, гірників... Це, батечку мій, інженери! Армія! Воєводи культури! Я вчив батьків, їхніх дітей, до мене йдуть уже онуки... Третє покоління! Третє покоління моєї школи.

„Марить старий пугач — думає Андрій. — Чого йому треба? Що він хоче сказати?"

— І сорок п'ять років, батечку, я вчуся! Ціле життя вчуся.

„Бісів дідок! Яку гору знаннів перевернув, назбирав він у свій божевільний мозок? Які скарби таяться в ньому" — думає Андрій.

— Я вчуся, батечку! Культура! — в молитовному екстазі простягає руку дідок. — А у вас її нема! — раптом тиче він пальцем у бік Андрія. — І не буде! Еге ж...

Андрієві остаточно здається, що дідок марить. Що він хоче сказати? Яку думку хоче передати Скворцову? Не буде? Чому не буде? Та й чи професор оце сидить перед ним з палахкотливими очима, з труским носом. Це кащій виє мов пес, вигнувшись на своїх скарбах... Цеповий пес культури...

— Ви помиляєтесь, професоре, — нарешті збирається відповісти Андрій.

Дідок задихається. Тоді Андрій розчиняє двері й, нахилившись, каже професорові:

— Їдьте вниз швидше! Вам треба на повітря, — причиняє двері. Ліфт опускається.

— Не буде? Спробуємо! — кричить Андрій услід, його опановує люта веселість, і він стрімголов, перестрибуючи по чотири сходинки, летить униз. Він так замислився, що не помічає групі чужоземців, що стовпилися внизу біля дошки, де вивішують газети. Чужоземці уважно слухають перекладача, — той читає й перекладає статтю про вугільний комбайн. І навіть пильного погляду дівчини з карими очима не помічає він, хоч тепер у них і не видко байдужости.

Андрій іде бульваром, повз будівлю, що розкинула буйне риштовання навколо Будинку промисловости. Тут у залізі й бетоні, в гарячій праці, в піснях народжується новий квартал.

Догорає день. Прозорі колони куряви здіймаються над риштованням будови, коливаються над містом і, танцюючи, переносяться на степ. Вітер підхоплює листя з дерева, довго кружляє й кидає, зграєю червоножовтих птахів листя сідає на жовтуватий, ніби в загарі, брук. Дзвінок трамваю виводить Андрія з задуму. Він сідає й їде на вокзал. На вокзалі в натовпі біля квиткової каси він стикається з Воложаном.

„Знає чи не знає?" — питає себе Андрій, думаючи про свій провал.

Воложан по-приятельському здоровкається й, показуючи очима, каже:

— Хочеш познайомлю. Наш новий головінж. Стародубко на прізвище. Чув?

Андрій повертається, впізнає злі, тоскні очі знайомого з трамваю й машинально шукає другого, військового, з чіпким, нерухливим поглядом.

Стародубко наближається, подає руку й бачачи, що Андрій шукає когось очима, здогадується й густо червоніє.

Андрій так і не знаходить нікого, інженер один, військового з ним немає.

IV

Поїзд іде в Донбас.

Павль Штерн двічі пробував заснути на пружинній канапі в своєму купе й після другої марної спроби застиг, замислившись коло вікна. Про що може думати Павль Штерн, гірничий інженер німецької, на цілий світ відомої фірми „Фенікс“? А думи його широкі, безмежні, як отой он жовтозелений степ, що пливе й кружляє за вікном, ховаючись за високу могилу, єдино нерухому в суцільному миготінні. І місяць, сумний, стрибаючи в бузкових хмарах, біжить слідом, наче хоче наздогнати й ніяк не наздожене поїзд.

Чого ж так сумує пан Штерн? Що примушує його вистукувати пальцями по шибці замість міцно спати, гойдаючись у постелі? Може останній день у Харкові, такий не подібний до останнього дня в Ессені? Чи криза індустрії Німеччини? Чи невдачі фірми? Так, і те, і друге, й третє. Веселому бути нема чого.

„Старіє світ, старіє людство, — думає Штерн, — воно йде вперед, але коло перед ним, а не проста дорога. Іде вперед і вертається назад. Тільки ідіоти не можуть зрозуміти цього“.

Хтось стукає в двері. Певно молодий патрон. Штерн не любить молодого патрона, він йому здається абсолютно не схожим на свого померлого батька, залізного Вальтера. О, то була людина. Штерн прийшов до нього, коли був молодий, і двадцять років пліч-о-пліч воював під його прапором. Той умів битися, вмів і перемагати. А цей — тільки епігон, позбавлений генія й хоробрости, боягуз і хижак. Так, старіє світ, вироджуються покоління...

— Насмілюся спитати, чи спить — гер Штерн?

Власне, краще вдати, що спиш. Та стара звичка перемагає.

— Ні, він не спить. Патрон може увійти.

Блискуча електрика вигонить місячне сяйво.

— Це певно місяць, — скаржиться патрон, — не спиться...

Штерн дивиться патронові в очі, а лице його — шанобливе й суворе, як і личить гірничому інженерові, що бесідує з патроном, але десь у глибині очей жевріє вогник презирства.

„О, ти не залізний Вальтер, — думає Штерн, — той міг і спати й працювати по сорок вісім годин підряд“.

— А, до речі, чи знає пан Штерн: руські вирішили самі пройти другу шахту.

Ні, Штернові це невідомо. Він усміхається.

— Руські? О, ми їм покажемо!

Та патрон занепокоєний. Частково Штерну відомі широкі пляни патронові. Він хоче, щоб нові шахти проходила лише фірма „Фенікс“. Який не поганий цей юний епігон, та школа залізного Вальтера, промислового генія, позначилась на ньому.

— Останнього разу в Канаді ми закінчили прохідку за рік і чотири місяці. Руські проходять за чотири - п'ять років. Патрон може не боятися!

Патронові здається, що Штерн каже правду. У руських немає фахівців. Все краще в них на лавах підсудних. Та все ж цікаво, хто керуватиме роботами в руських? Чи відомо це патронові?

Патрон розкрив блькнота:

Директор Воложан...

Штерн хитнув головою. В світі гірництва він ще не чув такого прізвища. А все, ледве помітне, відоме інженерові Штерну.

— ... Інженер Стародубко...

— Стародубко?

— О, тоді війна буде серйозна. Стародубка він знає не тільки з останнього процесу. Це надто талановитий інженер.

Вони сідають ближче один до одного. Сумного дідка, що розмірковував над гіркою долею людства, вже нема. Є старий вояка, старий солдат залізного Вальтера, відживлений передчуттям великої війни. Бесіда йде напівголосно, грюкіт коліс приглушує її, й уже за два кроки нічого не чути.

А поїзд мчить і мчить, він іде в Донбас. Степ лишився позаду, довга стрічка ваґонів ускочила в сосни й ніяк не може вибратися з них. Високі, сторічні, хмурні вони похитують сивими в місячному сяйві верхівками, просягають довгі голкуваті віти, ніби хотять спинити непроханого зухвалого гостя. Але він тікає од них, обсипуваний іскрами, сповитий вихорем диму, пилу й пари. Він іде в Донбас.

На верхній полиці спить — зморений Воложан. На нижчій, у затінку, розташувався Стародубко. Він не спить. За останні півтори роки він — звик до безсоння. Розкритими очима він дивиться у вікно. Що бачить він там? Про що думає він? А втім, кат його знає, над чим він замислився, цей учорашній шкідник.

А поїзд біжить і біжить. Усе частіше й частіше стріває він довгі стрічки вантажних поїздів, що грюкотять залізом, блищать масним вугіллям на довгих одкритих плятформах. Зустрічаючись, поїзди уривчасто кричать, ніби вітають один одного, голосиста луна підхоплює пронизливий крик і несе в глибочінь соснового бору. Гелготливі перекати доносяться до берегів Дінця, до крейдяного кряжу, навислого над ним, перлисто-білого й казково-прекрасного.

Та Андрієві Скворцову не до краси. В місті йому не вистачило грошей. Він купив квитка, але не на весь шлях, і зараз їхав уже на правах „зайця“. До Курилівки ще чотири перегони, од голови поїзду помалу наближається контроль, і коли він одчиняє одні двері до ваґона, Андрій виходить у другі. Розрахунок вірний: доки він пройде решту п'ять ваґонів — буде Курилівка. Але другі двері міжнародного ваґона замкнені. Андрій підраховує суму штрафу, що з нього одвернуть із заробітку, вона здається йому величезною. Краще залишитися й після приїхати вантажним. Він іде назад до тамбуру й раптом помічає, що двері до одного купе одчинені. Купе яскраво освітлене й порожнє. Андрій наважується, входить і причиняє за собою двері.

Але двері зараз же одчиняються. Великі карі очі здивовано розглядають розгубленого, зніяковілого гостя й, здається, впізнають його.

— Bitte setzen sie sich — показує дівчина на канапу.

— Ich bin ihnen sehr dankbar Freilehn! — відповідає Андрій і сам себе ладен розцілувати за те, що колись вивчав німецьку мову — з „Комсомольської Правди“—

— Ich suche sie Russen, welche in disen Wagen faren! — продовжує він, з трудом добираючи слова — Ich habe mich demilt mit der Tûhr...

— Ну й брешу! — додає про себе.

— Es schadet nicht, Herr Erfinder, sie kännen nehmen Platz — каже дівчина, й ледве помітно всміхається. Може й вона вивчала російську мову, коли не з „Комсомольської Правди“, так з якогось іншого підручника.

За вікном промайнув семафор. Поїзд улетів у селище й став круто гальмувати. Заблимали будівлі, сірі від вугляного пороху, звідкілясь праворуч насовувалась висока, мов єгипетська піраміда, глеєва гора з яскравою червоною зіркою на самій верхівлі. Поїзд прийшов у Донбас.

V

Вибравшись із заплутаного руднянського двору, Глаша полегшено зідхає. Вона втомилася за вісім годин роботи, й тепер, після чадної, насиченої бензиновим гаром лямповні, груди її дихають глибоко й часто. Одну мить відпочивши, вона хутко йде нагору головною курилівською вулицею, і назустріч їй пливе мирний гамір робітничого посьолку, ще не заснулого в дружніх обіймах теплого вересневого вечора.

У клюбнім саду грає оркестра. Наперерiз її ладній мелодії з околиць рвуться галасливі звуки гармонії, посвисти, веселі вигуки. Праворуч од річки відокремлено й незалежно од усього, на крилах високих нот лине пісня, старовинна, недоладна й сумна, про те, як брат сестру рідну покохав і як грізний батько розбив це протиприродне й сумне щастя. Від дитинства знайомий світ.

— Трам... трам... та-ра-рам... — підспівує Глаша оркестрі. Вона почуває себе так хороше, що навіть утома особливою при-

ємністю розтікається по тілі. Швидше додому, передягтися й до саду. Ще рано, до півночі з добру годину можна стріти Боброва, Руденка, взнати про газету й взагалі попустувати, побігати, погуляти.

— Трам... трам... трам...

А вітер, теплий, степовий вітер, тихий, той, що не шарпає подолу, не рве косинки з плечей, ніжно віє в лице — обережно обнімає дівчину й, перебираючи, пестить волосся. Глаша розтібає косоворотку й підставляє шию й груди його хвильній свіжості.

З освітленої вулиці вона завертає до темного завулку, від нього стежкою до балки. Щоб пройти до старих каюток, треба обійти балку, пройти через міст і тоді вертатися назад. А можна просто: „Гоп“ — Глаша стрибає з урвища ,не втримується на ногах і скочується вниз.

— От іще дурепа. — Лає вона саму себе й лунко сміється.

В балці — криничка. „Ой, у полі криниченька, там холодная вода“ — наспівує про себе Глаша, стає навколішки й, бризкаючись миє лице. Втершись, вона очікує, доки на воді розходяться зморшки, й дивиться в криницю, мов у люстерко. Сама молодість виглядає звідти, з блакитної безодні, де в зеленій траві заплуталися зірки й мусянжеве блимання місяця. В сяйві бризків звисає коротке каштанове волосся, воно вільно розсипалось, і в цій блискотливій рямі веселе обличчя здається бліде, здивоване й трохи злякане. Очі—великі, сірі, зовсім як у брата Андрія, чудово сполучаються з темними, довгими віями, в розстебнутому комірці ховаються блакитні, півкруглі тіні, в них угадується вперта смуглявість дівочих вісімнадцяти років. Глаша нахиляється близько, до самої води, в повітрі цілує власне відтворення, зскакує, видряпується схилом балки й поквапно пробирається між каютками.

У вікнах своєї квартири вона помічає світло. Звідки, кому? Батько вже на роботі. А може й не на роботі? Може знов?.. Невиразна здогадка виповнює її тривогою.

Одне вікно розчинене навстіж. Те, що оддалік здавалося набубнявілою на протязі завіскою, насправді — спина, дугою вигнута на вулицю. Через людину, шо важко сидить на підвіконні, Глаша зазирає в кімнату. Посередині верхи на стільці, перед дзеркалом у шафі, в підштаниках і розідраній сорочці безнадійно й понуро хитається людина й озвіріло б'є себе по щоках.

— Батьку...

„Ось тобі... ось...“ — бачить Глаша в дзеркалі, як шамотять батькові губи. Одноoке обличчя батькове червоне, єдине запалене око п'яне й люто ворочається в орбіті, синяк під ним тремтить як холодець. У скуйовдженій рудій бороді позаплутувались недоїдки ковбаси, крихти хліба, перлямутрова луска з тарані. Глаші хочеться плакати, дивлячись на батька й п'яний розгардіяш у її завжди чистій кімнаті. Скатерка сповзла на долівку, вона вся в плямах і скидається на географічну мапу, з

перекинутої пляшки на її затоптану обшивку тече цівкою сиза рідина.

— Батьку.

— Папаша ваш занятий самокритикою, — повертається людина, що сидить на вікні, й так несподівано, що Глаша відступає назад. — Ви злякались? Даремно. Це я, Петя Пєтушков. Давно очікую на випадок зустрітися й познайомитись, — він повертається цілим тулубом, перекидає ноги на вулицю й, тримаючи в руці велику фаянсову чашку, картинно вклоняється Глаші.

— Чого вам треба?..

— Мені? — Петя Пєтушков піднімає чашку й беззвучно сміється. Сміх його чудний. У ньому бере участь лиш підборіддя, довге, як вістря кайла, нижня губа відтягується, прикриваючи зуби, решта — верхня губа, ніс, щоки, олив'яні блаженні очі, порожні мов у ідіота, — абсолютно спокійні. — Мне нічого не надо, мне нічого не жаль. Я, Петя Пєтушков, люблю компанії з хорошими людьми. Ваш папаша — краща на Курилівці людина, хоч цього й не визнають. І мене не визнають. Вам певно казали, що я дурень? Пе вірте. Петя Пєтушков не дурень, зовсім не дурень.

Глашу душить гнів.

— Зараз же забирайтеся звідси. Я покличу міліцію.

— В міліцію? З вашим папашею — хоч на край світу. Люблю хорошу компанію. Ви мені подобаєтесь теж. Ви з роботи? Од вас дхне бензиною, од мене горілкою. Це навіває ліричні спогади про юнацтво моє у великих містах. Місто характеристичне бензиновим запахом.

Обличчя Глаші горить обуренням. Оця п'яна пика почуває себе в її квартирі, мов у санках на рівній дорозі.

— Ви п'яний дурень... — каже вона глухим тремтячим шепотом. — Ось я скажу братові, він повчить вас...

— Ну от. І по-вашому я дурень? Раніше п'яний. Поперше Петя Пєтушков не дурень, подруге — він ніколи не буває п'яний. Та й випили — літр на брата. Мірка соціялістична...

В кімнаті грюкотить, падаючи, стілець.

— Глашко, суча дочка, ступай сюди, — кричить старий Скворцов і, хитаючись, іде до вікна.

— Я б на вашім місці прийняв запрошення, — ґалянтно згинається Петя Пєтушков, підморгує й сміється. П'яні кроки батькові, цей беззвучний, неприродний сміх лякають Глашу, вона відступає назад і прожогом біжить назад до посьолку.

— Ах, дівча, дівча... — мрійно деклямує їй услід Петя Пєтушков. — Я ждал тебя, а тень твоя мелькала там в полях, где проходила і я..

Біля клюбного саду Глашу гукнув Мишко Руденко.

— Скворечёня. Хто це тебе так пугнув, що ти ніг під собою не чуєш? Ти в сад? А я звідти. З тобою ще пройдусь...

Як і завжди, Руденко неуважний і не помічає, що Глаша в шахтьорках.

— Ні, в сад я не піду. Коли хочеш — проведи, я йду до Андрія.

Вниз до вугільного складу, до залізниці тягнеться шосе. Від шахти, від коксових печей на шосе падають полум'яні сполохи, голе каміння дрижить, рожевіючи як живе людське тіло, як угріте ляпанцями рідне батькове обличчя. За насипом залізниці мутніє річка, вона шумить, наче скаржиться вербам, що чорніють таємничо. Руденко йде, теліпаючи сухими, костистими руками. Довгий, худий і незграбний, мов складний метр, він завжди зайнятий розв'язанням якихось надто складних питань, ходить, опустивши круглу, іжасту голову, наче загубив щось і ніяк не може знайти.

— Сьогодні листа одержав — каже Руденко. — І оце ходжу після нього, мов у тумані й ніяк не намацаю твердої точки опертя.

— Про що це ти? — всміхаючись чудному способові висловлювати думки, питає Глаша. Незграбний Руденко впливає на неї заспокійливо, з ним хороше, як з великою незлою дитиною. — Чи не закохався?..

— Є й це, та не про те річ. Кличуть учитися. Кажуть — у два щоти влаштуємо на другий курс робфаку.

— Так їдь, чого ж...

— Поїхати можна. І треба. А з другого боку, подумаєш — і їхати не можна. Скажімо так: у нас у бриґаді шахтарів троє — я, Журба та Андрій. А то все-хто з Волині, хто з Полтавщини. І все народ зелений, молодий. А решта де? Учаться. Половина Союзу вчиться. Хто на курсах, хто в університетах. Учаться й виучуються, а от назад чомусь не видко...

— Ну, що ж? Вони там учаться, цих тут учать. Ех, ти, філософе. Нічого ти далі свого носа не бачиш...

— Я то бачу, — не погоджується Руденко. — А от є такі, що й носа свого не бачать, а тільки почувають, що він у них є...

Гуркочучи, повз Курилівку пробігає швидкий поїзд. Ставши на мить, він оглушно кричить і летить далі, нерухома околиця здригається від його несподіваної появи, тривожна луна підхоплює ляклиний дриж і котить за навальним гостем.

— А ти б хотіла туди? — махає рукою Руденко в тім напрямі, куди пішов поїзд.

— Як сказати, Мишо... — Глаша задумується. За цим „туди" лежать широкі степи й великі незнайомі міста. В них не буває ночей, у них одні дні, і життя пролітає клітю, пущеною „з вітерком". І люди там міцно пов'язані поміж собою, як каміння бруку, міською згуртованістю й культурою. — Як сказати, Мишо... Я не думала над цим.

Давно замовкла в саду оркестра. Обірвалась пісня над річкою. Гармонь неподільно владає над затихлим посьолком, що засипає, уколисаний її журними акордами.

— Це Васька Вовчок грає. Де хочеш, його гру пізнати можна.

Так, грає Васька Вовчок гарно грає. І дався ж талант хуліганові з хуліганів курилівських.

— Може в степ пройдемось,— мрійно пропонує Руденко.

— Ні, Мишенько, я спати піду. Та й тобі ж узавтра з шостої на роботу.

„На роботу — то пусте. Не вперше. А от у степ з тобою...“— хоче відповісти Руденко, але, так і не сказавши нічого, подає руку на прощання.

Помалу бреде Глаша поміж казармами курилівської околиці — Гусинівки. І такою втомленою почуває себе. І думки втомлені, плутані, в них змішались і батько, якого вже не кличуть Скворцовим, а тільки уразливим прізвиськом „Могорич“, і брат Андрій, і Руденко, і Петя Пєгушков.

„Гарні ми хлопці, — пригадує вона слова брата Андрія, сказані колись у рідку хвилину щирої бесіди. — Гарні ми хлопці, а живемо ще погано“.

Глаші сумно, сумно...

VI

Досвіток. До вранішнього гудка лишилося немало ще нудних і неспокійних хвилин, і кожна з них наллята олив'яною гіркотою тягучих, незграбних думок. У ці хвилини з особливою силою став відчувати тягар пережитих років найстаріший мешканець Курилівки, коров'ячий староста Ягор Іванович Журба. Він лежить горілиць, лежить і дивиться в стелю, жовте старече лице йому струшують скажені напади кашлю.

Цей проклятий кашель.

Сухий вугляний пил безкраїх штреків, уступів, пройдених обушком, рукопаш, з усього розмаху; задушливий чад загнилих кріплень і глушних динамітних вибухів; важкий, підступний сірководень—пекуча лукава оксидка; довгі ремонтні години в розстрілах стовбурів, де ллється й мерзне на льоту вода й на крижані бані перетворює широкі прохідницькі брилі; отрута чадних пиятик, коли п'ють від душі, від життя, від горя, щоб світу не бачити, — все це в ньому, в проклятому кашлі.

— Старіємо ми з тобою, Ягоре,—уявно плеще себе по плечі Ягор Іванович і дивиться в стелю, але стеля так стелею й лишається, на ній ніхто не писав відповіді на тяжкі, болісні думи.

— Піти? Зі своєї хати? Нізащо,—бадьорить себе Ягор Іванович, а страх мов той шашель, десь там у грудях точить і точить і викликає тупий біль у голові. Своя хата. Ягор Іванович піднімається й, сидячи на ліжкові, обводить очима круг себе. В темряві речі втратили суворість обрисів і від того здаються живими істотами, що оточили Ягора Івановича німою мовчазною юрбою. З косинця, там, де слід бути кіотові, розкинутим хоботом тягнеться старовинний зелений грамофон, забувши в металевім горлі своїм стільки знайомих звуків. Жовтий диктовий комод щільно притулився до низенького дерев'яного

дивану, троє віденських стільців стоять навпроти, мов вартові, виблискуючи в темряві одполірованими спинками. Незчисленні очі карток і фотографій дивляться зі стін; вони пожовкли під строкатими наметами рушників, повишиваних квітками й півнями. Стати посередині—й до всього можна дістати руками, так тісно в цій маленькій хатці, але дух часу живе в кожній речі, солодкою силою звички прикуто до них старе Журбине серце!

— Піти? Зі своєї хати? Та нізащо.

А от Куб як пішов, Евсєєв — пішов. Вони умовляють Петренка, той теж збирається поміняти гусинівське життя на життя в новому комунмістечку. За кого ж триматись тобі, Ягоре Івановичу?

Знов кашель...

Запалити б, затамувати проклятий,— дотик до вишитого кисету з тютюном збуджує сверблячий біль ображеної старости.

А десь же є сини - дуби. А десь дочки. І онуки. А от коли треба — нікого. Таке вже життя робочої людини.

Багато від Журбиного коріння гілочок на білому світі, але в кожної своє життя затінює його, Ягора Івановича, та бабине Маріїне існування. І не радіють рідкі листи з штемпелями великих міст і маленьких руднянських полустанків; все одно — і з ними й без них треба жити від гудка до гудка, тягати неслухяні ноги по осточортілих штреках...

— Наплодив, вигодував, а тепер кому потрібен? Хіба їй ось, так вона й сама... — з несподіваною ніжністю гладить він Маріїне сиве волосся, розпатлане на подушці. Прогуде перший гудок, схопиться Марія, заходиться збирати старого на роботу. І хочеш не хочеш — знов доведеться старому Журбі — в який раз напинати на кістки шахтьорки і вряд з молодим ставати в кліть.

— І пожаліти чужої старости нікому. Ці не пожаліють, — думає Журба про тих, що при старості непроханим втручанням хотять змінити течію життя.

„Померти в своїй хаті“ — з цією думкою прожив він, і ось померти й то не дають.

Недоладно, неузгоджено бредуть сухі уривки думок. Тьмяна спокійна блакить холоне в порожніх квадратах вікон, в одному з них безважно живе гостра, довга радіощогла.

— Сірники, де сірники? Знов ти, бабо, затягла, — штовхає він тітку Марію під бік.

— Що це ти, старий, знов розходився? — бубонить Марія, підвівши розпатлану уві сні голову. — На вулицю йди палити, каро ти моя єгипетська. Сам не спиш, так хоч мені дай спокій.

Ягор Іванович слухняно напинає на плечі піджака й виходить надвір. За звичкою він насамперед іде до хлівця, що посідає половину маленького, обнесеного штахетами двору. В хлівці корова сопе й жує свою безконечну жуйку. Послухавши трохи й спробувавши замок на дверях, Ягор Іванович іде на вулицю.

На вулиці — сонна, застояна тиша. Сплять біленькі, грибами врослі в землю хатинки рідної Ягорові Івановичу Гусинівки, мовчазними ворогами затесались між ними три великих нових будинки, сплять старі каютки над балкою, чорніючи толевими покрівлями, в дрімотнім оточенні жовтих дерев ховаються будинки центральної колонії, ще далі в смугах напізгаслих вогнищ холонуть довгі касарні сезонників. А внизу в темнім провалі, приплескана величезним тягарем териконика, важко сопе стара шахта. Глеєва гора від п'ят до голови шерститься фіялковими іскрами, в легкому мереживі пари над хаосом руднянських будівель плутаються незграбні пасма диму. Довгим димним мостом, протягненим від закуреного димаря до нерухомої ясної хмари, поважно виступає місяць, кругле своє лице повернувши туди, де здіймається копер нової шахти.

— З Гусинівки? Нізащо,—думка про це викликає в Ягора Івановича щось схоже на млость. — Нізащо, — оглядає він з любов'ю свою рідну околицю — Гусинівку, що широким крилом відійшла од головного курилівського селища, розтяглась над річкою й другим краєм урізалась у степ.

Веселою розтріпаною бабусею розсілася Гусинівка на положистому березі річки. Колись давно — про це памятає тільки Журба та ще дехто, перелічити їх можна на пальцях — був на цім місці голий шпиль, порослий вербою та рідкими чагарниками. Доки управитель пана Курилова порізав шпиль на дрібні садиби й став продавати робітникам. Мало хто йшов сюди, але ті, хто йшов, осідали міцно. Роками будували хатинки, стягали по цеглині, по гвіздку, по обаполу й навіки прилипали ті, хто оселявся в них. Оселявся все народ кадровий, постійний, держали корови, гуси, від того й пішла назва — Гусинівка.

А згодом, коли тісно стало курилівському посьолкові, стала обростати Гусинівка бараками й касарнями. В хатинках, обнесених остроколом, жив кадровик, постійний шахтар, а в бараках селилась перехідна робітна сила — селяни з навколишніх сіл, безсімейна молодь, сезонники-теслярі, мулярі, грабарі. Поважна, тиха Гусинівка непомітно перетворилась на галасливу руднянську околицю, що їх частіше звуть Собачівками на донецьких руднях. Улітку Собачівка гула, мов ярмарок. Вечорами попід бараками горіли вогнища, галасливі куховарки варили в чорних казанах куліш, смажили картоплю на величезних циганських сковородках, довкола вогнищ чумацькими колами стояли грабарські вози з попідв'язуваними мов щогли голоблями.

У свята і під свята Гусинівка напивалась до чортиків, захлиналась гармоніями й билася, розбиваючись на збори за земляцтвами й професіями. Або чернігівці били тамбовців, подолян, а всі гуртом—упертих грабарів з-під Києва, або теслярі мулярів, мулярі-грабарів, а всі гуртом-громили касарні, в яких жили шахтарі. Інколи до бійки встрявали чубаті козаки в лямпасах, що привозили на гусинівський базар кавуни, дині й баклажани десь із-за Луганського.

Бойовища розганяла руднянська поліція з черкесів і бородатих стражників, частіше ж вони припинялися самі собою; побита сторона купляла горілки й на замиренні знов напивалися до бійки.

Років руїни, після революції, Гусинівка спустіла. Розтягували на дрова бараки, здирали й заганяли по хуторах дахівку з касарняних покрівель, видирали віконні рами. Наче на острові одсиджувались старожили - кадровики в своїх хатинах від голоду й холоду, справно ходили на роботу, разом з небагатьма іншими курилівцями держали шахту.

З часом, як пустили всі нумери, знов зашуміла Гусинівка. Щоправда, пити й битися вона стала менше. У сезонників стали тепер робіткоми, в касарнях — червоні кутки, у грабарів — і в тих навіть були свої артілі й спілки.

І після всього пережитого ще милішою здавалася Гусинівка старому Журбі.

— З Гусинівки? А нізащо. — Крутить головою Ягор Іванович.

А Гусинівка переставала бути околицею. Нестримно переміщався сюди центр посьолка, і в останньому пляні ради була побудова нового комунмістечка якраз там, де тулилася крихітна хатинка Ягора Івановича.

Новий посьолок наступив, затискував з усіх боків Гусинівку, плянував, улаштовував, і маленьким хатинкам покладено було піти на злам. Але міцно тримала в своїх обіймах стара Гусинівка, міцно вросла в землю старечими ногами й не хотіла йти відти.

— З Гусинівки? Нізащо, — шепотить Ягор Іванович і водить очима навкруги. — Вогнику б запалити. — Але в потемнілих вікнах касарні не видко ні крихотки світла.

Раптом у коридорі великого будинку навпроти спалахнув вогник запаленого сірника, освітливши козирьок картатого кашкета й чиєсь насуплене чоло.

„Скворцов, — думає Ягор Іванович, — з ким це він гомонить ночами, цей чудак Скворцов?".

— Ну, й що ж? Знов?—чути неломкий голос Андрія.

— Вдризки, — звучить коротка відповідь, і чудним здається це розтріпане слово, вимовлене мелодійним дівочим голосом.

— Він і тебе колись проп'є, Глашо. І не дорого візьме — літровку.

— Але що ж робити? Аджеж батько він нам, Андрюша?

— В мене немає батька! — голос Андріїв робиться жорстоким. — „Могорич", п'яниця... злодій... прогульник.

— Піду я — він зовсім пропаде.

— Це краще, ніж двом пропадати. На тебе вже зараз пальцями тичуть. „Могоричева" дочка...

„Це вони про батька так, — думає Ягор Іванович, прислухаючись, — ці не пожаліють".

— Андрію! Андрію! — тихо кричить Ягор Іванович у бік Скворцова.

— Що тобі?

— Та ось вогнику. Сірників нема,— йде Ягор Іванович через вулицю.

Скворцов протягує цигарку й дивиться Журбі в лице. В червоному овалі від розпалюваної цигарки Журба нагадує мерця. Над синіми западинами щік жовтіють гострі туго обтягнені вилиці, тонкий ніс нестерпно витягнений. Чорними шрамами всіяне обличчя від лоба до підборіддя, наче списав його хтось незрозумілими чорними письменами.

— А як ти думаєш, Андрюшо, якщо десь далі заявку послати — допоможе?

Андрій знає, про що питає Журба. Він хитає головою. „Не допоможе — каже його жест Ягорові Івановичу — хоч ти заскавучи отут ось на цілу Гусинівку — все одно не допоможе“.

— Чудак ти, дядьку Ягоре. Тобі ж краще дають. З ванною, з кухнею окремою. Кубрак не нахвалиться.

Тепер Ягор Іванович заперечно крутить головою.

— Спати йду. Не буди мене завтра рано, Андрюшо, хочу виспатись. — Глаша йде, обережно причиняючи за собою двері.

— А що це ти, Андрюшо, ночами не спиш?

— Та от усе з дружиною не владнаю, — всміхається Андрій, але усмішка його звучить невесело.

— З дружиною? Це погано. Зовсім погано! — і, як це буває з літніми, співчування чужому неладу настроїло Ягора Івановича розказати про своє.

— У нас ось з Марією... — починає він і довго розказує про те, як він прожив майже цілий вік із Марією й тільки два рази бив її, та й то з п'яних очей.

Та, видно, кожному своє. Журба розказує про те, як добре жив він із своєю дружиною, Скворцов думає про те, як погано йому живеться з своєю.

За новою шахтою бліднуть зірки. Над річкою тихо колишеться туман, зірки набрякають світанком.

— Треба йти... йшов би й ти, давно пора.

— Іди, дядьку Ягоре, а я подумаю ще трохи.

— Ну, думай, а я спати піду.

Хтось біжить посьолком, піднімаючи собак своїм майже кінським гупотінням. Андрій, побачивши форму, впізнає міліціонера.

— Гей, друже! — спиняє він його. — Куди біжиш так? Що скоїлось?

Міліціонер спинився з розбігу.

— Скоїлось? Дуже просте скоїлось: німців обікрали! — кричить він, уже побігши, чомусь зворушено-радісним тоном.

— Сволота! — думає Андрій.

Край неба сіріє зовсім. Міцним передзоряним сном спить Гусинівка. Тільки в присадкуватій хатинці навпроти одного з трьох великих будинків, розкинувшись горілиць, лежить і дивиться в низьку стелю найстаріший гусинівський мешканець коров'ячий староста Ягор Іванович Журба...

VII

Чужоземці оселилися в білому з цегли будинкові над річкою. Триповерховий будинок, зовсім новий. Придивившись, на фасаді можна побачити розбіжні слова: „Збудований ударними темпами. 1930 рік. Бриґада Котельникова“. На третім поверсі живуть: патрон, Штерн з дочкою, інженери й техніки фірми; під контору пристосували другий поверх: унизу — їдальня, кімнати майстрам і гуртожиток команді прохідників. У нижніх кімнатах віконниці зачинені, робітники ще не прибули, кімнати стоять порожні.

Кімната фройляйн Ірен — на третім поверсі, кутова. Така чудова кімната! Стіни пофарбовані в ніжноблакитний колір, карнизи під стелею невідомий маляр розписав дивовижними квітками. Четверо вікон пропускають стільки світла, що здається крізь стіни світить сонце. Прекрасні пейзажі видно з вікон цієї кімнати. Ошатний в озимових зеленях горбистий степ укритий туманом. Неосяжний як море, він ген-ген розтікається з ока, нерухомою фльотилією суден захололи на ньому мідночервоні грузні скирти. Оповиті блакитною паволокою, з-за обрію виглядають гострі шпилі териконикiв і високі димарі шахт.

Стукіт у двері одриває фройляйн Ірен від приємного споглядання пейзажу. В двері просувається волохата руда голова техніка Отто.

— Добрий ранок, фройляйн Ірен! А пан Штерн хвилюється, чом ви не снідаєте? Він просив переказати вам це. І коли дозволите, — одвести вас до їдальні.

Дорогою Отто базікає без угаву.

Патрон зайнятий надзвичайно важливою справою, — каже він, і сотні бісиків висовують вогняні язички з його блакитних вестфальських очей, — пише листа до консульства про вкрадений у вас чемодан. Така подія! Така важлива подія! Знаменито!

Отто говорить серйозним тоном, але Ірен здається, що велике ластовиння танцює на обличчі од сміху, схопившись одне за одне.

— А знаєте, фройляйн, в цьому домі ми відкрили нове чудо: приймач на шість ламп з посилювачем і вирівнювачем. Учора ми слухали Берлін, Прагу, Будапешт. Промову з райхстаґу, циганські скрипки, арґентинське танґо.

Фройляйн Ірен стримано всміхається, слухаючи базікання Отто. Слухати, не всміхаючись, його не можна.

— Мені розказували — цей будинок збудували молоді комуністи. Не лякайтесь, фройляйн Ірен, ніяких підземних ходів я ще не виявив. І хоч збудували його комсомольці, — жити в ньому будемо ми. Хо! Вони будували його для комуни, а ми — Европа — Отто піднімає вгору вказного пальця. — Европа! Знаменито!

Коло дверей до їдальні Отто лишає фройляйн Ірен. Йому треба до контори, працювати. Службовий час належить патро-

нові. А то б він з охотою погуляв з фройляйн Ірен, звісно, коли б вона дозволила.

Поснідавши, фройляйн Ірен хоче прогулятись у саду. Вийшовши на ґанок, вона обдивляється круг себе.

— Так оцей будинок збудували молоді комуністи? Цікаво. А тепер у ньому буде Европа. Еге ж, цей будинок — Европа. Уявно Ірен визначає її межі. Вони йдуть до водоспадної канави перед будинком, захоплюють старий сад за ним, з боків позначені гребінчастим парканом. За цим усім — більшовики...

З-за рогу ближчої будівлі показується фігура людини; вона прямує до білого дому й, спинившись біля під'їзду, дивиться дівчині в лице. На ній добре сшита формена шинеля й висока сіра шапка. Під шапкою широчезне лице, подзьобане віспою. Наче шрапнеля вдарила йому під шапку, лишивши сотні бугриків і ямок.

— Добридень, мила панянко, — козиряє людина в шинелі й щулить сірі пронизливі очі, — контора фірми тут?

Фройляйн Ірен дуже цікавить простежити початок взаємин між Европою й більшовиками, і вона піднімається слідом за людиною в шинелі на другий поверх.

У конторі на цей час зібралися всі пожильці білого дому. Велично, мов бог, сидить у кріслі патрон.

Коло креслярського столу, схилившись над синім полотном, Павль Штерн щось роз'яснює інженерам, що стовпилися навколо нього. Тільки Карл Госман, свердловий майстер, байдужий до всього, непомітно дрімає в кутку. Його час ще не настав, йому, покищо, нічого робити.

— Начальник міліції Карайбог, — зазнайомлюється, ввійшовши, людина в шинелі, й козиряє всім зразу.

Прізвище начальникове застрягає перекладачеві в зубах.

Начальник вирішивши, що очевидно, старший тут патрон, підходить до його столу, сідає на край стільця й витирає хусткою подзьобаного віспою лоба.

— Я прийшов, — зрештою починає він, — просити вас не турбуватись. Вашу пропажу ми з-під землі викопаємо, а знайдемо.

Патрон чемно киває головою.

— Якщо ж не знайдемо, — ми згодні сплатити збитки.

Патрон киває ще чемніше.

— І ще, — продовжує Карайбіг, — ми дуже просимо не зчиняти галасу.

Фройляйн Ірен знає — пропажа незначна. Вкрадений в момент приїзду чемодан належав їй. У ньому, опріч розшитої шовком подушки та деяких речей з жіночого туалету, нічого немає. Проте, в патрона вельми суворий і вельми чемний вираз обличчя,

— Я дуже зворушений вашою увагою, — підкреслює кожне слово патрон, — і в якостях довірених вам осіб сумніву не маю. Можу вас запевнити — ніякого галасу не буде. Покищо про випадок я повідомив лише консульство.

Віспини на чолі Карайбоговім червоніють од припливу крови. Він чемно вклоняється і йде з витягненим лицем. Баб'яче патронове обличче тримтить від стримуваного сміху.

— Знаменито... — бубнить Отто, — знаменито.

VIII

З вечера Руденко завжди загадував собі прокинутись так, щоб до вранішнього гудка на п'ять уже вдягтися. Про це він думав навіть уві сні, але все ж на ранок гудок заставав його в постелі, наче гув він завчасу. І найгірше було те, що коли б він не прокинувся, — він кожного разу стрівався з очима сусіди по ліжкові: той випереджав його. Ось і тепер, ще не затих гуркіт гудка, а сусіда, вже зовсім одягнений, перегортає книгу, що залишив Руденко на шафці.

— Енґельса читаєте, юначе? — в голосі сусіда Руденка постерігає ледве помітні нотки іронії.

Руденко нашвидку натягує шахтьорки й дістає з-під ліжка чоботи. В одному чоботі немає онучі.

— Хто онучу взяв? — кричить Руденко. Громоподібний регіт піднімається йому у відповідь. Красти онучі в касарні — особливий спорт. Щолня хтонебудь іде на роботу без онуч. Обікрадений сьогодні вичікує слушного моменту, щоб відігратись на іншому завтра. Кілька секунд Руденко держить чобіт в руці, потім, лаючись натягує його на босу ногу.

— А оцю книжечку я почитував замолоду, — бубонить сусіда над головою й косить очима з-за перегортуваних сторінок. Очі в нього круглі й біляві, наче срібні монети, тільки срібло здається Руденкові фалшивим.

— І дідка Геґеля перегортав. О, Петя Пєтушков не дурень, як ви вважаєте. І Штірнера... Ви не знайомі з Штірнером?

— Не стрівав, — бурмоче Руденко, якому не до Штірнера. Чобіт, озутий на босу ногу на першому ж кроці здирає на нозі шкіру.

— О, звісно! На Курилівці Штірнер не жив. А про Канта чули?

— Ні! — з усієї сили гаркає Руденко. — Одчепись ти з своїм Штірнером. Ти, мабуть, у мене онучу скантив?

Шкандибаючи, Руденко бреде до їдальні. В їдальні, немов на короткім бівуаку, снідають стоячи. Хтось бурчить, що картопля знов сира й учорашня. Васька Вовчок за звичкою насміхається з Козуба. Козуб сидить окремо в куточку, спиною до всіх, ріже ножем тверду, як камінь, картоплю й пхає її в рот.

— Он рисак на церобкооп не скаржиться, — регоче Вовчик, — його хоч щирицею годуй — жере свиня.

У Козуба широка м'ясиста спина й круглі плечі, і він менш за все схожий на рисака. Він поквапно їсть, і спина трясеться, мов тісто. І весь Козуб із своїм білим і круглим, як селянська паляниця, лицем здається Руденкові якимсь сирим, недотепним.

Вовчик підкрадається до нього ззаду і швидким рухом насовує картуза до самого підборіддя.

— Одв'яжись! — кричить Козуб. — Уб'ю!

...Коли Козуб уперше вліз у шахту, з нього погано посміявся Васька Вовчок. Шахта зустрічає новака непривітно, новак завжди торопіє, попадаючи в глуху підземну темряву. Він інстинктово тулиться до свого старшого напарника, сліпо покладається на його досвідченість, шукаючи в ній захисту від страхіть і небезпек, що загрожують звідусюди. У першу упряжку Козуба послали гальмовим до Вовчка. В дальнім штрекові коногін відібрав у помічника лямпу й повісив її на задній ваґон.

— Завал! — несподівано грюкнув він по вагону грудкою вугілля. — Не одставай, уб'є! — крикнув Васька й стьобнув коня.

З-під ваґонів сипались іскри, партія неслась, як скажена, Вовчик лихо свистів, а Козуб, спотикаючись і падаючи, в звірячім жаху біг слідком за ваґоном. Увесь спітнілий і побитий, наляканий до півсмерти, він вибіг і впав на ближчі плити. Васька дістав догану, а Козубові меткі на прізвиська коногони дали прізвисько „Рисак"...

Руденкові здається, що Козуб колись таки виконає свою погрозу і що горе буде Васьці, як потрапить він у ведмежі обійми цього мовчазного, кремезного парубка.

Бриґаду свою Руденко застає коло стовбура. Скворцов, бриґадир, уже отримав наряд і очікує на чергу спускатися в шахту. Журба стоїть з закоченим коміром, його, видно, холодить ранковий протяг.

— Попрощаємось із бабусею, — стріває Скворцов Руденка,— цілу нашу артіль переводять на нову. Ось Ягор Іванович нас учитиме.

— Не бійсь, навчу, — хрипить Журба крізь кашель. — Тебе вчити, — ти сам другого навчиш.

До бриґади протискується Васька Вовчок. Він уже взнав, що бриґаду Скворцова переводять на нову проходку.

— Візьмеш у бриґаду? — роблено просить він Андрія.

— Ні, — сухо ріже Скворцов. — Спочатку пити перестань.

Широко розставивши ноги, Вовчок гойдає струнку фігуру, мне в руках пужално довгого коногонського батога, що сплітає круту жилаву шию, й, граючи розбишацькими очима, ховає в перенісся уразливу посмішку.

— Розумний ти дуже, Андрію, гляди мозки звихнеш. Ти спочатку татка свого одучи, тоді за мене берись. Ех, ти, невдалий син свого батька. Татко в тебе — во! на великий палець, світовий дідок. Могорич, одним словом, і...

— Н-ну, ти... — Андрій нахиляється до Вовчка й той зразу вмовкає. Господар гусинівських вечорниць, Васька вславився лютою веселістю своєю, нищівною важкістю кулаків і нездоланною озвірілістю в бійках. Одначе, обурюючись на себе, він побоюється Скворцова. Дитячих років Скворцов бив його, й відтоді збереглася почуття остраху перед цим високим хмурим па-

рубком. Вовчок знав, що тільки в бійці, коли озвірівши, він не боявся нічого й нікого в світі, згорить це почуття, й він уперто шукав випадку звести рахунки, „заводив“ Андрія, але самого рішучого моменту, лаючи самого себе, відступав.

Останнього дня бриґаді Скворцова випало працювати на дев'ятнадцатій дільниці. Старі, досвідчені вибійники тікали з дев'ятнадцятої, попрацювавши з тиждень. Тут шар, з незрозумілої примхи природи, круто вигинався вгору, з напівлежачого ставав сторчовим. Крихка покрівля, здавалося, хворіла на напади неврастенії. Вогкий ґрунт вередував, „плив“, як казали шахтарі, вимагав уважного кріплення, й роботу часто переривали завали. Зате вугілля було міцне і неподатне й за півгодини притупляло крицеві зубки обушків.

Дев'ятнадцята — найдальша дільниця старої шахти. Руденко плентається останній і клене того, хто украв у нього онучу. Грудочка вугілля, що вскочила в чобіт, немилосердно дере ногу.

Він перебувається, відстає й наздоганяє всіх якраз тоді, коли Ягор Іванович звичайним своїм жартом починає робітний день бриґади. Жарт цей, на кшталт вранішньої молитви, повторюється щодня, але всім він подобається, його люблять, і бриґада, стовпившись, дивиться як священодіє Журба. Козуб і той, піднявши лямпу, дивиться Ягорові Івановичу в рот з дитячою усмішкою.

Ягор Іванович бере обушок у праву руку і, хитро зщулившись, стукає по шарові, наче перегукується з вугіллям.

— Здоров, вугольок, — запобігливо хрипить він тонким голосом і притуляється вухом до дзвінкого мінералу. Зморшкувате гостроносе лице його сповнене таким вичікуванням, що й справді здається — вугілля зараз відповість на привітання.

— Здоров, обушок! — раптом басить він сам собі у відповідь і грізно насуплює брови.— Дайош саженьок,— продовжує Журба бесіду в першій особі. — Спробуй.., твою мать!.. раптом кричить він радісно й зачіпливо і, підвівшись на руках, спритно й швидко, зникає з штреку.

Це сиґнал, і вибійники, сміючись, займають свої місця. Але, як і завжди, робота на новому місці ладиться погано. Татарин Гасан заявляє, що його уступ попередня зміна кинула незакріпленим, Скворцов перевіряє й водночас виявляє, що в запасі немає лісу на кріплення.

— Рубай, поки можна, — каже він Гасанові. — Там побачимо. Ну, й деньок!...

Руденко сидить у другому уступі, під ним у першому швидкими ударами дзьобає вугілля Скворцов. Скворцов працює як машина. Руденко прислухається, намагається рубати так само, але в нього нічого не виходить, і він рубає по-старому широкими замахами з перепочинком. Вгорі над Руденком сопе Козуб. Працюючи — рикає, ворочається, розмовляє сам до себе. Жадний на заробіток, він жадний і на роботу. Мандруючи з бриґади в бриґаду. він шукав такої, де б працювали до нестями

й зробляли багато. В бриґаді він поступається тільки перед Скворцовим. З далекої болотяної батьківщини Козуб приніс невичерпаний запас сирої, нерозтраченої сили й усією вагою подібної на викорчуваний пень фігури навалюється на обушок. Вище над Козубом працює Гасан. І вже зовсім здалека чути глухий кашель Ягора Івановича, він працює з новаками — вчить їх.

— Вже не можна! — кричить Гасан. — Зараз прилізу.

— Лазити тут, князь! — бубонить Козуб.

— Князя нема. Есть Гасан, товарищ, — ображено відповідає Гасан. Сором'ливий мов дівчина, татарин завжди тримається осторонь, дитячою усмішкою відповідає на жарти бриґади, і тільки кличка „князь" наливає його образою.

— Працювати не можна, товаришу Андрій, — бриґадире — каже Гасан, — лісу нема, кріпити нічим, життя нема, убити може.

Слідком за Гасаном в уступ до Андрія ведмедем увалюється Козуб.

— Давай лісу, артільнику, — гуде він глухим, мов з-під землі голосом.

Разом з Козубом Скворцов вилазить у штрек. Він прислухається — чи не гонять лісу, потім безпорадно розводить руками й присідає навколішки.

— Що ж за робота така ударна? — починаючи сердитись, повторює Козуб. — Що ж це за робота — по шахті ходити лісу шукати. Діти ми чи що?

Один по одному з уступа стрибають вибійники. Останній виліз Журба.

— Працювати не можна, Андрюшо, — сумовито заявляє він.

І, неначе потдвержуючи його слова, в одному з уступів тріскається стояк. Кррак. Бриґада лається.

— Не робота, а каторга...

— Мов мавпи з колодою...

— Техніка треба сюди...

— Ударна називається, об землю б її вдарило...

— Хай простій платять...

Почувши за простій, Козуб, що досі мовчав, раптом замахується обушком і по саме очко влучає зубок у дубову лісину. По-бичачому вигнувши шию й витріщивши очі, він кричить несподівано тонко:

— До... матері... Народ дурити. Кидай к чорту роботу! На — гора, хлопці!

— На — гора!

Довгим ланцюгом тягнеться артіль по штреку. Руденко, наздогнавши Скворцова, бере його за руку.

— Схоже на страйк, Андрюшо...

— Який у бісового батька страйк? До плит дійдуть — охолонуть. А там лісу навалимо й назад. Тільки... стій, ти чуєш? Що це?

Звідкись із дзвоном і свистом доходив танковий мотив.

— Танцюють!—прогримів спереду Журбин голос. — Танцюють, сучі діти! Польку! „Ой — ру“!

— Танцюють! — в гнівному подиві закричав Козуб і кинувся вперед.

За поворотом на плитах танцювали. За плитами чмихав кінь, чорніли порожні ваґонети, біліли кози, вантажені лісом, а на плитах веселилась гусинівська шпана. Вовчок заливався солов'єм, висвистуючи й вигукуючи, приятель його нерозлучний, вечорівник гусинівський, Микита Жихарьонок, вибивав чечотку.

— Танцюєте?! — хрипить Ягор Іванович. — Танцюєте, сучі діти, а люди — сиди через вас?!

Микитка Жихарьонок їжачиться мов півень і, раптом вигнувшись, б'є старого головою в живіт.

— Чого ти, мать самара, кричиш? Що ти загубив, лапоть старий?! — він пригинає голову до плеча, щоб повторити свій прийом, але одразу сам хитається, діставши доброго штовхана від Козуба.

— Гусинівських б'ють! — не своїм голосом загарлав Вовчок.

Бойовище заварювалось велике. Вовчок розмотував свого страшного батога, сплетеного з дротом, Микитка схопив дубового стояка — аршинку, замоталися обаполки в руках лісогонів, темною стіною, розмахуючи обушками, напосідала артіль ударників. Але в цей момент сухий, спокійний голос врізався в осатанілу перед бійкою тишу.

— Що тут за галас? — на плитах між Козубом і Жихарьонком стоїть Воложан — директор Курилівської рудні. До нього крізь натовп протискується в широкім штайґерськім брилі чоловік, — в ньому Руденко впізнає нового інженера.

— Чорти директора принесли, — з глибоким жалем бурмоче Жихарьонок і зрозмаху кидає стояка у валку ваґонет, що чорніла трохи оддалік.

Воложан простягає руку вперед, ловить Жихарьонка за комір, повертає лицем до квершлаґу і легенько стукає коліном нижче спини.

— Щоб духу твого... чуєш?

Вовчок, стрівшись поглядом з його очима, подається назад.

— Ти знов? — тихо-тихо питає Воложан, і Васька, повернувшись по-вовчому цілим тулубом, іде слідом за Жихарьонком.

— Ну, беріть ліс і гайда на місця, після розберемо, — наказує Воложан.

Штовхнувши одну з кіз, Руденко бачить на ній живу істоту.

— Еге, та туть хтось відпочиває, — думає він і підносить лямпу до лиця людини, що спить там.

На козі бе турботно спить Петя Пєтушков, закривши світло від акумулятора полою піджака. Він спав тут з самого ранку й нічого не чув.

— А ти Штірнера читав?! — кричить йому у вухо Руденко, той підскакує й, протерши очі, хутко починає допомагати іншим вантажити стояки.

Другий поширений пленум ради ВУСПП

Делеґація болгарської секції ВУСПП. (з ліва на право): А. Преславська (Главчева), Крум Кюлявков, А. Кетков, П. Аджаров (стоїть)

З гамором і сміхом обговорюючи події сьогоднішнього ранку, бриґада гонить вантажені лісом кози. Вона вертається назад, на свою дев'ятнадцяту дільницю, кінчати робітний день.

IX

Кожного ранку фройлян Ірен гуляє в саду. Сад густий, запущений, здичавілий, але скільки краси в його в'яненні. Із зблідлих, ніби з воску дерев звільна й безперестанку сиплеться листя, жовті зиґзаґи доріжок ведуть до урвища, і, стоячи над ним, Ірен мрійно спостерегає, як кружляють у повітрі мінливі хороводи опалового листя. В безконечній осінній пісні річки стираються часи й простори, й здається фройляйн Ірен, що це не старий запущений руднянський сад, а заповідний гай в околицях Вартбурґу й десь за гущавиною дерев гудуть дзвони в замку, співає майстерзинґер і дзвенить своєю чарівною лютнею. Спіймавши себе на такому нереальному, фройляйн регочеться, сполохуючи з гілля наїжених птахів.

Інколи, йдучи з дому, вона бере палітру й пензлі й намагається малювати пейзажі. Вечорами рудий Отто настроює приймача й частує її радіо-передачами з Берліну, Венеції, Будапешту.

Так минає кілька днів.

Потім їй набридає мріяти, їй набридають і фокстроти, і циганські скрипки й венеціянські опери; пейзажі не даються, палітру вона закидає, незакінчені малюнки вкриваються пилом; фройляйн Ірен починає нудьгувати.

З вікон своєї кімнати вона споглядає посьолок, її тягне подивитись на тих, хто живе в ньому. В ньому живуть більшовики. Ну, так що ж? Фройляйн Ірен хоче познайомитись із більшовиками.

Більшовики! Це слово знайоме фройляйн Ірен давно, від самого малку.

... Такий самий вересневий день, тільки тьмяний, без сонця. Низькі хмари чіпляються за завмерлі димарі, вони пливуть над Ессеном в напрямі до Дортмунду, вони все густішають і, здається, хотять оповити весь Рур, наче хворого в мокрі сірі простирадла. В маленькому будинкові в самім центрі Ессену не може знайти собі місця втомлена без сну людина. Це — батько. Він блукає з кімнати в кімнату, й Ірен, підліток у коротенькій спідничці, ні на крок не відступає від нього.

— Прокляті злодюги, вони заслуговують на більшовізм! — лається батько, дивлячись у вікно.

Ірен вилазить на лутку й притуляє чоло до вогкого скла.

Погано вибрукованою вулицею довгим грюкотливим ланцюгом тягнуться ваговози. В їхніх ґратчастих кузовах безформними купами грюкотять частини машин.

— Дивись, Ірен, — нервово сміючися, каже батько. — Вони хотять вийняти серце з Руру. Їм мало наших нещасть. Вони грабують машини. Варвари...

З рушницями за плечима про обидва боки вулиці дивно, мов автомати, крокують люди в широких штанях і круглих шапочках. З поглядом, скерованим в одну точку, вони йдуть наче загіпнотизовані або заведені однією пружиною. І обличчя в них дивні: попелясто-чорні, Ірен уперше бачить такі. В мутній сірості дня ясні білки очей відсвічують синню. Це — сенеґальські стрільці. Добра Франція окупує Рур за допомогою приймаків, шкодуючи чи не довіряючи своїм кревним дітям.

Групу обірваних робітників ведуть через майдан, і з трьох рогів за них чіпляються порожні очі кулеметів. Дула плавко повертаються, ніби нюхають повітря, і не відриваються од робітників, поки ті не щезають за виступами будинків.

— Їх ведуть працювати... страйкарів... — кидається батько й погрожує кулаком сенеґальським стрільцям. — Страйк - то забава. Вона їх не переконає. Більшовізм — ото єдине... Вони заслуговують на більшовізм...

Слово „більшовізм“ звучить у батькових вустах погрозливо й лякая Ірен. Щось страшне, на взір єгипетської кари або дня страшного суду, криється за ним...

Часи окупації запам'яталися надовго. Дитячі уявлення міцно осіли в пам'яті. І потім, коли доводилося чути слово більшовізм — перед очима випливали кулемети на рогах вулиць, що нюхали довколишнє короткими тупоносими дулами.

Університетських років з більшовізмом, як здавалось Ірен, довелося зазнайомитися ближче під час великого страйку трамвайних робітників. Відкинувши корпораційні сперечання, університетська молодь самовіддано виручала місто. Бурші, фукси, брандфукси, красфукси йшли в трамвайні парки, мов на свято в строкатих шапочках своїх корпорацій. Там їх нашвидку навчали на вильників, ваґоноводців, кондукторів. Фройляйн Ірен довірили шкіряну торбу й доручили справляти платню з пасажирів. Її ваґон вів корпорант-хемік із старшого курсу. Було весело й страшно. На одній із вулиць ваґон спинився. Ірен побачила хмурий натовп; перетявши дорогу трамваєві, натовп мовчки не рухався, і Ірен здавалось, що в натовпу одна величезна голова з лицем нахмуреним і грізним. Ваґон застряг. На посвисти полицаїв з'явились озброєні мотоциклісти й кілька панцерників. Неуявний гамір знявся на вулиці, пасажири присідали й падали від страху. Натовп бісився.

Потім у залі університету була вечірка, мер роздавав подарунки студентам і дякував їм за те, що вони врятували місто від більшовицької небезпеки.

Перед від'їздом в університеті палко дискутувались відомі листи Ерве, відповіді Гітлера, Зельдта, капітана Ергардта. Безперечне в них — листах і відповідях — було одне — Европа важко хвора, її трусять льодові вітри з більшовицьких рівнин Союзу.

Европа в пропасниці, льодові вітри, кулеметні дула на рогах домів — таким уставав перед Ірен страшний, таємничий світ більшовізму. І цей світ — отут, за вікном, він, як і все незро-

зуміле й невідоме, притягує до себе уяву, кличе, вимагає вивчити небезпеки, що криються в ньому...

Фройляйн Ірен вичікує слушного моменту. Його не легко діждатись. Зовні вельми гречні інженери фірми насправді чи малі мугирі у відносинах з нею, єдиною жінкою маленького европейського куточка. Вони завжди зайняті. З ранку сидять над синіми гієрогліфами рисунків, потім ідуть на прохідку й вертаються пізно ввечорі. Десь дістали більярд і клацають до півночі. І, здається, п'ють руську горілку.

Якось заглянувши до порожньої контори, фройляйн Ірен бачить: єдиний, хто в ній є, — свердловий майстер Тосман. Постерігши Ірен, він стрибнув з лутки, де звичайно стирчав цілими днями — йому покищо нічого було робити — пішов їй назустріч і подав розпечатаного коверта.

— Б'юсь об заклад, це не сподобається патронові.

У Тосмана — рухлива голова, вкрита волоссям непевного, туманного кольору. Воно коротке й рідке і стовбурчиться як у тифозного хворого. Голене обличчя — трикутником, тонкі губи — безкрівні, над ними, наче вкручений шворень — круглий, приплескуватий ніс.

— Хтось залишився в дурнях, — продовжує він. — Ладний іти на парі, в дурнях хтось на нашім боці.

Ірен повертає листа, не прочитавши.

— Ат, чорт! — б'є він себе по лобі, — цієї мови ви не знаєте. Це — українська. — У Тосмана крихітний старечий лоб і довжелезні руки з широкими мов лопати долонями, з короткими кривими пальцями.

— А ви знаєте?

— О, Тосман усе знає, — хитро щулить очі свердловий майстер. І додає серйозно: — Тут я три роки перед війною жив. На заводі працював.

Тосман пояснює, що в коверті — офіційний лист начальника міліції. Він просить власника речей прибути — чемодан знайшли. Виявляється, чемодана ніхто не крав, його просто загубили дорогою від вокзалу.

— Ви розумієте, фройляйн, яка неприємність патронові?

Ірен хитає головою, вона не розуміє.

— Ну, як же? Стілька галасу з-за, пробачте, дрібнички. Лист до консульства, порушення принципів, фірть—виїдене яйце!

Ірен не обходять тонкощі дипломатії пана патрона. Її більше цікавить чемодан. Вона дивиться на годинника. Тонкий механізм у плятиновій оболонці показує три. Тосман здогадується, про що хоче просити його фройляйн Ірен.

— Я можу вас провести, — з готовістю пропонує він, — мені абсолютно нема чого робити.

Путь від білого дому до селища веде через дерев'яний місток з обломаними поручнями. По обидва боки дороги, що простяглася від нього, безладною купою, мов коробки з-під сірників, висипані з мішка, збилися шахтарські будиночки. Вулиця живе

своїм життям. На лавках з соняшного боку палять і базікають дідки, вони насолоджуються з останніх теплих днів. Коло водорозбірної колонки судять кумоньки. Одна з підіткнутою спідницею, виблискуючи голими литками, розказує щось; слухаючи її, сусідки за животи беруться зо сміху. По стовпах повз будиночки група робітників тягне електролінію. Картина здається знайомою Ірен: такі самі вулиці з будиночками, дідками й кумоньками вона не раз бачила в околицях Ессену.

— О, гоп! — раптом спиняється Тосман. — Зверніть увагу, фройляйн, це дівчина!

Високо в повітрі на стовпі працює дівчина. Коротка руда кожушанка туго підперезана поясом, високі чоботи взуті в залізні скоби. Упевнено відкинувшись, вона наґвинчує білі ізолятори на залізні плянки. Вітер односить коротке каштанове волосся, полоще спідницю, неначе хоче одірвати дівчину від стовпа й кинути вниз. Скинувши на землю струмент, вона помалу сповзає вниз. Тосман розглядає дівчину з неприхованим подивом. Може він пригадав зараз натовп безробітних електриків там, дома, в Німеччині. Що б сказали вони, побачивши оцю дівчину на стовпі?

— Слухайте, дитино моя, — каже свердловий майстер дівчині в кожушанці. — Що ж ваші мужчини роблять, коли вас вони примусили лазити по стовпах. І що змусило вас працювати?

Дівчина здивовано дивиться на Тосмана, тоді всміхається.

— У нас роботи вистачає всім. І нікого в нас не примушують, я сама обрала. А без роботи як же? Хто не працює, знаєте, не їсть. Я електрик другої руки, — поквапом повідомляє вона, збираючи розкиданий круг стовпа струмент. — Скоро переведуть у шостий розряд. Готуюсь до ВИШ'у й буду інженером. А ви хто?

Очі в дівчини великі сірі, Ірен десь уже бачила їх. І, раптом пригадавши, просить майстра:

— Спитайте, як її звуть?

— Гей, ти, ударнице! — кричать дівчині від другого стовпа. — Балачки розводити? Повертайся!

— Як вас звуть? — затримує її Тосман.

— А вам навіщо? А втім — Глашею... Скворцова на прізвище!.. — кричить вона вже на бігу. — Сьогодні ввечорі збори в клюбі, приходьте — там і познайомимось...

З-за рогу назустріч чужоземцям ідуть чорні, вкриті вугляним порохом, робітники. Вони вклоняються Ірен як знайомій. Один верткий, з малп'ячим лицем пускає дотеп на адресу Ірен і заливчасто регочеться.

— Ото всі вони такі, — повчально каже Тосман, уже позбувшись тієї зніяковілости, що її спричинила зустріч із дівчиною на стовпі, — як діти. Я уже добре знаю руських робітників. Їм бракує дозрілости.

Перед будинком міліції стоїть великий ваговіз. У кузов доверху набилась дітвора, вони розхитують машину й гарлають якоїсь пісні.

Фройляйн Ірен цікавить, що вони співають.

— Вони збираються ламати нам кістки,— сміючись, відповідає Тосман.

Ірен сміється теж. Дуже вже чудні вони, а надто найменший — він стиснув кулачки й зосереджено диригує неладним хором.

... Наломаєм єму кості.

Високий міліціонер непомітно підкрадається до машини, й раптом оглушно реве сигнальний ріжок. Зграєю сполоханих горобців дітвора розсипається в різні боки, міліціонер вдоволено сміється й хутко відступає на ґанок, бачачи, що карапузи збираються атакувати його.

— По домівках, чвара! — грізно кричить він. — По домівках рибу в постелях ловити. Ніч на дворі!

Ніч настає зразу, обкугавши селище зоряним своїм укривалом.

Карайбіг стрічає чужоземців з невдало втаєним удоволенням. Рябе лице його відсвічує приємною посмішкою.

— Я ж казав вашому хазяїнові... — показує він на чемодан і делікатно одвертається, коли Ірен піднімає покришку.

Речі всі на місці. Тосман хоче взяти чемодан, але Карайбіг спиняє його.

— Не турбуйтеся, — натискує він кнопку на столі, — за п'ять хвилин він буде у вас у домі. Ви тільки розпишіться ось отут.

Карайбіг проводить гостей на ґанок.

— Ви цією вулицею йшли? — питає він, побачивши, що Тосман повернув праворуч від будинку міліції. — Вам же ближче ось сюди. Пройдіть повз клюб, потім через сад, і ви вдома.

Тосман запитливо дивиться на фройляйн. Вона звертає туди, куди показав Карайбіг. Тосман покірно йде за нею.

ІВАН КАЛЯННИК

* * *

Від Путилівця і до „Аврори“
розкотився молодий
навал,
і несла до Фінського, — за
город
звістку божевільную Нева.
Лютістю одвертою шпурляло
в бога,
в дошку.
Крізь вогонь і пил
це тебе —
дитину з Арсеналу —

привітали рудні і степи.
Підвели батьки до сонця шиї
і до бою, —
у майбутнє крок,
це вони обороняли Київ
з піснею гарячою, мов кров.
Це тебе
у спину
біла кляса
гуркотанням олив'яних злив.
Заміняли шахтарів Донбасу
хапезевські каталі.
„Я на варті сиджу —
бережись, буржуй,
гладкий
бережись,
по кишенях
не ножі.
У кишені
наган,
наша певна нога,
наші руки —
безмін,
наша воля —
без змін".
Ти народжувалась.

Ти зростала,
плечі розправляючи свої,
і гримить Інтернаціналом
на весь світ
найкраща із країн.
Та за мене
батько був у шанцях,
шкварний вечір бився у
вікно,
наче тіні їхали повстанці,
я не знав — Будьонний чи
Махно.
Через дні, що вирушали в
похід
через комсомолію
і цех
я пізнав тебе, моя Епоха,
і вороже я пізнав лице.
І тепер, коли минув
двадцятий
мій весняний, мій рум'яний
рік, —
хочу я
твій розмах перейняти
голосом
твоїм заговорить.

ЛЕОНІД ЮХВІД

ПОЛУМ'ЯРІ

уривок з кінороману

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

Артіль „Спільна праця" за рік має деякі надбання у господарстві. Найбільше, з чого пишалися колгоспники, це з своїх коней, що серед них були й коні, відібрані у куркуля Онупрія. Отож, майже щодня, скінчивши роботу, колгоспники заходили на великий двір і там дивилися на своїх спільних коней. А як минуло літо, як покосили високі жита, як підняли землю на чорні пари, стала багатьох небезпека брати:

— Куди ж коні на зиму?

— Не хорошо, щоб знову по хатах, одвикати б од цього.

— Треба стайню будувати!

І всі погоджувалися на тому, що треба будувати стайню, і заходилися будувати. А коли вже виросли стіни, знову засумував актив:

— Лісу немає!

— Крити нема чим!

Було приїздив уповноважений з району—хлібозаготівлі провадить. Були тоді збори, на зборах уповноважений пообіцяв допомогти, ще записував прохання колгоспників до бльокнота, і потім сховав його у портфель. Поїхав уповноважений, і на цьому завмерла його обіцянка допомогти.

Потім приїхала група шахтарів. Знову зажевріли надії на допомогу...

* * *

Свердлій Калган сидить на ліжку.
Одягається, підходить до вікна.
На дворі вже сіріє...
Розвалля хати,
на лампачу спить юнак з білим волоссям,
руки юнака міцно притискують до грудей сопілку...
Подвір'я Онупрія,
повз подвір'я майнула п'яна тінь.
Темною вулицею плететься п'яний Семен,
він наближується до розвалля, де спить юнак з сопілкою.
Семен побачив юнака і
підійшов до нього,
ногою штовхнув у бік.
Юнак злякано схоплюється,
відбігає осторонь.
Злякані очі юнака,
руки тиснуть до грудей сопілку.
Семен хитаючись наближається до юнака:
— Грай!
Не чекаючи на гру, Семен розводить руками, присідає
ляскає в долоні, танцює.
Юнак одбігає ще далі і
зупинився на подвір'ї порожньому, бур'янами вкритому.
Семен знову наздоганяє юнака, примушує грати.
Юнак тікає,
Семен наздоганяє,
бере юнака за комір довгої білої сорочки і
б'є юнака в обличчя.
Великі, замислені очі юнака,
з них на вилиці зльози.
Сопілка.
По сопілці мляво стрибають пальці.
Юнак грає.
Семен намагається танцювати,

Заплутується ногами в траві і
падає.
Юнак стоїть і грає.
Семен лежить у бур'яні,
він уже заснув.
Лежить Семен, спить. Стоїть над ним юнак, грає на сопілку і дивиться кудись у безвість, у далеку височинь. А на дворі все світлішає і світлішає.
Десь на селі прокричав півень...

* * *

Свердлій Калган вийшов на подвір'я з хати і привітався з ранком. Він глянув навкруг себе і раптом прислухався.
Велика сопілка, по ній мляво бігають пальці.
Груди свердлієві помітно хвилюються.
Калган прискорює ходу.
Раптом він бачить юнака, що грає.
Свердлій підійшов ближче, знову став і дивиться на юнака.
Юнак раптом кинув грати.
Калган кличе юнака до себе рукою і
намагається підійти ближче до нього.
Ноги свердлія просуваються вперед, чіпляючись за високий бур'ян.
Раптом свердлій спіткнувся, ледве не впав.
Калган озирається навкруги.
Велике обличчя свердлія. Його здивовані очі.
На траві спить Семен.
Свердлій пильно вглядається йому в обличчя і
замислюється.
І пригадав свердлій Калган широкі ниви, колючу стерню, рядно і Варю. Ще пригадав, як біг Семен довгим шляхом і як тікав тоді Семен од нього.
Калган дивиться на Семена, потім
на юнака.
Кличе рукою юнака до себе.
Юнак підозріло дивиться на свердлія.
Свердлій поволі наближується до юнака.
Широка долоня свердлія обережно гладить юнака по плечу.
А на дворі вже світло. На чийомусь подвір'ї нишпорять кури, і чиясь рука щедро дарує їм насіння.
Варя вийшла з своєї хати з порожнім відром, до нього прив'язаний старий канат. Зайшла у сусідський двір. Стала коло колодязя і на кодолі пустила в глибину відро. В цей час повз подвір'я це, де тягне Варя воду, пройшли свердлій та юнак. Варя замислено глянула їм у слід.

Велике обличчя Варі,
її замислені очі.

Про щось мріяла Варя, але мрії її обірвалися, коли долетіли до неї гучні вигуки:

— Гей, на збори виходь!

Хтось із двору хрипло запитує:

— А куди, до розправи?

— До якої там розправи, до сельсовету, — відказує сердито сільвиконавець.

Сільвиконавець ходить понад дворами і
загадує на збори.
Варя з відром іде до хати.
Пилип, її батько, сидить і
їсть чорний корж.
Варя набирає кухоль води,
ставить на стіл.

Поставивши кухля з водою на стіл, Варя з жалем глянула на батька і трохи несміливо сповістила:

— А в артілі цими днями врожай розподіляли, всім припало.

Пилип сердито глянув на дочку і промовчав. У цей час до нього долетіли вигуки сільвиконавця:

— Гей, на збори виходь! — Пилип запив водою, зняв з гвіздка стару подерту сіру шапку, кинув поглядом на пустку навколо і вийшов з хати.

Коли вийшов Пилип на вулицю, він побачив, як один за одним чимчикують його сусіди, спираючись на товсті кийки, до сільради. Пилип глянув на велике гаряче кружало сонця і почимчикував собі, теж спираючись на кийка, вперед, довгою вуличкою...

Калган мовчки наближається до приміщення сільради. Слідом за ним просувається юнак, він тисне у руці сопілку і дивиться у спину свердліеві.

Старий напис на диктовій дошці:

„УСРР. Нечиківська сільрада“

Низенькі східці дерев'яні.
Одна нога зійшла на східці.
Свердлій стоїть на ґанку, а
коло нього юнак.
Свердлій простягає руку юнакові:
— Ну бувай,
але юнак руки не подав.
Великі здивовані очі юнака. Він не розуміє, чого бажає
цей чоловік.
Свердлій хлопає юнака по плечу і
зникає за дверима сільради.
Юнак лишився біля східців.

До сільради підійшов голова сільради.
Низенький, широкоплечий,
посивілі вуса донизу звисають.
Юнак, побачивши голову сільради,
відсахнувся осторонь,
голова сільради глянув на юнака,
похитав жалібно головою і
зник у приміщенні.
Тут він побачив свердлія.
Свердлій іде назустріч голові.
Ручкаються,
свердлій щось говорить,
сідають за стіл.
Між Калганом та головою точиться розмова.
Свердлій дістає бльокнот і
подає голові сільради папірець.
Голова сільради розгортає папірець і
читає:

— Посвідчення. Пред'явник цього тов. Калган, бриґадир від шахткому Н-ської руді, якому доручено провести масову роботу і завербувати вільну робочу силу села Нечиківки на допомогу шахтарям для роботи на рудні.

Голова шахткому — *Гурій*

Секретар — *Шахов*

Голова сільради вийшов з папірцем з свого „кабінету", підійшов до столу в другій кімнаті, де над столом висить напис „Секретар". Але секретаря ще немає.

Голова сільради залишає папірець на столі і повертається до свердлія. Сідає за стіл і тоді знову між свердлієм Калганом та головою сільради тривають жваві балачки. Калган щось намагається довести голові сільради і він з піднесенням промовляє до нього. Голова сільради поважно розводить руками і в той же час, видно, не погоджується.

— А залізо для кого? — рішуче запитує Калган. — А руда для чого, а з чавуну що робимо?

— Та все це вірно, — відказує мляво голова сільради. — Та й у нас скрутно. Теж людей не стає. Самі ж знаєте, осінні польові роботи, скотарство треба розвивати, і взагалі, як у великому господарстві.

Свердлій Калган підходить до голови сільради, кладе йому на плече руку і не без патосу розповідає йому:

Глибокий кар'єр.
Прив'язаний до кодоли і впершись ногами до ніжки скелі,
свердлить перфоратором Калган.
Дрижать руки.
Вся постать дрижить, і
обличчя таке напружене, м'язисте.

Потім у готові шпури
закладають динаміт.
Запалюють і
рвуть!
Порода сиплеться на днище кар'єру, а там
на коліях стоїть чимало ваґончиків, але
коногонів тільки двоє-троє, і немає кому відкачувати ваґончики до кліті...

Свердлій Калган розповідає голові сільради про брак робочої сили на рудні. Голова сільради дедалі все більше погоджується і пристає на пропозиції Калгана:

— То що ж, зберуться, обговоримо...

Східці з ґанку сільради.
Трохи осторонь стоїть юнак і все
дивиться на східці.
Сільвиконавець понад дворами загадує на збори.
Ось він дійшов до подвір'я Онупрія,
глянув на хату і пішов далі, обминаючи це подвір'я.
На стінці висить годинник з дешевих.
Замість балясту прив'язана гиря.
Годинник показує на сьому годину ранку.
Голова сільради визирає у вікно.
Вулицею простують селяни.
Біля ґанку вже зібрався невеликий гурт, про щось розмовляє, сперечається.
Трохи осторонь, як стояв, так і стоїть білявий юнак, а
повз нього проходять селяни, минають його і не звертають уваги.
Юнак весь час дивиться на двері.
До гурту підійшов Пилип, зняв шапку стару, поздоровкався...

А на траві, осторонь розвалля лампачевого, сидить Семен, такий заспаний, опухлий. Дивиться посоловілими очами навкруги і мабуть пригадує, де він і як потрапив сюди. Він слинить губи, тре руки і підводиться на ноги. Мляво, похитуючись, попрямував з подвір'я, дорогою сорочку на собі поправляє. Вийшов на вулицю. Озирнувся ліворуч і в протилежний бік, побачив біля сільради гурт селян...

Семен іде до сільради,
підійшов до гурту,
зупинився,
питає у селянина:
— А чого це позбігались?
Селянин розводить руками, на знак того, що не знає. Тоді Семен звертається до іншого:
— А чого це позбігались, питаю?
Знову не дістає відповіді, тоді Семен пішов прямо у сільраду.
І от він у кімнаті, підходить до столу секретаря, зупиняється.
Розглядає напис, що прибито над столом „Секретар".

На столі лежить недокурок.
Семен підійшов до столу ближче.
Простяг руку за недокурком і
побачив на столі складений учетверо папірець.
Семенова рука.
Рука тягнеться до папірця, і
папірець уже в жмені Семеновій.
Семен хаває папірець у кишеню.
Раптом до кімнати увійшли голова сільради та Калган.
Семен здригнув.
Калган підозріло глянув на Семена.
Семен одвернувся.
А коло сільради вже чимало селян...

Тимчасом впоравшись із хатніми справами, вийшла на вулицю і прямує до сільради Варя...

На ґанок виходять Калган та голова сільради.
Тут же серед селян присутні й інші четверо шахтарів.
Вони розмовляють із селянами.
Калган зняв кашкета і привітався до гурту.
Селяни заворушились, дехто схилив голову, інші познімали шапки на знак привітання.
Голова сільради вийшов наперед і
підняв руку догори.
Натовп принишк.
Голова сільради показав руками на Калгана і відрекомендував його:

— Представник від шахтарів, у серйозній справі до нас, прошу вислухать. Коли будуть вопроси, подавать порядком і без крику.

Калган виходить наперед.
Осторонь сходу стоїть юнак і дивиться на Калгана.
А Калган уже палко промовляє.
Пилип дивиться на Калгана і
кийком землю ковиряє.
Калган розповів селянам:
Свердлій свердлить.
Коногони гонять ваґончики естокадою,
лопатники насипають ваґончики рудою,
відкатники ганяють по шахті ваґонети з рудою,
вантажники вантажать руду у ваґони,
шахтарі ідуть з роботи,
збираються біля підйомникового майданчика, і
потім кліть подає їх на поверхню.
Тут біля копра вони збираються.
Виступають окремі шахтарі:
— Прорив заїсть!
— Недовиконання велике!
— Людей не стає!
— Поповнення потрібне!..

Калган продовжує промовляти.
Гурт настороженно слухає.
Пилип водить щелепами і ковиряє землю.
Калган промовляє далі:
Синя руда у ваґонах: плятформи, довгі пульмани.
Паротяг набирає пари. І
ваґони вже на коліях великого заводського подвір'я.
Тут доменні печі.
Руду подають на топлення.
З домен тече чавун.
Прокатний цех, тут
виготовляють різне залізо.
Слюсарно-механічний цех. Працює багато варстатів, виготовляють різні частини.
Коло варстатів робітники, швидко керують роботою.
Складальний цех. Конвеєр. На ньому
складається трактор. І він на очах наших
зростає, викінчується...
Виїздить на заводське подвір'я...
Вантажать на плятформи і
... вже трактор на ниві.
Усміхаючись, керує тракторист, міцно тримає в руках кермо...

Кривий-Ріг
1930-1931 рік

Б. КОВАЛЕНКО

ЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ ПЕРЕБУДОВИ РОБОТИ ВОАПП[1]

ПРОЛЕТАРСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ РУХ СРСР — НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА ЛЕНІНСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Секретаріят ВОАПП ухвалив, використавши досвід дискусії РАПП з „Комсомольською Правдою", скликати пленум наших організацій з тим, щоб поставити питання про перебудову роботи ВОАПП і перебудову роботи республіканських організацій. Всесоюзний пролетарський літературний фронт має багато досягнень, які здобуто в про-

[1] Доповідь на II поширеному пленумі Ради ВУСПП.

цесі клясової боротьби під керівництвом ленінської партії, за лінію партії. Досягнення наших республіканських організацій э водночас і досягнення ВОАПП, який об'єднує ці організації. Цілком зрозуміло, що за хиби нашої роботи, за прориви, які нам треба зліквідувати, також відповідають як республіканські організації, так і ВОАПП, що керує всесоюзним пролетарським рухом. Ми працюємо над створенням національної формою, пролетарської соціялістичної змістом літератури. Ми боремось за ленінський шлях розвитку цієї літератури й ми маємо в цій боротьбі перемоги, тому що керуємось ленінськими партійними принципами і вказівками. Національне питання є частиною загального питання пролетарської революції. Національна культура клясова. За Леніном, гасло національної культури в руках буржуазії є гасло буржуазно-націоналістичної клерикальної культури, яке буржуазія використовує, щоб дурити маси, щоб ловити їх на гачок національної єдности і відтягати від клясової боротьби. Національна формою, пролетарська змістом культура також клясова, але вона скерована проти буржуазії, вона є складовою частиною пролетарської революції і знаряддям боротьби за пролетарську революцію. Пролетарська література є невід'ємна частина ленінського національного культурного будівництва і ленінської культурної революції.

Секція літератури СРСР інституту ЛИЯ Комакадемії складає цього року 10 монографій про розвиток національно-культурного будівництва народів СРСР. З матеріялу цих монографій видно, оскільки великі наші успіхи в галузі здійснення ленінської національної політики. Народи, які не мали до революції письменности, мають зараз пролетарську і радянську літературу, мають зростання національних робітничих кадрів, які є запорукою для дальшого ще інтенсивнішого розвитку пролетарської культури і літератури. Всі досягнення, які ми мали на фронті національно-культурного будівництва, здобуто в процесі непримиренної боротьби на два фронти, проти великодержавного шовінізму, як головної небезпеки, і проти місцевого націоналізму, проти бльоків великодержавного шовінізму з місцевим, проти примиренства і гнилого лібералізму до буржуазного націоналізму всіх ґатунків.

Великодержавний шовінізм і місцевий націоналізм мають одне коріння — буржуазне, і тому немає нічого дивного, що і великодержавний шовінізм і місцевий націоналізм спільно об'єднуються, коли іде мова про боротьбу проти пролетарської революції. Також і теоретичні твердження, методи виявлення великодержавного шовінізму і місцевого націоналізму мають багато спільного. Візьмемо, наприклад, такі прояви шовінізму, як опір у практичному переведенні ленінського національно-культурного будівництва, опір коренізації апарату, опір розвитку освіти на мові даного народу, опір поширенню театрального руху, літератури, мови тощо. Великодержавний шовінізм виступає проти розвитку пролетарської національної культури з тим, щоб

підмінити її російською буржуазною культурою. Місцевий націоналізм виступає проти розвитку національної пролетарської культури з тим, щоб підмінити її націоналістичною буржуазною культурою даної місцевої нації. Як великодержавний, так і місцевий шовінізм однаково, хоч кожний і з свого погляду, заперечують ленінське національне культурне будівництво, як частину загальної політики партії і радвлади, бо не сприймають клясової природи нашого будівництва і на цьому ґрунті вони бльокуються. І великодержавний і місцевий шовінізм висувають спільну для обох видів шовінізму теорію боротьби двох культур, що має великодержавну модифікацію і модифікацію місцевого націоналізму.

Великодержавники висувають теорію самобутности руської нації, поєднану з ідеєю великої буржуазної імперіялістичної держави. Теорія самобутности є основа і нацдемівщини місцевого націоналізму, при чому вона також поєднується з великодержавницьким месіянським спрямованням.

Отже місцевий націоналізм має також великодержавні тенденції, які були і у білоруських нацдемів, і у СВУ на Україні, великодержавницькі теорії пропаґують ідеологи пантюркізму тощо.

Я не маю на увазі детально говорити про прояви нацдемівщини і великодержавницького шовінізму всіх ґатунків, але повинен в світлі вказівок т. Сталіна підкреслити потребу боротьби проти гнилого лібералізму, проти примиренства до проявів нацдемівщини різних ґатунків, проти примиренства і до проявів великодержавного шовінізму та „нігілізму“ в національному питанні, що часто спирається на люксембурґіянство і що виявляє свою природу як помічника і аґентури великодержавного шовінізму.

ПРОТИ ГНИЛОГО ЛІБЕРАЛІЗМУ, ПРОТИ РЕВІЗІЇ ЛІНІЇ ПАРТІЇ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПИТАННІ

Ми повинні особливо гостро ударити по націонал-опортунізмі, який характеризує примиренство до нацдемівщини, який допомагає маскувати нацдемівщину „марксистською“ фразеологією і є аґентурою нацдемівщини. В світлі вказівок тов. Сталіна щодо боротьби проти гнилого лібералізму нам треба підсилити боротьбу проти нац. опортунізму, ніяк не послабляючи боротьби і проти нацдемівщини. Націонал-опортунізм виявляє себе і в питаннях історії партії, намагаючись ревізувати історію партії і протягатати націоналістичну контрабанду. Такі спроби були у тов. Літвакова щодо висвітлення ролі Бунду. Т. Літваков доводив, що частина Бунду влилася в компартію не тому, що вона переозброїлася і ліквідувала своє націоналістичне дрібнобуржуазне минуле, — на думку Літвакова, ця частина Бунду влилася в компартію, не тільки не зрікаючись свого минулого,

а навпаки зберігши свої „кращі“ бундівські властивості в компартії і ідейно збагативши ними компартію. Ось вам твердження, характерне для націонал-опортуністів, що ревізують історію ленінської партії. Аналогічно Троцький твердив, що троцькізм збагатив і переозброїв більшовізм після революції 17-го р. і що комуністи прийшли до троцькізму. Ми маємо в того ж Літвакова різку недооцінку націонал-меншовицької суті своїх літературознавчих і критичних праць, той же Літваков, який має чималий критичний стаж і який видав свій збірник „Інумру“ т. I, написаний підчас перебування його в Бунді, у 1926 р. (вже перебуваючи в компартії) видав збірку „Інумру“ т. II, підкресливши вже самою назвою зв'язок цієї збірки з нац.-менш. збіркою „Інумру“ т. I. У передмові до „Інумру“ т. II Літваков відриває політику од літератури, заявляючи, що в політиці він був націонал-меншовиком, але на літературних роботах цей нац. меншовізм позначився мало, і варто трохи підпразити деякі праці, щоб вони були цілком марксистські. От як ставиться питання. Ми мусимо гостро боротися проти спроб використати літературознавство, щоб протягати контрабанду троцькізму чи якусь іншу. На пленумі Правління РАПП тт. гостро виступали проти троцькізму в літературі, з фактами в руках викриваючи троцькізм в працях Горбачова, Лелевича і інш. Книжки Горбачова, що правлять за підручники, містять нахабно-одверті троцькістські концепції і в питаннях загальної політики і в питаннях літературних. Отже треба підсилити боротьбу як проти троцькізму, так і проти наццемівської та націонал-опортуністичної контрабанди в літературі і проти окремих помилок у роботах критиків-марксистів.

Нац. опортунізм має виразну тенденцію цереростати у націонал-фашизм. Цю тенденцію мали націонал-опортуністи і в минулий період, але за сучасних умов загостреної клясової боротьби ця лінія розвитку нац. опортунізму особливо яскраво накреслюється. Наведу вам один приклад з польської літератури. Є за кордоном польський письменник Бандровський, його роман „Чорні крила“ видано і російською і українською мовами. Ці „Чорні крила“ є зразком застосування методи фашистської соціяльної демагогії в літературі. У чому полягає специфічність цієї методи? В тому, що Бандровський зовні „критикує“ капіталізм, „критикує“ ППС, як партію розкладену, продажну. Але Бандровський критикує „поганий“ капіталізм за те, що він перебуває в надто великій залежності від чужого капіталу і не домагається створення великого імперіялістичного національного капіталізму. Він критикує ППС за те, що ППС недостатньо послідовна фашистська партія (з його погляду). Бандровський не заперечує капіталізм і критикує ППС, намагаючись методами соціяльної демагогії дурити маси. А от польський критик Домський на з'їзді польських пролетарських письменників виявив неприпустиме примиренство і недооцінку контрреволюційної суті роману Бандровського і фашистської літератури взагалі, вису-

нувши „теорію“, що фашизм остільки ідейно розклався, що він нездатний утримати в рамках своєї ідеології літератури, що Бандровський також стихійно відривається від фашизму, стає стихійно революційним письменником, мало не спільником комуністів.

Прояви нацдемівщини і гнилого лібералізму щодо контрреволюційної фашистської літератури можна знайти і в прибалтицьких літературах, де також окремі критики недооцінюють контрреволюційну суть творчости націонал-фашистських закордонних письменників, що допомагають готувати інтервенцію проти СРСР. Є в прибалтицьких літературах такі націонал-фашистські письменники, яких вважають фашисти за народніх героїв, обирають до парляменту тощо. І от націонал-опортуністи, які перебувають на радянській території, розглядають цих активних націонал-фашистів, як всенароднїх і навіть як пролетарських письменників. Цю контрреволюційну ролю націонал-опортуністів, як посібників націонал-фашизму, нам треба мати на увазі для того, щоб особливо загострити боротьбу проти націонал-опортунізму, проти гнилого лібералізму на всіх ділянках нашої роботи, проти всіх і всяких буржуазних впливів і проявів буржуазної ідеології.

ЗА ЛЕНІНСЬКУ ТЕОРІЮ НАЦКУЛЬТБУДІВНИЦТВА

Проводячи непримиренну боротьбу на два фронти в галузі нацкультбудівництва і в галузі літератури, ми повинні розробляти марксо-ленінську теорію національної культури. Але ми ще мало працюємо над теоретичними проблемами, ми ще мало перебудували свою роботу зокрема і в напрямку підсиленої боротьби проти контрреволюційної буржуазної методології, ми часто пропускаємо, з запізненням критикуємо „новинки“ буржуазної художньої і теоретичної літератури. З теоретичних питань пролетарської нацкультури великої ваги набирає розроблення проблем національної форми й пролетарського змісту. В літературі це питання ще не опрацьоване і науково не обґрунтоване, а треба його розробляти і то не на основі голого методологізування, а на основі зв'язку з конкретною літературною практикою і з черговими літературно-політичними і творчими завданнями.

Візьміть проблему перебудови попутницької літератури в зв'язку з питанням нац. форми і пролетарського змісту, адже ця перебудова попутницької літератури пов'язана з національним моментом. Адже попутники, звільняючись від решток дрібнобуржуазної ідеології й психології, мають звільнитися й від решток дрібнобуржуазного націоналізму; засвоюючи марксо-ленінський світогляд, марксо-ленінську творчу методу, попутники мають засвоїти невід'ємну частину цього світогляду—принцип пролетарського інтернаціоналізму. І от як відбувається перебудова

творчости попутників і по лінії загального опанування марксо-ленінського світогляду, і по лінії ліквідації рецидивів націоналізму та засвоєння принципів пролетарського інтернаціоналізму, дослідити цей складний процес — дуже серйозне завдання, яке має велике значіння для літератур СРСР. У нас ще не розроблена ця проблема і нам треба спільними зусиллями теоретиків пролетарської літератури всіх наших воаппівських організацій працювати над цією і над іншими проблемами національної формою, пролетарської змістом літератури.

Не можна обмежуватись лише теоретичним розробленням національного питання в літературі, але треба відбивати процеси нацкультбудівництва і в художній літературі. Яке склалося становище з показом національно-культурного будівництва в художній літературі? Довгий час, особливо у відбудовний період та й тепер, буржуазні й дрібнобуржуазні письменники, у ліпшому випадку попутники, спеціялізувалися на розробленні нацпитання в художній літературі, подаючи це питання в буржуазній і дрібнобуржуазній трактовці. Пригадайте твори Антоненка-Давидовича, Підмогильного тощо. Отже й на боротьбу за відтворення в художніх образах процесів нацкультбудівництва і за показ клясової боротьби по цій лінії, включаючи й викриття клясово-ворожого націоналізму і націоналістів всіх відтінків — треба мобілізуватися нашим письменникам.

Того, що ми вже маємо, дуже й дуже мало, та й те, що є, ще дуже недосконале. В українській літературі ми маємо „Роман Міжгір'я“, Івана Ле, роман гостро розкритикований, роман з великими помилками, але Іван Ле перший з пролетарського погляду поставив національне питання, розглядаючи його як частину питання диктатури пролетаріяту, як частину соцбудівництва й соціялістичного наступу, показав, як росте пролетарська національна культура в процесі росту соцбудівництва і як вона наступає на буржуазний націоналізм. Ми маємо цікаві спроби окремих російських пролетарських письменників підійти до нацпитання в такому ж аспекті. Наприклад, Афіноґенов, у своїй останній п'єсі „Страх“ висвітлює боротьбу за пролетарські наукові кадри, зв'язуючи цю проблему з національним питанням. Він виводить тип молодого вченого, козака, який росте в процесі боротьби за пролетарську науку, який допомагає заміні *шкідників радянськими вченими і пролетарською комуністичною молоддю.*

ЗА БІЛЬШОВИЦЬКЕ МИСТЕЦТВО, ЗА МАГНЕТОБУДИ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Центральне гасло, яке ми повинні реалізувати в нашій роботі, це створити Магнетобуди пролетарської літератури. Це гасло цілком і повнотою включає і проблему показу нацкультбудівництва в видатних творах, перейнятих марксо-ленінською

ідейністю. Отже нам треба домагатися і створення магнетобудів пролетарської літератури, присвячених нацкультбудівництву.

Перебудова роботи ВОАПП'у й перебудова роботи республіканських організацій зокрема мусить полягати в рішучому повороті до творчости і творчих питань. Кожен знає, що ми маємо великі творчі досягнення, що вони ростуть в міру того, як наша література все щільніше зв'язується з практикою клясової боротьби пролетаріяту, з практикою соціялістичного наступу, в міру того, як наша література переймається партійністю і зробітничує свої кадри. Пригадайте, як збагатила нашу літературу перша більшовицька весна, скільки вона дала матеріялу для творчости наших письменників, при чому цей матеріял реалізувався не тільки в нарисах, уже виданих, а він реалізується й по лінії художніх творів, романів, повістей, поем. Візьміть поворот пролетарської літератури до тематики новобудов і до показу героїв соціялістичної індустрії.

По лінії ВОАПП ми організували влітку 1931 р. 5 інтернаціональних бриґад, направивши їх на відповідальні дільниці соціялістичного будівництва—в Кузнецький район, Криворізько-Донецький, на ХТЗ. Ми підібрали до цих бриґад товаришів, які мало стикалися з великими індустріяльними центрами, армянських, грузинських, білоруських письменників. Творчий ефект від цих подорожів дуже значний і не лише щодо тематики, не лише тому, що ці товариші покажуть в нових творах новобуди (а це дуже потрібно), поза тим, що вони збагатять свою тематику новим матеріялом, вони ще й вироблять на цьому матеріялі нові елементи творчої методи, нові елементи в показі діялектики клясових процесів. Ми маємо чимало творчих імен пролетарських літератур СРСР. Це стосується не лише до російської, української, білоруської, закавказьких літератур, хоча досягнення цих літератур для всесоюзного читача ще й мало відомі, інтенсивно зростають і літератури малих народів, башкирська, татарська, чувашська, про які ми маємо ще менше уявлення, а ці літератури також розвиваються і в розумінні нових художніх творів з клясово-актуальною тематикою і в розумінні зробітничення кадрів і творчого виявлення цього робітничого ядра. В башкирській літературі, наприклад, є письменники-робітники, які відіграють визначну ролю в пролетарській башкирській літературі. З такими творчими досягненнями ми приходимо на наші пленуми перебудови роботи і готуємось до майбутнього всесоюзного з'їзду пролетарських письменників. Ці досягнення здобуті нами не в процесі кабінетної академічної роботи, а в процесі клясової боротьби проти буржуазної і дрібнобуржуазної літератури, проти впливу буржуазної літератури на окремі ланки пролетарської літератури. Ця клясова боротьба, в якій ми наступаємо, йшла не лише по лінії викриття ідеологічних політичних концепцій буржуазної і дрібнобуржуазної літератури, а й по лінії боротьби проти творчої методи цих літератур за пролетарську творчу методу.

Боротьбу за творчу методу пролетарської літератури ніяк не можна відірвати від наших творчих успіхів і від ролі нашої теорії, яка допомагала осмислити той шлях, що ним прямували пролетарські письменники і яка висувала нові творчі завдання і проблеми. Робили ми помилки в боротьбі за творчу методу пролетарської літератури? Безперечно робили і помилки значні. Візьмімо теорію Лібедінського про перевагу підсвідомого початку творчости, теорію ідеалістичного порядку, яку т. Лібедінський розкритикував і зрікся її. Були хибні моменти в тлумаченні гасла живої людини. Гасло живої людини було висунуто, як протест проти схематизму, проти романтичної ходульности, але гасло живої людини окремі товариші відривали від клясової природи людини, беручи тип ізольовано, як окремий біологічний індивідуум. Це все помилки ідеалістичного порядку. Були помилки і в процесі творчої дискусії в українській літературі. Наприклад, коли боротьбу творчих течій сучасної літератури ми розглядали за аналогією з боротьбою стилів у минулій літературі. Ми завжди підкреслювали нову клясову якість творчої методи пролетарської літератури, але сама ця аналогія давала можливість до хибних тлумачень суті наших поглядів, призводила до формалістичного опошлення нашої теорії пролетарського реалізму з боку окремих теоретиків. Цю аналогію ми зняли і тим самим піднесли творчі шукання на вищий етап. Звичайно, ми не розглядали пролетарський реалізм як суму формальних прийомів, хоча це й намагається довести по-формалістичному В. Сухино-Хоменко, ми розглядали пролетарський реалізм як конкретну клясову творчу течію пролетарської літератури, що змагалась з такими ж конкретними дрібнобуржуазними напрямками. Не можна тлумачити теорію пролетарського реалізму, як формалістичні вправи. Треба нашим критикам розуміти суть справи, а не висмикувати і пересмикувати цитати. Тільки на основі ґрунтовної критики можна виправляти наші справжні помилки в минулому.

Не можна погодитися і з методами критики помилок т. Щупака з боку В. Сухино-Хоменка, який обмежується і тут вирваними з контексту цитатами і не розуміє, що помилки т. Щупака було зроблено в процесі і на основі боротьби за пролетарську літературу, а не на основі боротьби проти пролетарської літератури.

У недавньому минулому основна творча течія пролетарської літератури не була ще достатньо диференційована, в основному клалась в рамки так званого пролетарського реалізму, проте вона мала в собі зародки досить різноманітних тенденцій розвитку, хоча ці тенденції ще й не виявилися повною мірою на тому етапі. На сьогодні ми не можемо говорити про якусь одну недиференційовану творчу течію пролетарської літератури, що бореться за методу діялектичного матеріялізму. Не можна (уже в другому контексті) говорити про дві „струї“ пролетарської літератури, як це намагалися твердити підголоски літфронтівщини

в російській літературі. Вони висували дві основні „струї" пролетарської літератури, „струю" пасивно-споглядального пасивізму, з креном в бік суб'єктивного ідеалізму (Фадєєв, Лібединський і ін.) і „струю" справжньої активно-дійової більшовицької літератури — Панфьоров, Ставський і інші. Ця теорія „двух струй" намагалася обкарнати багатий і різноманітний процес розвитку пролетарської літератури і відкинути від пролетарської літератури до табору „ухильників" значну групу письменників-комуністів, письменників, які мають великі творчі досягнення і які дадуть ще нові досягнення, творчість яких ми нікому не дозволимо перекреслити. Наша пролетарська література „многоструйна", якщо брати цей термін. Вона включає багато відтінків, але ці відтінки ми визнаємо лише в тому випадку, коли вони базуються на основі методи діялектичного матеріялізму. Ми не дамо підсунути під поняття цих відтінків воронщину, лефівщину, буржуазний ідеалізм. Таким чином, боротьба за творчу методу пролетарської літератури, це не є ера лібералізму і невтручання в творчі питання. Ми за більшовицьку непримиренність, за тверде партійне керівництво творчими процесами, яке би враховувало всі відміни, всі відтінки пролетарської літератури, але й боролось проти ухилів від лінії пролетарської літератури, проти помилок. Боротьба за творчу методу щільно пов'язується з боротьбою за світогляд. Слабі місця того чи іншого письменника по лінії творчої методи завжди пов'язуються з недосконалістю й проривами по лінії світогляду. Візьміть роман „Міжгір'я" Івана Ле. Роман взагалі цінний, не зважаючи на окремі помилки. Але помилки ці значні, при чому ми маємо в романі недоробленість і по лінії творчої методи і помилки по лінії світогляду. Іван Ле виявляє боротьбу клясових протиріч, але недостатньо підкреслює провідну революційну протилежність. Це невміння повнотою виявити провідну протилежність характерне і для інших сучасних пролетарських прозаїків. Нам треба багато попрацювати над тим, щоб не тільки показати боротьбу протиріч, щоб показати її на основі провідного протиріччя, треба боротися проти нашарування буржуазних і дрібнобуржуазних впливів, проти біологізму, натуралізму, побутовізму, проти літературщини, яка також свідчить про недостатність виробленості марксо-ленінського світогляду.

Впливи літературщини позначилися на романі Івана Ле „Інтеграл", який побудовано на принципі відштовхування від роману „Молох" Купріна (взято навіть ті ж персонажі, які поставлено в нові радянські умови).

Що для нас Купрін? Купрін це другорядний малокультурний письменник, який загалом не входить в поняття культурної спадщини. Чи варто писати в порядку полеміки з Купріном спеціяльний роман на новому пролетарському матеріялі? Взятися за таке завдання, це значить недооцінити клясову специфіку пролетарської літератури, недооцінити клясову відміну пролетарської літератури, це значить схибити від принципу

пролетарської оцінки культурної спадщини. Ми маємо, т.т., окремі хиби і в інших наших письменників і по лінії методи і по лінії світогляду.

Як мені відомо, за останній час в центрі дискусії ставиться остання п'єса т. Микитенка „Справа чести". Ця п'єса увійшла до всесоюзного репертуару, знайшла прихильну оцінку серед російських драматургічних і пролетарських літературних кадрів, серед широкої пролетарської суспільности тощо. П'єса поглиблює поворот пролетарської драматургії до клясово-актуальної тематики, до тематики боротьби за вугілля. Це не значить, що п'єса не має ніяких хиб. Можна закидати, що не всі клясові процеси в ній повно й достатньо показано. Можна говорити про те, що не досить ще індивідуалізовано типи робітників, типи окремих партійців, не досить вдало т. Микитенко розв'язав проблему „единичного и общего", як одної з основ методології діялектичного матеріялізму — знайти в загальному окреме і в окремому загальне. Можна й треба критикувати т. Микитенка, можна в порядку самокритики відзначити і елементи схематизму п'єси тощо. Така критика дасть користь т. Микитенкові, дасть йому можливість написати в наступному ще кращу п'єсу. Але, т.т., як мені відомо, п'єсу т. Микитенка критикують методою заперечення її в цілому, як явища пролетарської драматургії. Намагаються протиставити тов. Микитенку інших драматургів, які, мовляв, репрезентують справжню „стовбову дорогу" пролетарської літератури, її провідну лінію. Я не буду вдаватись в оцінку цих драматургів, бо і п'єси їх не опубліковані, хоча вже є на них прихильні рецензії в пресі. Може ці драматурги дуже талановиті, треба їх всіляко підтримувати теж на основі більшовицької самокритики, а не на основі захвалювання. Але чи можна „усунути" драматурга Микитенка з пролетарської літератури, як якогось ухиліста від пролетарської літератури, протиставлячи йому другого, нехай навіть пролетарського письменника. Така „проработка" непотрібна нам, це не самокритика, це робота шкідлива для пролетарської літератури, це прояв склочної груповщини, яка гальмує творчий розвиток пролетарської літератури. Поворот пролетарської літератури в галузі творчости мусить іти по лінії тематики, яка має відбити соціялістичний наступ і специфічні умови клясової боротьби, на даному етапі цей поворот мусить іти і по лінії боротьби за марксоленінський світогляд і по лінії боротьби за творчу методу. І тільки в процесі такої розгорнутої роботи ми створимо магнетобуди літератури, переборемо те відставання, яке в нас ще дуже помітне. Політичною помилкою було б, підкреслюючи наші досягнення, замовчувати те, що ми сильно відстаємо від вимог нашої доби, від вимог культурної революції і пролетарських читачівських мас, які потребують високоякісної і високоідейної літератури. Щоб перебороти це відставання, щоб створити справжнє більшовицьке мистецтво, ми повинні ґрунтовно перебудувати методи роботи, повернути наші організації до твор-

чости, на основі розгортання творчої дискусії і більшовицької самокритики, даючи можливість оформлятись і розвиватись творчим угрупованням, які змагаються за методу діялектичного матеріялізму, створюючи умови для роботи цих творчих угруповань. Правильно партія критикувала РАПП за те, що РАПП не створив таких умов, не створив зокрема умов для творчої групи т. Панфьорова. Нам треба ці партійні вказівки перетворити в життя так, щоб рішуче усунути рештки старих методів роботи, організаційно-засідательської метушні, адміністрування, груповщини, щоб дати можливість по-новому в боротьбі за нові завдання налагодити нашу творчу роботу. Розгортаючи нашу роботу в ґалузі творчости, ми повинні боротись проти гнилого лібералізму, проти літфронтівщини різних модифікацій, проти всяких проявів буржуазного ідеалізму і буржуазної ідеології. Ми повинні боротись проти тенденцій абстраґування пролетарської літератури від актуальних клясових завдань і клясового матеріялу сучасности, ми повинні боротись проти дрібнобуржуазного індивідуалістичного психологізму. У той же час ми за повне і глибоке пролетарське висвітлення клясової психології, ми боремося проти спроб зменшити ролю осмислювання ідейности, ролю світогляду в літературі, проти протиставлення філософії і теорії-стихійності, клясовому „нутру“, інтуїції письменника, проти твердження, що досить придивитися до життя, і саме життя зробить з тебе діялектика. Ми знаємо, що клясові процеси нашої дійсности глибоко діялектичні, глибоко діялектичні методи партроботи, переведення завдань партії, на цьому матеріялі треба вчитись, але діялектику дійсности треба осмислювати за допомогою революційної теорії, а не просто „стихійно“ відображати. Ми мусимо боротися проти діляцького емпіризму, проти хвостизму щодо фактів, не типізованих і не осмислених, проти стихійности в літературі, проти схематичного підходу до дійсности, проти капітулянтської лінії найменшого опору, коли намагаються дати бездоганний „100%“ революційний твір методою змазування клясових протиріч, методою відмовлення від викриття всієї глибини клясової боротьби.

РІШУЧЕ ЗДІЙСНИТИ ПОВОРОТ ДО КОМСОМОЛУ

Умовою підвищення творчої роботи і умовою перебудови метод цілої нашої роботи ми мусимо поставити рішучий поворот до комсомолу, здійснюючи найщільніший контакт з комсомолом у літературно-політичній боротьбі за лінію партії в творчій роботі. Ми мусимо включитися в огляд комсомольської літератури, ми мусимо працювати над дальшим розробленням комсомольської тематики, ми мусимо показати типи 6-ти міл. комсомолу, передових комсомольців, показати процес більшовізації молоді, процес росту старих комсомольських кадрів. Ми повинні щільно зв'язатись з роботою комсомолу в галузі нацкультбудівни-

цтва. Треба відзначити велику ролю українського „Молодняка“ як комсомольської бойової організації ВОАПП, яка за 5 років існування багато зробила в напрямі допомоги нацкультурній роботі комсомолу, в напрямі ширення пролетарської літератури, в напрямі висування й виховання творчих кадрів з лав комсомолу. Наше завдання в тому, щоб вся українська пролетарська література повернулась обличчям до комсомолу, щоб цей поворот не обмежувався тільки утворенням спеціяльного комсомольського сектора з тим, що решта пролетарської літератури може покласти на цей сектор всю відповідальність і не турбуватися питанням комсомольської літератури. Уся пролетарська література мусить рішуче здійснити поворот до комсомолу.

Виходячи з того, треба рішуче засудити помилки РАПП в останній дискусії з „Комсомольською Правдою“. Звичайно, неправильно було б думати, що Медведєв з його помилками репрезентує лінію комсомолу в літературі. Помилки Медведева є другорядним явищем у дискусії, і головна помилка РАПП в тому, що, полемізуючи в творчих питаннях з „К.П“, РАПП неправильно оцінив колосальне значіння повороту комсомолу до питань художньої літератури, допомоги з боку комсомолу пролетарській літературі, цей поворот треба було оцінити, треба було оцінити вимоги від комсомолу перебудови роботи пролетарської літератури, треба було оцінити вимоги розгортання самокритики.

РАПП визнав свої помилки в цьому питанні. Дискусія нас цікавить не з погляду того, „хто кого побив“ — це обивательські розмови, бо в нас єдина політична лінія з комсомолом, лінія партії, і ми боролись не за різні лінії, а дискутували, як краще реалізувати лінію партії в літературі. Тому ми повинні сказати, що ця дискусія нам багато дала, допомогла нам зрозуміти до кінця завдання перебудови метод роботи.

ВИХОВУВАТИ УДАРНИКІВ НА ОСНОВІ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ САМОКРИТИКИ

Проблема виховання ударників має велике значіння для творчого розвитку пролетарської літератури. Було висунуто від РАПП'у і ВОАПП'у помилкове гасло, що ударник є центральною постаттю пролетарського літературного руху. Це гасло не відповідає реальній дійсності. Ударник по своїй творчості ще не став центральною постаттю в літературі. Треба відкинути алілуйський підхід до ударника, а в нас трапляються випадки, коли ударники фігурують при урочистих ювілеях чи оглядах пролетарської літератури й коли про них забувають на завтра після огляду, коли їм не допомагають рости систематичним керівництвом, коли не допомагають підвищувати кваліфікацію, коли їх недостатньо втягують у творчі угруповання, не досить притягають до участи в керівній робот.

Проти тенденцій захвалювання, алілуйщини в роботі з ударниками нам треба боротися так само, як і проти спроб недооцінки значіння ударників.

А такі тенденції виявляються. Наприклад, заперечують елементи нової якости в творчості ударників, вважають, що ударник іде битою доріжкою, повторює перейдені „зади" й не збагачує пролетарську літературу новими досягненнями.

Це прояви панської недооцінки ударників.

ЗА ТВОРЧУ КРИТИКУ, ЗА БІЛЬШОВИЦЬКЕ НЕПРИМИРЕНСТВО

Якщо ми будемо говорити про завдання перебудови роботи пролетарської літератури по лінії критики, ми повинні зразу ж підкреслити вагу конкретної творчої критики і розроблення творчих проблем на конкретному матеріялі. Не можна говорити про методу марксизму-ленінізму взагалі, методу марксизму-ленінізму треба розробляти на основі конкретного (в даному випадку) літературного матеріялу, тісно пов'язуючи творчі проблеми з питаннями клясової боротьби.

Деякі критики вважають за нижче своєї гідности виступати з приводу конкретних творів, аналізувати детально ці твори, вони вважають за краще розводити навкололітературні розмови і літературне політиканство; вони вважають, що чим більша стаття, з приводу „загальних проблем" чи „загальних підсумків", тим вона краща і розумніша. Це — не наша критика.

Отже за конкретну критику, за допомогу творчості з боку пролетарської теорії. Це не значить, що ми, хоч на хвилину, маємо послабити удар по клясових ворогах. Виходячи з завдань боротьби проти проявів клясово-ворожої ідеології і гнилого лібералізму, що їх накреслив тов. Сталін, треба боротись зокрема проти гнилого лібералізму в політиці наших видавництв і журналів, бо цей гнилий лібералізм дав себе почувати за останній час досить сильно: пригадайте зміст „Нового мира", де чимало друкувалося буржуазних ворожих нам творів. Траплялися помилки і в „Красной Нови", де встиг проскочити Платонов. Щодо „Красной Нови", можна говорити про недогляд, але практику „Нового мира" треба кваліфікувати як систему гнилого лібералізму, яку треба якнайскорше ліквідувати.

В українській літературі теж досить ще не викритих клясово-ворожих реакційних творів. „Невеличка драма" Підмогильного ще не знайшла собі належної оцінки, хоча це твір виразно реакційного характеру.

Ще й досі має масове поширення націонал-ремаркістська і просвітянська щодо художнього рівня книжка Кобеця „Записки полоненого". Безперечно шкідлива книжка. Пригадайте головного „героя" цієї книжки, який втілює патос вірнопідданого

холуйства у ставленні до начальства російської царської армії, потім до начальства австрійської армії (в полоні), „здобрюючи“ свої „псіхологічні переживаня“ зоологічним шкурним ліризмом, поєднаним з виразно шовіністичними вихватками. Цього „героя“ містечкової націоналістичної обивательщини алегорично „забито“ автором на вулицях Києва в січневі дні підчас бою червоногвардійських загонів із петлюрівцями. Зрозуміло, що забити такого „героя“ могли тільки кулі червоних повстанців. Треба збільшити більшовицьку чуйність. Треба розгортати наступ проти клясового ворога, а не кричати в паніці, притаманній опортуністам, що клясовий ворог на нас наступає. У книжці т. Овчарова можна знайти низку таких формулювань, що, мовляв, буржуазія на нас наступає. Ні, ми на буржуазію наступаємо, і нам треба по-большовицькому розгортати цей наступ — не давати клясовому ворогу спритно замаскуватися.

НАПОСТІВСТВО В БОРОТЬБІ ЗА ЛІНІЮ ПАРТІЇ

Елементи опозиційні щодо керівництва РАПП і ВОАПП та до літературно-політичної, творчої й теоретичної лінії цих організацій, що в її основі є лінія партії, намагаються використати дискусію РАПП'у з „Комсомольскою правдою“ і помилки, що їх припустився РАППу дискусії, для розгорнутої атаки саме лінії РАПП і ВОАПП, схваленої від партії.

Цілком вірну критику від партії хиб нашої роботи ці елементи тлумачать як зняття нашої дотеперішньої лінії і намагаються змалювати справу так, що раніш ми провадили окрему від партійної, щоб не сказали антипартійну напостівську лінію, а тепер треба взяти іншу, відмінну від напостівства, справді партійну лінію.

Заперечення напостівства, яке з цього випливає і яке притаманне елементам, з напостівством не зв'язаним, є ревізією минулого пролетарської літератури і тих досягнень творчих і в боротьбі проти буржуазної і дрібнобуржуазної літератури, які ми здобули саме на основі боротьби за лінію партії проти всіх і всіляких проявів буржуазної небезпеки, проти антипартійних і антимарксистських ухилів і теорійок, проти дворучників, проти плутаників і хистких безпринципних еклектиків. Заперечення напостівства, як провідної течії РАПП і ВОАПП, відкидання напостівського минулого є спроба розчинити вироблений роками провід пролетарським літературним рухом в еклектичній каші груп і групочок, які в різні часи репрезентували різні ухили від лінії пролетарської літератури і які на основі взаємної амнестії намагаються протиставити принциповій лінії керівництва РАПП і ВОАПП лінію дрібнобуржуазної безпринципности.

Наші організації сильно зросли, вони включають в себе і не лише напостівські кадри, але ми залишаємось напостівцями і

будемо так само непримиренно боротись за лінію партії в літературі, вважаючи, що ця боротьба і характеризує насамперед напостівство.

Ми знімаємо неправильний термін „генеральна лінія РАПП і ВОАПП“. Наша лінія цілком і повністю заснована на лінії партії і ми нікому не дамо змоги протиставити чи розривати лінію пролетарської літератури і лінію партії; ми виросли в масову організацію позапартійного типу і в нас можуть знайтися антипартійні елементи, які будуть відривати лінію пролетлітератури від лінії партії. Проти таких спроб ми будемо найрішучіше боротися.

Щодо організаційної перебудови нашої роботи, ми робимо наголос на журналах, а не на організаційно-апаратній роботі. Ми підкреслюємо, що ми ідейно-виховна літературна організація, а не організація адміністративно-державного типу, і ми будемо боротися проти рецидивів затиску самокритики, адміністративного захоплення, організаційного фетишизму, бо все це гальмує нашу перебудову.

Я вважаю, що українські напостівці з ВУСПП'у й „Молодняка“ в основному правильно боролися за лінію партії в літературі, що вони були бойовим загоном ВОАПП'у в цій боротьбі. що редакційна стаття „Комуніста“, яка дає оцінку роботи і помилок ВУСПП'у й пролетарської літератури на Україні, цілком правильна і є основою для дальшого розгортання роботи. Треба зміцнити той керівний колектив, який зможе перебудувати роботу ВУСПП'у й „Молодняка“ на основі боротьби за лінію партії, на основі виконання вказівок партії. Щодо перебудови роботи треба, особливо зважаючи на відповідальність нових складних завдань, домагатися консолідації кадрів ВУСПП'у і „Молодняка“, які перевірені на боротьбі за лінію партії. В цьому аспекті треба говорити про щільну консолідацію ВУСПП'у і „Молодняка“, при чому треба дати по руках тим, хто розуміє цю консолідацію. як поворот молодняківських кадрів від комсомолу чи проти комсомолу. Ми розуміємо цю консолідацію, як поворот всієї пролетарської літератури до комсомолу, як початок ще інтенсивнішої спільної роботи пролетарської літератури з комсомолом. Ми розгорнули під керівництвом партії боротьбу за партійність літератури, ми розгорнули у Всесоюзному маштабі наступ проти клясового ворога в літературі. Ми наступаємо проти всіх і всяких проявів буржуазної літератури, проти примиренства і гнилого лібералізму щодо буржуазної літератури і по лінії творчости і по лінії теоретичній. Правильна більшовицька критика наших помилок намічає шляхи виправлення наших хиб, щоб ми краще, з більшим ентузіязмом і більшими успіхами боролися за лінію партії і виправдували б і надалі звання основної пролетарської літературної організації, яка провадить лінію партії! (*оплески*).

ПЕРЕБУДУВАТИ РОБОТУ НА ОСНОВІ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ САМОКРИТИКИ

Кінцеве слово

Товариші, підводячи підсумки нашого пленуму, треба підкреслити основне завдання майбутньої роботи, яке треба мати на увазі і навколо якого треба зосереджувати досвід організацій. Специфічність становища, як я це докладно доводив у доповіді, не лише в тому, щоб збільшити самокритику (це зрозуміло), але щоб на основі самокритики перебудувати методи роботи наших організацій. Нам треба так перебудувати свою роботу, щоб в історично найкоротший термін побороти те відставання від вимог доби, яке в нас є.

Я повторюю ще раз, що ми відстали від вимог доби, ми відстали від темпів культурної революції, ми відстали від вимог пролетарських читачівських мас, які хочуть мати літературу ідейної і високохудожньої якости. Найважливіше завдання, яке перед нами стоїть, це побороти відставання пролетарської літератури, розгорнути боротьбу за магнетобуди пролетарської літератури на основі реалізації вказівок партії і на основі усунення хиб, відзначених від партії і комсомолу.

Для цього треба рішуче повернути організацію до творчих завдань, треба розгорнути творчу дискусію й створити умови для роботи творчих угруповань, зрозумівши, що наша організація — літературно - виховна і ідейно - виховна, а не організація адміністративно - державного типу. Треба рішуче повернути організацію до комсомолу, треба показати комсомол і пролетарську молодь у творчості, висунути й виховати нові творчі кадри з комсомолу, встановити найщільніший контакт із комсомолом у питаннях боротьби проти клясово - ворожої літератури і проти ухилів та помилок у лавах наших ВОАППівських організацій.

Відповідно до нових завдань треба рішуче покінчити з груповщиною, адмініструванням, оргзасідательською метушнею в роботі нових організацій.

Виступи представників ЦК ЛКСМУ на нашому пленумі є міцна підвалина для нашого співробітництва з комсомолом, для спільної боротьби за реалізацію поставлених перед нами партією завдань.

Лист тов. Сталіна ставить перед нами завдання збільшення боротьби проти проявів клясово - ворожої ідеології і методології, як лінією теорії, так і лінією художньої творчости. Не можна забувати, що в художній літературі ми також маємо багато вилазок клясового ворога і багато випадків прояву гнилого лібералізму до цих вилазок.

Самокритика, яка розгорнулася на пленумі, є конечна передумова нашої дальшої роботи. Нам треба так розгорнути самокритику, щоб жадна помилка не лишилася не викритою і не

розкритикованою. Ми повинні більшовицькою самокритикою пронизати усю нашу роботу на майбутнє. Ця самокритика не мусить зводитись до самобичування, до заклинання тих помилок, які зроблено. Самокритика, викриваючи зроблені помилки і ліквідуючи їх, мусить поєднуватись з постановою нових завдань і нових проблем, зокрема творчих, які ми мусимо розв'язати в нашій дальшій роботі.

Чи все гаразд було на нашому пленумі з самокритикою? Тов. Микитенко вже зазначав, що ми мало зупинялися на завданнях роботи по-новому, мало конкретизували ці завдання. Ми ще не зуміли розгорнути самокритику в повній мірі. Виступи окремих керівників периферійних організацій ВУСПП також не завжди були задовільні, бо в них не завжди був наголос на перебудові роботи. Ми мусимо на пленумі дати директиви організаціям почати корінну перебудову метод роботи в світлі нових завдань і вказівок партії.

В нашій самокритиці мало брали участь письменники. Самокритика пішла в основному лінією перевірки теорії і частково лінією боротьби проти клясово-ворожої літератури. Треба більше, не забуваючи цих завдань, розгорнути самокритику лінією творчости, притягаючи до того письменницькі кадри. Я гадаю, що в дальшій роботі ми виправимо всі ці дефекти і ще упертіше будемо боротися за генеральну лінію партії на основі розгортання більшовицької самокритики, на основі перевірки нашої роботи і ліквідації помилок, бо лише за цих умов ми зможемо успішно боротися з ворогами, зможемо здійснити гасло партії створити магнетобуди літератури.

Ми ще недостатньо розгорнули самокритику, але було б наклепом стверджувати, що наш пленум не усвідомив завдань перебудови роботи, що навіть ВОАПП в цілому і РАППівський пленум не зробили політичних висновків з вказівок партії, які були нам дані. Саме таке твердження, продиктоване інтересами групової боротьби проти керівництва ВУСПП, було у виступі тов. Овчарова. Я вважаю, що ВОАПП і РАПП зробили корінний поворот щодо реалізації вказівок партії. Сказати, що ми не зважаємо на ці вказівки — значить оголосити нас політичними банкротами. Ясно, що в ВОАППівських організаціях можуть бути елементи, що формально поставляться до вимог партії, що спробують відсидітись від цих вимог, але пролетарський літературний рух дасть рішучу відсіч таким антипартійним елементам, бо пролетарський літературний рух зростав і зростатиме лише на основі боротьби за лінію партії, керуючись її вказівками.

Що зробив ВОАПП у порядку перебудови своєї роботи? ВОАПП скликав ряд пленумів у республіканських організаціях. ВОАПП під знаком перебудови роботи і боротьби за нові завдання має провадити перший всесоюзний з'їзд єврейських пролетарських письменників. ВОАПП ставить перед цими пленумами і з'їздом розгорнуті доповіді, які повинні цілком і повністю

враховувати вказівки партії, зробити з них конкретні висновки щодо нашої дальшої роботи, відповідно зорієнтувати наші організації.

ВОАПП схвалив постанову пленуму РАПП про перебудову роботи в світлі вказівок нашої партії і ухвалив спеціяльний документ про лист тов. Сталіна і завдання перебудови роботи ВОАПП.

Даремно хоче тов. Овчаров поставити під сумнів нашу готовість і спроможність реалізувати вказівки партії. Тов. Овчаров замовчує, що центральний орган нашої партії „Правда" надрукував резолюцію РАПП без того, щоб визначити, що це документ політично недостатній, на що недвозначно „натякає" тов. Овчаров.

Чи були все ж на пленумі ВУСПП прояви нерозуміння, чи небажання розуміти завдання перебудови роботи, прояви опору перебудові роботи?

Звичайно були.

У виступах тов. тов. Овчарова і Гірчака ми мали, безперечно, прояви боязні самокритики, бажання звести самокритику до критики помилок керівництва, замовчуючи і амнестуючи помилки певної групи, було бажання одсидітись від критики власних помилок під деревом „казенного благополучия". Ми мали в їх виступах прояви кругової поруки щодо своєї групи, і це особливо впадало у вічі, коли порівняти ці виступи з виступами товаришів із керівництва і активу ВУСПП'у та „Молодняка", які усвідомили завдання перебудови роботи і всебічного розгортання самокритики, включаючи сюди і критику власних помилок, коли порівняти виступи Гірчака і Овчарова з виступами т. т. Микитенка, Щупака, Гончаренко і інших т. т., прізвища яких не буду перелічувати.

Отже, товариші, наше завдання рішуче боротись із тенденціями загальмувати перебудову роботи, використати перебудову для зведення групових рахунків, підмінити принципову суть справи склочними моментами. Саме такі тенденції відбив, наприклад, і вигукувач з місця т. Майстренко, намагаючись у своїх репліках контрабандним порядком протиставити лінію ВОАПП і РАПП лінії партії, хоча партія визнала, що ВОАПП і РАПП проводять в основному лінію партії і партія ставить перед нами вимоги перебудувати роботу так, щоб ще з більшим успіхом непримиренно боротись за реалізацію цієї лінії.

Тов. Майстренко хоче підсунути „разнобой" між лінією партії і ВОАППівською лінією. Треба навчитись по-партійному виступати, а не протаскувати в демагогічних вигуках ревізію лінії пролетарської літератури, відриваючи її від лінії партії. Не лише у вигуках з місця, але й у виступах на пленумі були спроби в більш-менш розгорнутому виді під виглядом самокритики ставити під сумнів саме лінію ВОАПП чи РАПП чи ВУСПП. Така „тенденція" відбилась у виступі згадуваного вже т. Овчарова, який фактично стверджував, що, начебто, до дис-

кусії РАПП'у з комсомолом РАПП (а з ним і ВОАПП) провадили напостівську лінію, окрему від партійної. Ця напостівська лінія збанкрутувала підчас дискусії, і завдання в тому, щоб з неправильної напостівської лінії перейти на правильну партійну, щоб зректись разом з тим напостівського минулого, щоб підірвати авторитет керівних напостівських кадрів. що вироблялися роками в клясовій боротьбі на основі лінії партії і за лінію партії, щоб порівняти в „правах" з напостівцями ті опортуністичні й еклектичні елементи, які в різні часи проти напостівства боролися і які тепер без усяких на те даних претендують на керівництво пролетарським літературним рухом.

Ніякого протиріччя між лінією пролетарської літератури в минулому і лінією партії нема, і коли ми відкидаємо неправильний термін „генеральна лінія" РАПП чи ВОАПП, то насамперед, щоб ще раз підкреслити, що ми знаємо лише одну лінію — генеральну лінію нашої партії в літературі і щоб не дати приводу антипартійним елементам розуміти лінію пролетарської літератури, як щось відокремлене від лінії партії. Ми були й залишаємось напостівцями саме тому, що напостівство найбільше, порівнюючи до інших літературних напрямків, виявило здатність боротись за лінію партії і на цій основі стало провідною течією основної пролетарської літературної організації.

На сьогодні ми виросли з напостівського гуртка у велику масову організацію, РАПП і ВОАПП на сьогодні включають не лише напостівців, але напостівство складає провідну течію РАПП'у. Тому ми мусимо боротися проти спроб зліквідувати напостівство і „знеособити" провід пролетарським літературним рухом. Кілька років тому ми були невеличким гуртком, але в процесі нашого зросту, в процесі клясової боротьби за лінію партії, партія визнала РАПП і ВОАПП за основну організацію пролетарської літератури, що провадить в основному правильно лінію партії в літературі. Ось чому, розуміючи всю вагу цього визнання, ми мусимо ще пильніше ставитись до своїх обов'язків, бо збільшується наша відповідальність. Ми повинні виправдати нові вимоги, поставлені партією в повній мірі. В такому пляні треба розглядати ролю напостівства, як провідної течії пролетарської літорганізації, що піднесла РАПП, ВОАПП та ВУСПП до рівня основної організації пролетарської літератури. Нам не треба відмовлятись від напостівського минулого, від напостівського обличчя в питаннях літератури, в непримиренній літературно - політичній боротьбі, боротьбі за лінію партії.

Але боротися за партійність в літературі, це не значить підладжуватись під напостівство, а це значить на практиці довести готовість і вміння боротися за літературно-політичну, творчу і теоретичну лінію пролетарської літератури, що в її основі є лінія партії, довести так, як це довели наші старі кадри. В нашій організації є й незагартовані елементи, які мали не тільки помилки, а й хитання в основних принципових питаннях. Є й такі, що скочувались до безпринципного хамелеонства.

Вони і наперед, при крутих поворотах, особливо, будуть намагатися ревізувати нашу лінію.

Ми широко розгортаємо самокритику, але ми не дамо стягти нас з партійної лінії під виглядом самокритики.

В ЦЕНТРІ УВАГИ ТВОРЧІ ПИТАННЯ

У нас були різні етапи творчої боротьби, теперішній етап творчої дискусії характеризується вищим рівнем від етапу минулого, коли говорили, наприклад, про пролетарський реалізм і про романтизм. Не можна підходити до тих помилок на тодішньому етапі так, як би їх було зроблено на теперішньому нашому етапі, коли багато що стало яснішим і зрозумілішим. Це з одного боку, а, з другого — наші творчі шукання в минулому, як і в сучасному, були пов'язані з літературно-політичною боротьбою, з конкретною практикою літератури, з конкретною клясовою практикою. Тому ми не будемо говорити, як т. Овчаров, що треба переглядати принципові настанови нашої творчої і літературно-критичної лінії, а треба виправити окремі помилки при правильній лінії; треба переглянути методи роботи, але не лінію, Так само не можна уявляти нашого майбутнього, як еру „сплошного лібералізму". Коли різні творчі течії будуть розвиватись без усякої критики й керівництва, то це може призвести до помилок і до переростання у буржуазно-ідеалістичні ухили. Ми уявляємо собі пролетарський літературний рух на основі широкого розгортання творчої дискусії, широкого розгортання творчих угруповань, створення умов для творчої роботи і розвитку багатоструйної пролетарської літератури, але ми підкреслюємо вагу партійного проводу творчими шуканнями, ідейно-виховного керування, яке виключає адміністрування і командування творчим процесом.

Розгортаючи творчу самокритику, нам треба відкинути спроби огульного перекреслення творчости того чи того письменника, спроби огульного підходу в критиці і роздування помилок у такий спосіб, що затушковується те позитивне, що вноситься в пролетарську літературу тим чи тим твором. Така „історія" трапилася з п'єсою т. Микитенка. Я читав статтю в „Харківському Пролетарі", й вона мене не задовольняла тому, що почувається саме тенденція відкинути значіння цієї п'єси в цілому, як нового кроку пролетарської драматургії. Я не пригадую дослівно виступу т. Гончаренка, але вважаю, що т. Гончаренко був правий, коли критикував таке настановлення цієї статті. Нам треба творчої самокритики, яка нашим письменникам, і не тільки пролетарським, а й союзникам і попутникам, допомогла б рости, допомогла виправляти свої помилки й давати нові творчі досягнення. Отже більше уваги до творчого повороту, до конкретної критики, більше уваги до попутників і до союзників.

Чи досить займається ВУСПП творчістю т. т. Панча і Любченка, Епіка та інших товаришів, що недавно прийшли до пролетарської організації і що мають значний творчий доробок, також, як і значні помилки в минулому? Мені здається, що не досить. Коли ці товариші раніш писали ідеологічно хибні твори, тоді ми їх критикували і треба було критикувати, а коли товариші почали ставати на шлях серйозної перебудови, тоді наша критика послабила свою увагу до цих письменників. Ми повинні відзначати і позитивні процеси в перебудові тих товаришів, відзначати і труднощі перебудови, допомагати критикою. Треба дбати, щоб ця перебудова йшла не лінією найменшого опору, не лінією пристосуванства, а лінією боротьби за велике більшовицьке мистецтво. Нам треба застерегти товаришів від рецидивів старих помилок, від нових варіянтів помилок і т. ін, нам треба встановити щільну товариську допомогу цим письменникам.

Чи досить ми займалися ударниками? Не досить. Тов. Микитенко правильно критикував ВУСПП за те, що для ударників нічого не видано з теорії, а я б сказав, що і з художніх творів ударників мало що видано. Тов. Кириленко кинув тов. Микитенкові з цього приводу репліку: „одмежовуюсь". Як би в декого не виникло бажання по-бюрократичному відмежуватися від ударників. Взагалі нам треба підсилити боротьбу за виховання кадрів робітників-ударників, допомогти їм перебороти чужі впливи, які іноді в їхній творчості трапляються, але які не мусять заступати основного — якісно нових елементів у творчості ударників. Нам треба всю творчу роботу пов'язати з завданням створити історію фабрик і заводів, історію громадянської війни, нам треба пов'язати творчу роботу з тими основними політичними завданнями, які ставить партія перед нами, які виникають на всіх ділянках боротьби за соціялізм. Ще раз підкреслюю, що гальмом у нашій перебудові будуть рецидиви старих метод роботи — організаційної метушні і організаційного фетишизму, адміністрування, груповщини. Характерно, що груповщики, які борються проти нашої провідної лінії, виявляють нахили до безпринципних бльоків. Наприклад, тов, Овчаров оголошує амнестію тов. Багмутові за його виразно літфронтівську статтю, щоб притягти Багмута до своєї групки. Оголошується амнестія і тов. Первомайському, який провадив літфронтівську боротьбу проти проводу „Молодняка". Справа не в тому, щоб тов. Первомайського витісняти з літератури, справа в тому, щоб розгорнутою критикою помилок допомогти йому перебудуватися, якщо Первомайський дійсно хоче цього, треба вимагати від Первомайського зліквідувати літфронтівські творчі настанови. Були троцькістські літфронтівські помилки у т. Копиці, переверзевські, формалістичні і літфронтівські помилки у т. Колесника, у молодняківських критиків.

Чи варто ж затушковувати ці помилки посиланням на те, що були, мовляв, помилки і в т. Авербаха? Треба відрізняти помилки, зроблені в боротьбі за лінію партії, яка провадиться нашою пролетарською літературою, від помилок у боротьбі проти

лінії пролетарської літератури з позицій літфронтівщини, національ-опортунізму і т. ін. Треба вміти відрізняти й питому вагу і якісну відміну окремих помилок в окремих літературних робітників.

ВІДРІЗНЯТИ ОКРЕМІ ПОМИЛКИ ВІД СИСТЕМИ ПОГЛЯДІВ

Я не рівняю помилки товаришів, які боролися за лінію пролетарської літератури, з помилками т. т. Овчарова і Сухино-Хоменка, бо у останніх ми маємо певну систему, а не окремі хибні формулювання, чи часткові помилки, які можуть трапитись у боротьбі за пролетарську літературу. Ці помилки т. т. Овчарова і Сухино-Хоменка поглиблюються тим, що ці т. т., як от Овчаров, замість того, щоб одмежуватись од своїх помилок і рішуче їх засудити на пленумі, змазують їх природу і глибину і лише наприкінці промов мурмочуть щось невиразне про свої помилки. В чому суть помилок т. Овчарова? Суть цих помилок в опортуністичному примиренстві до національ-буржуазної літератури і в систематичній недоцінці клясової специфіки і питомої ваги пролетарської літератури. Коли т. Овчаров критикує творчість Івана Ле чи Володимира Кузьміча, він на друге місце ставить ідеологічну аналізу, дослідження, як в їхній творчості реалізується клясово окрема пролетарська ідеологія, світогляд, на перший же плян він висуває формальні особливості творчости, композицію, стилістику, пояснюючи формальною невправністю чи браком культурности ідеологічні помилки. Це — недоцінка клясової специфіки пролетарської літератури, підхід до критики цієї специфіки з старою міркою, яка носить на собі нальот буржуазного формалізму. Коли ж ця еклектична методологія т. Овчарова застосовується до критики буржуазної літератури, то т. Овчаров у цьому випадку недоцінює клясової ворожости ідеології буржуазного твору (або впливів цієї ідеології на творчість попутників), і звідси опортуністичне примиренство, що призводить до апологетики буржуазної правопопутницької літератури, змазування художньою специфікою клясово-ворожої суті цих творів, при чому ця „специфіка" по-формалістичному переціню-ється,

Бачите, яка тут „діялектика", як методологія т. Овчарова повертається спиною до пролетарської літератури і обличчям до буржуазної літератури в розумінні гнилого лібералізму, примиренства до буржуазної небезпеки і до буржуазного націоналізму. Такий гнилий лібералізм і нац. опортунізм пов'язаний з формалістичними настановами методології т. Овчарова, виявляється, наприклад, в недоцінці контрреволюційної політичної суті вилазки Поліщукового „Авангарду"; в зведенні цієї суті лише до богемщини і міщанства.

„Гострого засудження й боротьби варті не окремі погляди і настрої, висловлені в окремих творах представників

цієї групи, а ціле її *богемське, міщанське, дрібнобуржуазне* своєю суттю настановлення, що проймає всю ту творчість, із якою ця група виступила перед очі радянського суспільства" (Підкреслення всюди, де спеціяльно не застережено, мої — Б. К.)

Буржуазно-націоналістичний роман В. Ґжицького „Чорне озеро", де під виглядом екзотики маскується перекручення і заперечення ленінської національної політики, т. Овчаров характеризує лише, як *невдалий твір* з націоналістичними та правоопортуністичними *тенденціями,* а не як твір з буржуазною концепцією і свідомим настановленням (Збірка Овчарова, стор. 121).

За формалістичною звичкою відриваючи об'єктивне виявлення ідеології від суб'єктивної свідомости автора, т. Овчаров видає індульґенцію співцеві куркульства І. Сенченкові, виступаючи захисником його куркулячої ідеології і пояснюючи особливості цієї ідеології художньою невправністю аналізи.

„Безхребетність і плутанину бачимо в „Дубових грядах".

„Бо справді *вважати Сенченка за свідомого апологета капіталістичних відносин у наш час напевне не можна. Очевидно, в його оповіданнях виявляється не якась свідома настанова, а відсутність її і в зв'язку з цим поверховий, неглибокий підхід до художньої аналізи і сприймання життьових явищ"* (стор. 179. Курсив скрізь мій Б. К.).

Окопавшись на позиціях формалізму й опортунізму, т. Овчаров буржуазний роман Копиленка „Визволення", що є пасквіль на радянське студентство, називає *пролетарським твором* з окремими помилками.

Ми маємо не випадкові оцінки, а систему висловлень з приводу *основних творів* буржуазної літератури, які разом з іншими, національ-опортуністичними, протиставлялись дрібнобуржуазною націоналістичною групою Літярмарком і Пролітфронтом пролетарській літературі, її організаціям ВУСПП'у і „Молоднякові", з приводу яких точилися жорстокі бої ВУСПП'у і „Молодняка" проти Пролітфронту і Літярмарку, бо оцінка цих творів була фактично лякмусовим папірцем для критики і виявляла її ідеологічне обличчя.

Отже в момент гострої боротьби проти „Пролітфронту" і Літярмарку т. Овчаров в основних питаннях був не з нами, а проти нас, посідає позицію національ-опортуністичного примиренства, гнилого лібералізму щодо буржуазної небезпеки. Це вже не окремі цитати, а система національ-опортуністичних поглядів у питаннях марксистської критики, це вже є ревізія літературно-політичної лінії пролетарської літератури недавнього минулого. Не дивно, що т. Овчаров так уперто намагається стерти різницю між напостівською критикою і своєю, щоб за прислів'ям „ночью все кошки серы" — протягти ідею рівноправности своєї опортуністичної і нашої бойової непримиренної критики.

Чи відрізняється В. Сухино-Хоменко від т. Овчарова, як літературний критик? Щодо формалістичної методології і націонал-опортуністичної лінії в основних літературно-політичних питаннях не відрізняється, але в висловленнях на політичні теми т. Сухино-Хоменко відбиває клясово-ворожу контрабанду троцькізму і нацдемівщини, якої у тов. Овчарова нема.

Але спершу про літературно-методологічні позиції т. Сухино-Хоменка. Можна сказати, що нема тієї антимарксистської і антипартійної літературної теоретичної школи, яка б не знайшла в т. Сухино-Хоменкові свого палкого апологета.

Не будемо зупинятись на таких „дрібницях", як впливи воронщини, формалізму, деборінщини на методології В. Сухино-Хоменка. Що вже тут говорити про деборінщину, коли в його книжці за претенсійною назвою „Пролетаріят і література", виданій в 1930 році, за авторитет марксистської естетики правлять Троцький, Кавтський, Бухарін, не кажучи вже про Плеханова, за яким сліпо йде В. Сухино-Хоменко, цілком і повністю наслідуючи меншовицькі риси плехановської естетики.

Що ж може бути дивного, коли В. Сухино Хоменко, за основу естетики, слідом за своїм навчителем Троцьким кладе „стремление развлечься, рассеяться, поглазеть и посмеяться", (ст. 160).

Полемізуючи з т. Коряком, В. Сухино-Хоменко повчає його, що Плеханов це — „єдине, що є солідного в марксистській мистецтвознавчій літературі" (ст. 87), притягаючи до апологетики насамперед меншовицьких і кантіянських рис плехановської естетики навіть авторитет Леніна, про якого В. Сухино-Хоменко говорить з такою невимушеною розв'язністю.

> „Візьмімо такого марксиста, як Ленін. Як він дивився на мистецтво? По-Плехановському". (ст. 93).

В таких і подібних літературознавчих „екскурсах" В. Сухино-Хоменка ми не знайдемо й грама марксизму — методологія Сухино-Хоменка наскрізь гнила і антимарксистська, але вона чудово пов'язується з націонал-опортунізмом, з антипартійними висловлюваннями в галузі загальнополітичних питань.

Звичайно, така методологія поєднується і з захистом „Літярмарку" і навіть з формалістичною апологетикою націонал-фашистського роману М. Хвильового „Вальдшнепи", фашистське настановлення якого (апологетика фашиста Карамазова) за В. Сухино-Хоменком, насамперед, є результат „недосконалости розроблення типажу, а вже потім (результат) „також тієї ідеологічної хвороби, що від неї лікується (це в „Вальдшнепах"! — Б. К.) так хоробливо автор „Вальдшнепів". (ст. 148).

Звичайно, що виходячи з таких поглядів і позицій, В. Сухино-Хоменкові було не по дорозі з напостівством, що він був проти напостівства, дозволяючи його огулом підводити під категорію пролеткультівщини.

Захищаючи в розділі „Пролеткультівство" теорію конкуренції пролетарської літератури з буржуазною (боротьба за

мистецький „ринок“) В. Сухино-Хоменко приробляє таку „ліричну кінцівку“, адресовану напостівству:

„Звідси (від монополістичних тенденцій — Б. К.) самозамилування, розквіт „пролетпихи“, „компихи“ в культурницьких справах цехівщина, що перетворювала пролеткультівство в сектантство, в фетишизацію організаційних форм, метод командування, адміністрування й окриків у культурному процесі.

У свій час хоріли на подібну неміч і товариші з ВАПП, породивши так зване напостівство“ (ст. 17). (Звичайно, В Сухино-Хоменко говорить не про „лівацьку“ групу Родова-Лелевича-Горбачова, а про напостівство загалом, інакше в 1930 році можна була б зробити відповідне застереження).

Націонал-опортуністи і наццемівщина в українських умовах були тісно пов'язані з троцькізмом. Тому не дивно, що і в статтях В. Сухино-Хоменка троцькістська контрабанда виявляється в недооцінці революційної ролі селянства, як спільника пролетаріяту, в меншовицькому уявленні про селянство, як про „сплошную“ реакційну масу, яка єгальмом на шляху пролетаріяту. В додаток до наведеної в „Комуністі“ цитати з Сухино-Хоменка можна навести ще й таке твердження:

„Приміром, розвиток селянського господарства в радянських країнах потребує колективізації села, а все селянство психологічно цього ще не опанувало. Через це переведення колективізації *буде йти повільніше*, гальмуватиметься, хоч кінець кінцем, колективізація все ж утвориться, село колективізується“. (ст. 7).

Зрозуміло, що в розділі „Селянські письменники“ в В. Сухино-Хоменка ці селянські письменники вимиваються, бо Сухино-Хоменко революційно-селянських письменників просто залічує до пролетарських, а „середняків“ гамузом відносить до попутників, сюди ж частково приєднуючи і куркульських письменників.

Революційна селянська література, як найближчий спільник пролетарської, випадає у Сухино-Хоменка, випадає вона і як активний чинник радянської літератури подібно тому, як по-троцькістському заперечується політична роля революційного селянства, як спільника пролетаріяту за умови гегемонії пролетаріяту в цій спілці.

„Так усередині самої загальної назви „Селянські письменники“ доводиться робити певну диференціяцію. І коли *одні з них* відображають в селянських образах почуття і соціялістичні змагання сільського пролетаря, напівпролетаря, відображають процеси, що переломлюються, через загально-пролетарську ідеологію, *і тому такі письменники є пролетарські письменники*, (так само, як пролетарський революціонер і сільський комуніст), то інші, сприймаючи і відображаючи світ, процеси через почуття, через „окуляри“ *середняка і т. д.* (?—Б. К.), *творять попутницьку літературу. Речник же куркуля*

в літературі не може не бути буржуазним, *в крайньому разі правопопутницьким письменником*". (ст. 25).

В наслідок такого перенесення троцькістської схеми диференціяції селянства за умов радянської дійсности революційно-селянська література „вимивається“, а „середняк“ літературний попадає, коли не брати на увагу деякі застереження, в один табір (попутницький) з куркулем.

З цією троцкістською недоцінкою революційно-селянської літератури цілком гармонує у В. Сухино-Хоменка і, меншовицько-троцкістська ж недоцінка пролетарських письменників (оцінка про напостівство, іґнорування пролетарського літературного молодняка і огульні закиди в „лівацтві“ тим, хто не згоден з опортуністичною лінією В. Сухино-Хоменка), протиставлення „наукової“ „фундаментальної“ критики „публіцистиці“, опортуністичні упадання перед попутниками, перенесення центру ваги на попутницьку літературу, до якої залічуються В. Сухино-Хоменком і буржуазні твори (характеристика „Вальдшнепів“) і зміновіхівці загалом.

„Многие „пролетарские“ писатели были „пролетарскими“ постольку, поскольку они так или иначе шли с нами в период гражданской войны, в первые дни НЭПа, когда мы завершали, делаючи пролетарскую революцию, попутно и *хвосты в национал-демократической революции*“ (стор. 47).

Маємо не лише теорію „єдиного потоку“ в розвитку радянської літератури, поставлену на нацдемівські рейки, маємо кричущу нацдемівську ревізію історії пролетарської революції на Україні. *Звичайно, націонал-демократичною „революцією“* ми не займались, бо була *націонал-демократична контрреволюція* на Україні. І зв'язувати історію пролетарської революції з націонал-демократичною єфремовщиною, *це — значить висувати контрреволюційне твердження.* Так само В. Сухино-Хоменко „побіжно“ ревізує і лінію партії в національному питанні:

„я привожу это как новую иллюстрацию, чтобы в будущем этого не было, чтобы не приходилось украинцам, борющимся со своим национализмом, *еще бороться и с русским великодержавным шовинизмом*, при нейтральности русской печати“ (ст. 54).

Чи ця постановка партійна? Зрозуміло, ні, бо і українцям, „як пролетарям всіх націй СРСР“, доводиться боротися з руським великодержавним шовінізмом, як з головною небезпекою, не послаблюючи боротьби проти місцевого шовінізму.

Ревізіоністські антипартійні погляди Сухино-Хоменка, троцькістська і нацдемівська контрабанда тісно пов'язана з ревізією історії партії на Україні, з системою нацдемівської яворщини у висвітленні історії клясової боротьби.

1929 року ДВУ видало книжку В. Сухино-Хоменка „Одміни й банкрутство українського націоналізму“, що охоплює матеріяли від XVI століття до періоду пролетарської революції і фактич-

що має правити за підручник з історії клясової боротьби на Україні. Адже в ній

> „автор мав на меті показати на конкретному матеріялі метаморфози українського націоналізму, починаючи від народження *українського національного руху* (нацдемівська термінологія — Б. К.) в XVI сторіччі аж до пролетарської революції на Україні“ (з „Передмови“ книжки).

Я не буду аналізувати цієї „розвідки“ в цілому, бо для уявлення про неї цілком досить ознайомитись з висвітленням від Сухино-Хоменка періоду громадянської війни і зокрема з оцінкою штабу націонал-буржуазної контрреволюції—Центральної ради.

В. Сухино-Хоменко Центральну Раду уявляє фактично, як керівника національно-визвольного руху робітничо-селянських мас, як організатора тої „нацдемівської революції“, яку так рекламував В. Сухино-Хоменко і в книжці „Пролетаріят і література“.

За В. Сухино-Хоменком трудящі маси чекали від Центральної Ради, а не від компартії і радвлади задоволення соціяльних вимог, на цьому ґрунті вони підтримували Центральну Раду, і вся „трагедія“ останньої була в тому, що петлюрівці *забули* про ці вимоги мас.

> „Починаючи від буржуазних соціялістів-федералістів і кінчаючи „пролетарськими“ українськими соціял-демократами, *всі забули про насущні соціяльні вимоги мас, що оточили Центральну раду і чекали від неї реалізації в першу чергу саме соціяльних вимог*—позбавлення від імперіялістичної війни і т. ін. (під і т. ін. Сухино-Хоменко, очевидно, розуміє диктатуру пролетаріяту — Б. К.), та почали з всім палом *не фітів* (термін! — Б. К.) вовтузитися саме над національною проблемою“.

Це не випадкове висловлювання В. Сухино-Хоменка, а провідна концепція, за якою комуністи (більшість осередків КП(б)У) іґнорували нацпитання або перекручували ленінську національну політику, а саме Центральна Рада займалась монопольно національним питанням, але не розуміла при цьому соціяльних вимог мас. (Що вона „розуміла“ соціяльні вимоги буржуазії і куркульства, реалізуючи їх у своїй політиці, В. Сухино-Хоменко скромно замовчує).

> І от тут то (на „ґрунті нерозуміння соціяльних вимог мас“— Б. К.) починається *трагедія українського націоналізму*, що пізніш кінчилася для нього так погано. Маси, що підтримували його, що *довірями і повагою оточили Центральну Раду*, зразу ж виявили причини цієї своєї „любови“ до Української Ради“.

Щоб не було сумніву, які саме „маси“ має на увазі В. Сухино-Хоменко, наведемо ще цитату з цієї ж одвертої апологетики петлюрівщини, з якої видно, що саме *робітники й селяни* оточували Центральну Раду „довір'ям і повагою“.

> „*Український робітник і селянин у шинелі* зовсім не хотів і далі продовжувати імперіялістичну бойню і мав надію,

що активізацією Центральної Ради він прискорить і кінець війни".

Зрозуміло, що оскільки за В. Сухино-Хоменком Центральна Рада на певному етапі з'єднувала не лише селянство, а й український пролетаріят, для КП(б)У залишилось об'єднувати зросійщений пролетаріят і провадити великодержавницьку політику, яка допомагала (так і сказано) українським угодовцям утримати свій вплив на селі.

„Правда на самій Україні *більшість більшовицьких організацій, будучи зв'язані з русифікованим пролетаріятом* і заглибившись у боротьбу з головним ворогом—імперіялістичним Тимчасовим урядом, *частенько недооцінювали національне питання, ігнорували національний рух і роботу серед трудових українських мас, слабо боролись з українськими угодовськими партіями і тим допомагали їм фактично удержати надовше вплив над селом*".

Більшовики в ролі помічників „угодовських" (тобто контрреволюційних) партій, більшовики, як партія зайдів і колонізаторів, одірваних від українського ґрунту і „трудових українських мас" — справді сам Винниченко, якого В. Сухино-Хоменко нещадно цитує, як головного авторитета, не скаже краще, та й нічого йому додавати після В. Сухино-Хоменка.

Чи варто після того говорити про такі „другорядні" речі, як ревізію з боку В. Сухино-Хоменка основного гасла ленінської національної політики — справа націй на самовизначення аж до відокремлення.

Ласкаво схвалюючи це „радикальне" (?) гасло, В. Сухино-Хоменко забуває „деталь", що, визнаючи право націй на самовизначення аж до відокремлення, Ленін і більшовики ставили перед пролетаріятом всіх націй завдання боротися за інтернаціональну клясову єдність пролетаріяту всіх націй проти „своєї" і „чужої" буржуазії, проти буржуазного націоналізму, як і проти великодержавницького шовінізму і його помічника люксембурґіянство, „національного нігілізму".

Чи можна кваліфікувати таку систему поглядів В. Сухино-Хоменка інакше, як систему наццемівської контрабанди, яка цілком „гармонує" з контрабандою троцькістською. Тов. Є. Гірчак виступав завзятим борцем проти наццемівської контрабанди у ВУСППі, проти боротьбістської ревізії історії КП(б)У тощо. Цілком логічно йому треба було б принаймні нагадати (бодай для історичної перспективи) про контрабанду в книжках В. Сухино-Хоменка, виданих в 1929 і в 1930 році.

Особливо це було б доцільно зробити після викриття троцькістської контрабанди у В. Сухино-Хоменка з боку ЦО КП(б)У „Комуніст" в редакційній статті. І що ж, тов. Гірчак ні словом не обмовився ні про троцькістську і наццемівську контрабанду В. Сухино-Хоменка, ні про систему націонал-опортуністичних висловлювань в основних питаннях літературної політики з боку тов. Овчарова.

Більше того, він узяв під одвертий захист В. Сухино-Хоменка, коли я йому кинув відповідну репліку. Я вважаю, що це не тільки прояв гнилого лібералізму, в інтересах груповщини, це скриття троцькістської і наццемівської контрабанди, що ставить під сумнів готовість тов. Гірчака по-більшовицькому боротися за переведення в життя вказівок листа тов. Сталіна.

В інтересах груповщини, щоб краще „рознести" ВУСППівських теоретиків і створити „сенсацію", тов. Гірчак поставив їхні помилки в один ряд з наццемівською контрабандою аспіранта інституту Шевченка Лавріненка, який нічого спільного з пролетарським літрухом не мав і не має і який навпаки боровся з націоналістичних позицій проти пролетлітературного руху (підчас з'їзду „Молодняка") і пізніше написав кілька наццемівських критичних брошур.

Обвинувачення, що їх висунув т. Є. Гірчак проти ВУСППівських теоретиків, зокрема проти мене, не відбивають дійсний стан речей. Насамперед про свою статтю „Перший призов", бо цитатами з неї оперував тов. Є. Гірчак. Основне питання, яке треба з'ясувати, чи має т. Гірчак підстави закидати систему наццемівських поглядів, систему наццемівської контрабанди, чи треба говорити про окремі помилки? Які помилки були в цій, одній з перших моїх статтів, написаній, до речі, ще в 1927 році?

В статті, безперечно, є елементи ідеалізації так званого „першого призову" пролетарської літератури, групи пролетарських і революційних письменників часів громадянської війни. Пояснюється ця ідеалізація умовами гострої боротьби проти наццемівського (Єфремов, Зеров) заперечення творчости перших пролетарських письменників саме за революційне соціяльне спрямовання цієї творчости (від наццемів це заперечення запозичив і т. Хвильовий). Наццемівська критика, відкидаючи, наприклад, Еллана, як визнаного пролетарського письменника, намагалася „почати" пролетарську літературу з занепадницької націонал-опортуністичної течії, що йшла за М. Хвильовим на чолі з самим М. Хвильовим. „Обороняючи" творчість В. Еллана (і інших письменників цієї групи) від наццемівської навали, я підпав частково під вплив того культу цих письменників з „першого призову", який (культ) був поширений у тодішній марксистській критиці.

Проте, не зважаючи на впливи ідеалізації, „ювілейного підходу" до творчости „першого призову", що пояснюється і їхньою загибеллю в боротьбі проти контрреволюції, моя стаття (як на той час) є одна з найвитриманіших в клясовому відношенні щодо критичної характеристики цих письменників, *як вихідців з дрібнобуржуазного середовища, що, ліквідуючи дрібнобуржуазні націоналістичні традиції*, прийшли до комунізму (ті, що не загинули в громадянській війні).

„В революцію вони вступили як представники революційно-селянської інтеліґенції, яка *не зразу усвідомила эртодоксальну більшовицьку лінію в питанні політики* (політики

в цілому, а не лише нацпитання, як це хоче нав'язати мені тов. Гірчак — БК), а поступово, хоч і швидко до неї наближалася, *ліквідуючи відгомони дрібнобуржуазних, націоналістичних традицій*), („Перший призов“, ст. 5).

Ця оцінка цілком органічно пов'язана з характеристикою соціяльно-політичних клясових умов, за яких зростала творчість „Першого призову“ і які я висвітлював, підкреслюючи не раз провідну ролю в революції пролетаріяту і його аванґарду КП(б)У на Україні, розглядаючи національне питання по-ленінському, як частину питання пролетарської революції.

„Складна й заплутана ситуація в країні з величезною селянською більшістю, частково зрусифікованим пролетаріятом, „перепльот“ соціяльної революції з боротьбою за національне визволення колишньої колонії імператорської Росії, *боротьба пролетаріяту з буржуазією за гегемонію в національно-визвольному русі й зокрема за провід над селянством*, усе це робило надзвичайно важкою проблему ідеологічного оформлення пролетарської літератури“.

Ідея гегемонії пролетаріяту в національно-визвольному русі в мене підкреслюється протягом цілої аналізи і є провідна в критиці політичної роботи і творчости Еллана.

„В. Еллан не лише оголошує війну минулому, щоб розчистити шляхи майбутньому, він виводить і ту силу, що за майбутнє змагається, підкреслює, *що саме пролетаріят поведе Україну новими шляхами*“. (ст. 43).

Провід пролетаріяту в національно-визвольній боротьбі нерозривно пов'язаний в мене з підкресленням ролі компартії, як аванґарду пролетаріяту і єдиного послідовного борця проти націоналістичної контрреволюції.

„Діялектика боротьби з контрреволюцією розкривала очі (В. Еллана — Б. К.) *на провідну ролю пролетаріяту в соціяльній революції* і примушувала наближуватись *до його аванґарду—компартії*“. (стор. 42).

Саме з позицій визначення провідної ролі нашої партії, як організатора пролетарської революції, з позицій диктатури пролетаріяту підходив я до оцінки політичних концепцій боротьбістів і газети „Боротьба“, засуджуючи їх, насамперед, за те, що боротьбісти не визнавали диктатури пролетаріяту, що вони заперечували *політику компартії в цілому й її невід'ємну частину— національну політику*. І звичайно, я аж ніяк не зводив розходжень між компартією і боротьбістами до недовір'я в нацпитанні, як твердить тов. Є. Гірчак.

„Поза тим публіцисти з „Боротьби“ доводили, *що радянська влада забуває селянство: закони щодо землекористування запізнюються* (критика аґрарної політики — Б. К.), *політичні права врізано, базу революції звужено до „однобокої диктатури пролетаріяту* (протиставлення диктатурі пролетаріяту буржуазного демократизму у боротьбістів, вимоги „свобод“— Б. К.). *Повторювано есерівські „істини“ про потребу рівноправ-*

ности трудящих селян з робітництвом, чим практично *змазувався принцип пролетарської диктатури й гегемонії пролетаріяту в революції"*. (стор. 45).

Ця характеристика політичної плятформи боротьбістів не досить розгорнута, але вона не має нічого спільного з апологетикою боротьбізму, з теорією двохкорінности компартії, тим паче з відкиданням правильности лінії компартії, або зі спробами взяти цю лінію під сумнів.

А саме таку настанову приписує мені тов. Гірчак, вириваючи для того з контексту окремі цитати і використовуючи окремі політично-неохайні формулювання цих цитат (тов. Гірчак наводить дві такі цитати, де я характеризую погляди боротьбістів у нацпитанні, випускаючи „тільки" наведену на тій же сторінці критику цих поглядів, що я навів вище).

Такою ж „методою" т. Гірчак доводить, що я підміняю комунізм боротьбізмом, що я обстоюю союз селянства з пролетаріятом за проводом селянства і в інтересах нацдемівщини, що я начебто заперечую той факт, що „ці останні (боротьбісти — Б. К.) ніколи не стояли цілком на плятформі пролетарської диктатури".

Отже, які справжні помилки мої в оцінці боротьбізму? Насамперед, недостатньо розгорнута критика всіх тверджень боротьбізму на всіх етапах розвитку цієї партії. Оцінку боротьбізму я фактично звузив до оцінки ролі Еллана і Михайличенка в партії боротьбістів, переважно на матеріялі виступів Еллана і Михайличенка в газеті „Боротьба", аналізуючи позиції всієї партії.

Переказуючи погляди „Боротьби" й критикуючи їх, я все ж в окремих місцях припустився політично-неохайних і політично-невірних формулювань. (Твердження, що великодержавницькі „перегиби" з боку окремих ланок радянського апарату „давали багатий матеріял для гострої критики газеті „Боротьба", що В. Еллан виявив себе в газеті „Боротьба" „як публіцист, як фейлетоніст, найгостріший і найталановитіший", що боротьбісти виступали з обвинуваченнями „проти більшовиків і їхнього уряду").

Тов. Гірчак роздмухує ці окремі політично-помилкові твердження в антипартійні ревізіоністські концепції, хоча фактично ці помилки є продукт недостатньої на той час моєї теоретичної кваліфікації („Перший призов" — перша моя серйозна робота) і недостатньої обізнаности з історією громадянської війни на Україні.

Яка ж рація тов. Є. Гірчакові робити з моїх учнівських помилок „сенсацію", свідому розгорнуту контрабанду боротьбізму, свідому ревізію історії нашої партії, хоча т. Гірчак прекрасно розуміє, що мої екскурси в галузі історії громадянської війни дуже побіжні і не можуть бути дорівняні до спеціяльних праць з історії революції, історії партії.

Такою ж методою критикує т. Гірчак і окремі помилки в інших товаришів з керівництва ВУСПП і „Молодняка" (т.т. Щу-

пака, Клоччя, Микитенка), даючи цим самим зрозуміти, що основні теоретичні кадри ВУСППівського проводу працювали не на основі партійної лінії, а на основі контрабанди нацдемівщини.

Тов. Гірчак, як уже висловився тов. Микитенко, намагається кинути боротьбістську тінь на теоретичну, а відтак і на літературно-політичну лінію ВУСПП, поставити під сумнів цю лінію і ті досягнення, які здобуто в боротьбі за пролетарську літературу, за лінію парт ї, які здобуто в боротьбі проти нацдемівщини і націоналізму всіх ґатунків, проти єфремовщини, неоклясиків, проти хвильовізму, „Літярмарку“, „Пролітфронту“, проти „Нової Ґенерації“.

Широко використовуючи наші окремі помилки і замовчуючи, приховавши справжню троцькістську і нацдемівську контрабанду представників певної групи у ВУСПП, т. Гірчак, в інтересах груповщини і кругової поруки, відмовляється і від основного принципу б льшовицької самокритики, від аналізи цілої теоретичної і політичної лінії того чи того робітника.

А якби т. Гірчак з цього принципу виходив, то для нього було б ясно, що наші окремі помилки ми робили в процесі боротьби за пролетарську літературу і за лінію партію, тоді як його „друзі“ боролися проти пролетарської літератури з націонал-опортуністичних і троцькістських (В. Сухино-Хоменко) позицій, а відтак і їхні „помилки“ мають іншу специфіку, порівнюючи до наших.

Тов. Гірчак замовчав помилки т.т. Сухино-Хоменка і Овчарова, а т. Овчаров замовчав помилки т.т. Гірчака і Сухино-Хоменка. Замість розгорнутої самокритики ці т.т. займалися безпринципною і політично шкідливою груповщиною, взаємною амнестією і замазуванням помилок, виявивши цілковите нерозуміння завдань перебудови роботи ВОАПП і ВУСПП, виявивши повну неспроможність перебудувати свою роботу в світлі вказівок партії.

А не шкодило б тов. Гірчакові поговорити і про власні помилки, бо ці помилки були і помилки досить значні, при чому ці помилки можна було б також трактувати поширено.

Наведу для прикладу відоме твердження тов. Гірчака, скритиковане від тов. Авербаха на пленумі ВОАПП про те, що треба під українську культуру підвести пролетарську базу, начебто є окрема загальнонаціональна культура українська і її механістично можна поставити на пролетарський ґрунт, не міняючи її клясової природи. Адже це помилка нацдемівського порядку, хоча ми не говоримо, що вся стаття чи книга тов. Гірчака нацдемівська.

А справа не лише в цій помилці. В одній статті „За більшовицьку консолідацію пролетарських літературних сил“ (збірка „Соціялістична реконструкція та ідеологічний фронт“, видання 1931 року) є низка однотипних помилок, які зводяться до опортуністичної недоцінки буржуазної небезпеки.

Наприклад, тов. Гірчак плутає зміновіхівців і навіть контрреволюціонерів типу Єфремова з правими попутниками, вважаючи, що до процесу СВУ можна було визначати Івченка, як попутника і лише процес СВУ викрив буржуазно-контрреволюційну природу його творчости.

„Товариші, про Єфремова, як літературознавця, як історика літератури, про неоклясиків, як поетів, — а вони ж складали літературний загін СВУ, — *до процесу СВУ ми говорили інакше, ніж після процесу СВУ*. Тепер *ми* визначили Івченка *не як правого попутника, а як людину, яка цілком перебуває в контрреволюційному буржуазному таборі літератури*".

І далі тов. Гірчак в світлі нового визначення, яке він („ми"), а не хто сторонній (не якісь „вони") прийняв, доводить, що й попередня творчість Івченка була буржуазна.

„... принципово нового, більш клясово буржуазного в „Робітніх силах" він не сказав, ніж у попередніх своїх літературних творах".

Змазуючи різницю між попутницькою і буржуазною, хоча б і зміновіхівською, літературою відбудовного періоду, тов. Гірчак так само по-опортуністичному змазує різницю між основною пролетарською літорганізацією ВУСПП і „Пролітфронтом", що стояв на дрібнобуржуазних націонал-опортуністичних позиціях і з цих позицій атакував пролетарську літературу. Довго плутаючи в питанні оцінки „Пролітфронту" („Пролітфронт" у тов. Гірчака і „група, яка намагається бути пролетарською" (ст. 14), і група, якій треба допомогти „стати на правильний пролетарський шлях пролетарської літератури" (ст. 16), тов. Гірчак зрештою доплутується до цілком недвозначного визнання двох пролетарських організацій на Україні ВУСПП'у і „Пролітфронту" — (про „Молодняк" у даному контексті в тов. Гірчака мови нема).

„Пролітфронт" одмежовується від цієї перспективи („консолідації пролетарських літературних сил" — Б. К.), „Пролітфронт" ізолюється від усього, він не має в цьому перспектив. *Отже і не дивно, що в нашому літературному процесі на Україні є дві пролетарські літературні організації*" (ст. 16).

Тов. Гірчак взагалі не проводить чіткої лінії між пролетарською і дрібнобуржуазною літературою, тому він, критикуючи „Нову Ґенерацію" (ліфівську групу), не дає їй чіткого клясового визначення, а навпаки з явним відтінком гнилого лібералізму визнає належність окремих елементів у роботі групи навіть до пролетарської літератури.

„Треба ще зазначити, що в цій роботі, яку провадив тов. Семенко і його група та його товариші на культурному фронті, було багато й позитивного. Було багато такого, що дійсно являтиме собою *інвентар радянської революційної, а в деяких окремих елементах і пролетарської літератури*". Справа лише в тому, що визнати нині шлях цей і *всю* цю роботу за пролетарську роботу ми ні в якому разі не можемо".

На тому ж пленумі Ради ВУСПП (травень 1930 р.), на якому тов. Гірчак амнестував минуле Семенка, сам Семенко виступив з надзвичайно реваншистською антивуспівською промовою, вимагаючи визнання за „Новою Ґенерацією“ і футуристами ролі *основоположників пролетарської літератури на Україні*, висунувши твердження, що ВУСПП має прийти до „Нової Ґенерації“ і засвоїти її плятформу, а не навпаки, кращі елементи „Нової Ґенерації“ переозброївшись повинні прийти до ВУСПП. І тов. Гірчак замість дати політичну кваліфікацію ревізіоністській вихватці „взбесившегося мелкого буржуа“ від літератури, обмежився „нечленораздельным“ формулюванням, що ми, мовляв, не можемо визнати „плятформи“ Семенка „через те, що крім позитивного (?-Б. К.), що робив Семенко, у нього було багато неґативного“ (стор. 21.)

В таких і подібних твердженнях, в опортуністичному змазуванні націоналістичних помилок в творчості видного „лідера“ „Нової Ґенерації“ Шкурупія („тов. Шкурупій, як письменник, як художник, а *не як теоретик і політик*, визнав свої помилки, викрив їх, *наскільки він міг*“), ми бачимо наявну тенденцію підвести теоретичну базу під безпринципний бльок опортуністичних елементів ВУСПП з „ліфівцями“ з „Нової Ґенерації“ на підставі взаємного амнестування від помилок (А такий бльок проектувався підчас пленуму ВУСПП 1930 року).

Але годі говорити про літературно-політичні помилки опортуністичного порядку тов. Гірчака, хоча їх чимало припадає всього на один виступ т. Гірчака, який відбувся в момент найгострішої боротьби в межах ВУСПП проти опортуністичних спроб стягти керівництво ВУСПП з правильної лінії.

Наше завдання непримиренно боротися також і з проявами деборінщини і з спробами деборінської ревізії лінії партії в питаннях філософії і питанні про партійний провід у філософії.

Тов. Гірчак теж „бореться“ проти деборінщини і відповідний свій виступ в УІМЛ вже від 18-І—1931 року називає „За марксистсько-ленінську партійність у філософії“.

Не будемо вже говорити про те, що тов. Гірчак принагідно змазує помилки Семковського, кваліфікуючи їх лише як деборінські і забуваючи, що для Семковського не менше, коли не більше характерні прояви механістичного ухилу в філософії і примиренство до цього ухилу, тобто характерна належність до течії, що репрезентує головну небезпеку на філософському фронті.

Тов. Гірчак, критикуючи помилки Семковського і обережно, за своєю звичкою, визнаючи свою і за собою деборінщину в період боротьби з механістами, намагається свою належність до деборінщини виправдати „об'єктивними умовами“ і повторює для того деборінську наклепницьку арґументацію про те, що *весь філософський рух* йшов під проводом меншовикуватого ідеалізму, іґноруючи при тому ролю проводу партії (а тим самим ролю партійности) у філософії.

„Треба визнати, товариші, що *основна лінія філософського розвитку, філософської роботи у нас на Україні йшла під прапором „деборінщини“ і всю попередню роботу у нас на Україні* треба так само оцінити як оцінюється роботу й попереднього філософського керівництва“ (стор. 95).

Тому і „критику“ своїх деборінських позицій т. Гірчак зводить лише до того, що „не відмежовує себе від попереднього філософського розвитку“ (стор. 96) і разом з цим „філософським розвитком“ поділяє його деборінське минуле.

Для більшої переконливости т. Гірчак іще раз повчає т. Семковського на стор. 101, що „тов. Семковський несе повну відповідальність *за той філософський розвиток, той філософський рух*, який був у попередні часи у нас на Україні, який розвивався *під прапором* (цей „художній образ“ припав тов. Гірчакові до смаку — Б. К.) *„деборінської школи“*.

Справа не лише в тому, що тов. Гірчак ототожнює свій власний розвиток, як філософ, з розвитком партійної філософії, яка йшла під прапорами Маркса-Енґельса-Леніна-Сталіна і під проводом партії, і що він в 1931 році *ревізує* з позицій деборінщини історичні шляхи розвитку більшовицької філософії, ревізує проблему партійности у філософії, він протягає деборінське розуміння і такої важливої проблеми як проблема матеріялістичного перероблення Геґелевої діялектики, механістично вилучаючи цю діялектику з ідеалістичної філософської системи Геґеля і так змазуючи, за звичкою деборінців, ідеалістичну природу Геґелевої діялектики.

„Відомо, що нам, матеріялістичним діялектикам, довелося піднести гасло: вивчайте діялектику Геґеля“, — авторитетно цитує т. Гірчак власну промову від 1928 року. „Це гасло безпосередньо випливало з того великого значіння, що його для нас мала геґелівська *діялектика* (підкреслюєм: діялектика, а не філософська система Геґеля, наскрізь ідеалістична і нам непотрібна“) і т. д. (стор. 103).

Можна б ще нагадати про опортуністичну, витриману в дусі гнилого лібералізму характеристику махрового націонал-опортуніста, виразника буржуазного ідеалізму і деборінщика В. Юринця, якого т. Гірчак кваліфікує лише як опортуніста, що *„характером своїм, психологією є опортуніст“*, але й наведених прикладів досить, щоб переконатися, що і лінією філософії у т. Гірчака чимало, як для невеличкого виступу, опортуністичних помилок.

САМОКРИТИКУ НА РЕЙКИ ПАРТІЙНОСТИ

Треба зробити основний висновок, що не можна розуміти самокритику, як знаряддя зведення групових рахунків, як знаряддя приховання власних помилок, а треба розгорнути самокритику по-большовицькому, так, щоб жадна помилка не лишилась невикритою і нерозкритикованою, треба вміти визнавати

власні помилки, бо це є конечна передумова партійного розуміння самокритики, треба вміти й *хотіти* відрізняти помилки пролетарських теоретиків від клясово-ворожих вилазок, треба на ділі, по-партійному, застосовувати вказівки листа т. Сталіна до літератури.

Я гадаю, що наші кадри, які зросли в боротьбі за пролетарську літературу, за лінію партії, повинні й надалі провадити непримиренну боротьбу за лінію партії і ліквідуючи помилки, які траплялися в процесі цієї боротьби. Я гадаю, що питання марксо-ленінської критики взагалі і зокрема критичних кадрів—це питання дуже багато важить у перебудові нашої роботи і що це питання кадрів зв'язане з питанням самокритики, пов'язане з переведенням боротьби за лінію партії на ділі, а не методою приват-доцентського опошлення цієї боротьби.

Наша критична робота просякнута більшовицькою нетерпимістю до всіх відступів від лінії партії, до найменших помилок. Ось чому я ще раз категорично засуджую власні помилки. Справа в тому, щоб дійсно вміти включити нашу літературу в практику партійної роботи, в революційну практику пролетаріяту, в яку ми при всіх своїх помилках включились і мусимо включатись ще більше. Я закінчую свою промову гаслом т. Фадєєва на пленумі РАПП — вище прапори пролетарської літератури, вище прапори боротьби за лінію партії! (*оплески*).

ЮРІЙ КРУГЛИЙ

НА ВИЩИЙ ЩАБЕЛЬ

НОТАТКИ ПРО ТВОРЧІСТЬ ВУСППІВЦІВ-ДНІПРОПЕТРОВЦІВ

За доби соціялістичної реконструкції, у зв'язку з загальним загостренням клясової боротьби та з переможним наступом робітничої кляси на всіх фронтах, зокрема на фронті ідеології, література в Дніпропетровському стала теж за один із пляцдармів, де в наслідок непримиренної боротьби перемогла робітнича кляса, де посів керівне й провідне місце літературний загін пролетаріяту — ВУСПП.

Знайомлячись із літературним активом Дніпропетровського ВУСПП'у, легко помітити, що він складається з основних трьох груп, одночасно основних трьох ґенерацій:

Представників літературно старішої ґенерації, що прийшли до пролетарської літ. організації з чималим попереднім літера-

турним досвідом і набутком — це *М. Мінько* та *С. Мусіяк*; динаміка цих двох письменників характеризується відходом під впливом виховної роботи ВУСПП'у від попередніх непролетарських ідеологічно-творчих позицій і — зламом на сьогодні в напрямі оволодіння діялектично-матеріялістичною методою, у напрямі відбиття в своїй творчості тем і прагнень нашої доби.

Основного ядра пролетписьменників, що, прийшовши до літератури не так давно, одразу посіли своє клясово-чітко визначене місце, як представники інтересів і змагань роб. кляси — це група: *І. Степанюк, В. Чигирин, М. Альбертон, Й. Пустинський, П. Переяславець-Степовий, В. Роздольський та ін.*

Третя група складається з робітників-ударників, покликаних рік тому до літератури; серед них троє — *Ф. Морозов, І. Черкаський, П. Харламов* — посіли помітне місце в ВУСПП'і, відбиваючи в своїх покищо нечисленних творах робітничий свій виробничий і громадський досвід. Саме про декого з цих останніх двох груп ми й хочемо коротко розповісти, щоб підкреслити провідну ролю пролетарської фаланги в літературному житті Дніпропетровського.

Робітник-фрезівник, виходець із Зах. України, поет і новеліст *Іван Степанюк* розпочав свою літературну творчість західньоукраїнськими мотивами, як у поезії, так і в прозі, видавши першу збірку поезії п. н. „Струмують дні". У цій збірці вміщено щось із десяток віршів, і всі з них, крім першого, декларативного, присвячено Західній Україні. У першому ж вірші автор робить спробу усвідомити свою ролюревол. поета й будівника нашої доби; автор переключився на нову, реконструктивну, тематику і заявляє:

„Мої думки ясні, чіткі і прості.
Я не поет —
Я — робітник,
А ці мої колишні вірші —
Це лише клаптики свідомої душі,
Що в самоті тяжких своїх змагань
Бажала помсти лиш,
Бажала лиш повстань".

Автор одмовляється — цілком даремно, бо хист має чималий, позначений щирим ліризмом і клясово-скерований — від дальшої поетичної творчости, віддаючись безпосередньому соц. будівництву, і палить поетичні кораблі:

„І от тепер,
Піднявшись на весь зріст,
Переступивши грані,
Скажу: я не поет —
Я — робітник,
І вірш оцей хай буде вірш останній".

Треба писати й далі Степанюкові, і це він добре й сам зрозумів, бо в новому виданні останній рядок фігуруватиме трохи в іншій редакції:

„І вірш оцей не буде вірш останній".

Прозова творчість І. Степанюка потребує детальнішого обговорення. Тут, так само, як і в поезії, найбільше віддав уваги своїй знедоленій, придушеній фашистським режимом батьківщині. Розпочинає він цю творчість епічно-розповідним, під Мих. Коцюбинського й В. Стефаника написаним, побутовим оповіданням „Коні“. Тема не соціяльна, а побутова, життя, сімейні відносини, смерть діда, що пожертвував собою, рятуючи свої коні, опору господарства — настановлення автора помилкове — „загальноселянське“, позаклясове, а значить не клясове. Твір лежить поза межами пролетарської літератури. Помітно попри побутово-реалістичну манеру вміння сконденсувати, економно відібрати і напруженою кінцівкою (похорон діда) завершити твір.

Ставши на рейки світогляду робітничої кляси, подає в дальшому творі „Стрижівський суд“ наростання бунту, протесту, революційно-анархічної акції селянської голоти. Тема — „на Стрижівській фабриці заробітчани кинули в вир управителя й касира за те, що вони замахляли їм гроші“. Це не помста персональна, цей акт усвідомлюється й читачем і заробітчанами, як боротьба проти польсько фашистського гніту, отже, як перші півні соціяльної пожежі. Коли кидав зарібний Михайло злочинців у вир,

> „йому здавалося, що в руках над кручею вся Польща з її урядом, дідичами, панами, підпанками, жандарями“.

Цей крок — не бунт сп'янілого (було після прощальної товариської випивки) і на мить завзятого, а потім улесливого хлопа, а рішенець, вигартований у морі неправди й образ. Ведучи товаришів до контори, Михайло висловив свої думки:

> „Його слова розмірковано-спокійно, неначе ковані підковою, твердо клались одне до одного, не можна було сказати, що він пив, — ми знаємо що ми робимо“.

Яка далека відстань в ідейному спрямованні твору від гуманістичних співчуттів народолюбної дрібнобуржуазної літератури: після помсти, після розправи — не сумніви, не каяття, а те, що й повинно бути при клясовому усвідомленні свого вчинку, — настрій Михайлів радикально міняється. Раніше, перед розправою, цілком Стефаниківська картина:

> „сиділи заробітники за чарками, довго оповідали свій сум та кривду, довго гнівалися, довго скаржилися один одному — бо чарка розворушила і зм'ягшила в головах їх запеклі натури. А коли стомились розмовою почали співати, їхні пісні були сумні, як сама Волинь..“

Тепер, виконавши обов'язок, виступивши проти цих двох — хай дрібних, — визискувачів, отже, проти всього режиму, ідучи до свого села вночі,

> „Михайло переможно, закинувши голову догори, метровими кроками скрипів по першій пороші. Йому було легко, сумління було я не, чисте. Волинь здавалась йому не такою вбогою, люди не такими дрібними й покірливими, а злидні не такими важкими“.

„Стрижівський суд“ довго стоятиме перед очима визискувачів, як певне клясове „memento mori“, та й наймитство не спи-

ниться на першій спробі, бо не такі думки в Михайла про скирти свого пана, що їх він бачить, ідучи додому:

„Треба пустити з димом ті скирти... і пустять! Це так легко: пачка сірників, гніт і клоччя, намочене в гасі".

Художнє втілення задуму добре: вчинки добре вмотивовані,— попереднім описом важких умов роботи на жорстокому холоді, згадками про голодні сім'ї, що їх заробітчани покидали в різних кутках Зах. України, загрозою голоду й безробіття, глумом і зневагою від касира й жандарів; уміло автор застосовує і засоби психологічного, теж соціяльно скерованого, паралелізму. Зрозумілі надії на революцію, мрії втекти до СРСР, зрозумілий той хижий вогонь, що запалюється в передовому з наймитів Михайлові, коли він бачить, хто сидить глупої ночі в конторі:

„І хижа ненависть і якась несподіванка блиснула в посоловілих очах Михайлових, він зібрав всю міць, здавалось, твердо й цупко вчепився ногами до землі, наче пробуючи нерухомість ґрунту, випростався і був зовсім твердий".

Соціяльна насиченість, вірне клясове спрямування, струнке реалістичне втілення, — такі риси характерні для цього, можна сказати, найкращого Степанюкового оповідання. Треба тільки шукати й подати дальше поглиблення, чіткіше клясове усвідомлення і оформлення того трохи стихійного вибухового матеріялу, що знайшов автор у представників своєї кляси — наймитства, — це й робить Степанюк у дальших творах.

Почавши з соціяльно-неокресленого трактування тем життя волинського селянства („Коні"), подавши в „Стрижівському суді" яскраву картину наростання клясових суперечностей, змалювавши побіжно в „Хлопській долі" інертну ніби масу середняцького селянства, що її крилом зачіпає клясова боротьба й примушує самовизначитись, — виступає І. Степанюк з оповіданням „Після громовиці". Клясового ворога голоти й батрацтва різко ще й там указано („Стрижівський суд"), та все ж не було там ясно збунтованому наймитству: кудою ж іти? Ну, — спалити ще й пана, а далі що? Ідеологічно Михайло ще не виріс понад Хому Гудзя з „Fata morgana", може спалити, може втекти до більшовиків, до Канади, — словом, шляхи боротьби ще не знайдено.

Та діялектика революційної боротьби справляє такого стихійного бунтаря на вірний шлях, і от спробу подати визрілого, загартованого революціонера, що вийшов із наймитства, й маємо в новелі „Після громовиці". Іван Мазур пройшов важку наймитську школу на цукроварні, на тартаку під жандарським канчуком. Цілком послідовно,

„вирісши в злиднях і нужді, Іван вигодував у собі, як і кожен селюк-злидар заробітник, зненависть до пана. Повний бунтарського запалу, він кинувся безоглядно в боротьбу, у вир політичної роботи, що котилася хвилею страйків і підпалів".

Ні благання старої, змученої, спрацьованої матері, ні попередження її про прецеденти —

„Скільки вже вас загинуло отаких молодих за політику. Он Трохимів Степан... забрали, побили, а випустили, покашляв щось із півроку й помер, Дмитро Ковалів який же здоровий“...

Не спиняє його. Наслідок — півроку важкої революційної школи в Холмській в'язниці, звідки він оце тікає, прямуючи до східнього кордону. По дорозі, — ховаючись од людей, змучений, зацькований, ідучи „обережно, насторожено, як хортами затравлений лис, вкладаючи останнє зусилля в кожний крок“, — забігає додому до матері. Вагався довго, хоч і шкода матері, чи слід зайти, бож скрізь по всіх ґмінах наказано його шукати, та справу вирішило те, шо дома варто було забрати заховану давніше зброю. Під ранок, мати, стережучи його сон, вийшовши з хати, натикається на жандарів, що йдуть по нього. Криком попереджує його. Перестрілка. Напружена сценка боротьби, допомогою матері, — лишаються на подвір'ї доходячи мати та жандарі — один забитий, другий поранений. Тікає Мазур, прощаючись з матір'ю — не риторика, а гострий біль:

„Бувай, мученице, бувай, моя рідна мамуню, а я йду добувати долі за таких, як ти, бо таких цілий світ, нещасних. беззахисних, безпорадних, вимучених працею. Прощай, мамуся, назавсігда“.

Збігалися селяни й

„перепитували радісно пошепки: „Втік“? — „Утік“? — „Втік“!.. І поставивши долоні до чола, радісно дивились до лісу, із острахом оглядались до тартака, звідки їхало десять вершників жандарів. — Еге, піймаєш дідька за хвіст! — хтось із сміхом сказав, — і цілий гурт засміявся вголос“.

Якщо й становить ідейним своїм спрямованням опов. „Після громовиці“ гідне й вірне продовження визволенського західньоукраїнського циклю, — хай це лише один типовий трагічний епізод, а не синтетична картина революційного руху, — та з боку художнього втілення треба сказати, що тут не все гаразд. Почнімо з самої назви. Її взято невдало, недоречно: із того, що трагічна сцена боротьби, смерти матері й утечі Іванової сталася на ранок *після громовиці*, зовсім не значить, що центр ваги на ній: випадкові й неістотні супутні моменти втілено в заголовок. Символічно, далі, теж не витлумачиш назви, бо кожне добре знає, що всі ці виступи революційного західньоукраїнського селянства є факти *перед громовицею*. Ми свідомо почали з назви твору, бо ця громовиця й передгроззя не раз збивають автора з пролетарської творчої путі, — тут ми підходимо до проблеми, як показувати, в якій мірі, з якого погляду, з яким настановленням — показувати природу. Словом, чи може природа бути пролетарською. Справа проста: спроба в нагоді трохи „попейзажувати“ (романтичні можливості!) призводить І. Степанюка до того, що соціяльно-насичене і революційно спрямоване розгортання теми псується описами передгроззя й громовиці, і ці описи, повторюючись і поширюючись, набирають урешті само-

цінної художньо не скерованої, психологічно не виправданої ваги. Зразків таких статичних, балястних описів можна навести чимало. Мало того. Іде Іван Мазур, ховаючись як звір од пильних жандарських очей, а автор, замість перейнятись його думками, подає краєвиди, інколи доходячи просто до ідеалістично-буржуазної естетизації:

„Вже третій день, як спека пекла Івана Мазура. Ранком випливало сонце із сходу й уперто йшло своїм денним шляхом по безхмарному, але припиленому небі; переможно, невблаганно воно стеле своє проміння, як шліфований блискучий метал на достиглі перса серпневих просторів".

Про такі хиби не можна не говорити, бо це не перше, а останнє з друкованих оповідань І. Степанюка, а надто вже тому, що такий ідеалістичний підхід до службових художніх елементів стає за реґрес супроти попередніх його творів. З цього боку цікаву проблему ставить І. Віноградов у „Литературной газете". Під деякими картинами природи любісінько підписався б і Нечуй-Левицький, — так хіба це в нього треба вчитися творчої методи робітникові - письменникові?

За другу важливу хибу є помилка супроти основного закону мистецької творчости,—не доводити й не розказувати про дійових осіб, а показувати їх у живих образах. Тимчасом автор *розказує* про Мазурове переродження, чи краще процес клясового усвідомлення так:

„Він тепер вже скинув дрантя примітивних розумінь волі й народу, відвіяв рештки просвітянського націоналізму" і т. д.

Це не від літератури, звичайно, а від газетної передовиці,— чистісінька проза. Так само сталося і з авторовими тлумаченнями — наскрізь прозовими — соціяльних процесів західньоукраїнського села з поборенням буржуазно-просвітянського „духу нації" тощо. Коли в великім полотні власні авторові міркування, тлумачення й навіть полеміка — припустимі, як матеріял позаобразовий, то в короткій новелі вони обважнюють і знижують гостроту напруженого сприймання. Автор, мусимо зауважити, має всі дані уникнути „пейзажизації" та публіцистики, чому за доказ може правити напруженість, драматичне закінчення цієї самої новелі.

Останніми своїми ще не друкованими творами І. Степанюк ніби закінчує цикл визволенської зах. української тематики і розпочинає нову линію своєї творчости, перейшовши на реконструктивні мотиви. Першого роду твір — повість „Яринка", яким автор дає сучасне зах. українське село з усіма страхіттями фашистських карних загонів. І в останньому оповіданні „Reineker", нарешті, І. Степанюк робить рішучу спробу переключитися на виробничі теми,—ту спробу, що ії давно зробив у поезії. Цей перехід, що стався під впливом ВУСПП'у, знаменний і потрібний: в оповіданні взявся автор виявити заповідане т. Сталіном

комуністичне ставлення до праці; творчі зусилля в цьому напрямі треба тільки вітати.

Тематично в одному напрямку працюють письменники *В. Чигирин*, *Й. Пустинський* — робкор, нарисист, прийшов до ВУСПП'у з „Комсомолії“. Цей напрям характеризується виключно увагою до проблем виробництва. Кожний із них має робітничий стаж, кожен із них відчуває себе членом роб. колективу, тому кожен відбиває, тому й організовує думки, устремління й почуття роб. кляси, віддаючи свій хист на службу соціялістичному будівництву.

Що цікавить наших письменників насамперед? Найчастіше ми зустрічаємося з комсомолом на виробництві: ось два ставлення до праці - батька - рвача й сина комсомольця - ударника („Під ковперами“ В. Чигирина) або комсомольської бриґади, як контраст ставленню до праці шкурників („Вапно“ Й. Пустинського); ось комсомолець-чорнороб із захватом допався до кваліфікованої роботи на стругальному варстаті, аж забув свою партійну дисципліну („Кваліфікація“ Й. Пустинського), — тут характерний збіг із подібною темою — радість кваліфікації — в останнім оповіданні І Степанюка; третій малюнок — конфлікт у комсомольця між почуттям, з одного боку, жалости до переобтяженого сім'єю старого робітника, що пішов на крадіжку в цеху, а з другого — з вимогами своєї клясової етики, — викидають хлопця за укривання з комсомолу („SKF“ Й. Пустинського); нарешті, намул на чесних лавах — зрада й утеча з Донбасу відрядженого туди від організації комсомольця (оповідання В. Чигирина „Людина, що втекла з Донбасу“). Звичайно, кожен із авторів шукає своєї манери втілення художнього матеріялу (про своєрідність авторських метод ми говоритимем нижче), а вже те знаменне, що інтерес, шукання тем ідуть одним річищем.

Заповідане від партії завдання — „країна повинна знати своїх героїв“ — знаходить жвавий відгук у цих письменників: гарний робкорівський монтаж маємо в Чигирина про тих „непомітних чекістів виробничого фронту“, що „сами того не помічаючи, є справжні герої індустріяльних буднів“. Така, власне, тема всієї збірки „Під ковперами“, а згаданий монтаж у „Документах про одну людину“ з тої самої збірки; на цю саму тему маємо великий ще не друкований нарис, вірніше, літ. виробничу розвідку Й. Пустинського „Секрет мастера“, де він розповідає робітникам транспорту, за що ЦВК СРСР ухвалив „нагородити орденом „червоного трудового прапору“ т-ша Щеглова Михайла Миколайовича — ударника, дорожнього майстра станції Ясиноватої Катеринииської залізниці.

Чимало автори знаходять окремих, вартих фіксації, драматичних ситуацій: як через необережність брат шахтар забиває брата металіста, — тут В. Чигирин („Оповідання від першої особи“) для мобілізації уваги на якості роботи узагальнює випадковий збіг, що йому потрібен для гострої сюжетної ситуації. Не замкнулися автори в цехові рамки: цікавлять їх і інші про-

блеми, як наципитання—„Айзик“ В. Чигирина з єврейського життя, „Акваріюм“ Й. Пустинського — міщанство, освітлене, правда, хибно: з „чеховських“ позицій.

Як ставляться письменники до свого літ. матеріялу, чи знайшов кожен творчу методу, чи виробив свій індивідуальний стиль? Про закінчене літ. обличчя Й. Пустинського говорити не можна: бадьора, молодеча, іноді одчайдушна клясова зарядка, бризки гарних образів, підказаних світосприйманням з погляду робітника (індустріялізація образотворчих засобів), цінні перші спроби на шляху, так би мовити, „пролетаризації природи“ („Кваліфікація“) сконденсованість літ. матеріялу, актуальність і гострота теми (крім „Акваріюм“). Показ виробництва без фетишизації, — це все з одного боку. А з другого — недоробленість, невмотивованість, схематизм („SKF“); як казав А. Фадєєв, „ціла серія безжурних комсомолок і комсомольців з кімівськими значками або без них, та все це справжні близнюки, що копіюють одне одного“, — це цілком стосується до більшости героїв Й. Пустинського. Автор молодий, бадьорий, розгонистий, його цікавить творчість, рух, динаміка; в деяких творах („Вапно“) дійові особи нам уявляються навіть не схемами, не тінями, а просто метеорами, що рвучко, метушливо, як кавалерія в кіні, миготять перед очима. Висновки щодо автора: більше праці без навмисного неглибокого експериментаторства, знайти й показати не лише рух і процес, а й людину, як суб'єкт праці.

В. Чигирин зазначених хиб не має. Рельєфний і вмотивований типаж, повільність і послідовність розгортання, серйозні літературно-технологічні шукання, в яких іноді перебирає через міру, самокритичне ставлення до процесу своєї творчости—характерні для нього. До лав літератури прийшов він із великим робкорівським стажем. Вірно, що „Під ковперами“ є покищо „виробничі примітиви“, як автор назвав свою книгу, але це примітиви свіжі й надійні. Автор шукає нових композиційних форм, використуючи в одному з оповідань такі елементи: допис у стінгазеті, догана, об'ява про нагороду, оповідання про очевидця, заява про прийом до партії, — це в „Документах про одну людину“, де виводиться машиніст — п'яниця й прогульник, що перетворюється на героя праці. За цими літтехнологічними шуканнями забув автор показати, як же це справді так раптово „чудо“ сталося в самому цьому машиністові; боротьби в ньому й сліду не показано, а звідси — схема. Автор часто використовує вставні новелі (опов. „Під ковперами“), іноді переплітаючи її з основною, дає трохи претенсійні заголовки, свідомо виступає проти канонів літ. майстерства, застосовує іронічно методи оголення прийому, висміює утерті старі образи, перериває виклад розмовою, а іноді й розпатякуванням із читачем, інколи просто неприпустимо з ним кокетуючи. Ілюстрацій цим авторовим шуканням давно знайденого можна навести скільки завгодно із збірки „Під ковперами“. В основному це свідчить про серйозне ставлення до свого фаху, свідчить про роботу над собою як творцем.

На теперішньому своєму етапі В. Чигирин позбавляється „панібратських“ надуживань із читачем і помітно росте, охоплюючи ширші картини реконструктивної доби. Уривок „Пропозиція“ з повісти „Айстри“ дає деякі дані щодо теперішнього Чигиринового літ. обличчя. З уривку не можна уявити, наскільки широко охоплює автор виробництво: дано картинку виробничої наради ваґонного цеху, де комсомольська раціоналізаторська група проводить пропозицію очистити цех від брухту та сміття і засадити звільнений простір квітами, — словом, на тему: метал і квіти. Нібито надто дрібний погляд. Розташування сил: іронічна позиція адміністрації, підтримка парт. і проф. організацій, ентузіязм комсомольців, розшарування серед робітників. Стильове обличчя — виробничий побутовізм: перенесення засад статичного побутового реалізму до виробничих тем. Рівне без напружень розгортання, трохи надто спокійна манера викладу, безбарвність образотворчих засобів; за приклади можуть стати хоча б портрети: голови виробничої наради — „добродушні, веселі, сірі очі“, секретаря партосередку — „низька присадкувата людина з лицем, нещадно покопирсаним віспою“, помдиректора — „червоний, надутий, здавалося, що це від того, що він надутий, лице в нього густо всіяне буряковими прищами“ та ін. Але є й свіжі образи, що запам'ятаються: — коли хтось у нетерплячці діждати початку зборів вилається, голова виробничої наради „насуплював сиві брови, що скидалися на товсті афішні апострофи“. Найважче для письменника, як і для багатьох інших, буде перебороти статику виробничого „натюрморту“, ужвавити тло, щоб воно стало не німим антуражем, а соціяльно усвідомленим чинником процесу. Небезпека є тут і друга — лефівська фетишизація машинізму, і її теж треба мати на оці, щоб не став робітник — творець „додатком до виробничого процесу“, як це Фріче находить в Ампа. Із цим завданням, напр., абсолютно не впорався І. Степанюк в останньому оповіданні „Reineker“. Деякі спроби в цьому напрямі є в Чигирина в „Контрастах“, де робітник сприймає сільську природу зовсім по-новому.

Брак місця не дозволяє детальніше проаналізувати драматичну творчість *П. Переясловця-Степового*, — іншим разом доведеться це зробити.

Важко сказати все в небагатьох словах ще й тому, що рясніють його драми на кожному кроці помилками супроти елементарних законів художньої і зокрема драматургічної творчости. А видрукував уже автор чимало як і на кваліфікованого драматурга: чотири драми, а п'яту має в рукописі. Твори його: „Колло“ — аґітінсценування до перевиборів сільрад. „Замах“ — соцпобутова п'єса, „Ціною крови“ (Розплата) — драма з часів австро-німецької окупації, „Провина“ — переродження партійця, „Чорна кров“ у рукописі — прорив на великому металюрґійному заводі. Про автора П. Переясловця-Степового зараз висловимось лише в загальних рисах.

Беручись до справи з найкращими бажаннями відтворити якнайактуальніші моменти радянської дійсности, — клясова боротьба на селі, австро-німецький терор, бюрократизація відповідального робітника, вичистка його з партії й каяття, прорив на заводі, — автор із поставленими завданнями не впорався абсолютно. І намір гарний і витримано, і концепція ніби вірна, а в драматичному стані опиняться актори, що наважаться поставити Переясловцеві драми. Нема дії, нема напруження, а є розмови, розмови... Розкривати акторові нема чого, бо це не живі типи, а штампи, ходячі налички. Млявість, наївність, психологічна невмотивованість, повторювання, риторизм, побутивщина, зайвість, схематизм, — багато й багато ще треба покласти зусиль авторові, щоб своїм гарним намірам дати художнє втілення.

Література є міцна ідеологічна зброя в руках тої кляси, що нею володіє, — зброя для боротьби з іншими клясами, для зміцнення свого становища. Для письменника тому основним питанням є питання про клясово-витриманий марксистський світогляд, щоб не дати хибного трактування будь-якого факту дійсности. Бо „неправдива ідея кладеться в основу художнього твору, вона вносить у нього такі внутрішні суперечності, від яких неминуче хибує його естетична якість“, — погодимося з цим твердженням Плеханова, розуміючи всю хибність виявлених тут ознак позаісторичности та логістики. Згадалося це твердження Плеханова у зв'язку з одним оповіданням *В. Роздольського* „Брати“. Упертий, похмурий найкращий ударник, щоб ліквідувати прорив, кидається, відштовхнувши охорону праці, на вірну смерть у піч і ремонтує її при температурі 110 ступенів (!); на громадській панахиді голова завкому над тілом його промовляє про те,

„що воля робітничої кляси могутня в боротьбі за соціялізм, що ця боротьба також вимагає жертв, і що Степан—герой робітничої кляси“.

Автор гостро ставить тему, та чи вірно трактує він питання про ударництво, про клясовий ентузіязм робітництва? Це, безперечно, нездорове трактування „справи чести, слави, відваги й геройства“, похмуро підсилене подвійною жертвою (одночасно куркулі вбивають на селі брата цього робітника), а наша соціялістична промисловість відчувається з цього твору, як якийсь Молох, що потребує фанатичних офір. Висновок автора теж якийсь рокований:

„Мы жертвенное поколение,
Наш подвиг труден и высок“.

Невірно трактований, самовбивчий героїзм переростає в сліпий виробничий соціяльно-шкідливий фанатизм. Такі об'єктивні висновки з оповідання В. Роздольського „Брати“.

Мусимо згадати за євсекцію дніпропетровської філії ВУСПП, в як й працюють М. Альбертон і Камінер. Перший із цих письменників випустив уже дві книги: „Біробіджан“, „Шахти“,

обидві перекладено вже на укр. мову. Обидва твори відгукуються на актуальні питання й проблеми в справі здійснення ленінської національної політики: у першій із цих книжок подає автор свої подорожні враження підчас переїзду разом із переселенцями — єврейською біднотою — на Далекий Схід у Біробіджан, труднощі переїзду, оселення, організацію комуни, перехід до праці на землі досі містечкових бідняків; у другій книзі — тема не менш цікава: процес перетворення деклясованого єврейського молодняка в пролетаря-шахтаря.

Широка хвиля призову ударника до літератури не пройшла повз дн-ську філію ВУСПП'у: низка літгуртків на підприємствах, що за основну мету мають — л-ру на виконання промфінпляну, уперта робота за літкваліфікацію, боротьба за оволодіння діялектично-матеріялістичною методою. Історичну роботу зробітничення л-ри, щоб вона справді стала „гідною творчости великої кляси" — розгорнено. Рік роботи минув. На черзі стоїть синтезувати річну роботу призовників-ударників до л-ри, критично оглянути літпродукцію гуртків на виробництві. Та й зараз уже, побіжно перегорнувши літсторінки заводських газет, можна відзначити деяких ударників-письменників, що твердо стали вже на літературний ґрунт і дають добру, своєрідну продукцію. це *Ф. Морозов*, робітник нижньодніпровського вагоноремонтного заводу з 30-тирічним виробничим стажем, *П. Харламов*, робітник-висуванець заводу ім. Петровського, *І. Черкаський*, горновий доменного цеху зав. ім. Петровського. Кожний із них має вже певний літературний доробок, і до речі буде підбити підсумки річної їхньої роботи.

Чим цікавиться робітник ударник, які теми найхарактерніші для нього? Основна й найпоказовіша риса їхньої творчости полягає в тому, що вся їхня продукція так чи інакше, просто чи посередньо, вийшла з заводу, живе ним, зв'язана з робітництвом, скерована просто й чітко на виконання великих завдань нашого соціялістичного будівництва. То й зрозуміло, бо це ж ті самі й є, ще про них так ясно каже П. Харламов:

„От гулких станов и печей
Под ВУСППовское знамя
Идем ковать литературу дней
Рабочими руками".

Ви дійсно почуваете, що це говорить ентузіяст-ударник, певний перемоги своеї кляси, що це говорить робітник од варстату, що вздовж і впоперек знає свій цех, — це він засипає вперше в історії людства прірву між розумовою та фізичною працею. Хочеться скористуватися словами Ф. Морозова, що в нього вирвались, коли він спостерігав зразкову чистоту й охайність у військових таборах:

„Це в нас. Робітників. Селян. Більшовиків. „Некультурних людей!"

Вийшовши на літсторінки заводських газет спочатку з „малими" формами, кожен із трьох цих ударників перейшов, не кидаючи „малих" форм, до оповідань, зараз працюють над

великими полотнами. Пригляньмося ближче до їхньої тематики. Найбільше стрічаємо виробничих нарисів, що інколи підносяться на вищий ступінь типізації та сюжетного оформлення, перетворюючись у виробничі оповідання. Художнє скерування цих літерат. творів відповідає тим ясним і чітким завданням, які поставив собі один із літгуртків:

„З самих перших днів організації група цілком переключилася на боротьбу з літнім проривом на своїх заводах-велетнях на боротьбу за виконання плянів чавуну й сталі. У своїх епіграмах, фейлетонах у заводській газеті члени групи плямували ледарів, прогульників, рвачів, показуючи поруч із цим у своїх нарисах і віршах кращих робітників-ударників, кращі зразки соціялістичної праці".

Одна з найголовніших тем, зв'язаних із виконанням наших завдань, — це дати малюнок справді ударницької праці. Це робить кожен із трьох письменників. Ось горновий І. Черкаський (опов. „Анна") подає постать колгоспниці, що, приїхавши ліквідувати прорив у доменному цеху, бере найважчу роботу, засоромлює і підтягає каталів, викликає ентузіязм у комсомольців, своїм прикладом заражаючи й інших жінок, що досі робили прокволом. І це без патосу, без деклямації, а просто: „прислали мене на прорив до вас, а не відпочивати". Виводячи шкідників, далі, Ф. Морозов в опов. „Шкідники" показує двох кадровиків-бриґадирів. Це зовсім не передові бриґадири з боку їхньої клясової свідомости й політписьменности, навіть відсталі. Тимчасом навіть у них ми вже бачимо нове, органічно-соціялістичне ставлення до своєї роботи на своєму заводі, бачимо повне розуміння відповідальности кожного за свою роботу. Чого вартий показаний тут Морозовим старий тесляр, що ні світ ні зоря прибіг до заводу, не спавши, бо,

„От учора клеїв я дошку верхню... Прокинувся вночі... згадалася денна робота... І ахнувся: клей же, злається, був рідкуватий... дошку пожолобить. Цілу ніч думав я, голубчику, про це. Скільки разів виходив на двір... На завод на крилах би полетів. Глянув би... Але знаю, що вночі до цеху не пустять. І тільки чхав, курив, роздумував. Тепер ось сиджу на гудок очікую. І ніяк його не діждуся".

П. Харламов цій темі теж присвячує деякі з своїх нарисів.

Інколи в цих нарисах помітна та сама хиба, що ми її констатували вище: за процесом не видко творця, за організацією не видко організатора. Такої хиби, наприк., припускається Ф. Морозов у дуже інтересному нарисі про свій нижньодніпровський В. Р. З., що випускає з ремонту щодня 75 самих вантажних ваґонів — „Поточна система". Мета нарису — показати, як „дійшов блискучих досягнень Нижньодніпровський ваґонний завод". Що тут маємо? Як стояла справа до революції, як удосконалювалася далі, куди в'їжджає ваґон, скільки циклів (іде робота за японською методою) обходить і т. д, і т. д. Які можливості ховає в собі поточна система, які труднощі. Тут усе є: і процес, і перспективи, і чіткість допоміжних організаційних заходів, — лише ні згадки про основну силу заводу — півдесятка тисяч робітників.

Інколи показ ударницької роботи не досягає повністю своєї мети — поділитися своїм найкрашим досвідом із відсталішими ланками. Так, напр., П. Харламов у нарисі „Поверх барьеров“ виводить ударницьку мартенівську піч.

„Вперед ідем, за промфінплян зовсім забули... Куди йому боротись. Б'ються хлопці, як леви... Такий народ наш“.

Показано передову мартенівську піч, ту саме — „все, що нове, все виходить відтіля“. Досягнення показано, а як саме цих успіхів дійшли, якими засобами й шляхами стара піч на перше місце вийшла (мета ж передать досвід відсталим) — цього немає. І це хиба. Глибші завдання вперто штовхають автора до синтетичнішої худ. форми.

Мусимо ствердити, що такі хиби не постійна ознака цих нарисів, бо в „Шкідниках“, напр. Ф. Морозов, навпаки, сконцентрував, як бачим, свою увагу на робітникові. Не будьмо ригористами і не вириваймо для висновків окремий нарис із усієї творчости.

Чи немає в авторів небезпеки — вузького виробничого емпіризму, замкненої заводської цехівщини? Чи зберігають вони клясову перспективу, чи усвідомлюють автори та їх герої своє місце в загальному переможному наступі роб. кляси? Чи втілюють своїми творами ідею соціяліст. відповідальности за свою працю, ідею ліквідації знеособки? З цього боку найкращу відповідь дає виробниче оповідання Ф. Морозова „Ганьба“. Добре почато:

„Задушною пилюгою, димом чорним — мазутовим плазує, гадючиться й клубиться ганьба по цехах“.

Делеґат від нафтоміста привіз трубному заводові ім. Леніна ганебний для трубників рахунок: продукція заводу зриває виконання нафтової п'ятирічки. Лопаються труби, вибухає нафтоджерело, руїна, пожежа. В доповіді делеґата маємо історію нафтопромисловости, стан робітників колись, нове соціялістичне місто, технологію й небезпеку роботи, жахливу картина руїни,— і раптом він запитує:

— „А хто виновник цієї катастрофи?
По цеху пронісся шумок
— Виновник — ваш завод“.

Обурення, галас, вибух — кари шкідникам. І остання сцена: Якийсь робітник (Не все одно — хто? Робітник просто)!

— „Ганьба, товариші, ганьба. Наш завод має ім'я т. Леніна, а ми що робимо? Ганьба... На фронтах бився п'ять років. Кров'ю сходив. Куля ось де сидить у мене. Жорстоко покарати гадів треба...
— Кого?
— Виковиряємо кого...
Комсомольці плигають тиграми:
— Комітети обрати... Шкідників виявити негайно.
Робітникам від цього не легко. Десь глибоко під самим серцем сидить скалка, вкрилася м'ясом, змішалася з кров'ю: витягни її, спробуй.
Голова зборів нахиляється всім корпусом:
— Хто висловиться, товариші?

— Я-я-я...

В галасі сотень зникли окремі голоси. І цей ліс рук — мозолястих і грубих — переконливо запевнює, що ганьба буде змита працею, надхненною працею".

Отже, оповідання (хай трохи з перебором публіцистики, з відступами в доповіді делеґата історичними, економічними, технологічними) роботу кожного робітника подає в світлі соц. реконструкції всієї рад. промисловости, як єдиного взаємозалежного процесу, тут боротьба з браком і шкідництвом (брак є шкідництво) та ліквідація знеосібки усвідомлюється чіткою клясовою перспективою на тлі розвитку всього рад. господарства. Тут ця ідея інтерсоюзної солідарности і взаємовідповідальности трудящих показана рельєфно, але й в інших оповіданнях і нарисах настанова широка з соціялістичною перспективою.

Та помилки є на літшляху ударників і з цього боку. Хочеться навести приклад хибного трактування проблеми шкідництва від П. Харламова в опов. „Нютувальники". Шкідника подає автор примітивно: розкритий, одвертий контрреволюціонер — робітник. З перших кроків як він зідхає за минулим, як висміює свого підручного за спроби взяти бриґаді ім'я Ворошилова, яке в нього дома господарство, як ненавидить комсомольську бриґаду за зменшення розцінок через підвищення продукції, — зразу, як на долоні, видно, хто такий Шкурделін. Коли хто сумнівається, тому, як і підручному своєму, Шкурделін „для більшої переконливости показує важкий волохатий кулак". Автор іще не задоволений і довгою від себе характеристикою, — найгірший прийом — шкідника розвіває останні сумніви.

Яке завдання показу клясового ворога на виробництві? Помститись? Вигнати? Це ж так легко... Очевидно, ні: треба навчити читача-робітника, як пізнавати, як розкривати й зрозуміти його методи, як зривати машкару з прихованого ворога. Чи є тут у П. Харламова таке поставлення? Ні, цій меті оповідання не допомагає: навіщо настороженість, чуйність, — аджеж наші вороги зразу видні.

Поруч із цінним показом роботи й успіхів ком. бриґади подано лють і ненависть Шкурделіна. Поминаємо розгортання. Тиняючись по заводу, нагибав Шкурделін газопровід печі. Спробував наковтатись — добре: два дні відпустки через хворобу. Через кілька днів ізнов до „джерела відпочинку" — комсомолець слідкує. Поки витягли з ями — мертвий Шкурделін. Ідея, як бачимо, дуже ясна: якщо й шкодить куркуль на заводі, то лише собі, — навіщо ж тоді, питаємо з ним боротися? Може тут задум був: не рий іншому ями, — так навіщо нам здалася такая етика в боротьбі з куркулем? Об'єктивний висновок (не кажу про автора) із твору: не борись із шкідником: він сам себе знищить. Щось від Панчевого „Білого вовка" в індустрії.

Кожен із авторів брав участь у громадянській війні. Чимало в них є й на цю тему: багато поезій П. Харламова (варто б на них окремо спинитися: вони мають високу зарядку й сильну

конструкцію), оповідання „Надія“ і роман „Иван Безродный“ І. Черкаського, сильні шкіци Ф. Морозова. Деколи, як І. Черкаський у „Соньці“, беруть автори побутові теми: боротьба за нову сім'ю, за визволення жінки.

Форма в авторів значно відстає від змісту: блідість образів (при влучних іноді), інколи публіцистика від себе, подекуди той самий виробничий побутовізм (технологія, процеси, антураж у пасивному описі, само для себе, а не в зусиллях і змаганнях людських). Не має ще кожен із них свого стильового обличчя. Перше враження від читання: безбарвно, сіро, вилущено та й зрозуміло: твори всі ці перекладено на укр. мову. Порівнявши рос. і укр. текст, питаєш, хто так злочинницьки знебарвив мову. Треба, очевидно, товаришам справді по-ударному включитися в опанування досконалої мовної зброї, активніше здійснювати (і передусім на собі) нацполітику тої кляси, з якою й для якої працюють.

Чимало зусиль треба буде прикласти як ударникам, що підсумовують свій річний стаж, так і всій філії ВУСПП'у. Чимало ще труднощів треба перемогти в боротьбі за велике мистецтво більшовізму. Дуже влучно П. Харламов про мовні, напр., труднощі кинув крилату думку:

„Порой ворочать нам слова
Трудней, чем тонны груза“.

Та перемогла робітнича кляса на перших двох фронтах,— переможе й на третьому, бо про велику, непереможну силу свідчать слова того ж таки поета:

„Рейд мы закончим,—
Мы не устали:
Большевика
Воля крепка“.

І. ТКАЧЕНКО—Л. ЧЕРНЕЦЬ—ІВ. ЮРЧЕНКО

НОВЕ В ПРОЛЕТАРСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Розгорнутий соціялістичний наступ поставив перед усіма організаціями питання про ґрунтовну перебудову цілої роботи, питання про активне включення в боротьбу за розв'язання велетенських завдань соціялістичної реконструкції, за розгортання соціялізму в нашій країні,

Заклик робітників-ударників у літературу є безперечно, як зазначив вересневий пленум РАПП, тим, що „выражая собой социалистическую тенденцию к стиранию грани между умственным и физическим трудом, приход ударников в литературу обусловлен значительными успехами культурной революции, приобретающей под ленинским руководством партии все более широкий размах в нашей стране".

Але вже на сьогодні маємо певні небезпечні вияви в ставленні до заклику ударників-робітників у літературу; це відзначає редакційна статья Ц. О. „Комуніст", а саме:

> „рішуче трощивши опортуністичне недооцінювання призову ударників до літератури, ми повинні дати одкоша інтеліґентському „сюсюканню" перед ударниками. Вони, ударники-пролетарі, не випадкові гості, що перед ними треба „прибодрятись", а передові загони пролетарської кляси, гегемона цілого соціялістичного будівництва, зокрема й розгортаної пролетарської літератури, вони беруть на себе велику відповідальність за цю справу, вони хочуть учитись стати справжніми пролетарськими письменниками, щоб в художніх тв рах відбити нашу велику добу, активні учасники й творці якої вони є. Отже, треба мобілізувати всі сили, щоб допомогти їм прискореним темпом проходити навчання, опанувати цю височінь".

Ці вказівки й директиви керівних органів виправляють помилки, що їх припустилося так керівництво воаппівських організацій, як і окремі товариші. Вже у відозві на річницю заклику ударників від РАПП, ОГИЗ, ВЦСПС, ми мали неправдиве твердження, що ударник став центральною постаттю пр лет. літ. руху,—в дальшому останній пленум РАПП засудив це формулювання, як таке, що неправдиво орієнтує в справжньому розвиткові ударного руху.

Проте все ж таки в українській пролет. літературній дійсності маємо факти не досить ч ткого розуміння ударництва, приміром, в редакційній статті журнала „Молодняк" № 9, маємо певне перебільщення місця ударника на сьогодні, маємо недосить підкреслене те, що розглядати ударників відірвано від попереднього стану боротьби під проводом партії за пролетарську літературу не можна.

В статті т. Гончаренка „Літ. призов" № 8 маємо твердження: „Взагалі творчість ударника, що став „центральною фігурою пролетарської літератури", має певне право вимагати якнайсерйознішої уваги до себе з б ку нашої марксистської критики" (ст. 5). Засуджене гасло ще гуляє, як запізнілі рецидиви помилок пролет. літ. організацій. Треба підкреслити й ствердити, що саме „на основе творчества ударников подтверждается преемственность и правильность старых творческих лозунгов РАПП и подчеркивается необходимость усиления работы над передачей творческого опыта старых кадров пролет. писателей призывникам" (із резолюції вересневого пленуму РАПП).

Саме через те, що заклик робітників-ударників є виявом клясового наступу пролетаріяту за проводом Ленінської партії на фронті культурної революції, треба вивчати попередні етапи боротьби пр летарської літератури під керівництвом партії за ідейн -творчу гегемонію.

Досвід боротьби з воронщиною, лефівством, формалізмом, літфронтівством, перевeрзіянством, боротьби за творчу мето у діялектичного матеріялізму, боротьби за лінію партії в питаннях літератури — все це має засвоїти ударник.

Зрозуміло, що рух ударників в л-ру, як вислід соціялістичного наступу цілим фронтом на базі непримиренної боротьби партії з оп ртун стами справа і „зліва", — дає нову якість у пролетарському літературному рухові, по-новому ставить питання й про жанри та види радянської літератури.

Рік, що пройшов, дав на книжковий ринок досить численну продукцію робітників-ударників, що збільшується значними темпами. В пролетарському літ. рухові на Україні треба відзначити недостатнє і не досить широким фронтом розгортання роботи з ударниками, а відтак і недостатньо розгорнуту видавничу роботу. Проте кілька десятків книжок, виданих „Укр. робітником" (на жаль, і досі не зрецензованих), низка творів у поточній журнальній пресі, зокрема в „Літ. призові", а недавно й кілька збірників свідчать про певне зрушення справи з видаванням творчого доробку ударників.

Видані збірники „Кузня Героїв" і „Ударный Харьков" так само дають матеріяли до характеристики перших спроб ударників у літературі.

Збірник „Кузня Героїв", робітників-ударників Тракторобуду, покликаних до літератури, що вийшов за редакцією Городского та Бірюкова, і є подарунком до часу пуску ХТЗ від літературного вуспівського гуртка, це — наслідок певної систематичної роботи, що свідчить про вуспівську роботу на заводі, про те, як літературний гурток мобілізується для єдиного завдання, своєчасного закінчення заводу.

У передмові „Лунке сьогодні" тов. Городской дає відомості про Тракторобудівський літгурток, підкреслюючи „найважливіше те, що гурток зростав коштом ударників, штурмовиків. Часто-густо наші товариші приходили на гурток просто з штурму, з гуртка на штурм" (ст. 6).

І це найбільше важить, бо маємо виявити, як літгурток боровся за виконання показників, за більшовицькі темпи, за перемогу генеральної лінії партії проти опортуністів усіх ґатунків, мобілізуючи й художнє слово на це.

Ходити на штурм фізичною силою і разом творити словом, щоб і його мобілізувати на виконання більшовицьких темпів. — це і є початок процесу стирання межі поміж розумовою і фізичною працею. Битися за більшовицькі темпи, значить битися з клясовим ворогом, з тим ворожим опором, що в різних формах чинять класово ворожі сили нашому будівництву. Правда, з оди-

надцяти товаришів, що взяли участь у цьому збірникові, не всі виявляють у своїх творах свідомість того, що показуване ними виконання промфінпляну є разом з тим удар по клясовому ворогу, удар за викорчовування капіталістичних елементів у країні будованого соціялізму. В найбільшій мірі це стосується до творчости Санька Вербія. Одначе в переважній своїй більшості вміщені тут речі виявляють свідомість боротьби з ворожими проявами.

Вміщене у збірникові першим оповідання Дм. Бобрикова „На штурм", як і дальше його оповідання „За трактор", виявляє цю тенденцію боротьби за викорчовування капіталістичних елементів у нашій країні. Основна думка твору „На штурм" — показати, що опортуністичне ставлення до завдань більшовицьких темпів на будівництві є клясово ворожий вияв, по якому треба рішуче вдарити. Особливо ця думка стає яскравою в контексті з другим оповіданням „За трактор", де клясово ворожий опір нашим успіхам виявляється наочніше; колгосп села Крутоярівки, дізнавшись про будівництво тракторного заводу, який потребує робочих рук, присилає бриґаду теслярів на чолі з Тупаченком та Карпом Сміленком. На будівництві Карпо побачив розкуркуленого Гурина. Незабаром Тупаченка вдарено на роботі. Виявилося, що то вчинили розкуркулені крутоярівці. Одного спіймано, а другий, тікаючи, впав з п'ятого поверху й розбився.

Вміщені в збірникові три твори Миколи Бурного, особливо оповідання „Прорив", мало чим відрізняються від творів Бобрикова. Бурний показує прорив на цегельні Тракторобуду, як наслідок шкідництва клясового ворога й опортуністичного ставлення до нього. Викрили, здерли маску — пішла робота гладко, почали перевиконувати. Тоді „кожний ударник бачив у собі частину живої скелі, відчував усіма артеріями свого серця, як об скелю розбивалися: брак, шкідництво, прорив" (стр. 65). Така ж сама думка лежить в основі його інших двох оповідань, що вміщені в збірникові: „Вогні гофманок" і „Підойми чекають". Гофманки — це випалювальні печі на цегельні; вони світять вогнем ентузіязму ударної комсомольської бриґади, що в наслідок її перемог зайшли в соцзмагання тридцять три наймити, подавши й заяви про вступ до лав ленінського комсомолу. Тов. Лібедінський каже, що показ героїв п'ятирічки є разом з тим і призов героїв. Це ми й бачимо на показі Бурного. Остання річ Бурного „Підойми чекають" трактує проблему опанування нашою молоддю техніки, де знов керівну ролю веде комсомол. Бриґала інструментального цеху. В ній працює сорокалітній Шворінь, Дмитро Зубів, Іван Рубан і Оксана. Працюючи, останні двоє вчаться на технічних курсах, з чого перші два глузують. По скінченні курсів Іванові дали четвертий розряд, цебто такий, який має Шворінь, робітник з великим робітничим стажем, а Оксані третій. Це обурило Швореня, але коли він, не розібравшись з дорученим рисунком, звернувся за порадою до Івана і той йому допоміг, Шворінь переконується в потребі

учби і береться вчитися. Маємо процес перероблення людського матеріялу, що відбувається в зв'язку з реконструкцією технічної бази. Падкий до гулянок з гармошкою Дмитро Зубів, що вже був узяв розрахунок на Тракторобуді, щоб „летіти“ десь на інший буд, вражений аґітацією комсомолки Оксани, що виходила з успіхів нашого будівництва, замислюється над своїм вчинком і вирішує залишитися, втягаючись до технічної учби, до опанування підойм, що „в період реконструкції вирішує все“.

Оповідання Ів. Хохлова „До варстату“ своєю тематикою теж сюди належить, але прагнення опанувати техніку не мають такого політичного загострення і наснаження, як у Бурного. Через те функція твору Хохлова буде слабіша за твір Бурного. Не маючи в задумі показати наші змагання за більшовицькі темпи, як удар по клясово ворожих силах, твір „До варстату“ випадає з комплексу розглянутих вище творів.

Але це далеко не значить, що ці твори зроблені цілком досконало, цілком художньо. Ми розглянули їх тільки з боку їхнього ідейного спрямовання в пляні задуму, алеж відомо, що самий задум не вирішає цільности й художности твору, що треба зважати на дані світоглядно-творчого характеру, а також на уміння та здібності, що в діялектичній єдності на основі вирішальности світогляду письменника, як клясового суб'єкта, визначають *характер творчого процесу й художнього твору*. Робітник-ударник, що є центральна фігура соціялістичного будівництва, як письменник, має всі дані до високо розвиненого пролетарського світогляду, якщо він виходить з опанування марксо-ленінської теорії. Отже, при встановленні творчого рівня автора вся річ у тім, в якій мірі даний автор опанував ленінську теорію. Через те, коли ми, скажімо, в „Вогнях гофманок“. М Бурного — констатуємо, що тут разом з показом героїв дається і призов героїв, але не дається розкриття умов, які рухають провідну, свідому частину ударництва і затримують ту, що перебуває в стані несвідомому, то тут же мусимо пояснити це тим, що молодий творець пролетарських ідеологічних цінностей якими він б'ється за генеральну лінію партії, ще не опанував, марксо-ленінської теорії і досвіду старих кадрів прол. літератури. Відціля в „Вогнях гофманок“ робітничі збори, що обговорюють на підприємстві виконання промфінпляну,змальовані за зразками буржуазних письменників типу Нечуя-Левицького в змалюванні селянських зборів. Ось як М. Бурний подає робітничі збори:

> Гаряче повітря насичувалося випарами спітнілих розігрітих тіл. Робітники і робітниці, слухаючи доповідь директора, наче вростали в дошки міцних стільців. Інколи в густе повітря з грудей невсидливих дівчат та хлопців вилітало слово чи два, а то й смішок, це — зрідка, а взагалі ж було тихо. До вікон тулилося обличчя осінньої ночі й сльозливими очима зазирало в клюб...
>
> — Мороз прохає слова.

— Не бевкай за других, у Мороза й свій дзвін як гучномовець.

— Баби, починайте рептюхи. Порозсідалися мов капуста на грядах.

— Ой Степан, язик у тебе до бабів довгий, а як висловитися, за зуби ховається — до пупа присихає. (Стр. 37-38).

Правда, в автора є вибачливі обставини — він змальовує робітничі збори на цегельні, де робітництво становить собою вчорашнє село з усіма своїми побутовими звичками і поведінкою, але таке змалювання тільки зовнішньо відповідає дійсності, як вона є, а не відбиває дійсности в розвиткові, в процесі, так як вона стає. Таким чином, стоячи на ґрунті в деяких моментах наївного відбивання дійсности, М. Бурний припускається невірного змалювання зовнішности окремих постатей. Наприклад, ось як подається портрет ударниці-комсомолки Марини:

Струнка, п'явками здвигнулися брови, а в очах чорні жучки й вогники (стор. 47).

А ось портрет другої позитивної постаті, секретаря комсомольського осередку Лейвіна:

„біломармуровий лоб, пасмо блискучого дроту, відкинуте назад волосся, на спецовці сліди їжі крицевих машин— машиністи (стор. 41).

В таких же характеристичних рисах подається портрет комсомольця Борозни:

Перед зборами виросла висока постать Борозни. Рівний, ніби з криці виллятий, ніс, стиснуті губи (стор. 39).

На зборах бере слово для заяви комсомолець Шаров, і автор кількома рисами змальовує його зовнішність, що з них ми відразу догадуємось, що це неґативна постать:

— В мене заява,—вимовив Шаров, підбираючи нижню *губу, яка завжди звисала мов у сонної коняки* — широкі щелепи свідчили про наявність у Шарова великої сили... (стр. 42).

Нарешті, дозволимо собі зацитувати, як автор подає зовнішність комсомольської ударної бриґади за роботою.

„Залізобетоновою впертістю застигли обличчя молодих ударників. В'їдлива червона пудра, перегоріле вугілля, сморід лізли до рота, носа, очей; пересохле повітря гарячими вустами ссало вогкість комсомольських тіл, вкриваючи сорочки білим солоним порошком“.

Тимчасом робітники групи Дируна та Шарова, що досі не розпочали роботу, глузували з ударників:

„Дехто *іржав жеребцями*, а Дирун ухопився за живіт і до кольок, до нудот реготався (стр. 46). (Підкреслення наші — Бриґада).

Ми наводили цитати лише з „Вогнів гофманок“, але такі риси ми маємо і в інших його творах. Наприклад, в оповіданні „Прорив“. Але справа не в тому, що автор вживає старих, затертих, заштампованих засобів в змалюванні тої чи тої постаті, а в тому, що він вважає, що цих зовнішних рис та прізвища

досить, щоб вийшла індивідуалізована постать, як носій тих чи тих ідей і вчинків, бо якби автор не надав тій чи іншій постаті цих зовнішних рис та не назвав на прізвище, то не було б навіть і постаті, а були б самі умовні точки, як окреслення для розгортання дії.

В оповіданнях Д. Бобрикова немає навіть і цієї риси зовнішньої індивідуалізації окремих постатей; у нього ці постаті, що виконують окремі дії, подаються просто як носії певних прізвищ. Д. Бобриков, як і попередній автор (М. Бурний) не виявляє здібностей подати постать у розвиткові, розкрити ті обставини й причини, що зумовлювали образ мислення і поведінку даної постаті за певного часу. Звичайно, справа ходить не просто за проблему біографізму, як описування життя даного персонажу, а як показ його психіки з його світовідчуванням і світоставленням за певних обставин. Наснаження високим струмом героїчного напруження 25-тисячного тракторобудівського колективу, яке, за висловом т. Городского, виявляється в творах ударників, треба сполучити з систематичним опануванням марксо-ленінської методи, як творчим настановленням. Твір Бобрикова „На штурм" не позначений, нарис це чи оповідання, і тому не можна сказати, фактичні в ньому постаті чи вигадані, але мотиви з записками, що накопичено йдуть одна за одною, безперечно вигадані. Через те цей твір скоріше можна визначити як оповідання. Але щодо творчих настановлень, то тут найвиразніше позначився схематизм і загальність, невміння подати явище в процесі, в опосередковостях, щоб через часткове було подано ціле. В оповіданні протиставлено запального комсомольця Дука старому робітникові Мурдину, який у протиставленні дійшов до шкідництва, але автор не спромігся показати, чим зумовлене таке ставлення старого робітника до наших темпів. Та ще прикріше це вражає, коли зважити, що ентузіязм комсомольця Дука таки дуже мало вмотивований, оскільки досі цей комсомолець не знав робітничої праці, не був робітником і тому його уявлення про стан робітника дуже ідеалізоване:

„Завтра на бетонування, завтра я буду робітник, буду людиною штурму (стр. 11).

Таке романтизоване уявлення про робітника нагадує обоження фартуха будівельника у С. Вербія, що в свою чергу нагадує раннє обоження Хвильовим робітничої синьої блюзи („Аз єсмь робітник... Моя буденна блюза — що погляди сині коханки"). Цей молодий поет вмістив у збірникові три вірші, що для всіх їх характерна відсутність показу будь-якої клясової боротьби і будівництва соціялізму. Вірш „Сьогодні" свідчить, що для автора наше сьогодні нічим не відмінне від вчора:

„Сьогодні як вчора
гудок прогудів,
годинник рахує
хвилини:
сьогодні, як вчора

ми, молоді,
забули надломлені
спини".

С. Вербій сприймає наше соціялістичне будівництво просто як будівництво, що його творцем є *кожна істота* („і кожна істота завзятий творець нового, великого діла") і стіни його уквітчані *людьми*. Ось чому з авторової уваги випадає соціялістичний зміст нашого будівництва. Не краще справа стоїть з другим віршем „Зима на будівлі", де авторове прощання з степовими просторами не можна навіть порівняти з колишнім віршем Панова „Прощання", бо коли в А. Панова туга за „любими золотими житами і жовтавими соняшниками" закінчувалася радістю до заводських димарів, що випливали для нього з далені димових туманів, то Вербіїв сум так нічим і не змінюється:

Нема простору.
Годі вже. Нема...
І не повернеться ніколи.
І ти, суворая
завзятая зима
не вбачиш
бувше поле.

Гірше справа з третім віршем „Лист до села". Основною думкою цього ліричного вірша є показати перетворення вчорашнього селянина на робітника-творця нашого соціялістичного будівництва, при чім автор, знов таки, не говорить про його як про *соціялістичне*. Прощаючись із селом, автор його заспокоює, щоб воно не журилось, бо він „пішов не в злодійські гурти, не в гурти, що цураються люди", а, на Тракторобуд, і радіє, що працю вкладає в завод, що він став будівник:

Я радію,
що в хвартусі
довгім ходжу
й на ногах
ношу лапті із лику.

Даючи протиставлення своїй *пристойній* роботі будівника „злодійських гуртів", автор повторює грінченківсько-куркульські думки про те, що зубожілі елементи селянські за капіталізму йшли з села злодіювати, а не творили собою робітничу клясу, і цей процес він переносить механічно в наші часи. Звертаючись до „свого рідного села", він заспокоює його тим, що не за горами той день, коли воно дістане трактора, який „зоре його ниви старі й розрівняє та розгладить всі межі на землі, що колгоспам належить", і тоді „забуяє ще дужче колгосп, бо трактор з нового заводу його оживить". Це є далекі натяки на те, що будівництво заводу, на якому він працює, все ж має характер соціялістичний. Це добре. Але погано, коли автор говорить селу про його якесь *замучене* поле і заспокоює, щоб воно за ним не журилось, бо він *іще не загинув*. Виникає питання, чиїм голосом автор говорить тут, що він ніби міг загинути, але

сталося так, що залишився цілий. Характеризуючи Вербієві вірші в цілому, треба сказати, що виявленим у них ставленням до нашої дійсности вони випадають із ударницького збірника, оскільки вони не дають показу героїв будівництва соціялізму і не становлять призову нових героїв. Керівники гуртка і редакторат припустилися помилки, що вмістили в такому вигляді ці вірші і не дали в передмові відповідного висвітлення, куди можуть завести С. Вербія такі творчі настановлення.

Окремо в збірникові стоїть нарис про Аркадія Мікуніса, цього видатного героя-комсомольця в кладці цегли, відомого на цілий Союз. Ми мали в російській пресі кілька нарисів про героїв Тракторобуду, а в нас це чи не перший нарис. Автор його (ініціяли В. С.) поставив завданням показати постать юнака-героя більшовицьких темпів, але повнотою йому не пощастило зреалізувати ці заміри. Тов. Лібедінський, що у своєму виступі на IV пленумі РАПП висловив дуже цікаві думки щодо показу героїв, сказавши, що показ ударництва, як стихійного руху, не може нас задовольнити — треба виявити в ньому провідну лінію, у своїх нарисах „Петя Гордюшенко" і „Бригада Кубаса" дав зразки біографічного нарису, але припустився однобокости, констатації героїки, не взявши її в процесі і через те не показав своїх героїв в ролі провідній, що своїм прикладом перетворюють решту руху від стихійности до свідомости. В нарисі про Мікуніса є елементи біографічности, але цей нарис не можна вважати за біографічний, як думає т. Михайленко („Критика, 1931, № 10, с. 67), а скоріше за соціялістично-виробничий, оскільки автор ставить собі за мету не так показати Мікуніса, як людину-більшовика, що не лише будує технічну базу, а й перетворює і творить її надбудову, як показати його героєм більшовицьких темпів на Тракторобуді саме в технічному процесі. Автор виявляє навіть замилування чіткістю організації і продуманости виробничого процесу:

> „справа в економічності рухів. Жадного зайвого руху не робить він, коли мурує. Він не хапається. Спочатку його рухи можуть навіть здатися повільними, але це лише на перший погляд. Справді це доведена до максимуму економія рухів". (Стр. 28).

Недаремно автор називає Мікуніса і всіх кращих ударників *рекордсменами*. Навіть він хоче довести, що саме ударництво виникає на ґрунті доброї організації виробничого процесу:

> „Для цього зроблено спеціяльні дошки, де щодня відзначалося, хто скільки вклав. Таким чином бриґада, що навіть нікого не викликала, все ж була втягнута в змагання, бо показники бачили усі бриґади і роботу бриґад було легко порівняти. А разом із порівнянням відсталу бриґаду підтягали, і вона вирівнювалася" (стор. 21).

Звичайно, чіткість і пляновість є могутній чинник організації соцзмагання на соціялістичному будівництві, але не вистачальний. Молодого автора треба застерегти від надмірного

замилування техніцизмом. Це щодо характеристики творчих настановлень, але нарис у цілому є помітне явище в збірникові. Поза цими хибами читач-робітник побачить, якими засобами можна вдосконалити своє виробництво, щоб воно проводилося належним способом, та як утворюється своя пролетарська виробничо-технічна інтеліґенція

Таке замилування техніцизмом яскраво виявилось в одному з віршів В. Собка, що має навіть назву „Мета". Правда, цей техніцизм не позбавлений у В. Собка клясового соціялістичного змісту, але ходить про те, якою мірою виявлено цю клясовість змісту винахідництва в соціялістичному будівництві. На цьому треба докладніше спинитись через те, що в Собковій творчості проблема „наздогнати і випередити технічною стороною західньоевропейські країни" посідає чимале місце. Напр., цю проблему він розробляє в оповіданні „Зуби" (збірка „Прощай обушок"), у вірші „Про містера" і в „Двох джонах". Коли в оповіданні „Зуби" автор в особі інженера містера Гро дав апологетику всіх закордонних спеців, що ми їх використовуємо у зв'язку з запровадженням імпортних машин, щоб „наздогнати і випередити", то в віршовій новелі „Два джони" він намагається провести диференціяцію спеців, що за верхньою европейською одежею ми часто не розпізнаємо, де клясово-чужий, а де наш, що його можна не тільки використовувати, а широко працювати з ним. У вірші „Мета" цю проблему розгорнуто далі: тут показано, що наша техніка розвивається в пляні „випередити" своїми власними пролетарськими силами й енерґією. Основною хибою цих творів є те, що в них подано нашу героїку, як даність, а не в процесі, не в суперечностях. Щоправда в інших творах, скажімо, в оповіданні „Лава № 15" (збірка „Прощай, обушок") та в „Монтажниках" (окреме видання видавництва „Молодий Робітник") В. Собко подає окремі ділянки будівництва в пляні клясової боротьби. Але останній твір „Погляд вперед" („Гарт", № 11) свідчить, що перед поетом стоїть небезпека надмірного захоплення технічною стороною нашого будівництва і клясової боротьби, коли це захоплення технікою загрожує перетворитись у нього в техніцизм. Цілком правильно аґітуючи в першій частині своєї поеми за мобілізацію уваги нашого населення, зокрема молоді, навколо питань готування до неминучої майбутньої війни з старим капіталістичним світом, у другій частині поеми, де автор подає наростання кінця капіталістичного світу, правильно зроблено, що цей кінець надходить не в наслідок поразки з зовні, а в наслідок наростання революційного руху з середини, але за хибу треба вважати те, що, розмахнувшись на таке широке полотно, автор виявляє ці події в дуже абстрактних формах. Скажімо, виступ революційних мас проти розбещеного старого світу подається як „перші гарматні розкати". Ця загальність призводить автора до того, що капіталістичне місто у нього складається не з клясового суспільства, а з „людей", і експлуататорський шар населення

він подає за ознакою етичною („*приворожені дзвоном крон* заставляли, щоб люди їхали на фронт"), а не за клясовою. Відціля революційні маси виступають „хижими збудувати право", виставляючи „холодні ікла". Що це — вияв клясової свідомости чи може технічна зброя? Звичайно, ні те, ні друге. Це пояснюється тим, що творчі прямування, які виявляються в Собка, не вірні. На них позначаються непереборені впливи поетів „Нової ґенерації" з їхнім функціоналізмом та абстрактністю. Відціля випливає те, що, аґітуючи наше населення за опанування воєнної техніки, він бере наш Союз, як країну без клясової боротьби, і лінію клясової боротьби визначає тільки проти країн капіталістичного світу. Таке світоставлення виявлене в вірші „Мета". Цим звичайно, пояснюється й авторове захоплення формалістичними вправами в „Меті":

На дворі зима,
в колбі метан.
Метан на метель,
Метель не розтав.
Здавалось,
метан мета.

„Вірш про роботу" є один з найкращих віршів про комсомол, як вирішальну силу на виробництві. Герой цієї поезії — молодий робітник з КІМ'ом на грудях є тип провідного ударника, що як справжній ленінський революціонер може повести за собою менш свідому і зовсім несвідому частину ударництва, перетворюючи її на свідомих будівничих соціялізму. Звичайно, авторові можна було б закинути, що він тут не показав розгорнутої роботи комсомолу на будівництві, але те, що він подав лише одну сторону комсомолу, ще не є лакування, навіть коли зважати на контекст цієї поезії з його іншими творами. Ось у якій системі подій це змальовано. На будівництві лютий мороз („тридцять три"). Працювати холодно. Бриґадир з КІМ'ом на грудях звертається до інженера, який щойно прийшов, чи не кинути. Але почувши від нього, що завтра ж строк, він миттю уявив картину наслідків невиконання пляну і вирішує заходитись, щоб скінчити завдання. За його прикладом пішла вся бриґада:

Я просто узяв
рукою змерзлою молоток
і рушила вгору
бриґада уся,
і не спинився ніхто.
  Мороз — тридцять три.
  Б'є вітер.
  Сніг шкуру з обличчя
  шматочками видер,
Але нам
  не можна
    спинитись в бою.
Тому, що відсталих
  б'ють.

Вірші М. Слободського, Йосипа Шутька, М. Иванцова робітничий читач прочитає з інтересом, вони пройняті патосом будівництва. Але цього не досить. Це тільки перша умова в творчості ударника. Далі ходить про те, як цей ентузіязм треба підняти на височінь більшовицької свідомости. Щоправда цю вимогу треба поставити перед всіма учасниками збірника. В цьому поставленні їм усім треба рости, розвиватись, творячи пролетарську літературу разом з темпом соціялістичного будівництва, і вони осягнуть мети; бо вони — „нового сплава люди“, люди більшовицьких темпів.

Оцінюючи збірник в цілому, як літературний факт, маємо сказати, що він своїм характером становить справді нове явище в українській пролетарській літературі, але цим ми зовсім не хочемо сказати, що це вже є та нова якість, що становить зразок великого більшовицького мистецтва. В своєму розгляді творчости окремих авторів ми досить спинилися на хибах і помилках у їхніх творчих спрямованнях та в творах, відзначаючи разом їхні досягнення.

Треба, щоб цей перший альманах ударницької творчости, як творчий документ ВУСПП до пуску велетня ХТЗ — „одного з 518“, негайно включили до проробления на заняттях усі літературні гуртки, використовуючи для своєї науки всі ті досягнення, що ми маємо в цьому надбанні.

ХРОНІКА

ПОСТАНОВА БЮРА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО МПК ПРО СТАН І ЗАВДАННЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

„Література повинна стати частиною загальнопролетарської справи“ (*Ленін*).

ПЕРЕМОЖНИЙ соціялістичний наступ розгорнутим фронтом позначився на літературному фронті Дніпропетровщини зростанням і зміцненням загонівукраїнської пролетарської літератури.

а) Борючись на два фронти з місцевим націоналізмом, рештками шумськізму-хвильовізму й великодержавним шовінізмом, як головною небезпекою на даному етапі, переборюючи прояви воронщини, літфронтівщини, назадницько-хуторянські традиції колишнього міськлітоб'єднання, зріс і зміцнів за рік існування дніпропетровський керівний загін пролетарської літератури — філія ВУСПП'у, дійшовши певних творчих і організаційних досягнень (зросла художня продукція ВУСПП'івців, на великих підприємствах організовано 13 літературних гуртків ВУСПП'у. Призов ударників до літератури дав 200 ударників, які разом з ВУСПП'івцями взялись за художнє опрацювання актуальних питань реконструктивної доби).

б) Організація ВУСПП'у має також досягнення і в справі диференціяції серед попутників і перетягнення їх на рейки пролетарської ідеології.

в) Розгортають свою роботу дніпропетровські організації „Молодняк“ та „Лочаф“.

2. Разом з тим Бюро МПК відзначає низку недоліків в роботі літературних організацій:

а) Ще відстає від темпів соцбудівництва літературно-художня продукція, тематика творів, ще не охопила бойових питань сучасного етапу соц. будівництва (боротьба за промфінплян в нових умовах, показ ударників, клясова боротьба на селі, ще недостатня участь письменників в створенні історії громадянської війни, історії заводів).

б) Низові партійні, комсомольські й проф. організації здебільша ще й досі не усвідомили всієї ваги літературної справи, як гострого знаряддя клясової боротьби в руках пролетаріяту, не включають її в пляни своєї роботи, не керують масовим літературним процесом.

в) Призов ударників ВУСПП'ом не закріплено й не розгорнуто належної глибокої виховної роботи з ударниками, влітку робота, навіть, послабла.

г) Не розгорнуто належної роботи над оволодінням марксо-ленінської теорії як серед членів ВУСПП'у, Молодняка й інших, так і серед призовників-ударників, не розгорнув роботи критичний сектор, недостатня робота над перевиховуванням нових кадрів в організаціях.

д) В складі літорганізацій недостатній ще пролетарський прошарок.

е) Недостатній ще вплив літературних пролетарських організацій на роботу театру, кіна.

Щоб здійснити історичні вказівки тов. Сталіна, що являються основою для перебудови роботи і літературних організацій, Бюро МПК пропонує:

1) Фр. ВУСПП'у, Молодняку, ЛОЧАФ'у скерувати творчість літературних письменницьких сил на художнє відображення бойових питань клясової боротьби пролетаріяту, сучасного етапу соціялістичного будівництва: боротьба за промфінплян в нових умовах, боротьба за транспорт, показ ударників, боротьба за техніку, створення нової виробничо-технічної інтелігенції, боротьба проти індивідуалістичних власницьких настроїв в колгоспах, допомога в створенні історії громадянської війни, історії заводів тощо.

2. Всім організаціям звернути найбільшу увагу на виховання й допомогу ударникам, закликаним до літератури, розгортаючи курси, гуртки, організовуючи вечори їхньої творчости, розгортаючи дальше втягнення нових ударників у літературу.

Усім організаціям та літгурткам розгорнути широку роботу по оволодінню марксо-леніновою теорією, опануванню діялектично-матеріялістичної методи. Редакції „Зоря“ та Культпропові, а також факультетові Журналістики Комуніверситету допомогти в цій справі літорганізаціям.

3. Культпропові МПК та редакції „Зоря“ і редакціям заводських газет організувати допомогу й налагодити керівництво розгортанням творчої дискусії в організації ВУСПП'у, спрямовуючи її в бік розроблення творчої діялектично-матеріялістичної методи, на основі широкого розгортання критики й самокритики роботи організацій, окремих письменників.

4 Парторганізаціям заводів взяти провід над літературними гуртками на заводах, заслуховуючи їхні доповіді, допомагаючи силами для марксо-ленінських гуртків, вміщенням в заводській пресі матеріялів та творчої продукції літгуртків.

5. Фр. МРПС та низовим профорганізаціям всіляко допомагати як матеріяльно, так і організаційно літгурткам, демонстрації творчости гуртків у клюбах, виділивши в найбільших клюбах літінструкторів.

6. Перетворити журнал „Зоря“ на літературно-художній журнал-орган ВУСПП'у.

7. Фр. ВУСПП'у охопити своїм впливом суміжні ділянки мистецтва — театр, музику, радіо, кіно, зокрема встановити найтісніший контакт з роботою Літфаку Ін-ту Профосу.

8. Фр. Міськради організувати Будинок Літератури й Мистецтве, зміцнити керівництво сектором Літератури й Мистецтва при Міськради, далі поширити матеріяльно-побутове обслуговування письменників.

9. Фр. МРПС та „Зорі“, разом з ВУСПП'ом, організувати 3 місячні курси для ударників-призовників в літературу.

10. Фр. ВУСПП'у разом з редакцією „Зоря“ та Комуніверситетом, розгорнути роботу Критичного Сектора.

ВСЕУКРАЇНСЬКА КОМІСІЯ В СПРАВІ ВИДАННЯ ІСТОРІЇ ЗАВОДІВ

Постанова ЦК КП(б)У

Затвердити Всеукраїнську Комісію в справі видання історії заводів у складі *т.т. Чувиріна, (голова), Строганова, Чернявського, Терехова, Хвилі, Василенка, Тарана, Виросткова, Дудника, Бойченка, Космана, Ткача, Орлова, Микитенка, Кириленка, Кушнарьова, Щупака, Хвильового, Панча, Усенка, Фефера.*

У СЕКРЕТАРІЯТІ ВУСПП

На поширеному засіданні секретаріяту ВУСПП 26-Х-31 р. розглянуто низку важливих питань.

СТВОРІМО ІСТОРІЮ ФАБРИК І ЗАВОДІВ

Розглянуто справу утворення „Історії фабрик та заводів“. Виявлено, що над цим на Україні зараз працює низка організацій ВУСПП'у, але ця робота, не зважаючи на заклик, що його було оголошено в пресі, від ім'я ВУРПС, ВУСПП та В-ва „Укр. Роб.“, не лише кволо реалізується, а навіть не має певного методологічного керівництва. Щоб взяти відповідні темпи в роботі коло створення історії заводів, секретаріят ухвалив:

— Виділити бриґаду письменників у складі *тт. І. Кириленка, Р. Примера, П. Усенка, Я. Городського, І. Фофера й П. Панча (бригадир т. Кириленко)* якій доручено організувати периферію, стежити за перебігом роботи й розподіляти вуспівсько-молодняківські сили для консультаційної роботи робітників-ударників, що беруть участь у створенні історії фабрик та заводів.

Залучити до роботи ввесь творчий актив ВУСПП'у й „Молодняка“.

Вуспівській бриґаді тримати постійний зв'язок з видавництвом „Укр. Робітник“, що вже почало активну роботу коло створення історії фабрик та заводів.

НОВІ ЧЛЕНИ ВУСПП

Секретаріят ВУСПП'у розглянув подані анкети на вступ до членів ВУСПП'у і затвердив таких т т. *по Миколаєву т. т. Клименка, І. К., Юнг Д., Гавілевського В Г., Кудрю, М. М., Малагуша К. А., Бойко. Ів. О., Зоріча, В. П., Обозного М. П., Мусієнка В. С.*

По Дніпрельстану: т. т. *Дьоміна, О. О., Ковальова, Шаргородську Х. А. Полонова Ф. Г., Панасенка Л. Л., Літвіна П. П.*

По Криворіжжю т. т. Горбашевського І. М., Гуреєва, О. І., Козаченка, Ю М., Марченка Ф. Я., Марченка Ф. Я., Масляного О. С., Ногіна, П. С., Штаферука І. Зот. Скачко В. Ю. Говоренко А. І. Рогачевського Я. І.

По Харкову — т. т. Новікова І. З., Літвак Г М, Корнієнко, М. Я., Ядвічука А. А. Ліфшица. Ф. Д (Кіж) Міхо, Л. М, Сандлерова, Л. Г., Срібного, В. В., Кісельова (червоноарм.), Кондратенко В. А., Рудого М. М., Байдебуру, П. А. (чл. „Забоя“).

РОБІТНИКІВ-УДАРНИКІВ НА КЕРІВНУ РОБОТУ

На пропозицію відповідального редактора журналу „Красное Слово“ тов. Городского, Секретаріят ВУСПП *ухвалив*: кооптувати до складу редакційної колегії цього журнала, робітників ударників, покликаних до літератури т. т. *Каца* (завод „Серп і Молот“) та *А. Хазіна* (ХЕМЗ).

ЧЕРКАСЬКА ГРУПА ВУСПП

Черкаська група ВУСПП, затверджена секретаріятом ВУСПП'у ще в липні 1931 р., останнього часу розгорнула активну громадсько-літературну роботу по підприємствах м. Черкас. Конкретно організувала орг-творчу роботу літгуртків при машинобудівельнім заводі на лісокомбінаті, при тютюновій фабриці, цукровім депі, ІНО та в технікумах, популяризує пролетарську художню літературу в масах, скеровує волю нових покликаних до літератури т.т. ударників до справи творення великого мистецтва більшовізму.

Група видала при райгазеті „Прапор Комуни"— 8 літсторінок, приділивши в них достатню увагу призову робітників-ударників до літератури та їхнім творам. З-поміж членів групи ВУСПП виділяються з характеристичною їм робітничою тематикою — поети: *К. Буйний* роб. — ударник з машбудзаводу (вірш, напр.: „Коло варстату" та ін.), *Ф. Баленко* — роб.-ударник рафінарні (вірш „Ударний завод"), *О. Майданний* („Завод" та ін.), *А Бездітний*—літвідділ ІНО, *Донець* — ІНО; *з прозаїків та критиків*: т.т. *Семен Найден* (збірки: „Сірий герой", „Весна епохи" (готує до друку третю), *Ол. Лінчевський* (літ.-критичні статті, друковані в літсторінках), *М Базилівський* (оповідання й рецензії, друковані в ж. „Молод. Більш." „Молодняк)", *С. Уліцький* (оповідання — літст. „Прапор Комуни") *О. Довженко* — Редакція „П. К." (нариси публіцистичні і політичні). Група готує матеріяли до свого альманаха.

З М І С Т

Стор.

Видає ДВОУ — ЛІМ

Відповід. редактор
Іван Кириленко

HART

ЦІНА 1 КР[illegible]